

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EYALET
YÖNETİMİ VE ANADOLU
EYALET VALİLERİ(1789-1833)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa İNGENÇ

Kütahya – 2015

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EYALET YÖNETİMİ VE
ANADOLU EYALET VALİLERİ
(1789-1833)**

Danışman
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Hazırlayan
Mustafa İNGENÇ

Kütahya – 2015

Kabul ve Onay

Mustafa İNGENÇ'in hazırladığı "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri(1789-1833)" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

.../.../2015

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Arif KOLAY		
Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI		

Doç. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri(1789-1833)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2015

Mustafa İNGENÇ

Özgeçmiş

05/01/1950 tarihinde Sakarya ili Karasu ilçesi Karasu köyünde Şöhret ve Alihaydar İNGENÇ'in sekiz çocuğunun dördüncüsü olarak dünyaya geldi. İlköğrenimi Karasuköyü'nde 1961 yılında tamamladı. Eğitimine iki öğretim dönemi ara verdikten sonra, Orta öğretimini Karasu ilçesinde 1966 yılında, lise öğrenimini ise İstanbul Haydarpaşa lisesinde 1970 yılında tamamladı.

1974 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra aynı yıl yedek subay olarak askere gitti. 1976 yılında Mülki İdare amirliğine başladı. Değişik ilçe ve illerde kaymakam ve vali yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra 2009 yılında Kütahya Vali Yardımcılığı'na atandı. 2012 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladı.

ÖZET

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA EYALET YÖNETİMİ VE ANADOLU EYALET VALİLERİ (1789-1833)

İNGENÇ, Mustafa

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Ocak, 2015, 251 sayfa

Osmanlı Devlet Teşkilatı içinde yer alan Eyalet sistemi hakkında pek çok değerli tarihçilerimiz tarafından belli dönemleri içine alan önemli çalışmalar yapılmasına karşın monografik bir çalışma bu güne kadar yapılamamıştır. Yani Osmanlı İmparatorluğunun bütün eyalet, sancak ve kazalarını sosyo-ekonomik açıdan ele alıp inceleyen ortaya çıkan sonuçları bir arada gösteren herhangi bir çalışma mevcut değildir.

Bu bakımdan “Osmanlı İmparatorluğu Eyalet Yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri(1789-1833) adlı çalışmamız özel bir önem taşımaktadır. Genel olarak Osmanlı Devlet Teşkilatı, özel olarak ta Anadolu Eyalet Yönetimi ve 1789 sonrası Anadolu Eyalet Valileri üzerinde duracağız. Bu konu ile ilgili kaynaklardaki bilgileri ortaya koyarken Osmanlı Devleti İdari Teşkilatı’nın tarihi ve gelişimi üzerinde kısaca bilgi verilecektir. Ayrıca Eyalet Yönetimi’nin Osmanlı Devlet İdaresi bütünlüğü içindeki yeri ve işlevi konusuna da açıklık getirmenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Yapılan çalışmada, özellikle XVI. yüzyılın ortalarından itibaren “tımar” sisteminin bozulmasıyla beraber Osmanlı devlet hayatının belli bir noktasında taşra teşkilatı, çeşitli iç ve dış tarihi koşulların da zorunlu olarak ortaya koyduğu değişikliklerin yaşanmasına neden olmuş mudur? Eyalet sayısının artması veya azalması, eyalet içindeki klasik alt idari bölümlerin değişik isimler altında düzenlenmesi bu değişikliklere örnek olarak gösterilebilir mi? Sadece idari bölümlerin adları ve sayıları mı değişmiştir? Buraların tasarruf şekilleri de değişmiş midir? Eyalet yönetimim başında bulunan “beylerbeyi” veya “eyalet” valililerinin geldikleri kaynaklar, atama ve azılleri, atandıktan sonraki görev süreleri ve fonksiyonları da değişmiş midir?

Bütün bu soruların yanıtlarını bulabilmek için Osmanlı Devlet Teşkilatı’na kısaca değinilmiş olması Anadolu Eyaleti ve çalışma dönemimize ait Anadolu valileri hakkında bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Anadolu, Beylerbeyliği/Eyalet, Vali, Sancak/Liva, Sancak Beyi, Tevcih, Azil.

ABSTRACT

THE PRINCIPALITY MANAGEMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE AND CONTEMPORARY ANATOLIAN PROVOLARS (1789-1833)

İNGENÇ, Mustafa

Master's Thesis, The Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

January, 2015, 251 pages

The monography hasn't been carried out yet inspite of many precious histoians' studies on the principality management in Ottoman state organization. But these studies include only some eras. There is not any study on both the socioeconomic analysis of the whole eyalet (also pashalic or beglerbeglic), liva/sanjak and kaza and also the study which is showing revealed knowledge.

In this respect, the study named Anatolian State and Contemporary Anatolian Provolar in Provincial Organization of Ottoman(1789-1833) is of capital importance. In general we will emphasize on State organization of Ottoman, specifically Organization of the Province of Anatolia and Anatolian Provolar. After 1789 shortly we will inform about The History and Progress of Administrative Organisation of Ottoman when we put forward the knowledge on this issue in sources. Moreover we aim to clerify importance and function of Principality Management in Ottoman State Administration.

In this study, especially from mid XVI. Century, with the deterioration of the Timar, in Ottoman State life, were there any changes caused by provincial organization under some civil or foreign conditions? May some changes be cited as an example such as: the increase or decrease of the principalities' numbers, the organization of lower administrative district under the name of several reputations? Were the changes in only the numbers or names of administrative districts? Had the way of savings in that regions changed? Also were there any changes in the vocational trainings of Beglerbeglics or provolar, their assignment or dismissal, after their assignment duty term or functions?

The purpose of this study is to give information about Anatolia Province and Anatoliaan Provolar between 1789-1833 by referring to the state organisation of Ottoman Empire.

Key Words: Ottoman, Anatolia, Beglerbeglics/ Eyalet (also pashalic /beglerbeglics), Provolar, Sanjak/ Flag, Sanjak Begi, Grant, Dismissal

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar VE HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ TAŞRA TEŞKİLATI, TAŞRADAKİ YETKİLİLER

1.1. TAŞRA İDARİ TAKSİMATI	17
1.2. İLK BEYLERBEYLİĞİ VE İLK BEYLERBEYİLERİ	19
1.3. EYALET TEŞKİLATININ GENİŞLETİLMESİ	21
1.4. YENİ VİLAYET DÜZENİNE GEÇİŞ	35
1.5. EYALET VALİSİNİN GÖREVLERİ VE EMRİNDEKİ GÖREVLİLER ..	41
1.6. EYALET VALİLERİ DİVANLARI.....	44
1.7. EYALETLERDE ASKERİ TEŞKİLAT	46

İKİNCİ BÖLÜM

EYALET VALİLERİ HAKKINDA BİLGİ

2.1. EYALET VALİLERİNİN ATANMALARI VE AZİLLERİ	53
2.2. EYALET VALİLERİNİN GÖREVE GİDİŞLERİ	57
2.3. EYALET VALİLERİNİN STATÜLERİ	59
2.4. EYALET VALİLERİNİN GELİR VE GİDERLERİ	62
2.5. TAŞRA'DAN MERKEZE, MERKEZDEN TAŞRA TEŞKİLATINA GÖNDERİLEN EVRAKLAR	64
2.6. EYALETTE TUTULAN DEFTER ÇEŞİTLERİ.....	65

2.7. İDARİ VE MALİ TASARRUF ŞEKİLLERİNE GÖRE EYALET ÇEŞİTLERİ.....	66
---	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ/EYALETİ

3.1. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ'NİN KURULUŞU	70
3.2. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ VE DEĞİŞİMİ.....	71
3.3. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN SANCAKLARI, SANCAK BEYLERİ VE ÜMERA HASLARI.....	71
3.4. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN KAZALARI	83
3.5. ANADOLU EYALETİ KADILARI	88
3.6. ANADOLU EYALETİ'NİN HAS, ZEAMET VE TIMARLARI	90
3.7. KÜTAHYA SANCAĞI KAZALARI.....	91
3.8. KÜTAHYA SANCAĞI NAHİYELERİ	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ İKİNCİ MERKEZİ KÜTAHYA'NIN KISA TARİHÇESİ, COĞRAFİ, SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

4.1. TÜRK HAKİMİYETİ ÖNCESİNDE KÜTAHYA	96
4.2. KÜTAHYA'NIN TÜRK HAKİMİYETİ ALTINA GİRİŞİ	97
4.3. GERMİYANOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA.....	98
4.4. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KÜTAHYA	102
4.5. SANCAK MERKEZİ OLARAK KÜTAHYA.....	105
4.6. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN COĞRAFYASI	106
4.7. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN KÜÇÜLMESİ	107
4.8. ANADOLU EYALETİNİN NÜFUSU VE EKONOMİK DURUMU	108
4.9. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN SONA ERMESİ	111
4.10. ANADOLU EYALET VALİLERİ LİSTESİ	112

BEŞİNCİ BÖLÜM

III.SELİM DÖNEMİ ANADOLU EYALET VALİLERİ (1789-1808)

5.1. HACI İSMAİL PAŞA(1787-1790)	117
5.2. ÇURA-ZADE(ÇORAZADE) AHMET PAŞA(1790-1790).....	121
5.3. AYDOSLU MEHMET PAŞA(1790-1790)	123
5.4. KARA MAHMUT PAŞA(1790-1792).....	124
5.5. ÇANDARLIZADE İZNİKLİ ALİ PAŞA(1792-1793).....	128
5.6. AZİM-ZADE ABDULLAH PAŞA(7 AĞUSTOS 1793- 11 MAYIS 1794) ..	130
5.7. ZAFRANBOLULU MEHMET İZZET PAŞA: (1794 -1812).....	131
5.8. KÜRD SEYYİD ALİ(ALO) PAŞA(1794-1795;1796-1798).....	132
5.9. HACI EBU BEKİR PAŞA(LOKMACI): (1794-1796)	143
5.10. GÜRCÜ OSMAN PAŞA(HACI OSMAN PAŞA): (TEMMUZ 1798- 1799;1802-1803).....	145
5.11. EBUBEKİR SAMİ PAŞA(SAMİ EBUBEKİR PAŞA;1798-1799; 1806-1807)	148
5.12. SEYYİD MUSTAFA PAŞA(1799-1800).....	151
5.13. HACI ABDULLAH PAŞA(TEMMUZ 1800-ŞUBAT 1801).....	153
5.14. SEYYİD MUSTAFA PAŞA(1802-1802).....	154
5.15. SEYYİD ÇELEBİ ÖMER PAŞA(1802-1803).....	155
5.16. ALÂEDDİN PAŞA(1803-1803;1807-1807;1817-1818)	157
5.17. SEYYİD ABDURRAHMAN PAŞA (1804-1804).....	158
5.18. YEMENİCİ-ZADE YUSUF PAŞA(1805-1806).....	159
5.19. ÇELEBİ MUSTAFA PAŞA(ŞUBAT 1807- 18 HAZİRAN1807)	161

ALTINCI BÖLÜM

II. MAHMUT DÖNEMİ ANADOLU EYALET VALİLERİ(1808-1833)

6.1. KADI ABDURRAHMAN PAŞA(8 EKİM 1808- HAZİRAN 1808)	166
6.2. ZAİM AHMET PAŞA(1808-1809).....	169
6.3. CEBECİ OSMAN PAŞA(1809-1810)	170
6.4. HALİL PAŞA (1810-1810).....	171
6.5. AHMET ŞAKİR PAŞA(1810-1812;1813-1814)	172

6.6. MEHMET RÜŞTÜ PAŞA(1812-1813)	174
6.7. HAFİZ NURİ MUSTAFA PAŞA(EKİM 1814-1815).....	175
6.8. SEYYİD AHMET PAŞA(1815-1815)	176
6.9. LAZ AHMET PAŞA(1815-1816)	177
6.10. HURŞİT AHMET PAŞA(1816-1818)	178
6.11. SEYYİD HASAN RIZA PAŞA(1818-1819;1821-1823).....	180
6.12. SALİH PAŞA (1819-1820)	181
6.13. EBUBEKİR SITKI PAŞA(1820-1821)	182
6.14. HACI SALİH PAŞA(17 ŞUBAT 1823-1823)	184
6.15. DERVİŞ MEHMET PAŞA(1817- 1818; 1822-1824)	186
6.16. İZZET MEHMET PAŞA(1824-1825).....	188
6.17. HÜSREV MEHMET PAŞA(1828-1832)	191
6.18. MEHMET EMİN RAUF PAŞA(1832-1833).....	196
 SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	 199
EKLER.....	203
KAYNAKÇA	225
DİZİN	233

TABLOLAR VE HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Osmanlı Devleti'nde Kurulan Bazı Beylerbeylikler/Eyaletler ve Merkezleri	23
Tablo 1.2: Osmanlı Devleti'ndeki Beylerbeylikler/ Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1527-1799).....	25
Tablo 1.3: Eyaletlere Bağlı Sancaklar	30
Tablo 1.4: Osmanlıda Hükümet İdareleri.....	31
Tablo 1.5: Ocaklık Sayıları	32
Tablo 1.6: Hükümet, Ocaklık ve Sancakların Bağlı Olduğu Eyaletler	33
Tablo 1.7: Taşrada Yetkiler	44
Tablo 2.1: Beylerbeylerinin Geldiği Kaynaklar	54
Tablo 2.2: Beylerbeylerinin Daha Önce Yaptıkları Görevler	56
Tablo 2.3: Beylerbeylerinin Görev Süreleri.....	57
Tablo 2.4: Beylerbeyi Erzak Listesi.....	58
Tablo 2.5: Eyaletlere Bağlı Arpalıklar	61
Tablo 3.1: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancaklar ve Tasarruf Sahipleri	73
Tablo 3.2: Piyade ve Müsellem Ocaklarının Bağlı Olduğu Sancaklar	74
Tablo 3.3: Eyalete Bağlı Sancakların Gelirleri (1527 Osmanlı Ümerası ve Ümera Hasları(Yıllık Atça))	75
Tablo 3.4: Müsellem Beylerinin İsimleri ve Gelirleri.....	76
Tablo 3.5: Piyade Beylerinin İsimleri ve Gelirleri.....	76
Tablo 3.6: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancakların Tasarruf Sahipleri Gelirleri	80
Tablo 3.7: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancakların Tasarruf Sahipleri ve Gelirleri.....	81
Tablo 3.8: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancakların Sayıları.....	82
Tablo 3.9: Anadolu Eyaletine Bağlı Kazaların Gelirleri.....	84

Tablo 3.10: Anadolu Eyaletine Bağlı Kadılık Bölgeleri	88
Tablo 3.11: Anadolu Eyaletine Bağlı Kadılık Bölgeleri	89
Tablo 3.12: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancaklara Ait Zeamet ve Tımar Sayısı.....	91
Tablo 3.13: Değişik Tarihlerde Kütahya Sancağına Bağlı Kazalar	92
Harita 4.1: Anadolu Beylerbeyliği'nin En Geniş Coğrafyası.....	106
Tablo 4.1: Anadolu Eyaleti Gelir Grupları.....	109
Tablo 4.2: Gelirlerine Göre Kazaların Dağılımı	110
Tablo 5.1: Valiler Tablosu (1789-1808)	164
Tablo 6.1: Eyalet Valileri Listesi (1808-1833)	198

KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVN	: Sadâret Divanı(Beylikçi) Kalemi Belgeleri
B	: Receb
Bkz.	:Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cemâziyelâhire
Ca	: Cemâziyelevvel
C. AS	: Cevdet Tasnifi Askeri
C.BH	: Cevdet Tasnifi Bahriye
C.BLD	: Cevdet Tasnifi Belediye
C. DH	: Cevdet Tasnifi Dâhiliye
C. ML	: Cevdet Tasnifi Maliye
C. ADL	: Cevdet Tasnifi Adliye
C. EV	: Cevdet Tasnifi Evkaf
C. MF	: Cevdet Tasnifi Maarif
C. MTZ	: Cevdet Tasnifi Eyaleti Mümtaze
C. SM	: Cevdet Tasnifi Saray maslahatı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
İA	: İslam Ansiklopedisi
KK	: Kamil Kepeci Tasnifi
Küt. Şr. Sc	: Kütahya Şeriye Sicili
L	: Şevval
MD	: Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defteri
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defterler
M	: Muharrem
N	: Ramazan
HAT	: Hatt-ı Hümayun Tasnifi
R	: Rebûlâhır
Ra	: Rebiülevvel
S	: Safer
SO	: Sicill-i Osmanî
Ş	: Şaban
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TD	: Tahrir Defteri
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

TEZ METNİ

GİRİŞ

OSMANLI DEVLET TEŞKİLATI HAKKINDA KISA BİLGİ

Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında devlet işleri karmaşık olmayan basit bir teşkilat ile görülmekteydi. Fethedilen yerlere geleneksel bir yöntem olan hukuku temsilen bir “kadı” atanmaktaydı. İdareyi temsilen de adına “subaşı” denilen bir bey atanmaktaydı. Gerek Anadolu’da fetih ve beyliklerin ortadan kaldırılması gerekse 1354’ten itibaren Rumeli’de ele geçirilen topraklarla devlet iki kıta coğrafyasına yayılmıştı. Devletin coğrafyası genişleyince ilk dönemlerdeki devlet teşkilatı ile yeni elde edilen topraklar üzerinde merkezi hükümetin otoritesini sağlamak, etkin bir gözetim ve denetimde bulunmak pek olası değildi. Bu nedenle devleti yönetenler Osmanlı Devleti’nin, merkezi idare, taşra idaresi, toprak idaresi ve askeri teşkilatında yeni düzenlemelere gereksinim duymuşlardır (Kılıç,1999: 887). İdari alandaki yapılanma sonucu taşrada en büyük idari birim olan “*Beylerbeyliği*¹/*Eyalet Yönetimi*” doğmuş oldu. Osmanlı devlet idaresinde taşrada oluşturulan eyalet² yönetimi neydi? Bugün hala tartışması yapılan Türkiye Cumhuriyeti’nin eyalet yönetimi ile idare edilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerin var olması bakımından *Osmanlı Eyalet Yönetimi*’nin tarafımızdan araştırma konusu yapılması ayrı bir önem taşımaktadır.

Şunu hemen belirtelim ki Osmanlı idari teşkilatı hakkında tarihçilerin hemfikir olduğu konu şudur: Osmanlı devlet yöneticileri bu düzenlemeleri yaparlarken Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, Kölemenler (Memluklar), İlhanlılar, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletleri teşkilatlarından yararlanmışlardır. Bir başka ifade ile Osmanlı Devlet teşkilatı Türk-İslam devlet anlayışı üzerine kurulmuştur. Osmanlı yöneticileri kendilerinden önce kurulan devletlerin teşkilatları örnek alınmakla beraber ihtiyaç duyulan alanlarda, başta saray yaşamı olmak üzere saltanat kurumunun merkez ve taşra teşkilatının bünyesinde, yürütülmesinde büyük değişiklikler

¹ **Beğler-beği(Beylerbeyi):** Askeri görevleri idari görevlerinden baskın olan, Osmanlı taşra teşkilatının en büyük idari birimin başında bulunan yöneticiye Beğler-beği denilmektedir. Fatih döneminde çıkartılan kanunnameye göre görevleri düzenlenmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren bu terim yerine Mir-miran kavramı kullanılmaya başlanılmıştır(M.Zeki Pakalın, C.I,s.217).

² **Eyalet:** Vilâyet usulünün kabulünden önce vilâyet yerine “beylerbeyilik” terimi kullanılmaktaydı. XVI. yüzyıl sonlarına doğru aynı anlamda “eyalet” terimi kullanılmaya başlanılmıştır. Arapça hükmetme, idare etmek, icra yapmak anlamındaki “iyala” kelimesinden türeyen bir terimdir. XVI. yüzyılda özem durumu olan sancaklar için kullanılıyordu. Beğlerbeğlik olarak ise vilâyet kelimesi kullanılıyordu. XVII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıl ortalarına kadar Beğlerbeğlik yerine Eyalet kavramı kullanılır olmuştu(İ.Metin Kunt. Sancaktan Eyalete,1978,s.28).

yapmışlardır. Devleti yönetenlerin kendileri de yeni kurumlar oluşturmuşlardır.

OSMANLI DEVLETİ MERKEZ TEŞKİLÂTI

Osmanlı Devleti'nin gerek kuruluş ve gerekse yükselme dönemlerinde merkezi teşkilatın ilk ve en önemli en güçlü kurumu *Dîvân-ı Hümayun* olmuştur. *Dîvân-ı Hümayun* güçlü bir merkezi otoritenin hâkim olduğu devletin ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde her türlü siyasi, hukuki, idari ve mali konularda belli bir düzen içinde ve kurallara bağlı olarak gerekli kararların en hızlı bir şekilde alınıp padişahın onayı ile uygulamaya konulduğu temel organdı. Kuruluş yıllarında padişahın başkanlık yaptığı bu divana bakanlar kurulu da denilebilir. Padişah bulunmadığı zamanlarda da sadrazam kurula başkanlık yapardı. Osmanlı Devleti yöneticileri bu teşkilatı İlhanlıların daha önce kurmuş oldukları teşkilattan esinlenerek oluşturmuşlardır (Uzunçarşılı,2011:501).

Osmanlı merkez teşkilâtı bölüm sonunda verilen şemada da görüldüğü gibi *Divân-ı Hümayun* merkez olmak üzere ona bağlı bürolar ve divânın asli erkânından sayılan veziriazam, vezirler(kubbe altı ve eyalet), kazaskerler(Anadolu ve Rumeli), defterdarlar ve nişancıdan oluşmaktadır. Yeniçeri Ağası ve Kapıdan Paşa(Kaptan-ı Derya)'da *Divân-ı Hümayun* üyesidir.

Divân-ı Hümayun Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında, Orhan Bey (1326-1361) zamanında oluşturulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in(1451-1481) ilk yıllarına kadar bu divân sabahın erken saatlerinde başlamak koşuluyla her gün padişahın başkanlığında toplanmaktaydı (Uzunçarşılı,1988: 2).

Ancak Fatih Sultan Mehmet saltanata geçtikten bir süre sonra *Divân-ı Hümayun* için bir dönüm noktası olmuştur. Fatih Sultan Mehmet *Divân- Hümayun* toplantılarını kafes arkasından izlemeye başlamıştır.

Toplantılara ise veziriazam başkanlık yapmaktaydı. Daha sonraları bazı konularda divan toplantılarına bizzat padişahların da başkanlık yaptığı görülmüştür. Divan toplantılarına kimlerin katılacağı ve salonda nasıl oturacakları, konuların nasıl arzedileceği Kanûnnâme ile düzenlenmişti. Buna teşkilat ve teşrifat kanunnamesi denilmekteydi (İpşirli,1999:159).

Divân-ı Hümayun XVI. yüzyılda genellikle cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri olmak üzere haftada dört gün toplanmaktaydı. XVII. yüzyılda ise haftada pazar

ve salı olmak üzere iki gün yapılmaktaydı. XVII. yüzyılın başlarına gelindiğinde divan toplantıları ise haftada bir güne indirilmiştir. Bu yüzyılın ortalarına doğru divan toplantıları tamamen terkedilmiş ancak kapıkulu askerlerine ulufe dağıtımı veya elçi kabulü için toplanır olmuştur. Anlaşıyor ki devlet işleri tamamen Bâb-ı âli³ tarafından yürütülmeye başlanılmıştı (İpşirli,1999:160)

Fatih Kanûnnâmesi ile padişahların kafes arkasından toplantıları izlemesi esası getirilmiştir. Fatih'in divana başkanlık yapmayarak başkanlık işini vezir-i âzama bırakmasının sebebiyle ilgili bir rivayet söylenegelmektedir. Fatih başkanlığında toplantı yapılırken bir Türk köylüsü görevli çavuşların elinden kurtulup divana girip”Devletlü hünkâr kangınızdır şikâyetim var” demiş; padişahın ise böyle bir manzara ile karşı karşıya kalmasına canı sıkılmış. Bu durum karşısında sadrazam Gedik Ahmet Paşa'nın önerileriyle padişahın divan toplantılarını bir perdenin arkasından dinlemesi, vezaret mührünün ise vezir-i azâma verilmesi usulü de böylece yerleşmiş oldu (Uzunçarşılı,1988:3)

Divan toplantıları Osmanlı Devleti'ne merkezlik yapmış olan Bursa ve Edirne'de nerelerde yapıldığı konusunda pek bilgi edinilememiştir. Topkapı Sarayı'nda önceleri *Eski Divanhane* adında ki yerde yapılmaktaydı. Burası şimdiki Kubbealtı Salonu'nun arkasındaki bir salondur. Divan toplantıları için Kanuni döneminde Kanuni'nin damadı ve sadrazamı olan Devşirme Pargalı İbrahim Paşa Topkapı Saray'ı ikinci avlusu içinde Ortakapı ile Babüs-saâde arasında girişe göre sol tarafta yer alan *Kubbealtı Divânı Salonu*'nu yaptırdı (Uzunçarşılı,1988:8).

Divan toplantılarının burada yapılmaktaydı. Bu salona birinci salon denilmekteydi. Hemen yanında bulunan ikinci Kubbealtı salonu ise toplantıda alınan kararların iş ve işlemlerini yürütecek kâtiplerin reisülküttâb başkanlığında bulunduğu yerdir. Buraya bitişik olan üçüncü Kubbealtı odasında ise devlete ait defterler ve evrakların muhafaza edildiği yer bulunmaktadır. Bu gün hala ziyarete açık bulunan Kubbealtı Odaları'nın yanında sekiz kubbe ile üstü örtülü ayrı bir mahal bulunmaktadır. Burada da dış hazine muhafaza edilmekteydi (İpşirli,1999:160).

³ **Bâb-ı âli:** Sadrazam dairesi anlamında kullanılmaktadır. Bazen de aynı anlamda Bâb-ı Âsafi sözcüğü kullanılır. Paşa Kapısı anlamında da kullanan Vak'anüvisler olmuştur. XIX. Yüzyıldan itibaren Bâb-ı âli daha çok Osmanlı Hükümeti anlamında da kullanılmıştır(M Zeki Pakalın, C.I,s.136).

Divân-ı Hümâyûn toplantıları dışında sadrazamın kendi konağında reisülküttap, tezkireciler, çavuşlar ve kâtiplerin katıldığı ve herkese açık ikinci bir divan daha vardı. *İkinci Divanı* denilen bu divan toplantılarında halkın şikâyet ve dilekleri görüşülürdü. Sadrazam başkanlığında bir başka toplantı da Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri ile yapılan ve genellikle şer'i ve örfi konular ile ilmiye sınıfının sorunlarının görüşüldüğü Cuma sabahları yapılan *Cuma Divanı* toplantılarıdır. Yine sadrazamın başkanlığında Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarının katıldığı ve İstanbul halkının çeşitli konulardaki davalarının konuşulduğu *Çarşamba Divanı* toplantıları da her Çarşamba sabahı yapılırdı (İpşirli, 1999:167). Divan-ı Hümâyûn sistemi Osmanlı'da idari, adli ve yargı görevlerinin "kuvvetler birliği" esaslarına göre yürütülmesi anlamına gelmekteydi.

XVII. yüzyıldan itibaren bu sistem bozulmaya başlamıştı. Aslında devlet teşkilatının her alanda bozulmaya başlamasından Divan-ı Hümâyûn da nasibini almıştı. Sadrazam bütün yetkileri eline almış, Divan-ı Hümâyûn üyeleri ile değil onların altındaki bürokrasi ile işleri yürütür hale gelmişti. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde ise Divan-ı Hümâyûn'un önemi azalmaya başladı. İdari alanda yapılan reformlarla "kuvvetler ayrılığı"na geçişin ilk adımları atıldı. 1836 yılında Dâhiliye Nezâreti, Hariciye Nezâreti, Adliye Nezâreti, Evkaf Nezâreti ve 1839 yılında da Ticaret Nezâreti kurulmuştur (Seyittanlioğlu, 2002:565)

1839 yılında sadrazam yerine *başvekil* unvanı kullanılmaya başlanılmıştır. Yapılan değişikliklerle Divan-ı Hümâyûn'un yetkileri Meclis-i Vükelâ denilen Bakanlar Kurulu'na geçti. Sadrazamın başkanlığında oluşturulan yeni bakanlar kurulu bağımsızlığını 1839 tarihinden itibaren 1876 tarihine kadar saray karşısında korumuştur (Seyittanlioğlu, 2002:565).

Bilindiği gibi 1876 yılında I.Meşrutiyet ile meclisin açılması ve çok kısa bir zaman sonra 1878 yılında kapatılmasının ardından sarayın etkinliği yönetimde artmış ise de bu duruma tepkiler de çığı gibi büyümeye başlamıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte sarayın hükümet karşısında varlığı sürekli azalmaya başlamıştır. TBMM'nin açılmasıyla birlikte sarayın varlığı tamamen ortadan kalkmıştır.

Divân-ı Hümâyûn toplantılarında birinci ve ikinci derecedeki, siyasi, idari, askeri, örfi, şer'i, adli, mali konular ile şikâyet ve davalar burada görüşülürdü. Bu

nedenle toplantılara katılacak üyelerinde alanında uzman olmaları gerekiyordu. Bir başka ifade ile idari örfi işleri sadrazamın, arazi işlerini nişancının, hukuki işleri kazaskerlerin ve mali işlerde defterdarlar görürlerdi (Uzunçarşılı,1988:2)

Divân-ı Hümâyûn üyelerinden vezir Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren vardı. Sadrazam ise I.Murat zamanında iki vezirden birisi başvezir yapıldı. Kazaskerlik ise 1363 tarihlerinde I.Murat dönemi başlarında ortaya çıkmıştır. Nişancı(Tevkii)⁴ ise divanın aslı üyelerinden olup Orhan Gazi zamanından beri divanda yer aldığı tahmin edilmektedir. Görevi padişah adına divandan çıkan ferman, berat ve çeşitli belgelere tuğra çekmektir. Bu bağlamda Orhan Gazi zamanındadaki belgelerde tuğra kullanıldığına göre divanda bu tarihten sonra yer almaya başlamıştır. (İpşirli,1999:174)

Divân-ı Hümâyûn kalemlerine gelince: Reisülküttâb: Divân kalemlerinin tümünün amiri durumundadır. Aynı zamanda bu kalemlerde yürütülen iş ve işlemlerinde sorumlusudur. Ne zaman oluşturulduğu bilinmemektedir. XV. yüzyıldan beri varlığı bilinmektedir. Reisülküttab divanda devamlı olarak itibarı artan bir birimdir. XIX. yüzyılda Hariciye Nezâreti adı altında bakanlık haline gelmiştir.

1-Beylikçi(Divân) Kalemi. Bu teşkilatın ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Divân-ı Hümâyûn kalemlerini en önemlisidir. Divan teşkil edildiğinden bu yana varolduğu kabul görmektedir. Bu kalem divan kararlarını tutan ve divanda görüşülen konularla ilgili evrakları gerekli yerlere havale eden, emir ve hüküm suretlerini kaleme alıp yazan birim idi. Bu ofiste âhkam defdterleri mühimme, atik şikayet, mühimme-i mektûm, Mısır mühimmesi, kilise şebender, Meclis-i Tanzimat gibi pek çok defter tutulmaktaydı. Birim amirine *Beylikçi* denirdi (Uzunçarşılı,1988:40).

2-Tahvil Kalemi: Bu kalemde eyalet kadıları, vezir, beylerbeyi ve sancak beyi beratları ile zeâmet ve tımar kayıtları tutulurdu. Birisine zeâmet ve tımar tevcih edildiği zaman önce derkenar olunmak üzere defterhaneye gider, gerekli bilgiler yazıldıktan sonra bu kaleme gelirdi. Yukarıda sayılı kişilere verilen beratlar ve tevcih fermanları ile boşaman zeâmet ve tımarların verilmesi için gerekli tahvil tezkireleri hep bu kalemde hazırlanırdı. Bu belgelerden belirli bir resim alınırdı. Bu birime Nişan veya Kese Kalemi de denirdi. Birim amirine *Tahvil Kesedarı* denirdi

⁴ **Tevkii:** Arapça bir kelimedir. Padişah buyruklarına nişan işareti yapan memur, alâmetçi anlamında kullanılmaktadır. Farsçası " nişancı" demektir(Ferit Develioğlu,S.1103).

3-Rüûs⁵ Kalemi: Bu birimde vakıf çalışanları, dini hizmet erbabı, kalemlerdeki kâtiplerin tümü, saray ağaları, saray hademeleri, dizdar ve kale erlerinin berat ve fermanları hazırlanırdı. İlgili dairelerden gelen önerilere göre rüûs hazırlanır, bu ruûsa göre de beratlar verilirdi.

4-Amedi Kalemi: Bu kalem XVIII. yüzyılda teşkil edilmiştir. Sadrazamın padişaha göndereceği telhis ve takrirler bu kalemden çıkardı. Ayrıca yabancı ülkelere yazılan çeşitli konulardaki yazılar da bu kaleme hazırlanırdı. Bu evraklar aynı zamanda bu birimde saklanırdı. Amedi kalemi reisülküttabın sadrazama, onunda doğrudan padişaha arz edeceği yazılardan önemli olanları temize çekerdi. 1793'ten sonra Londra, Berlin, Paris ve Viyana'ya gönderilen daimi elçilerin raporlarını kayda almak, şifreleri çözmek ve onlara cevaplar yazmak görevi de bu kaleme verilmişti. Amedi Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu kalem varlığını devam ettirmiştir.

Bu asıl kalemlerin yanında Teşrifatçılık Kalemi, Vak'anivüs Kalemi, Divân-ı Hümayun Tercümanlığı adı altında bağlı kalemlerde vardı.

Şimdi de bu kalemlerde tutulan defterlerden kısaca söz edelim. Bu gün BOA'de ve TMA'de bulunan milyonlarca belge ve yüzlerce defter yukarıda sayılan kalemlerde oluşturulmuştur. Arşivlerde bulunan defterleri beş grupta toplanmıştır.1-Divân-ı Hümayun Defterleri, 2- Bâb-ı Âsafi ve Bâbîâli Defterleri, 3-Bâb-ı Defteri(maliye), 4-Tahrir Defterleri,5- Şer'îye Sicillerinin işlendiği Mahkeme Defterleri.

Arşivlerde muhafaza edilen evraklara gelince: Bu evraklar BOA'de ve TMA' muhafaza edilmektedirler. Bu evrakların çok çeşitleri vardır. Bâb-ı Âli Evrakı, Divân Evrakı, Defterhane Evrakı ayrı ayrı gruplar halinde arşivlerde muhafaza edilmektedir. Bunlar, fermanlar, beratlar, beyaz üzerine hatt-ı hümayunlar, irade-i seniyyeler, fetihname, ahitname, mektuplar, şehzadelerin hüküm ve beratları, arzlar, buyrultu, telhis, takrir tahriratlar, arzıhaller, raporlar, tamim, jurnaller, fetvalar, vakfiyeler, hüccetler, i'lamlar, harita, plan ve krokiler, ruznamçeler, ruûslar, senedler ve ilmühaber gibi çeşitlerden oluşmaktadırlar (İpşirli,1999:197).

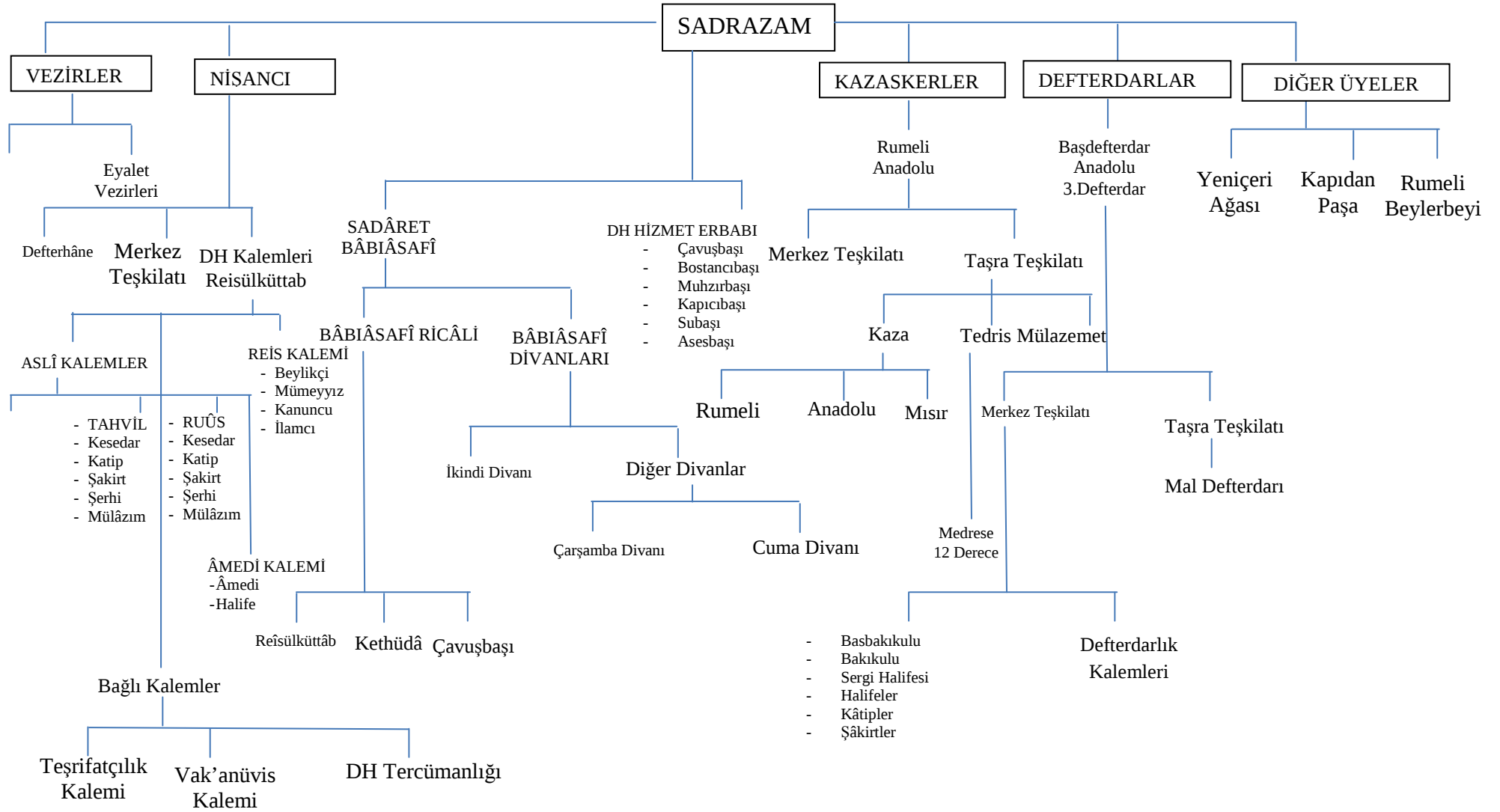
Osmanlı devlet idaresinde evrak oluşturulması çok önemliydi. Bir evrak hazırlanırken yukarıda isimleri belirtilen defterlerden yararlanılırdı. Evrak içeriği

⁵ **Rüûs:** Vezir, beylerbeyi, tumar ve zeamet sahipleri hariç her türlü devlet memurlarının inhası için verilen resmi yazı(M.Zeki Pakalın,C.III,s.71).

defterlerdeki bilgiler ile eşleştirilirdi. Defterlerdeki bilgiler evrakın sağ üst köşesine defterdeki yazı türüne aynen çıkartılır, altına da kalem imza veya işaretini koyardı. Hazırlanan evrak ne tür olursa olsun ilgili makama gönderilmeden önce muhafaza edilen defterlere bazen aynen bazen de özetlenerek kaydı yapılırdı. Bu durum bir zorunluluktan (İpşirli,1999:195).

Osmanlı Merkez Teşkilatı Şeması

(DÎVÂN-I HÜMÂYUN)

Kaynak: Mehmet İpşirli'nin Osmanlı Devleti Tarihi, **Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı** adlı makalesi sayfa 120'den alınmıştır

OSMANLI SARAY TEŞKİLATI

İznik ve Bursa’da Osmanlı padişahlarının saraylarının olduğu bilinmektedir. Edirne’nin fethinden sonra Bursa’daki saray hemen terk edilmemiştir. Edirne’ye saray 1365 tarihinde yapılmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 10).

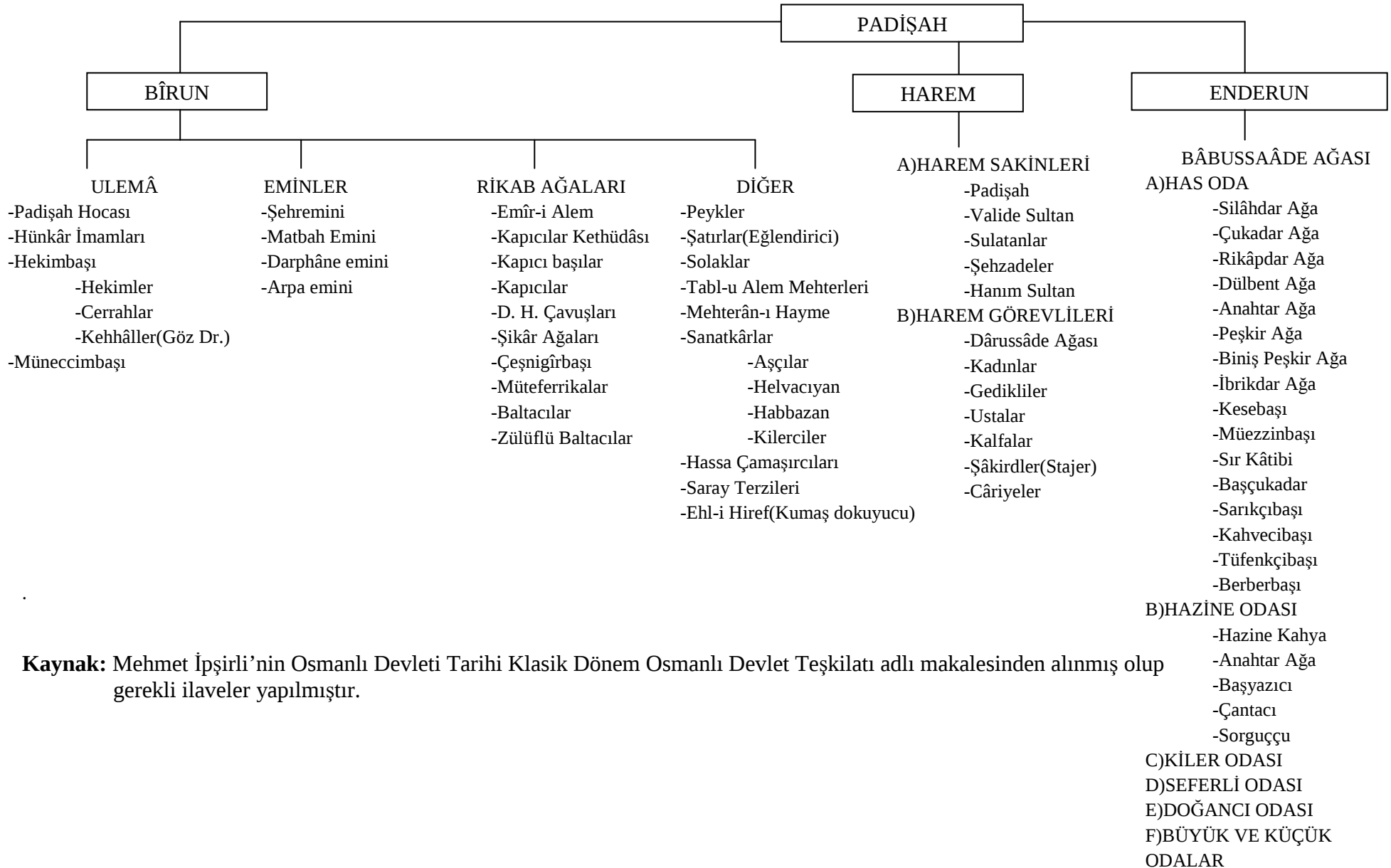
İstanbul’un fethinden sonra Fatih ilk sarayı bugünkü İstanbul Üniversitesi bahçesinde eski bir manastırın harabeleri üzerine yaptırmıştı. Devlet hizmetlerini yürütmek için 1465 yılında bugünkü Topkapı Sarayı’nın bulunduğu alana Yeni Saray’ın inşaatını başlatmıştır. İnşaat 1478 yılında bitmiştir. Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar padişahların ailesi ve cariyeleri eski sarayda kalmışlardı. Osmanlı padişahları Beyazıt’taki Eski Saray’dan her gün Yeni Saray’a yani Topkapı Sarayı’na gidip gelmekteydiler.

Kanuninin eşi Hürrem Sultan(1521-1558) zamanında onun ısrarlarıyla padişahın ailesi ve *harem dairesi* Topkapı Sarayı’na taşındığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Eski Saray Bu tarihten sonra yalnız eski padişahların kadınları ve padişahın kızlarına tahsis edildi (Uzunçarşılı,1988: 21). Bununla birlikte harem dairesinden kovulan valide ve cariyeler de zaman zaman cezalandırılmak üzere Eski Saray’a gönderildiği bilinmektedir.

Topkapı Sarayı’nın idari teşkilatı, Birun, Enderun ve Harem-i Hümayun olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Osmanlı Saray Teşkilatı içinde yer alan birimler yanda verilen şemada da görüleceği gibi her bölümün hangi personelden oluştuğu açıkça belirtilmiştir. Her bölümün kendine has düzeni vardı. Bu düzenlemelerde belli terim ve tabirler kullanılmaktaydı. Her kısım için konulan kurallar ve yasalara padişah dâhil herkes uymak zorundaydı (Uzunçarşılı, 1998:297).

Osmanlı Saray Teşkilatı Şeması

XVII.-XVIII. Asırlar

OSMANLI ASKERİ TEŞKİLATI

İlk zamanlar bir uç beyliği olan Osmanlı'da Bizans hudutları ve diğer hudutlar Türk aşiretlerinden oluşan atlı kuvvetlerle muhafaza edilmekteydi. Kuruluş döneminde bu kuvvetler Osman Gazi'ye bağlıydılar. Aşiretlere dayalı atlı askerler devleti oluşturduktan sonra da devam ettirilmişti. Bunun yanında yine atlı askerlerden oluşan ve başlarında serhat kumandanı isminde bir “başbuğ” bulunan yeni bir teşkilatlanmaya gidilmişti. Başbuğ'un komutası altında da mıntaka mıntaka akıncı kuvvetleri oluşturularak devletin ordusu halini almıştı. Osman Bey'in emrindeki kuvvetlerde hudut muhafızı olarak görevlerine devam etmekteydiler (Uzunçarşılı,1988:1).

Bu kuvvetler süreklilik arz etmemekteydi. Askerlere ihtiyaç olduğunda tellallar vasıtasıyla toplanmaları duyulurdu. Savaş veya yapılacak iş bittikten sonra da herkes dağılır işine gücüne giderdi (Özcan,1999:337).

Orhan Bey (1326-1461) dönemine gelince mevcut kuvvetlerin yeni fetihlerde yetersiz olduğu görüldü. Bursa'nın fethinden sonra sağlam ve yüksek burçlu İznik Kalesi'nin kuşatılarak ele geçirilmesinde bu yetersizlikleri belirgin olarak ortaya çıktı. Orhan Bey ordudaki bu eksikliği gidermek için Çandarlı Kara Halil'in önerisiyle sürekli yaya kuvvetleri oluşturdu. Ordu manga ve bölük düzenine geçildi. Bir başka ifade ile Osmanlı'da ilk düzenli birlikler Orhan Bey zamanında kuruldu. Sefer zamanında ücretli olacak olan bu askerler barış zamanında da kendilerine tahsis edilen toprağı ekip biçeceklerdi (Özcan, 1999:337).

Böylece oluşturulan Osmanlı ilk düzenli ordusu sağlıklı ve güçlü Türk gençlerinden meydana getirilmişti. İlk anda 1000 yaya, 1000'de atlı asker yazıldı Bu askerler sefere çıktıklarında ücret almaktaydılar. Barış zamanında ise kendilerine tahsis edilen araziye ekip biçeceklerdi. Kısa zamanda asker sayısı artınca sefere nöbetleşe gitme esası getirildi. Müsellemler otuzar kişilik ocaklara ayrıldılar. Her otuz kişiden beşinin sefere gitmesi kurala bağlandı (Özcan, 1999:337)

Muvazzaf yaya kuvvetleri ve muvazzaf atlı kuvvetlerin oluşturulmasıyla da aşiret kuvvetleri ile ordu kuvvetleri ayrılmış oldu. Orhan Gazi tarafından kurulan yeni orduya sonradan Azap, Canbaz, Garip ve Cerehor adları altında ücretli daimi ve geçici yeni askeri kuvvetler de ilave edildi (Uzunçarşılı,1988:1). Yaya ve atlılardan oluşan ilk ordu Kapıkulu Ocakları'nın teşkil edilmesiyle birlikte nakliyat, maden işletmeleri,

kale inşaatı ve tersane hizmetleri gibi geri hizmet birliklerine alınmışlardır (Özcan, 1999: 337).

Oluşturulan bu yeni ordunun yanında Ahiyânı Rum, Gaziyânı Rum, Abdalânı Rum ve Bacıyanı Rum adı altındaki sivil toplum kuruluşlarda savaşlara katılmaktaydılar.

I.Murat devrinde(1361-1389), 1363 tarihinde çıkartılan “pencik” yasasıyla asker olarak savaş esirlerinden faydalanma yoluna gidildi. Orhan Gazi zamanında kurulan yaya ve atlı ordu devam etmekle birlikte yeni bir teşkilatlanmaya geçildi. Selçuklulardan ve Memluklerden örnek alınarak bizzat padişaha bağlı daimi olarak görev yapacak maaşlı ordu oluşturuldu. Kapıkulu ocakları bu şekilde kurulmuş oldu. Bölüm sonunda verilen şemada da görüleceği üzere bu ordu iki kısımdan oluşmaktaydı. Maaşlı Kapıkulu askerleri ve Eyalet askerleri.

Aynı tabloda görüldüğü gibi Kapıkulu askerleri ikiye ayrılmaktaydı. 1-Yaya askerler. Bunlarda acemiler, yeniçeriler, cebeciler, topçular, top arabacıları, humbaracılar ve lâğımcılar olmak üzere yedi ocaktan oluşmaktaydı. 2- Süvariler ise; sipah, silahtar, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ garipler, sol garipler olarak altı ocaktan meydana gelmekteydi. Bunlara altı bölük askerleri de denilmekteydi(Uzunçarşılı, 1988:2).

Burada kısaca pencik yasası ve devşirme sisteminden değinmek yerinde olacaktır. Rumeli'nin fethinden sonra genişleyen devlet topraklarını savunmak yeni fetihlerde bulunmak için devletin askere ihtiyacı artmıştı. İhtiyacı duyulan asker iki kaynaktan temin edilme yoluna gidildi. Birinci yol savaşta esir edilen gayrimüslim çocuklardı. Bu nedenle 1363 yılında pencik kanunu çıkartıldı. Savaşlarda alınan esirlerin beşte biri vergi karşılığı devletin olmaktadır. Önceleri devlet bu esirleri kısa bir süre eğitime aldıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na almaktaydı. Bunun bazı sakıncaları görüldü. Esir gençler Anadolu'da Türk çiftçilerin yanlarına gönderilmeye başlandı. Hem az bir ücret karşılığı çiftçilik yaparak üretime katkıda bulunuyorlar hem de Türk-İslam örf, adet ve geleneklerini öğreniyorlardı. Daha sonraları Acemi Ocağı'na alınıp burada askerlik sanatını öğreniyorlardı(Uzunçarşılı,1988:11).

Acemi Ocağı'nın ikinci insan kaynağı ise devşirme yöntemiyle temin edilmekteydi. Uygulaması Çelebi Mehmet zamanında başlayıp, II.Murat(1421-1451)döneminde

kanunlaşmıştır. Bu sisteme göre Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan tebaadan 8-20 yaş arası çocuklar ihtiyaca göre beş altı yılda bir toplanmaktaydı. İki ve daha fazla çocuğu olandan en sağlıklı ve boylu poslu olanı alınırdı. Devşirilen çocuklar 200'er kişilik kafileler halinde devlet merkezine getirilirdi. Endamlı ve düzgün vücutlu olanlar saray için ayrılırdı. Topluca sünnet ettirildikten sonra Anadolu'da Türk köylüsünün yanına gönderilirlerdi. Devşirmelerde pencik oğlanlar gibi Türk-İslam adet ve geleneklerini öğrendikten sonra Acemi Oğlanlar Ocağı'na alınırlardı (Uzunçarşılı, 1988: 29).

İlk Acemi Ocağı I.Murad döneminde sekiz bölük olarak Gelibolu'da açılmıştı. İstanbul'un fethinden sonra bugünkü Şehzadebaşı-Vezneciler arasında 31 bölükten oluşan büyük bir Acemi Ocağı açıldı. Acemi Ocağı' eğitim gören acemi oğlanlar üç ayda bir maaş alırlardı. Her türlü yeme, içme, bakım ve giyimleri devlete aitti. Bu ocaklarda yedi veya sekiz yıl eğitim görenler devletin paralı ordusunu teşkil eden Yeniçeri Ocağı veya başka Kapıkulu Ocaklarına geçerlerdi.

Yeniçeri Ocağı ile ilgili kısa bir açıklama yapmayı uygun gördük. İlerleyen yıllarda Osmanlı Devletini bir hayli uğraştıran, klasik dönemde büyük yararlılık göstermiş olan bu ocaklar I.Murat zamanında Çandarlı Kara Halil'in desteğiyle kurulmuştur. Yukarıda insan kaynakları belirtilen Yeniçeri kışlası ilk olarak Edirne'de kurulmuştu. Daha sonra İstanbul'da çeşitli semtlerde kışlalar yapılmıştır. Yeniçeri Ocağı, yaya, sekban ve ağa bölükleri diye üçe ayrılmıştı. Bölüklerin başında bulunanlara *bölükbaşı* denirdi.

Yeniçeri Ocağı en üst amirine Yeniçeri Ağası denirdi. 1593 yılına kadar Yeniçeri Ağalarının tayinleri ve azilleri padişah tarafından yapılmaktaydı. Bu tarihten sonra yetki sadrazama verilmiştir. Ocaktaki hiyerarşiye göre daha alt kademelerde sırasıyla sekbanbaşı, kul kethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, haseki ağalar ve çavuşlar bulunmaktaydı. Daha aşağıda ise deveciler, yayabaşları, muhızırbaşı, kethüda yeri ve bölükbaşları denilen zabitler bulunmaktaydı. Yeniçeri Ocağı'ndaki yükselmeler bu hiyerarşi gözetilerek düzenlenmekteydi. Bazen kural bozulsa bile genellikle hiyerarşiye uyulmaktaydı(Uzunçarşılı,1988:144-234).

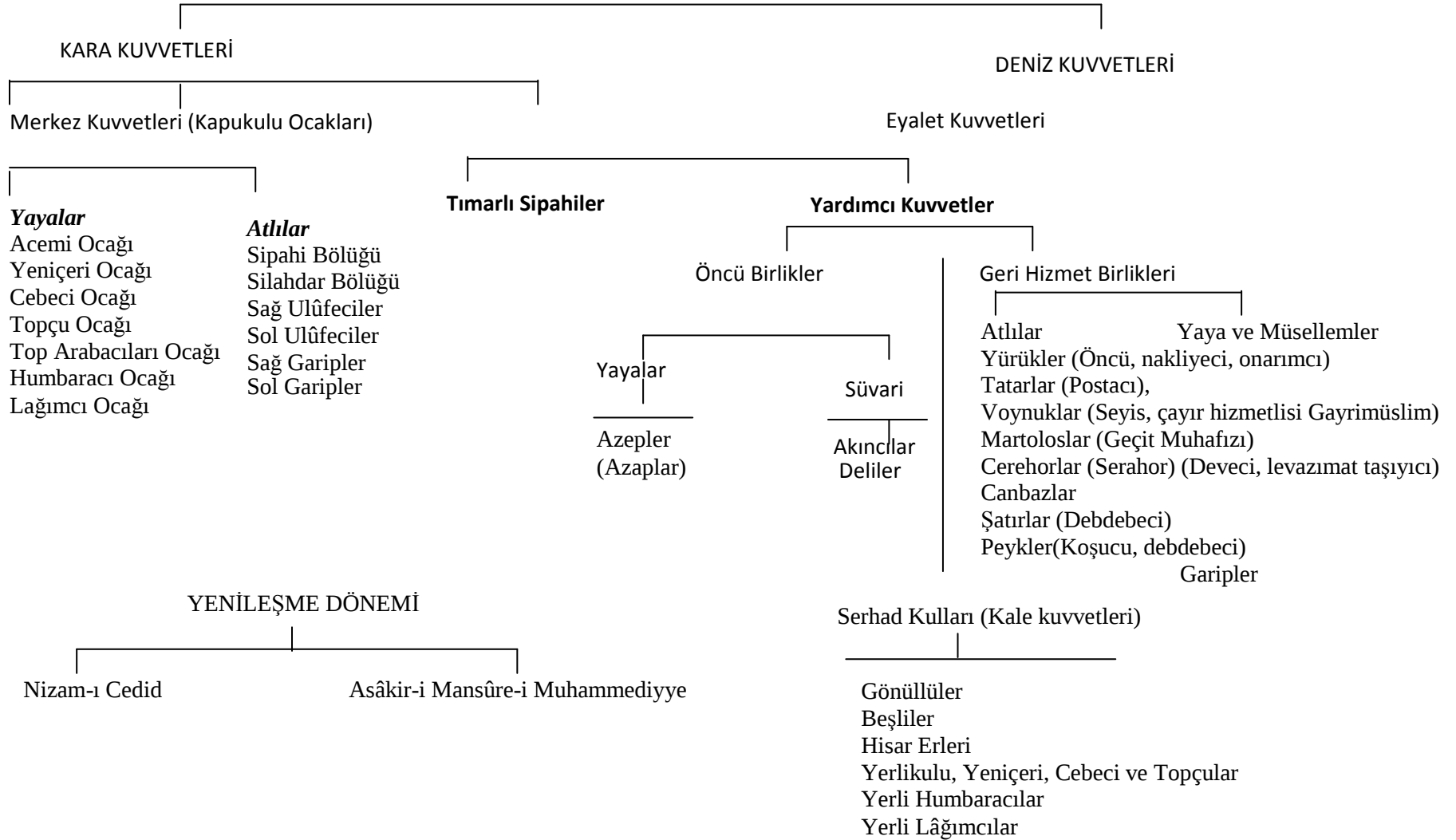
Yukarıda da vurguladığımız gibi zamanla bozulan Yeniçeri Ocakları devletin başına büyük gaileler açmıştır. Nizama aykırı ocağa asker alınması, Kanuniden sonra

padişahların sefere çıkmamaları ocağın bozulmasının başlıca sebepleridir. Padişahların ordunun başında sefere çıkmamaları bunlar üzerindeki kontrolün tamamen kaybedilmesine neden olmuştur. III. Murat döneminde ocak nizamı iyice terk edilmiştir. Evlerde yatmalar, esnaflıkla uğraşmaları evlenmeleri bunlara örnektir. II.Osman(Genç) (1618-1622) zamanında çıkılan Hotin seferi öncesinde sıkı tedbirler alması ve sefer sırasında padişahın zaman zaman talim yaptırıp yoklama yapılmasına gerek duyması ocağın gevşekliğini nizamının bozulduğunu göstermesi bakımından manidardır. Özellikle savaştan kaçanların gizlice takip edilip boynu vurulması için ordunun arkasına sadrazam Hüseyin Paşa 100 güvenilir adamını koydu. Sefer konusunda Anadolu ve Rumeli'ye gönderilen fermanlarda savaş hazırlıklarının ihmal edilmemesi hatırlatılmıştır. Nitekim sefer sonucu padişahın yeniçeri Ocağı hakkındaki olumsuz düşüncelerinin saray dışına taşması kendi sonunu getirmiştir(Kazalak ve Gündüz, :129144).

Daha sonra çeşitli bahanelerle sık sık ayaklanmışlar devletin başına bela olmuşlardır. III. Selim döneminde oluşturulan Nizam-ı Cedit'i istemeyen yeniçeriler padişahı parçalamaktan geri durmamışlardır. Tutum ve davranışlarıyla kuruluş amacından çok uzaklaşan Yeniçeri Ocağı II. Mahmut zamanında 17 Haziran 1826 yılında yayınlanan bir Hatt-ı Hümayun ile tamamen kaldırılmıştır(Karal,2011:149).

Osmanlı Askeri Teşkilatı 3 nolu tabloda gösterilmiştir. Eyalet askerlerine ayrıca ilgili bölümde değinilecektir.

Osmanlı Askeri Teşkilatı Şeması

Kaynak: Mehmet İpşirli'nin Osmanlı Devleti Tarihi Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı isimli Makalesinden alınmış olup gerekli düzenlemeler tarafımdan yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ TAŞRA TEŞKİLATI, TAŞRADAKİ YETKİLİLER

1.1. TAŞRA İDARİ TAKSİMATI

Merkezdeki güçlü siyasi yapının başka bir ifade ile Osmanlı Padişah'ının taşrada da her konuda otoritesini tesis etmek için merkeze paralel bir taşra teşkilatı oluşturmak gerekliydi. Taşra teşkilatın başında bulunanlar kayıtsız şartsız padişah otoritesini önemseyecek, benimseyecek kullar zümresinden oluşması gerekiyordu. Öyle de olmuştur. Bu teşkilatta görev yapan en üst yöneticilerden eyalet valileri, sancak beyleri, muhafız ve mutasarrıfların büyük çoğunluğu sarayda yetişmiş kullar zümresinden oluşmaktaydı(Ünal, 1999:111). Bu kulların padişaha bağlılıkları denenmiş ve kanıtlanmış olarak bu görevlere atanmaktaydılar. Ancak bu şekilde padişahın siyasi otoritesi taşra üzerinde tam olarak daha etkili hale gelebilmekteydi.

Osmanlı Devleti “*kul sistemi*” ne dayalı çok güçlü bir merkezi yapıya sahipti. Bu güçlü yapı Fatih Sultan Mehmet döneminde bürokraside getirilen, kul sistemi ile taşranın, daha doğrusu eyaletlerin merkeze bağlılıkları daha da sağlamlaştırılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet merkezi otoritenin gücünü taşrada daha da etkin hale getirmek için miri toprakların değişen mülkiyet ve vakfiyet statüsünü de değiştirerek bu toprakların tekrar miri hale getirmiştir. Bu da yetmemiştir. Bir adım daha atarak uç ve akıncı beylerinin faaliyetlerini sınırlandırmış, özellikle bazı bölgelerdeki aşiret etkinliğini ortadan kaldırmak için buralara yeniçeri birlikleri yerleştirmiştir. Ayrıca bu bölgelerin merkezine kadı tayin etmek suretiyle de bütün ülke toprakları üzerinde merkezi otoritenin gücünü tam olarak tesis etmesini bilmiştir(İpşirli,1999:221).

Osmanlı Devleti ele geçirdiği bölgelerde merkezi devletin denetim ve gözetiminden uzak tutmayacak bir idari yapılanmaya gitmişti. Bu idari yapılanma adaleti sağlayan ve devleti ayakta tutacak süreklilik içeren bir yapılanma idi. Osmanlı Devleti'nde ikili bir yapılanma söz konusudur. Birincisi; askeri-idari yapılanma, ikincisi ise; kazaî-idari yapılanmadır(İnalcık, 2003:108).

Birinci yapılanma içinde yer alan esas birim sancaktır⁶. Padişahı temsil eden onun sancağını taşıyan, yetkileri çok fazla olan yöneticiye *sancak beyi* denilmektedir.

⁶ **Sancak:** Orduların, temsil ettikleri devletin âlameti olarak kullandıkları bayrağın adıdır. Osmanlı'da idari yapının en önemli alt birimin adıdır. Bu birimin başındaki yöneticiye de Sancak Beyi denilmektedir. Osmanlı'nın ilk sancağı Sultanönü'dür. Önceleri birimin askeri komutanı olarak ta anlam taşımaktaysa da XV. yüzyıl boyunca terim daha çok idari birim anlamında kullanılmıştır(M.Zeki Pakalın, CIII, s.118).

Bazen de bu yöneticiye *mirliva* denilmekteydi. Sultanönü ilk sancak ve Osman Bey ise ilk sancak Bey'idir(Başar,1997:6). Osmanlı Devleti'nde idari bakımdan ilk yapılaşma Orhan Bey zamanında oluşturulan sancak/liva sistemidir. Bu kavramlar Osmanlı devlet yaşamına Selçuklulardan geçme terimlerdir. Selçuklularda subaşılık, Osmanlı'da sancak beyliğine karşı gelmekteydi(Baykara, 2000:26).

Osmanlı'da taşra idaresinde birinci yapılanma içinde yer alan ikinci idari birim ise beylerbeylik/eyalet sistemidir. Sancakların bir araya gelmesiyle de beylerbeylikler kurulmuştur. XVII. yüzyıl sonlarına doğru sayısı kırkı aşan bu birimin başında da en üst yöneticiye *beylerbeyi* ya da *mirimiran* denilmekteydi. Bu yapılanmayı Orhan Kılıç şöyle tanımlamaktadır; “*Osmanlı Devleti'nin idari taksimat bakımından en büyük ünitesi eyaletlerdir. Osmanlı ülkesi, beylerbeylik, eyalet veya vilayet olarak adlandırılan büyük ünitelere ayrılmış bu üniteler ise sancak/livâlara bölünmüştür.*”(Kılıç, 1997:6).

Bu konuda daha sonra “Eyalet Teşkilatının Genişletilmesi” başlığı altında ayrıntılı bilgi verilecektir. Şimdilik bilmemiz gereken şey şudur. İdari taksimat içinde yer alan sancakların birleşerek oluşturduğu birimi iki tuğlu paşalar yönetiyorsa *beylerbeyilik*, üç tuğlu paşalar yönetiyorsa *eyalet* olarak isimlendirilmiştir. Araştırma kapsamına giren dönemde beylerbeyi yerine daha çok kullanılan terim *eyalet* olmakla beraber herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için çalışmamızı içeren metin içinde her iki terimde kullanılmıştır.

Osmanlı'da kazaî-idari örgütlenme şekline gelince şunları söylemek olasıdır. Eyalet'i meydana getiren sancaklar daha alt bir idari birim olan *kazalara*, kazalar ise *nahiyelere*, nahiyeler ise *köy* ve *mezralara* bölünmüştü. Kaza, terim olarak karar, hüküm, hâkimlik anlamlarını içermektedir. Kaza kadının görev bölgesini ifade etmektedir. Osmanlı Devlet yönetiminde kadılık idarî ve adlî bir görevdir. Kaza çoğu zaman bir yerleşim yereni ifade ederse de bazen göçerler üzerine seyyar kadıların atandığı görülmüştür. Bazen de birden fazla yerleşim birimi için bir kadının atandığı saptanmıştır. Ayrıca büyük şehirlere birden fazla kadının atandığı bilinmektedir (Baykara, 2000:26).

Yukarıda sözü edilen *nahiye* idari birimi Osmanlı devlet yaşamına XIX. yüzyılda girmiştir.1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile düzenlenen idari taksimat

içinde ilk defa yer almıştır.

Ayrıca idari taksimat açısından eyaletlere eşit statüde sayılan askeri ve siyasi bakımdan Osmanlı Devleti'ne bağlı ve bölgesel isimlerle adlandırılan, *kaptanlıklar*, *voyvodalıklar*, *meliklikler* ve *emirlikler* de vardı(Kılıç, 1999:89).

Burada yeri gelmişken bir saptama yapmayı uygun bulduk. Hâkimiyet altına alınan topraklarda yukarıda sayılan merkezi otoritenin denetimi altına alınan değişik idari birimlerin yanında ülkenin bazı yerlerinde de mutlak bir merkezîyetçilikten uzak, bölgenin özelliklerine göre idare şekli oluşturulduğu da bilinmektedir.

Eyaletlerin yanında *hükümet* adı altında yönetimler oluşturulmuştur (Turan, 1963:301). Bölgenin özelliklerine göre oluşturulan idari sistemde klasik sancaklardan(tımarlı) başka, irsî sancakbeyleri de bulunmaktaydı. İleriki bölümlerde değinilecek olan bu sistemde yer alan *hükümet* teşkilat birimi ikiye ayrılmaktaydı. Birincisine *hükümet*, ikincisine de *yurtluk-ocaklık* denilmekteydi. Daha sonra verilecek olan tablolarda taşrada oluşturulan yönetim birimleri sayıları ve isimleri ile gösterilmektedir. Şimdilik isim vermekle yetineceğiz.

1.2. İLK BEYLERBEYLİĞİ VE İLK BEYLERBEYİLERİ

“Beylerbeyi” Osmanlı taşra teşkilatı içinde görev bölgesi için kullanılan bir terimdir. Genel olarak idari bölge anlamında “vilayet” manasında kullanılmaktadır. Önceleri böyle olmakla beraber XIV. yüzyıl sonlarında “eyalet” terimi kullanılmaya başlanmıştır (Kunt, 1978: 28). Bu nedenle de daha öncede be açıkladığımız gibi araştırmada hem “eyalet”, hem de “beylerbeyliği” terimleri aynı anlamda kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda esas idari birim sancaktır. Sancakların bir araya gelmesiyle beylerbeyliği oluşmaktadır(Yücel,1963:665). Osmanlı Rumeli’yi fethiyle yeni sancaklar kurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda yeni ele geçirilen toprakların kontrolü amacıyla sancakbeylerinin üstünde, bunları zapt-ü rap altına almak için ilk defa idari taksimat açısından beylerbeyliği oluşturulmuştur(Başar,1997:6). Osmanlı devletinde ilk zamanlarda Orhan Bey döneminde devletin sadece bir beylerbeyi bulunmaktaydı. Bu beylerbeyi bütün ordu işlerinden sorumluydu. İlk Beylerbeyi Oran Bey’in oğlu ve aynı zamanda ordusunun komutanı Süleyman Paşa idi.

Süleyman Paşa ölünce ordu komutanlığı ve beylerbeyi olarak Lala Şahin Paşa bu göreve getirilmişti (Uzunçarşılı, 2011:502).

I.Murat devrinde beylerbeyi olan Cendereli Halil Hayrettin Paşa'nın aynı zamanda ordu komutanlığını da üzerine almasıyla bu makamın önemi kısmen azaldıysa da Rumeli'nin fethinden sonra durum değişti(Ünal, 1999:112). Rumeli'nin fethiyle genişleyen Osmanlı topraklarının idaresi bağlamında beylerbeyliği yeniden önem kazandı(Akgündüz, 1990:219).

Devletin coğrafyası genişleyince Anadolu ve Rumeli topraklarının tek vezir ile idare edilmesi uygun bulunmadı. Devlet idaresinde yeniden yapılanmaya gidilerek zorunlu olarak önce *Rumeli Beylerbeyliği* oluşturuldu. Burada şu hususu belirtmeyi gerekli gördük. O da şudur: Halil Hayrettin Paşa'nın zamanına kadar ulema sınıfından gelen vezir ile ordu komutanı ayrı ayrı idi. Bu tarihten sonra hem vezir hem de ordu komutanı olarak iki görevi de yürütmeye başlamışlardır. Böylece beylerbeyilik başka bir ifade ile ordu komutanlığı itibarı azalmaya başlamıştır(Uzunçarşılı, 2011:502).

Osmanlı Devleti 1354 yılında Gelibolu Yarımadası'na geçmesiyle birlikte başlayan fetihlerle iki kıtada topraklarını genişletince yukarıda da vurgulandığı gibi zorunluluk nedeniyle ilk beylerbeyliğinin kurulduğundan söz etmiştik. 1362 yılında, I. Murat zamanında da kurulan bu ilk beylerbeyliğinin adı *Rumeli Beylerbeyliği* idi.⁷ Beylerbeylik merkezi ilk önce Edirne idi. Daha sonra ise Sofya'ya taşınmıştır. En son olarak Manastır merkez yapılmıştır(Göyünç, 1999:77). Rumeli'de kurulmuş bu beylerbeyliğine o bölgede bulunan yerleşim yerleri de sancak statüsü ile bağlanmıştı. Bu anlamda daha öncede belirtildiği gibi Osmanlı'da ilk beylerbeyi ise Lâla Şahin Paşa olmuştu(Kılıç, 2002:887).

Rumeli'de uygulanan eyalet ve sancak sisteminin faydalarına inanıldığı ve yararı görüldüğü için Anadolu'da da bu sistemin tesisine karar verilmiştir. Devlet gücünün Osmanlı topraklarında ancak böyle bin idari yapılanma ile tesis edileceğine inanan yöneticiler merkezi Ankara olan *Anadolu Beylerbeyliği*'ni kurdular. I. Bayezid zamanında 1393 yılında kurulan Anadolu Beylerbeyliği 'ne de beylerbeyi olarak Kara Timurtaş Paşa atanmıştır(Kılıç,2002:887). Osmanlı Devleti'nde üçüncü bir

⁷ Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ' ün Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı adlı eserinde Rumeli Beylerbeyliği kuruluşu 1361 olarak yer almaktadır(Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı(1999),s.77).

beylerbeyliği kuruluncaya kadar gerek Rumeli’de ve gerekse Anadolu’daki tüm sancaklar bu iki beylerbeyliğine bağlı olarak yönetildi.

1.3. EYALET TEŞKİLATININ GENİŞLETİLMESİ

Aslında kuruluşundan itibaren Osmanlı Devlet’inde devlet teşkilatını sistemli bir şekilde bir araya getiren herhangi bir düzenlemenin yapılmadığını görmekteyiz. Osmanlı’da devlet idaresine ait ilk düzenlemenin Fatih Devri’nde çıkartılan Fatih Kanunnameleri ile yapıldığına tanık olmaktayız. Bu tarihe gelinceye kadar sancak ve beylerbeyleri ile ilgili düzenleme yapılmamıştır.

Söz konusu kanunnamelerde devletin taşra yönetimine ait yalnızca beylerbeyi ve sancak beyinden söz edilmektedir(Fuad, 1913:527-528). Kanunnamenin 10 ve 14’üncü maddeleri sancak beyi, 27. maddesi ise beylerbeylerin tumar tevcih etme yetkilerini içermektedir (Kaşıkçı, 2002:49).

Osmanlı Merkezi otoritesinin beylerbeylikler aracılığı ile yaygınlaştırılması çalışmaları 1402 Ankara Savaşı’nın kaybedilmesiyle merkezi idaredeki kesintiye paralel olarak yukarıda anlatıldığı gibi 1413 yılına kadar duraksama gösterdiğine tanık olmaktayız. Bu nedenle de Osmanlı devleti bu tarihe kadar Rumeli beylerbeyliği ve Anadolu Beylerbeyliği olmak üzere iki beylerbeyliği ile idare edilegelmişti. Bu tarihte üçüncü bir beylerbeyliği merkezi Sivas’ta olan Rum Beylerbeyliği oluşturulmuştur (Gökbilgin,1965: 51-52).

Osmanlı İmparatorluğunun en büyük askeri ve idari birimi olan beylerbeyliği/eyalet yönetimi sistemi uzun bir gelişme ve değişim süreci yaşamıştır.1413 yılından sonra da uzun süre beylerbeyliği kurulmamıştır. Fatih’in tahta geçtiği 1451 yılında Anadolu Beylerbeyliği merkezi Ankara’dan Kütahya’ya taşınmıştır (İnalcık,1954:112). İlk kurulan Rumeli Beylerbeyliği merkezi de önceleri Edirne ve Sofya iken sonradan Manastır yapılmıştır.

1413 yılında üçüncü olarak kurulan Sivas Beylerbeyliği’nden sonra 1468’de Karaman, 1515’te Diyarbakır Beylerbeyliği kuruldu (Başar,1997:7). 1516 yılında Halep, 1517-20 arasında Şam, Mısır Beylerbeylikleri kurulmuştur. Zamanla bunların sayısı artmış olup 1595 yılına gelindiğinde sayıları 34’e ulaşmıştır (Göyünç, 1999:77).

Daha sonraları eyaletlerin ve bunlara bağılı sancakların sayısı savaşlarda kazanılan topraklarla orantılı olarak değişim göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları genişleyince sayılarında arttığı görülmüştür. Aksine sınırlardaki daralma sonucunda da sayılarının azaldığını söyleyebiliriz (Turan, 1963:201).

XVI. yüzyılın başlarında dört olan beylerbeylik sayıları yüzyılın sonlarına doğru yeni kurulan beylerbeyliklerin de katılımı ile otuzun üzerine çıkmıştır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru sayı kırkı aşmıştır(Başar,1997:8). İncelediğimiz dönemin başlarında, III. Selim döneminde yapılan idari reform ile eyalet sayısı 28-30 arasında sınırlandırılmıştır. Osmanlı Devleti Eyaletlerinin(1717-1738) sayısı ve coğrafyasına ait harita ekte sunulmuştur(Bkz.Ek.VI).

Aşağıda tablo 1.1'de beylerbeyliklere/eyaletlerin kuruluş tarihleri ile merkezlerinin nereleri olduğu verilmiştir.

Tablo 1.1: Osmanlı Devleti'nde Kurulan Bazı Beylerbeyilikler/Eyaletler ve Merkezleri

Beylerbeyiğin/eyaletin adı	Tarih	
Rumeli	1362	Edirne, Sofva ve Manastır
Anadolu	1393	Ankara, Kütahya
Rum	1413	Amasya, Sivas
Karaman	1481	Konya
Diwarbekir	1515	Amid
Halep	1516, 1543	Halep
Sam	1517-1520	Sam
Mısır	1517	Kahire
Zül kadri ye	1522 ,1531	Maraş
Erzurum	1535	Erzurum
Cezair-i Bahr-i Sefid	1535	Gelibolu
Cezayir-i Garb	1535	Cezayir
Bağdat	1535	Bağdat
Yemen	1540	Zabid. San'a
Budun	1541	Budapeşte
Basra	1546	Basra
Van	1548	Van
Temeşvar	1552	Temeşvar
Lahsa (Ahsa)	1555	Karîf
Habeş	1555	Cidde, Sevvakin, Medine
Kefe	1568	Kefe
Şehrizer	1568	Şehrizer
Kıbrıs	1570	Lefkoşe
Trablusşam	1570	Trablus
Tunus	1573	Tunus
Trabzon	17. yüzyıl başları	Trabzon, Batum
Çıldır	1578	Çıldır
Sirvan	1578	Semah i
Kars	1580	Kars
Bosna	1580	Saray (Bugün:Saraybosna)
Rakka (Ruha)	1586	Ruha
Musul	1586	Musul
Özi	1593	Silistre, Akkirman
Eğri	1598	Eğri
Kaniye	1598	Kaniye
Adana	1608	Adana
Girit	1645	Kandiye

Kaynak: Orhan Kılıç, **Türkler**, C.IX, s.892

Aşağıda yer alan 2.3 nolu tabloda da belirtilen tarihler arasında uzun süren eyalet veya beylerbeyilikler yanında daha kısa süreli olarak yaşamlarını devam ettiren eyaletler, kaptanlıklar,⁸ voyvodalıklar⁹ ve meliklikler¹⁰ gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi eyalet sayıları çok değişkenlik göstermektedir. Ayrıca bu değişikliği hem sayıları açısından hem de kullanılan terimler açısından da görmekteyiz.

⁸ **Kaptanlık:** Askerleri donanmada kullanılan, merkezi kaptanlığa bağlı sancakları olan ve başına derya ümerasından gelen paşa ve sancak beyi rütbeli kaptanların atandığı eyaletlere kaptanlık denilmektedir(Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı,s.16).

⁹ **Voyvodalık:** XV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı'da oluşturulan taşra birimidir. İlk defa 1455 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine alınan Boğdan ile Eflak Osmanlı Devleti'ne bağlı özel imtiyazlı iki beylik idi. 1526'da bunlara Erdel de katıldı. Buralar Voyvodalıkla yönetildi. Voyvodalık Slavca bir kelime olan "Voyvoda"dan gelmektedir. Voyvoda reis ağa anlamına gelmektedir Erdel 1699 Karlofca ile Macaristan'a katıldı. Eflak Boğdan 1862 birleşerek Romanya birliğini sağladılar. Böyle olmakla beraber XVII. Yüzyıldan itibaren Osmanlı'da vali ve mutasarrıfların kendilerine tevcih edilen eyalet ve sancakların boş olan kazalarına tecrübeli devlet adamları veya yerli ailelerden atanan kişiye voyvoda denilmeye başlandı Bu unvan daha sonraları kaza kaymakamlığı görevleri de yapmışlardır. Tanzimat'ın ilk yıllarından itibaren voyvodalık görevleri yürürlükten kaldırılmıştır(M.Zeki Pakalın,C.III,s.598).

¹⁰ **Meliklik:** Arapça bir kelime olan meliklik, hükümdar, mülk sahibi anlamına gelmektedir(M.Zeki Pakalın, C.II,s.473). Kafkas bölgesinin Osmanlı hâkimiyeti altına girmesiyle Osmanlı idari literatürüne geçen Gürcü yönetim şeklidir. Meliklik her yıl belli miktarda vergi veren, iç işlerinde serbest olan, Osmanlı hakimiyetini tanıyan, Meliklerin Osmanlı merkezi otoritesince tasdik edildiği bir idari birimdir(Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve sancak Tevcihatı,s.16)

Tablo 1.2: (Devam) Osmanlı Devleti'ndeki Beylerbeyilikler/ Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1527-1799)

ORTADOĞU'DAKİ EYALETLER															
Şam	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Bağdat		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X ⁹³
Trablusşam					X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Şehrizar			X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	
Basra		X	X	X ⁹⁴	X			X	X	X	X	X	X	X	X ⁹⁵
Yemen		X ⁹⁶	X	X	X			X		X					
Ahsa (Lahsa)			X		X				X	X	X	X			
Safed-Sayda-Beyrut												X	X	X	X
Dinaver					X										
Tebriz					X								X		
San 'a		X													
Elviye-i Palengân					X										
Hemedan													X		
Erdilan													X		
Kirmân-Şahan													X		
Luristan		X											X		
Merega													X		
Mihriyan				X											
Rumiyye													X		
KAFKASLAR VE KUZEY KARADENİZ'DEKİ EYALETLER															
Kefe				X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
Gürcistan		X													
Acara								X							
Gence													X		
Revan				X									X		
Şemahi				X											
Tiflis				X									X		
AKDENİZ ADALARI VE AFRİKA'DAKİ EYALETLER															
Mısır	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X
Cezayir-i Garb		X		X	X			X	X	X	X	X	X	X	
Cezayir		X													
Kıbrıs			X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		
Habeş				X	X			X	X	X	X	X	X	X	X ⁹⁷
Trablusgarp				X	X			X	X	X	X	X	X	X	X
Tunus				X	X			X	X	X	X	X	X	X	X
Girit											X	X	X	X	X ⁹⁸

Tablo 1.2: (Devam) Osmanlı Devleti'ndeki Beylerbeyilikler/ Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1527-1799)

KAPTANLIKLAR															
Derya Kaptanlığı (Cezayir-i Bahr-i Sefid)		X	X	X	X	X		X		X	X	X	X	X	X
Süveyş Kaptanlığı											X	X	X		
Tuna Nehri Donanması Başbuğluğu								X ⁹⁹						X	
Şattü'l-Arab Kaptanlığı														X	
Anapoli Kaptanlığı														X	
VOYVODALIKLAR															
Boğdan Voyvodalığı		X						X	X			X	X	X	
Eflak Voyvodalığı		X						X	X			X	X	X	
Erdel Voyvodalığı		X													
MELİKLİKLER															
Dadyan Melikliği												X	X	X	
Güril Melikliği												X	X	X	
Açıkbaş Melikliği												X	X	X	
Abaza Melikliği													X	X	

Kaynak: Orhan Kılıç, **Türkler**, C.IX, s.893

Yukarıdaki tablolara bakarak şu değerlendirmenin yapılması mümkündür. Değişik tarihlerde kurulup kaldırılanlar dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti taşra teşkilatı içinde sayıları 60'a kadar varan eyalet yer almıştır. Bunun dışında, aynı taşra teşkilatı içinde 5 kaptanlık, 3 voyvodalık ve 4 meliklik daha kurulmuştur (Kılıç, 2002:894).

Beylerbeyliğinin başında en büyük amir olarak bulunan beylerbeyi/eyalet valisine yerine ve durumuna göre *mîr-i mîran* veya *emirü'l ümera* da deniliyordu. Bu kavramların daha öncede vurgulandığı gibi Türk-İslam devletleri yoluyla Osmanlılara geçtiği yerli ve yabancı tarihçilerce belirtilmektedir.¹¹

Yukarıdaki tablo 1,2’de gösterilen idari birimlerin dışında Osmanlı Taşra Teşkilatı içinde yer almayan *hükümet*¹², *ocaklık-yurtluk*, *hanlık* ve *Mekke Şerifliği* gibi biriminden de söz etmek gerekir. Fatih dönemi kanunnamelerinin yanında daha sonra Kanuni Sultan Süleyman(1520-1566) döneminde düzenlenen Kanunname-i Hümayunlarda da *hükümet* ve *yurtluk- ocaklık* sancaklarının idari statüleri belirtilmiştir. Daha önce bu isimlerden söz etmiştik Şimdi biraz bu kavramları açmak gerekir.

Osmanlı hâkimiyeti altına aldığı topraklarda o bölgenin özelliğine göre merkezi otorite altında fakat mutlak merkezîyetçilik düşüncesinden uzak yönetimler de oluşturulmuştur. Osmanlı özellikle doğuda sekiz Kürt kabilesi beyini irsi olarak kendi kabileleri üzerinde sancak beyi yapmıştır. Bunun nedeni ise bu yörelerde yaşayan kişilerin mahalli nüfuzlarından yararlanarak merkezi otoriteyi hâkim kılma düşüncesidir. Bu şekilde oluşturulan idari birimlere “*ocaklık ve yurtluk*”¹³ denilmekteydi(Kılıç,1997:12).

Hanlık ve şeriflik bilinmekle beraber *hükümet*, *yurtluk-ocaklık* yönetimi hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur. Daha sonra bu konuda yapılan bütün tarifler Kanunname-i Hümaâyun’da yapılan tanımlamalara uygun olarak yapılmıştır (Kılıç, 2014:121).

¹¹ **Emirü'l ümera:** Araplarda kullanılan Emirü'l Ümera sözcüğü Türk-İslam devletlerinde Melikü'l-Ümera, Emir-i Ulus, Emir-i Kebir şekillerinde kullanılmıştır. Manası emirler emiri demektir. Mülkiye rütbelerinden birisidir. Osmanlı devletinde önceleri Eyalet valileri için kullanılan bir unvandı(M.Zeki Pakalın,s.527).

¹² **Hükümet:** Tımar sisteminin uygulanmadığı, tahririn yapılmadığı, halkı avarız türü vergilerden muaf tutulan, sancak beyliği babadan oğula geçen her yıl belli bir miktar vergi ödeyen iç idaredeki yetkilerin mahalli ailelere bırakıldığı idari birime verilen addır. Buraların defterlerde *hükümet* olarak yer almaktadır. Bu idari birimdeki beylerin atama, azil ve görevden alınmaları yurtluk-ocaklık sisteminde olduğu gibi beylerbeyinin arzı ile divan-ı hümayun tarafından yapıldı(Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı-Eyalet ve sancak Tevcihatı, s.10).

¹³ **Ocaklık-Yurtluk:** İç idaredeki yetkilerin mahalli ailelere bırakıldığı ve bunun irsi olarak sürdürüldüğü idari birime verilen isimdir. Buralar defterlerde liva olarak adlandırılmıştır. Bu sancaklarda tahrir yapılır tımar ve zeamet vardır. Buraların sancakbeyleri atama, azli ve görevden alınmaları beylerbeyi arzı ile divan-ı hümayun tarafından yapılmaktadır(Orhan Kılıç, Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı-Eyalet ve sancak Tevcihatı,s11).

Osmanlı taşra teşkilat yapısı konusundaki arşiv kayıtları XV. yüzyılın ilk yarısına kadar gitmektedir(Varlık, 1999:123). Bu konuda Anadolu Beylerbeyliği bölümünde daha ayrıntılı bilgi verilecektir. Şimdilik Osmanlı Devlet Teşkilatı konusunda ayrıntılı bilgi içeren bazı kaynakların ismini vermekle yetineceğiz. Bunların başında Tapu Tahrir Defterleri gelmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan defterler ile Ayn-i Ali Efendi ve Dergâh-i Âlî Çavuşlarından Sofyalı Ali Çavuş'un risaleleri bunların en önemli olanlarındandır. Adı geçen eserlerden alıntı yapan Şerafettin Turan'ın hazırlamış olduğu tablo 1.3, 1.4 ve 1.5'de iki ayrı cetvelde hem *hükümet* idari biriminin hangi bölgelerde kurulduğunu, hem de eyalet ve sancakların değişimini bize göstermektedir. 1717-1738 tarihleri arasında var olan eyaletlerin sayısı ve coğrafyasını gösteren harita ekler bölümünde verilmiştir(Bkz.Ek:VI). Önce Eyaletlere bağlı sancakların sayısını görelim.

Tablo 1.3: Eyaletlere Bağlı Sancaklar

EYÂLET	BAĞLI SANCAK SAYISI		
	H.1018/M.1609 Ayn-i Ali	H.1041/M.1632 ?	H.1064/M. 1653 Ali Çavuş
Rumeli	23	13	23
Budin	19	10	Eğri ve Kaniye ile 14
Bosna	7	6	6
Özü	Eyâlet değil	9	Eyâlet değil
Temeşvar	5	4	5
Kaniye	Eyâlet değil	3	) Budin'le birlikte
Eğri	Eyâlet değil	4	) üçü birden: 14
Anadolu	13	13	13
Karaman	6	7	6
Rum (Sivas)	6	6	6
Dulkadriye (Maraş)	4	3	3
Adana	Eyâlet değil	3	Eyâlet değil
Diyarbakir	18	23	21
Van	12	13	12
Erzurum	11	12	10
Kars	5	9 (?)	5 .
Çıldır	12	15 (?)	12
Batum (Trabzon)	1	1	1
Haleb	6 .	4	5
Şam	10	8	10
Trablus-Şam	4	3	4
Rakka	6	5	6
Kefe	Paşa Sancağı	Defterde yok	Paşa Sancağı
Cezâyir-i Bahr-i Sefîd	12	»	12
Kıbrıs	7	»	7
Musul	5	»	4
Şehrizor	19	»	18
Yekûn	211	174 + ?	203
PAŞA-SANCAKLARI	23	22	25
UMUMÎ YEKÛN	234	196 + ?	228

Kaynak: Şerafettin Turan'ın **XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı** adlı makalesi, s.204'den alınmıştır.

Şimdi de üç ayrı tarih esas alınarak düzenlenen aşağıdaki tabloda ise 1631 tarihlerinde eyaletlere bağlı *hükümet* idarelerinin sayısı gösterilmektedir.

Tablo 1.4: Osmanlıda Hükümet İdareleri

1018/1609 Atn-i Ali	1041/1631-1632			1064/1653 Ali Çavuş	
Hükümetin Adı	Bağlı olduğu Eyâlet	Hükümetin adı	Bağlı olduğu Eyâlet	Hükümetin Adı	Bağlı olduğu Eyâlet
Hazzo	D.Bekir	Hazzo	D.Bekir	Hazzo ⁽¹²⁾	D.Bekir
Cizre	»	Cizre	»	Cizre	«
Eğil	»	Eğil	»	Eğil	»
—	—	Tercîl	»	—	—
Palu	»	Palu	»	Palu	»
Kîh	»	Kîh	»	Genc	»
Bitlis	Van	Bitlis	Van	Ekrâd	Van
	—	Hîzân	»	—	—
	—	Hakkâri	»	—	—
	—	Mahmudî	»	—	—
Mihribân	Şehrîzor	—	—	Mihrivana	Şehrîzor
mriye	Bağdad	Îmâdiye	Bağdad	Îmâdiye	Bağdad
	»	—	—	Üşti	»
9	11			9	

Kaynak: Şerafettin Turan'ın **XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı** adlı makalesi sayfa 205'ten alınmıştır.

Ayn-i Ali risalesinden yapılan alıntıya göre 1630 da *ocaklık* sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.5: Ocaklık Sayıları

EYÂLETİN ADI	OCAKLIK SAYISI	
	LİVÂ	HÜKÛMET
Bosna	1	—
Anadolu	1	—
Diyarbakir	13	6
Van	9	4
Erzurum	1	—
Kars	1 (Kul mevâcibine)	—
Çıldır	7 (1 i hisseli)	—
Şam	2	—
Rakka	4	—
Bağdad	1 (?)	1 (?)
Yekûn	40 + ?	11 + ?

Kaynak: Şerafettin Turan'ın **XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimati** adlı makalesi sayfa 207'den alınmıştır.

Aşağıda sunulan 1.5 nolu tabloda Ocaklık ve Yurtluk olarak oluşturulan birimlerin Kanuni dönemi ve 1631-1632 tarihleri arasında bağlı oldukları eyaletler gösterilmiştir.

Tablo 1.6: Hükümet, Ocaklık ve Sancakların Bağlı Olduğu Eyaletler

KANUNÎ DÖNEMİ			1631-1632		
EYALETİ	SANCAĞIN ADI	STATÜSÜ	EYALETİ	SANCAĞIN ADI	STATÜSÜ
DİYARBEKİR	Sağman	Y.O. *	DİYARBEKİR	Hazzo	Hükümet
	Kulb	Y.O.		Cizre	Hükümet
	Mihrani	Y.O.		Eğil	Hükümet
	Tercil	Y.O.		Tercil	Hükümet
	Atak	Y.O.		Palu	Hükümet
	Pertek	Y.O.		Genç	Hükümet
	Çapakçur	Y.O.		Çermik	Y.O.
	Çermik	Y.O.		Sağman	Y.O.
	Cezire (Cizre)	Hükümet		Pertek	Y.O.
	Eğil	Hükümet		Mazgird	Y.O.
	Genç	Hükümet		Kulb	Y.O.
	Palu	Hükümet		Atak	Y.O.
	Hazzo	Hükümet		Mihrani	Y.O.
	ÇILDIR (AHİSHA)	Pertegerek		Y.O.	Çapakçur
Livâne		Y.O.		Si'ird	Y.O.
Nisf-ı Livân		Y.O.		Görgil	Y.O.
Şavşad		Y.O.		Ahakıs	Y.O.
BAĞDAD	İmadiyye	Hükümet		Meyyafarikin	Y.O.
VAN	Bitlis	Hükümet		Hemkerdekân	Y.O.
	Hakkâri	Hükümet		VAN	Bitlis
	Mahmûdi	Hükümet	Hizân		Hükümet
	Pünyanişi	Hükümet	Hakkâri		Hükümet
		Mahmûdi	Hükümet		
		Zediki	Y.O.		
		Şırvî	Y.O.		
		Müküs	Y.O.		
		Keşâb	Y.O.		
		Şılak	Y.O.		
		Albak	Y.O.		
		Kotur	Y.O.		
		Espayrit	Y.O.		
		Bargiri	Y.O.		
		BOSNA	Zaçesne	Y.O.	
		ANADOLU	Bolu	Y.O.	
		KARS	Oltu	Y.O.	
		ÇILDIR (AHİSHA)	Şavşad	Y.O.	
			Livâne	Y.O. (Hisseli)	
			Mâhcil	Y.O.	
			Aere-i Ülyâ	Y.O.	
Aere-i Süflâ	Y.O.				
Emir Hoy	Y.O.				
Ecre	Y.O.				
ŞAM	Gazze	Y.O.			
	Lacûn	Y.O.			
RAKKA	Deyr-i Rahbe	Y.O.			
	Hâbur	Y.O.			
	Cemâse	Y.O.			
	Beni Rabî'a	Y.O.			
BAĞDAD	İmadiyye	Hükümet			
	Ane	Y.O.			

Kaynak: Orhan Kılıç'ın **Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler** adlı makalesi sayfa 125'ten alınmıştır.

Beylerbeyliklerin sayısı, coğrafi büyüklüklerinin zamanla değişmesi yanında sözcüğün kullanımında da zamanla değiştiğini görmekteyiz.”*Beylerbeyi görev bölgesi için kullanılan terim “beylerbeylik” ve genel olarak idari bölge manasına gelen “vilâyet” iken XVI. yüzyıl sonlarında”eyalet terimi kullanılmağa başlandığına İncalcık işaret etmiştir*(Kunt,1978: 28). Demek ki “beylerbeyi” kavramı daha çok XVII. yüzyılın başlarına kadar kullanılmıştır. Bu zamana kadar aynı anlamı ifade eden *eyalet* ve *vilayet* sözcükleri de kullanılmıştır. Bu tarihlerden sonra ise daha çok *eyalet* sözcüğü kullanılmıştır.

XVII. yüzyılın ortalarından itibaren beylerbeylik/eyaletlere üç tuğlu¹⁴ paşaların (vezirlerin) atanmasından sonra bu yöneticilere *vali*, beylerbeyliklere de *eyalet* olarak isimlendirilmeye başlanılmıştır. Bu değişim sürecini her yıl Şevval ayında yapılan tevcihatların yer aldığı Sancak Tevcih Defterleri kayıtlarında görmekteyiz (Kılıç,2002:888).

XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise hep *eyalet* ismi kullanılmıştır. Bu idari birimin başında iki tuğlu paşa bulunuyor ise *beylerbeyi* olarak isimlendiriliyordu. İdari birimin başına atananlara ya has verilir ya da yıllık maaş (salyaneli) verilirdi. Prof. Dr. Orhan Kılıç'ın yaptığı değerlendirmeye göre “*Eyaletlerin has suretiyle tasarruf edilmesi şekli XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kademeli olarak kaldırılmış, bunun yerini iltizam ve malikâne usulü ve bunlara ilave olarak imdad-ı seferiyye ve imdad-ı hazeriyye vergilerini toplamak suretiyle tasarruf edilen eyaletler almıştır*”(Kılıç, 2002:889).

XVII. yüzyıldan itibaren merkezi idaredeki bozulmaya paralel olarak eyalet yönetiminde de değişiklikler olmuştur. “..*eyalet askerleri içinde yer alan tımarlı sipahilerin yerini, valilerin kapılarında besledikleri ve çeşitli adlarla anılan askerler almışlardı. Valilerin gözde ve güçlü olmaları kapılarında ücretli olarak besledikleri askerlerin sayısı ile ölçülürdü*”(Çadırcı, 2013:10). Aşağıda, beylerbeylik yönetimindeki değişimin çeşitli yönlerine değinilecektir.

¹⁴ **Tuğ:** Türkçe bir kelimedir. Kırmızıya boyanmış atkuyruklarının bir araya toplanmasıyla oluşan, tepesi yuvarlak veya hilal şeklinde olan, bir sırığın ucuna takılan cisme tuğ denilmekteydi. Cismin tepesinde beyaz ve siyah kılların karışımından oluşan ince bir başlık vardı. Osmanlı'da tuğ hükümdarlık, vezirlik, beylerbeyi ve sancak beye gibi memuriyetlerin alâmeti idi(M.Zeki Pakalın,C.III,s.523).

1.4. YENİ VİLAYET DÜZENİNE GEÇİŞ

Konunun önemine binaen bu bölümü biraz ayrıntılı ele almak durumundayız. Bilindiği gibi Klasik dönem(1300-1600) Osmanlı Devleti Teşkilatı 1580 yıllarından itibaren iç ve dış dinamiklerin etkisiyle derin ve zorunlu bir değişim süreci yaşamıştır. Bu süreç taşra yönetimini de etkilemiştir. Bu nedenle de Osmanlı'da tımar sisteminin çökmesinden itibaren taşra idaresinin yeniden düzenlenmesi için devlet yöneticileri sürekli arayış içinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti zayıflamaya başlayınca doğal olarak bu zayıflama taşra idaresini de etkilemiştir. Devleti yönetenler çöküş sürecini durdurmak için hep geçici tedbirlere başvurmuşlardır. Başka bir ifade ile eskiden uygulanan düzenlemelere geri dönüş yapılarak sorunlara çare aranmıştır.

III. Selim sonrası tahtta geçen II Mahmut(1808-1839) devleti çöküş sürecinden kurtarmak için ilk defa köklü tedbirlere başvurmuştur. Şunu söylemek olasıdır: II. Mahmut Dönemi reformları ile Osmanlı'da modern devletin temelleri atılmaya başlanılmıştır. 30 Milyon nüfusun yaşadığı, dili dini, mezhebi ve ırkı ayrı ayrı olan Osmanlı sınırları içinde ilk defa bu dönemde yapısal ve köklü değişikliklere gidilmiştir. *“II. Mahmut Dönemin'in en kalıcı ve en önemli idari reformları kuşkusuz merkezi yönetim organının kurulması olmuştur...merkezi otoritenin zaafa uğramasıyla ortaya çıkmış olan merkezkaç kuvvetler(ayan, derebey ve yerel hanedanlar) Sened-i İttifak ile doruğa çıkar, hükümdarın yetkilerini sınırlayacak konuma erişirken, II. Mahmut'un ıslahatları bu desantralize sürece İstanbul'un cevabı olmuştur”*”(Seyyittanlıoğlu, 2002:564). II. Mahmut ile başlayan idari reformların bir başka sonucu da gelecekte oluşturulacak olan güçler ayrılığı prensibine dayalı devlet yönetiminin temellerinin atılmış olmasıdır.

Yeniçeri ocağının kaldırılması yanında aynı tarihte *Mültezimlik* kaldırılarak *Mukataat Hazinesi* oluşturulmuştur. Daha sonra *Mensûre Hazinesi* ismini alan bu teşkilat devlet gelirlerinin %70'ini kontrol etmekteydi. 1838 yılında diğer bütün hazinelerle birleştirilerek Umûr-ı Maliye Nezâreti kuruluncaya kadar varlığını devam ettirdi.

1827 yılından itibaren askeri alanda yapılan reformlardan yanında 1834 yılında Redif Askeri Teşkilatı(Yedek ordu)¹⁵ kurulması, 1927 yılında Tıbhane, 1832 yılında Cerrahhane ve 1839 yılında ise Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye kurulmuştu. 1834 yılında da Mekteb-i Ulum-ı Harbiye kurulmuştu(Seyyittanlioğlu,2002:565).

II. Mahmut'un askeri alanda başlattığı reformlarını yanında idari alanda da çağdaş devlet yönetim şekillerinin uygulamalarından örneklemelerde bulunmuştur. Divân-ı Hümayun ile merkezileşen devlet yönetimi ilk defa yetkiler padişahın şahsından ayrılarak Sadrazam'a geçmiştir. Divân-ı Hümayun yetkilerini Sadrazam kullanmaya başlamıştır. 1936 yılına gelindiğinde ise sadrazam yardımcısı olarak görev yapan Sadaret Kethüdalığı Umûr-ı Mülkiye Nezâreti, Reisülküttaplık Hariciye Nezâreti 1838 yılında ise Hazine-i Amire ve Darphane-i Amire birleştirilerek Umûr-ı Mâliye Nezâreti yapılmıştır. Yine 1836 yılında Divan-ı Hümayun'a bağlı olarak çalışan Çavuşbaşılık ve Tezkereci Kalemi birleştirilerek daha sonra adı Nezâret-i Adliye olacak olan Deavi Nezâreti kuruldu. Evkaf Nezâreti 1836 yılında kuruldu. 1839 yılında Ticaret Nezâreti oluşturularak hükümetin bir başka ayağı tamamlanmış oldu. Bu nezaretlere muavin yani yardımcı anlamında ilk defa kadrolar oluşturuldu. Bir başka ifade ile ilk defa muavinlik kurumu tesis edilmiş oldu(Seyittanlioğlu,2002:565).

Şeyhülislamlığın yetkileri arttırılarak hükümete dâhil edilmiştir. Yargı şeyhülislamlığa bağlanmıştır. Böylece ilmiye sınıfı denetim altına alınmıştır. 1838 yılında ilk defa Sadrazam için Başvekil ünvanı kullanılmaya başlandı. Memurluk kurumu ilmiye, askeriye ve kalemiye olarak üçe ayrılmasından sonra kalemiye sınıfı ilk defa iç ve dış işleri olarak iki kısma ayrıldı. Memurlara merkezden maaş ödeme sistemi getirildi. Eyalet valileri de merkezden maaşlı hale getirildi(Seyithanlioğlu,2002:565).

II. Mahmut Dönemi'nde yukarıda yapılan reformlar yanında Osmanlı Devleti temel organlarından olan Divan-ı Hümayun'un yetkilerini ortadan kaldıran 24 Mart 1838 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kuruldu. Yine aynı tarihte sadrazama danışmanlık yapması için Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb'ı Âli denilen küçük bir danışmanlık meclisi

¹⁵ **Redif Askeri Teşkilatı:** Sultan II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra toprağa bağlı oluşturulan askeri kuruluşa verilen isimdir. Asker beslemenin devlete getirdiği yükü azaltmak ve köylüyü toprağından koparmadan, tarımsal üretimi etkilemeden yılın belli aylarından merkezden gönderilen komutanlar tarafından eğitimi verilip muharebeye hazır halde bulunduğu mahalde beslenilip bakılan askerlerin oluşturduğu birliklerden oluşmaktadır(Mehmet Seyittanlioğlu, Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı,s.564).

oluşturuldu. Tanzimat Fermanı ilanından sonra da Meclis-i Âli Umûmi kuruldu. Hepsinden öte 1839 tarihine kadar kurulan çeşitli bakanlıklar oluşturduğu *Meclis-i Vükelâ* yani Bakanlar Kurulu adı altında hükümet fiilen işe başladı(Seyittanlioğlu,2002:565).

Taşra teşkilatının yeniden düzenlenmesi için yürütülen çalışmalarda üç nokta çok önemliydi. Daha doğrusu üç güçlüğün aşılması gerekiyordu. Birincisi taşrada işlerin verimli ve süratli bir şekilde yürütülmesi için taşra yönetimine ne kadar serbestlik tanınacaktı? İkincisi bu serbestlik tanınırken merkezi otoritenin taşra üzerindeki etkisi nasıl ve hangi yollarla sürdürülecekti? Üçüncüsü ise bu iki mesele çözümlense bile yeterli personel ve mali kaynak var mıydı? Bunun yanında geçmişten gelen alışkanlıklar ve reformlara karşı devlet ve toplum katında gösterilecek dirençleri de dikkate almak gerekmektedir(Gençoğlu, 2014: 48).

Bütün bu olumsuz koşullara karşın zamanın yöneticileri olası riskleri göze alarak girişimlerine başladılar. 25 Ocak 1840 yılında çıkartılan bir nizamname ile mali konularda da yeni düzenlemelere gidilerek sancaklara doğrudan *Muhassıllar*¹⁶ atandı(Çadircı, 2013:209). Bunun yanında muhassıllık Meclisleri oluşturuldu. Meclisler iki kâtip, kadı, müftü, zabıt, bölge ileri gelenlerinden dört kişi, gayrimüslimleri temsilen *metropolit* ve *kocabaşı*¹⁷ olmak üzere iki kişiden oluşmaktaydı. Mali alanda yapılan bu değişiklikle 25 Ocak 1840 yılında bazı eyaletlerin sancak merkezlerinde *Muhassıl-ı Emval* ismiyle memuriyetler ihdas edildi. Getirilen yeni sistem mültezimler ve vergi ödememeye alışmış gruplar tarafından engellenmeye başlandı. Yapılan düzenlemenin üzerinden daha iki yıl geçmeden mültezimlerin ve vergi mükelleflerinin yoğun direnişi sonucu bu uygulamadan vazgeçildi. Yeniden iltizam sistemine geri dönüldü. Bunun yerine taşra da valiye bölge sorunlarının çözümünde yardımcı olmak üzere muhassıllık sistemi yerine yeni bir meclis kuruldu. Adına *Büyük Meclis* denildi. Bu yeni uygulamadan da sonuç alınamadı. 1 Ocak 1840 yılında Tanzimat'ın getirdiği can ve mal güvenliği, ırz dokunulmazlığını sağlayacak şekilde eyalet yönetiminde yeni

¹⁶ **Muhassıl:**1839 öncesi mutasarrıftan küçük, kaymakam ve müdürler seviyesinde vergi tahsildarı memur(M.Zeki Pakalın,C,II,s.569).

¹⁷ **Koçabaşı:** Rumeli'de Hristiyan ahalinin yaşadığı köylerdeki ihtiyar heyeti başı için kullanılan bir unvandır. Tanzimat'tan sonra bu unvan yerine muhtar unvanı verilmiş ise de Hristiyanlar tarafından bu unvan yine de kullanılmaya devam edilmiştir. Bu kişiler devletin emirlerini yaşadıkları bölgenin halkına iletme, ve halkın hükümetle olan ilişkilerini düzenlemekle görevliyidiler(M.Zeki Pakalın,C,II,s.285).Bunlara Çorbacı'da denildiği bilinmektedir.

yapılanmaya gidildi. İlk defa *Eyalet Meclisleri* kuruldu. Yeni bir nizamname yapılarak vali, kaymakam, defterdar, kaza müdürlerinin görevleri tanımlandı. Aynı düzenleme ile sancaklara *Kaymakam*, kazalara da *Kaza Müdürü* atanmaya başlandı. Eyalet Meclislerinin ilk uygulaması Edirne ve Bursa’da yapıldı.(Seyyithanlıoğlu, 2002:561-567). Bu uygulama 1864 İdari-i Vilâyet Nizamnamesi, yani Tuna Vilâyet Nizamnamesi uygulamaya geçinceye kadar devam etti.

Tanzimat sonrasında ziraat, askeri, eğitim, maliye ve ticaret alanlarında bakanlar kuruluna yardımcı olmak üzere çeşitli meclisler kuruldu.1854 yılında da *Meclis-i Ali-yi Tanzimat* kuruldu. Bir başka ifade ile Meclis-i Vâlâ ikiye bölündü. Meclisin diğer ayrılan dalına *Meclis-i âlâ-i Adliyye* denildi. 1861 yılında Meclis-i Vâlâ ile birleşti ise de 1868 yılında bu meclis ikiye ayrıldı. Şûrây-ı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye ismini alan iki organ bugünkü Danıştay ve Yargıtay’ın esasını oluşturmaktaydılar(İpşirli,1999:297)

XIX. yüzyılın ikinci yarısı başlarında Osmanlı taşra yapılanmasında köklü değişikliklere gidilmiştir. 1856 yılından itibaren eyalet yönetimi ile ilgili yeniden yapılanma anlamında zamanın paşalarından Mustafa Reşid, Âlî ve Kececizâde Fuat Paşalar Avrupa örneklerini de dikkate alarak çalışmalar yaptılar. 1858 yılında da düşündükleri değişiklikleri zamanın padişahı Sultan Abdülmecit’e kabul ettirdiler. Bir başka ifade ile Tanzimat sonrası Osmanlı hükümeti adına daha bağımsız hareket edebilme ve güçlü yürütme erki olma yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Yukarıda sayılan meclislerin kurulması bu paşaların çabaları sonucudur. 1854-1861 hükümet daha bağımsız hale getirilmiş ve geniş yetkilerle donatılmıştır

Osmanlı taşra teşkilatında zamanla meydana gelen bozulmalar ve değişiklikler, olması gerekenin tersine liyakatsizliği, halkta hoşnutsuzluğu, yolsuzlukları ve isyanları da beraberinde getirmiştir. Lübnan Eyaleti’nde çıkan isyan ve huzursuzluklar bunun en bariz örneğidir. Bölgede çıkan ve uzun yıllar süren isyanları ve kargaşayı ortadan kaldırmak için bir nizamname hazırlandı. 1861 tarihli Lübnan Nizamnamesi ile Cebel-i Lübnan’a(Merkez Lübnan) tüm yetkilerin kendisinde toplandığı özerk Hristiyan bir mutasarrıf atanmıştı. Bu durum her ne kadar Osmanlı Devleti’nin dış politikasındaki itibarı sarsmış ise de Avrupalı devletler bu durumu çok olumlu karşıladılar. Oysa Lübnan’a tanınan özerklik onun bağımsızlığını çağırıyordu(Subaşı,2002:758).

Avrupalı devletler Lübnan'da olduğu gibi Balkanlarda da mülki, adli, mali ve güvenlik konularında özerk taşra teşkilatı uygulamasına gidilmesini istiyorlardı. Osmanlı yöneticileri yeni bir taşra yapılanması ile Balkanlar için olması muhtemel dış baskılardan kurtulacağına, Tanzimat ile başlayan reformların önünün açılacağına, yolsuzluk ve isyanların durdurulacağına inanmaktaydı. Bu nedenle de 1864 İdare-i Vilâyet Nizamnamesi(Tuna Vilayet Nizamnamesi) ve 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnameleri ile taşra teşkilatlarını yeniden yapılandırılmıştır.

Bu bağlamda 7 Kasım 1864 tarihinde çıkartılan Tuna Vilayet Nizamnamesi ile *eyalet* yönetimi kaldırılarak yerine livalardan oluşan *vilayet* sistemi getirilmiştir. Bu vilayet nizamnamesine göre Osmanlı'nın taşra yönetimi *vilayet*, *sancak*, *kaza* ve *köy* şeklinde birimlere ayrıldı. Bu birimlerin başına sivil amirler atandı. Vilayette “*vali*”, sancakta “*mutasarrıf*”, kazada “*kaymakam*” olacaktı. Merkez sancağına mutasarrıf yerine *vali yardımcısı* görevlendirilecekti. Dolayısı ile 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile ilk defa vali yardımcılığı kurumu da oluşturulmuş oldu.

Daha sonraları 1871 yılında çıkartılan nizamname ile kazadan sonra gelen ve başında *nahiye müdürünün* bulunduğu nahiyeler kuruldu. İdari birim olarak getirilen *nahiye* teriminden daha öncede söz etmiştik. Osmanlı'da yeni kullanılan bir terim değildi. 1513 tarihli tahrir defterlerinde de bu ifade kullanılmıştı. Fakat başında bir müdürün bulunduğu yönetim birimi olarak değil de bir coğrafi alan olarak kullanılmıştı(Varlık, 1987:226).

Tuna vilayetinde Mithat Paşa tarafından uygulanan bu yeni sistemin başarılı olması nedeniyle 1865-1866 yıllarında vilayet sistemi tüm ülke sathında uygulanmaya başlamıştır. Yine Arkasından 1871 yılında çıkartılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile modern yönetiminin temelleri sağlamlaştırılmıştır.

1864 ve 1871 nizamnameleri ile ilk defa köy topluluğu bir idari birim olarak, yani “*köy muhtarlığı*”¹⁸ olarak taşra hiyerarşisi içinde yer almıştır. Daha önceleri

¹⁸ **Muhtarlık İdaresi:** İlk defa II. Mahmut döneminde Muhtarlık kurumu oluşturulmaya başlanmıştır. Kethüda, İhtiyar ve bazen de Muhtar denilen kimseler bazı görevleri yaparken 1829 yılında güvenlik nedeniyle Ceride Nezaretine bağlı Muhtarlık teşkilatını İstanbul mahallelerinde kurmuştur. 1833-1836 'da İstanbul dışına yayılmıştır. Kendilerine mühür verilmiştir(Mustafa Gençoğlu, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi2(1):s.46)

organları olmayan idari, iktisadi ve mali bir topluluk olan köyler idari bir statüye kavuşturulmuş oldu(Gençoğlu, 2014:46).

1871 Nizamnamesine göre Osmanlı Devleti idari taksimat olarak 27 vilayet ve 123 sancağa bölünmüştü. Rumeli’de 10 vilayet ve 44 sancak, Anadolu’da da 16 vilayet 74 sancak, Afrika’da 1 vilayet ve 5 sancak teşkil edilmiştir(İbşirli,1999:312). Böylece vilayetlerde vali, livalarda mutasarrıf, kazalarda kaymakam ve nahiyelerde ise bucak müdürü en üst amir durumuna gelmiştir.

Osmanlı’da idari yapılanmada yenileşme de yerel yönetimde olmuştur. Kırım savaşı sonrası İstanbul’da meydana gelen karışıklığı ortadan kaldırmak çıkabilecek muhtemel olayların önüne geçebilmek için 13 Haziran 1854 yılında “*İstanbul Şehremaneti*” kurulmuştu. Şehremaneti’nin yanında üyelerinin Bâbîâli ve padişahça seçildiği bir *şehremaneti meclisi* vardı. Bu kuruluşun mali imkânları çok sınırlıydı. Yerel hizmetlerin yerine getirmesi olanaksızdı. Bu nedenle hiç olmazsa Beyoğlu ve Galat semtlerinin temizlik imar hizmetlerini yürütmek için ilk defa Paris yerel yönetiminden esinlenilerek bir düzenleme yapıldı. Bu düzenleme Mustafa Reşid ve Âlî Paşa’nın Paris belediyesini örnek alarak bu yeni birimi oluşturmuşlardır.

Altıncı Daire-i Belediye teşkilatı adı altında kurulan bu yönetime imtiyazlı bir bütçe verildi. Başarılı hizmetler gören bu dairenin varlığı Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Başarılı hizmetlerde bulunan Beyoğlu-Galata yerel yönetimi 1868 yılında İstanbul’un tamamında uygulanmaya başlandı. İstanbul 14 belediye hizmet bölgesine ayrıldı. Böylece ilk belediyede İstanbul’da kurulmuş oldu.1876-1878 yılları arasında I.Meşruiyetle göreve başlayan Osmanlı Meclis-i Mebûsân’ının 1877 yılında çıkardığı *Dersaadet Belediye Kanunu* yine aynı yıl içinde ikinci defa *Vilâyât Belediye Kanunu* ile belediyecilik hizmetlerini düzenlemiştir. 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girinceye kadar bu kanunlar yürürlükte kalmıştır (Seyyithanlioğlu, 2002: 574).

1871 Nizamnamesiyle getirilen sözü edilen düzenlemelerle eyalet yönetimi sona erdirilmiş oldu. Eyaletlerin bu değişim süreci Anadolu Eyaleti bölümünde daha detaylı anlatılacaktır.

1.5. EYALET VALİSİNİN GÖREVLERİ VE EMRİNDEKİ GÖREVLİLER

Eyalet valilerinin görevleri Tevkii Kanûnnâmesinde ayrıntılı olarak sayılmıştır. Barış zamanında ayrı, savaş zamanında ayrı görevleri vardır. Eyalet valisi, eyaleti dâhilinde saltanat makamının vekiliydi. Padişah adına her türlü ahkâmı(hükümler ve emirler) icraya memur ve mezundu. Başlıca görevlerinden birisi reâyânın her türlü zulümden uzak tutulmasıdır. Eyalet sınırları içinde alacağı tedbirler ile asayiş sağlamaktır. Beylerbeyi'nin barış zamanında askerin nizamının sağlanması, savaş zamanında askerlikle ilgili iş ve işlemleri yürütmek, askerine komutanlık yapmak, onların sevk ve idaresinden sorumlu olmaktır(İpşirli, 1999:229). Başka bir ifade ile eyalet valisinin görevi barış zamanında halkın huzurunu sağlayan iyi bir idareci savaş zamanında ise iyi bir askeri komutan olmaktır.

Sadece askeri ve idari görevleri olmayıp aynı zamanda iktisadi(vergi toplama)ve kazai(yargılama) görevleri de vardı. Eyalet dâhilinde saltanatın temsilcisi durumunda olan vali kendi eyaletine 1530 yılına kadar tüm tımarları tevcih etme yetkisine sahipti. Bu tarihten sonra tezkiresiz tımar(padişah beratı dışında kalan) tevcihatı yapma yetkisine de sahipti. Bu yetki ilk defa verilen tımarlar olmayacağı gibi Anadolu Beylerbeyliği'nde geliri 5000 akçeden fazla olmayan tımarları içermektedir. Bu miktarı geçenler padişah beratı ile yapılması gerekmekteydi(Göyünç, 1999:79).

Fatih Kanunnamelerine göre beylerbeyi siyasi işlere bakmak, payitahttan verilen hükümleri uygulamak, adaletle hükmetmek, taraf tutmamak mazlumlara yardım etmek, eyaletini bayındır hale getirmek, ahaliye zulüm etmemek, gibi görevleri vardı. Diğer yandan barışta kendi sınırları içinde emniyet ve asayiş sağlamakla yükümlüydü. Zaten bu görevler birisi beylerbeyi atandığında onun beratında, yani atama emrinde ayrıntılı olarak kendisine hatırlatılmaktaydı(Göyünç,1999:79).

Beylerbeyi savaş zamanında savaşa katılması istenilmiş ise besledikleri askerlerle birlikte savaşa katılmaktaydı. Özellikle savaş yıllarında kendi eyaletleri dışında bazı bölgelerin muhafazası görevi de veriliyordu. İleride anlatılacağı gibi eyalet valileri uzak yakın demeden kendi eyaleti dışında çıkan isyanları bastırmakla da görevlendirilmekteydi. Bazen eyalet tevcihatı bu muhafaza hizmetini yapma koşuluna bağlanıyordu. İncelediğimiz dönemde görev yapan eyalet valilerinde de koşullu atamamalara rastlanılmıştır.

Eyalet valilerinin yargı görevleri vardı. Örneğin: Bir yerin kadısı öldüğünde kadı gelinceye kadar yerine bu işi yürütecek birini atar, divan kurup dava dinlerlerdi. Öyle ki bir vali vezaret rütbesine sahip ise mazûl olsa bile kendi eyaleti sınırları dışına çıkıncaya kadar hüküm tesis etmek yetkisi vardı. Vezir değilse bu yetki ona tanınmamıştı (Uzunçarşılı, 1932: 93).

Eyalet halkından haksızlığa uğrayanların bizzat beylerbeyine veya eyalet divanına başvuranların talepleri doğrultusunda beylerbeyi buyrultusu ile eyalet divanında muhakeme edilirlerdi. Bu durumu sağlamak valinin görevi idi. Bu görevi hassasiyetle yerine getirme durumundadır. Aksi halde kadı tarafından payitahta şikayet edilebilir. Veya şikâyetçi bu talebini Divân-ı Hümâyûn'a arz etme yetkisine sahipti. Bu nedenle vali her şikâyeti iyice değerlendirmek durumundaydı.

Eyalet valilerinin görevlerinden birisi de atandıklarında veya muhafızlık ve savaş nedeniyle görevlerinden ayrıldıklarında yerlerine mütesellim atamaktır. Atanan mütesellimler payitahtça onanmaktadır. Bu tarihlerde *ayanlar* halk tarafından seçilip vali emri ile atanmaktaydı. Ayanlar XVIII. yüzyıldan itibaren mütesellimlikleri de ellerine geçirmişlerdi. Ayanlığın mütesellimlikle birleşip belli ailelerin elinde uzun süre devam etmesi mütesellimler ile ayanlar arasında halkın zararı ile sonuçlanan çatışmalara yol açmaktaydı.

XVI. yüzyıldan başlayarak, XVII. yüzyıl boyunca ve XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı toprakları üzerinde “*ayanlık örgütü*” iyice palazlanmıştı. Bu güçlenmeye paralel olarak ayanlık örgütü sosyal olaylar, iktisadi, askeri, idari ve adli düzende yapılan değişikliklerde etkili olmuştur. Kadıların otoritesinin azaldığı yerel liderlerden çekindiği zamanlarda yargı ile ilgili işlerin görülmesinde İstanbul'dan gönderilen fermanlar sadece kadılara değil beylerbeyi, sancakbeylerine de gönderilmekteydi(Özkaya, 1976: 28).

Bu uygulama sadece yargı ile ilgili işlerde değil, vali ve sancak beyi yerine atanan mütesellimlerin devlet işlerini yürüttüğü her alanda yapılmaktaydı. Bir başka deyişle ümera vekili durumunda olan mütesellim ve ayanlar devlet işlerini yürüttüklerinden fermanlar sancak beyi ve vali dışındaki bu kişilerde muhatap alınarak gönderilmekteydi. Kendileri payitahtça muhatap alınan ayan ve mütesellimlerin palazlanması sonucu toplumda huzursuzluklar artmış, adaletsizlikler ve baskı almış

yürümüştü. Reayanın bu durumdan kurtarılması için İstanbul sık sık *adalatnameler* yayınlamak durumunda kalmıştır(Göyünç,1999:86)

Beylerbeyinin maiyeti altında aşağıda sayılan divan üyeleri ve görevlileri dışında çeşitli meslek gruplarına ait diğer kişiler bulunurdu. Bunlardan sayısı birden fazla kâtip, yeteri kadar çavuşlar, sayısı birden fazla kâtip yardımcıları gibi görevlilerdi. Ayrıca beylerbeyi vekili olan kethüda, İstanbul’da beylerbeyinin işlerini takip eden kapı kethüdası, kapucu-başı, hazinedar-başı, çavuş-başı, çaşnigir-başı, ulûfeci-başı, merkez sancakta bulunan ve beylerbeyinin haslarını toplayan taht voyvodası, nişancı, emir-i ahur ile merkez sancakta emniyet ve asayiş sağlayan subaşı bulunurdu.

Tablo 1.7: Taşrada Yetkiler

(TAŞRADA YETKİLER)		
EHL-İ ÖRF		EHL-İ ŞER’
- Beylerbeyi	EYALET DİVANI	- Kadı
- Sancak Beyi	- Beylerbeyi	- Müftü
- Subaşı	- Sancak Beyleri	- Nakîbüleşraf Kaymakamı
- Muhasıl	- Mütesellim	- Kassam(Tereke memuru)
- Mütesellim	- Hazine Defterdarı	- Nâib
- Mutasarrıf	- Tımar Defterdarı	- Müderris
- Şehir Kethüdası	- Defterdar Kethüdası	- Müteveli
- Voyvoda	- Sübaşları	
- Dizdar	- Kale Dizdarları	
- Kethüdâyeri	- Çavuşlar Emni	
- Kapı Kethüdâsı	- Katipler	
- Derbetçi	- Çavuşlar Kethüdası	
- Yasakçı	- Muhzır(Mübaşir-Davet eden)	
- Mübaşir		
- Kocabaşı(Muhtar)		
- Âyan		
- Eşraf		
- Vücûh-i Belde		

Kaynak: Mehmet İpşirli, Osmanlı Devlet Teşkilatı “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı” adlı makalesi, s.139-227’ alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir

Yukarıda sayılan hizmet gruplarından başka sürekli hizmette bulunan ve sayıları bazen 220 kişiyi bulan daimi kapukulu halkı diye isimlendirilen silahtar, bayraktar, kilerci, çukadar, seyis, mehter, aşçı, matbah emini gibi görevlilerinin bulunduğu masraf defterlerinden anlaşılmaktadır. Yine geçici kapukulu adı altında sayısı en çok 24 olan divaneler, sayısı 13 olan bölük-başlılar ve sayısı 200-250 olan sekbanlar bulunmaktaydı(Göyünç, 1999:80).

1.6. EYALET VALİLERİ DİVANLARI

Eyalette bulunan beylerbeyi emri altında bulundurduğu görevlilerle birlikte başkanlığında oluşan *Beylerbeylik Divanı* ile eyaletini yönetmekteydi. Bu divan payitahttaki Divan'ı Hümayun 'un küçük bir numunesiydi. Bu divanda, kıdem ve protokoldeki sıraya göre ümera denilen beylerbeyliğine bağlı sancakların beyleri, mütesellim, defter kethüdası ön sıralarda yer almaktadır. Nejat Göyünç'e göre defterdar kethüdası ümeradan sonra yer almaktadır(Göyünç,1999: 79).

Divanın diğer üyeler ise; hazine defterdarı, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyleri,¹⁹ kethüda yeri,²⁰ kale dizdarı, topçu ve cebeci kethüdaları, zeamet ve tımar subaşlılar, evkaf zabıtları, yeniçeri serdarı gibi üst düzey görevliler bulunurdu(Uzunçarşılı, 1932: 89). Beylerbeyinin, idari, askeri, iktisadi ve kaza-i emirleri ve buyrultuları hep bu divandan çıkardı(Uzunçarşılı, 1932:89).

Divanda yer alan sancak beyleri, tımar defterdarı, defterdar kethüdası ve hazine defterdarını doğrudan doğruya padişah tarafından atanmaktaydı. Beylerbeyi aynı zamanda oturduğu merkez olan Paşa Sancağı'nın da yöneticisidir. Bu pozisyonu nedeniyle diğer sancak beyleri ile aynı yetkilere sahipti(Yücel, 1974:666).

¹⁹ **Alaybeyleri:** Taşrada konuşlandırılmış tımarlı sipahilerin başlarındaki komutanlarına verilen rütbeye alaybeyi denilmektedir. Harp vukuunda tasarruf edilen zeametın ıcap ettirdiği kapıkulunu maiyetlerinde savaşıa götürürlerdi. Beylerbeyinin emri altındaydırlar(M.Zeki Pakalın, s.45)

²⁰ **Kethüda Yeri:** Kethüda büyük devlet adamları ve zengin kişilerin işlerini yapan baş hizmetkardır(M.Zeki Pakalın, C.II,s.251). Kethüdayeri ise askeri bir tabir olup II. Beyazıt zamanında ihdas edilmiştir. Kendilerine tımar veriliridi.(Uzunçarşılı Osmanlı Devleti Teşkilatı, C.I,s.211). Yeniçeri ocağı zabıtlarından birine verilen isimdir. Yeniçerilerin bulunduğu yerlerde mahalli hükümet ile ocağın işlerini düzenleyen kişi. Kütahya'da kışlası olan Altı bölük diye adlandırılan süvari askerlerinin en büyük zabiti.

Bu eyalet divanı halkın dilek ve şikâyetlerinin de yapıldığı yerdir. Halka açık bir divandı. Başvurular yazılı yapılabildiği gibi sözlü olarak ta yapılabilmekteydi. Kaynaklar üzerinde yapılan incelemelerde şikâyetler daha çok tımar tevcih sorunlarıyla ilgili olduğu görülmüştür. Bilindiği gibi 1530 yılına kadar bütün tımarlar beylerbeyleri tarafından tevcih edilmekteydi. Yoğun şikâyetler üzerine bu tarihten sonra küçük tımarlar beylerbeyi tarafından yapılması usulü getirilmiştir(İpşirli,1999: 229).

Burada görüşülen başvurular konularına göre kadı divanına, mali konular defterdarlık makamına gönderilirdi. Divânda alınan kararlar divan katibi tarafından tutulan deftere işlenirdi. Eyalet divanından çıkan kararlardan memnun olmayan vatandaşların Divan-ı Hümayuna itiraz etme hakları vardı. Bazen aynı konuda Divân-ı Hümayun'un da karar aldığı görülmüştür. Görüldüğü gibi divanda idari, askeri ve mali teşkilat yetkilileri yer almaktadır. Kadıların bu divanda yer aldığı konusunda kesin bir bilgi ve belgeye rastlanılmamıştır. Prof. Dr. Orhan Kılıç; *"Kadıların beylerbeylik divanında yer alıp almadığı şüphelidir."* demektedir(Kılıç,1999:889). Buna karşın Prof. Dr. Nejat Göyünç ise Paşa Sancağı kadısının beylerbeylik divânını üyesi olup toplantılara katıldığını vurgulamaktadır (Göyünç, 1999:79).

Bu konuda incelediğimiz bir başka eserde de kadıların divan toplantılarına katıldığı görülmüştür. Hatta kadıların bu divanda görev almakla kararların daha adil ve tarafsız verildiği vurgulanarak şöyle denilmektedir. *"Ehl-i örften olan beylerbeyi ile ehl-i şer'den olan eyalet kadısı, müftüsü ve âlimler arasında oldukça hassas bir denge vardı. Bunlardan her birinin doğrudan saltanat makamına veya Diân-ı Hümayun'a arzda bulunma yetkisinin olması, beylerbeyinin ölçülü ve adil davranmasında çok etkisi olmuştur"*(İpşirli, 1999:229)

Kadılar beylerbeyi divanına katılsın katılmasın bulunduğu yerdeki yargı kuvvetini temsil eden yöneticiydi durumundaydı. Bu nedenle beylerbeyi kadının hükmü olmadan kimseyi cezalandırma yetkisine sahip değildi. Buna mukabil kadı da beylerbeyi kuvvetini arkasına almadan, ona dayanmadan verdiği hükmü uygulayamazdı(Yücel,1974:665). Osmanlı taşra teşkilatının merkezi hükümet ile olan ilişkilerinde bu yapı çok önemliydi.

Eyalet Divân toplantıları *divânhanede* yapılırdı. Divânthane ise eyalet valisinin oturduğu Paşa Konağı'ndaki bir toplantı salonudur.

Toplantılarda daima *divan efendisi* isminde bir rapor yazıcısı bulundurulurdu. Bu toplantılarda da İstanbul'daki Divân-ı Hümâyûn toplantılarında olduğu gibi protokol kuralları çok önemliydi. Karşılama ve uğurlamalar kurallara bağlanmıştı. BOA'den elde ettiğimiz bir belgede uygulanacak protokol kuralları belirtilmektedir. Bu belgeye göre beylerbeyi divanına gelenleri çavuşlar kethüdası ve çavuşlar karşılamaktadırlar(BOA, MD, No. 7:794).

1.7. EYALETLERDE ASKERİ TEŞKİLAT

Osmanlı ordusu, giriş bölümünde verdiğimiz askeri teşkilat şemasında da belirtildiği gibi Kara Kuvvetleri, Merkez Kuvvetleri(Kapıkulu Ocakları) ve Eyalet Kuvvetleri olarak ikiye ayrılmıştı. Hemen belirtelim ki klasik dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun esas muharebe gücünü eyalet askerleri oluştururdu. Bu sebeple tımarlı sipahi ve diğer eyalet askerlerini ayrıntılı olarak ele alacağız.

Verilen tabloda da görüleceği gibi eyalet askerleri ikiye ayrılmaktadır. Birincisi Tımarlı(topraklı) Sipahiler; ikincisi ise Yardımcı Kuvvetler'dir. Yardımcı kuvvetler; a) Öncü Birlikler(b) Geri Hizmet Birlikleri, c) Kale Kuvvetleri olarak üçe ayrılmaktadır.

Önce yardımcı kuvvetlerden söz edelim. Bu kuvvetlerden birincisi *öncü birlikleridir*. Osmanlı askeri teşkilatının yer aldığı üç nolu tabloda da gösterildiği gibi *öncü kuvvet* birlikleri üçe ayrılmaktadır. *Hafif piyade* birliklerinden oluşan *azebler*, *hafif süvari* birliklerinden oluşan *akıncı* ve *deliler* idi.

Öncü kuvvetlerden olan *akıncılar* Osman Gazi döneminde kurulmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasından sonra sadece sınır boylarında konuşlandırılmışlardı. Maaş, silah ve teçhizat almazlardı. Devlet bunlara kışla da tahsis etmezdi. Vergi vermezlerdi. Tek gelirleri savaş ganimetleridir. Akıncı beylerini devlet tayin ederdi. Tarihimizde ismi geçen ünlü akıncı beylerinden bazıları ise şöyledir; evrenos, Turhan, Mihal ve Malkoçoğlu(Özcan,1999:353) Genellikle Rumeli sınır boyları ile doğu sınırlarında yerleştirilmişlerdi. 1826 yılında kaldırılmıştır.

Deliler atlı olup XV. Yüzyıl sonlarından itibaren serhat boylarında konuşlandırılmaya başlanılmıştır. Daha sonra XVII. yüzyıldan itibaren sadrazam ve beylerbeylerinin maiyetinde de oluşturularak maaşlı hale getirilmişlerdir. Özel giysileri

olan bu atlı askerler beylerbeyi ve vezirlerin sık sık yer değiştirmeleri görevden ayrılmaları ile işsiz kaldılar. Başiboş kalan bu birlikler eyalet ve sancaklar için tehlikeli olmaya başladılar. 1829 yılında teşkilat tamamıyla kaldırılmıştır.

Azebler öncü piyade birlikleriydi. Bu teşkilat Yeniçeri Ocağı'nın teşkilinden önce kurulmuştu. Önceleri okçu idiler. Daha sonra merkez ordusunun önünde yer alıp ilk hücumu bunlar yaparlardı. İlk saldırı sonucu savaş başlayınca topçulara atış olanağı sağlamak için sağa sola açılırlardı. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kale Muhafızı olarak görevlendirilerek maaşa bağlanmışlardır. Beylerbeylerinin komutası altında savaşa katılırlardı. Kale muhafızlığı yanında, lağımıcılık ve köprücülük hizmetlerinde de bulunmuşlardır. Azeb birlikleri II. Mahmut döneminde kaldırılmıştır (Özcan, 1999:355).

Geri hizmet birliklerine gelince: Bu kuvvetler yaya, müsellemler, yürük, cerehor, canbaz, tatarlar, voynuklar, martoloslar, şatırlar, denilen birliklerden oluşmaktaydı. Yayalar ve müsellemler Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminin ilk düzenli birlikleriydiler. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla geri hizmet birlikleri olarak değerlendirilmişlerdir.

Anadolu Eyaleti'nin yıllık hasılatı belli akça olan bazı sancaklarında hatta kazalarında konuşlandırılmışlardı. Nöbetleşe olarak askere giderlerdi. Hem yayalar hem de müsellemler XV. yüzyıldan itibaren geri hizmete alınmışlardır. Ordu daki görevleri savaş öncesi yol açmak, köprü yapmak, hendek kazmak, top ve gülle taşımak, askere zahire taşımaktır. Barış zamanında ise maden işleri yapmak, kale tamiri ve tersane işlerinde çalışmak. Müsellemlerin Anadolu'da bulunan ocaklarındaki erlerin tamamı Müslümandı. Rumelidekiler ise karışık. Bu teşkilat XVI. yüzyılın sonlarında kaldırılmıştır(Varlık,1999:124).

Bu konuda Osmanlı Askeri teşkilatı bölümünde özet bilgi verilmişti. İleriki sayfalarda Anadolu Beylerbeyliği bölümünde piyade ve müsellemler ocakları ile ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir. Geri Hizmet birliklerinden olan ve Yürük Beyi'nin komutası altında hizmet veren tatarlar, cambazlar, garipler şatırlar, mantoloslar, cerehorlar ve voynuklar ise tabloda belirtilen işleri yapan işçi birlikleridirler.

Serhat Kulları veya *Kale Kuvvetleri* denilen birliklere gelince: Gönüllüler, beşliler, hisar erleri, topçular, yerli humbaracılar ve yerli lağımıcılar. XV. Yüzyıldan

itibarın yerli halktan teşkil edilen bu birliklerin maaşları eyalet bütçesinden ödenirdi. Azeblerin XVI. yüzyıldan itibaren geri hizmete alınıp kale hizmetlerinde kullanıldığını biliyoruz. Bunlara *yerli kulu askerleri* de denilmekteydi. Yerlikulu piyadesi, serhat kulu veya topraklı süvari ana sınıfı oluşturmaktaydı. Yerli kulu askerleri eyalet valisi ve sancakbeyinin idare ve komutası altındadır. Bu askeri teşkilatın tüm amirlerini eyalet valisi atardı. Yerli kulları askerleri savaş zamanında istihkâm hizmetlerini görürlerdi. Bulundukları bölgelerde bunlara 80 ila 100 dönümlük araziler verilirdi. Ekip biçtikleri bu arazilerin geliri ile geçinirlerdi. Sefer zamanında bu askerlerin beşte biri savaşa katılırlardı (Uzunçarşılı, 1932: 94).

Eyalet askerlerinden birisi de askeri teşkilat şemasında yer alan Kapıkulu Askerlerinden *Altı Bölük Süvari* askerleridir. Genellikle İstanbul'da bulunmaktaydı. İstanbul'a yakın bazı eyaletlerde de konuşlandırılmıştı. Bunlardan birisi de Anadolu eyaleti idi. Prof.Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı bu konuda Kütahya Şehri adlı eserinde: *"Kapıkulu efradı İstanbul'dan maada bazı vilayetlerde ve bu meyanda Kütahya'da da bulunup bunların kethüda yeri, serdarı ve sair zabitanı vardı. Bu efrat ve zabitan maaşlarını ocaklık olarak verilen aşar ile cizye, harir resmi gibi varidattan alırlardı."* demektedir (Uzunçarşılı, 1932: 93).

Altı bölük süvari askerlerinin eyaletlerdeki en üst komutanına *kethüda yeri* denilmekteydi. Bunlar İstanbul'daki altı bölük süvari zabitleri arasından seçilerek tayin edilirdi. Görüldüğü gibi ana teşkilatı merkezde bulunan altı bölük süvarilerinin eyaletlerde hatta bazı kazalarda da teşkilatlandığı olmuştur (Uzunçarşılı, 1932: 95).

Tımarlı Sipahi askerlerine gelince; Zeamet ve tımar olarak verilen topraklar üzerinde tımar sahibi tarafından beslenen ve her türlü ihtiyacı onun tarafından karşılanan savaşa hazır askerlerdir. Bunlar Eyalet askerlerinin en kalabalık kısmını teşkil ederlerdi. Savaş anında zeamet ve tımar askerlerinin onda biri savaş zamanı bulunduğu mahalde kalarak oranın hizmetlerini görmek ve bulundukları yerin asayişini sağlamakla yükümlüydüler. Yukarıda da vurgulandığı gibi Osmanlı Devleti'nin esas muharebe gücünü bu kuvvetler oluştururdu.

I.Murat döneminde oluşturulan bu sisteme göre topraklı süvariler savaş zamanlarında eyalet valileri emrinde sefere katılarak nicelik ve nitelik açısından Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Sistemin özü şu idi: Devlete ait

topraklar tımar ve zeamet olarak dirliklere ayrılmaktaydı. Tımar sahibi sipahi kendisine dirlik olarak 1000-19.999 akçe yıllık geliri olan toprak ikta edildikten sonra, kendisinin para ile satın aldığı veya savaşta esir ettiği ”*cebelü*”²¹ denilen askeri bu gelirin her 3000 akçesi için birisini her yönüyle yetiştirip savaşa hazır hale getirmekten sorumluydu(Özcan,1999: 351).

Zeamet olarak ikta edilen dirlik sahibi sipahi ise yıllık geliri 20.000-99.999 akçe olan toprağa sahipti. Bu yıllık gelirin her 5000 akçesi için tam teçhizatlı bir cebelü yetiştirmek mecburiyetindeydi. Dirlik sahipleri yetiştirdikleri askere karşılık devlete vergi vermekten muaftılar. Bu askerlere ”*Tımarlı Sipahi*” denilirdi. Tımarlı sipahiler bağlı oldukları askeri komutanın sorumluluğu altında savaşlara katılırlardı (Özcan, 1999: 351). Bunların başında bulunan askeri komutanlara *Alaybeyi* denilmekteydi. Alaybeyleri, sefer ilan edildiğinde sancakbeyi ile birlikte eyalet valisinin emrine girerlerdi (Kılıç2001:201).

Alaybeyleri ise sancak beyi veya beylerbeyine bağlı olarak sefer emirlerini yerine getirirdi. Hemen belirtelim ki savaşa mazeretsiz olarak katılmayan tımarlı sahibinin dirliği elinden alınırdı. Aksine savaşa katılıp ta üstün yararlılık gösterenlerin dirliklerine de ilaveler yapılırdı.

XVI. yüzyıl ikinci yarısından sonra sistem bozulmaya başladı. Dirlik adı altında verilen toprakların parası olana peşin para ile ”*kesime-mukataaya*” verilmeye başlanmasıyla *tımar sistemi* bozulmaya başlandı (Akdağ. 1963: 94). Sistem öyle bir bozulmuştur ki getirilen *iltizam usulü* ile XVII. yüzyıldan itibaren toprakların mültezimlerin elinde ömür boyu kalmıştır. Bu durum ise *malikâne sistemi* doğurmuştur. Bunun sonucu olarak ta ayanlık palazlanmış ve taşra idaresi XVIII. yüzyılda daha hissedilir bir durumda yeni oluşan bu gücün etkisi altına girmiştir. Sonuç olarak reaya gördüğü baskı ve zulüm nedeniyle yerinden yurdundan ayrılmış, çareyi ayan ve zorbaların kurduğu özel çiftliklere sığınmada bulmuştur (Özkaya,2002: 705).

Tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte eyalet valileri kendi olanaklarıyla ”*kapu halkı*” denilen askerlerden oluşan güvenlik birimlerini oluşturmaya başlamışlardır. Bu

²¹ **Cebelü:** Tımar sahiplerinin tasarruf ettikleri toprakların yıllık gelirlerine göre yeme, içme, silah ve at gibi bütün ihtiyaçlarının karşılayarak yetiştirdikleri atlı askerlerdir. Cebelüler, Tımar sahibinin savaşta esir aldığı köle yada para ile satın aldığı kölelerden oluşmaktaydı.

durum ise eyalet valilerinin merkezi otoriteden daha bağımsız hareket etmelerine imkan sağlamıştır. Bunun sonucu olarak ta valiler bağlı sancak beylerine daha fazla müdahalede bulunmaya başlamışlardır(Gençoğlu, 2011:30).

Tımar sisteminin bozulmasıyla hasları azalan beylerbeylerini desteklemek için devlet bir yandan merkezden tahsisat ayırmakta diğer yandan da kendilerine yeni gelir kaynağı olan “çiftlik tarikiyle” yeni olanaklar sağlamaktaydı. Beylerbeyleri giderlerini karşılamak için ziraat yapmak, ticaret yapmak gibi uğraşılara giriştiler. Bunun yanında reayaya daha fazla yüklenmeye başladılar. Öyle ki bu durum beylerbeyleri arasında rekabete yol açtığı gibi, yukarıda da söz edildiği gibi merkezi otoriteye karşı da daha bağımsız davranmalarına neden oldu(Kunt,1987: 109).

Devlet, beylerbeylerinin güçlü olmasını istemekle beraber bunların zapt olunamayan güçleri sayesinde ekonomik yönden daha da palazlandılar. Tımar sisteminin bozulmasıyla taşrada devlet eliyle mütegalibe(zorba takımı) yaratılmış oldu. Dolayısıyla da merkezi otoritenin paydaşları ortaya çıkmış oldu.

Tımarlı sipahi teşkilatının XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bozulmaya başlamasının en büyük sebebi yukarıda belirtilen kanun dışı tevcihin yanında haksız tayinler ve bu tayinlerin rüşvetle yapılmasıdır. Bunun sonucu olarak ta sipahi miktarı arttığı gibi askeri disiplininin de bozulmasına yol açmıştır. Bu durum ise tımarlı (topraklı) sipahinin öneminin XVII. yüzyılda giderek azalmasına yol açmıştır. Bu nedenle de sipahiler bu yüzyılın ortalarından itibaren geri hizmetlere alınmaya başlanılmıştır. Bunun sonucu olarakta eyalet valilerinin emrinde saruca-sekban ve levend denilen disiplinsiz derme çatma kuvvetler birikmeye başlamıştır (Özcan, 1999: 352).

Kanunnamelere aykırı olan bu durum belki o yılların getirdiği iktisadi sıkıntıların bir sonucuydu. XVIII. Yüzyıl başlarında devlet tımarlı teşkilatını ıslah için eski beratları gözden geçirmiş, yeni beratlar vererek kanuna uygun olarak onların bulundukları sancaklarda oturmaları koşulunu getirmişti. 1732 yılında *Tımar ve Zeamet Kanunu* çıkartılarak teşkilat ıslaha çalışılmış yine başarılı olunamamıştı (Özcan, 1999: 353).

Yaşanılan mali bunalım yeniçeriliğin devlet kulluğu olmasından çıkması yanında ne tımarlı ne de kapıkulu askerlerinin savaşta yararlılıkları da kalmamıştır. Tımar

ve kapıkulu sisteminin bozulmasıyla eğitimsiz askerlerden oluşan ordu ile devlet büyük bir harp gücünden yoksun bırakılmıştır. III. Selim'in tahta gelmesinden sonra Nizam-ı Cedid dönemi başlamıştır(Berkes,1973: 81).

II. Mahmut(1808-1839) döneminde köklü idari ve askeri reformlar çerçevesinde tımarlı sipahi teşkilatı da ele alınmıştır. *“Nihayet Yeniçeri Ocağı'nın ilgası arefesinde Rumeli ve Anadolu'daki sipahilerin büyük bir kısmı Humbaracıve Lağımçı ocaklarına alınmış, başlarına yeni zabitler tayin edilmişse de beklenen sonuç alınamayınca 1847 yılında tımarlı sipahi teşkilatı lağvedilmiştir.”*(Özcan,1999:353)

İKİNCİ BÖLÜM
EYALET VALİLERİ HAKKINDA BİLGİ

2.1. EYALET VALİLERİNİN ATANMALARI VE AZİLLERİ

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde görev yapan üst düzey görevlilerin belli başlı üç meslek grubu altında isimlendirilmekteydi. Seyfiye, ilmiye ve kalemiye. Beylerbeyleri seyfiye sınıfı içinde yer almışlardır.

Osmanlı Devleti, eyalet, sancaklar ve alaybeyliklerine yapılan tayinleri Sancak Tevcih Defteri'ne kaydetmekteydi. Yapılan tayinler günü gününe bu deftere işleniyordu. Bu defterler Divân-ı Hümaâyün'da bulunan Reisülküttap emrindeki kâtipler tarafından işlenirlerdi. Tayinlerin yazıldığı kaleme de Tahvil²² Kalemi, Kise(kese) Kalemi veya Nişan Kalemi de denilirdi(Başar,1997:11).

Şunu hemen belirtelim ki eyaletin en büyük amiri olan beylerbeyi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde Türk komutanlardan atanmaktaydı. Fatih Dönemi ile birlikte sadrazamlarda olduğu gibi eyalet valilikleri de devşirmelere verilmeye başlanılmıştı. Bilindiği gibi devşirmeler Acemi Oğlanlar Mektebi ardından Enderun'u bitirip saray dışına çıkarak taşrada beylerbeyliğine kadar yükselmekteydiler. Sarayda kalanlar ise Kapı Ağalığı ve Yeniçeri Ağalığı'ndan sonra taşraya beylerbeyi olarak atanmaktaydılar(İpşirli,1999:227)

Fatih Kanunnamesi'nde hangi görevlerden sonra beylerbeyi olunabileceği belirtilmiştir. Bunlar mal(hazine) defterdarı, nişancılık, yüksek gelirli kadılık(geliri 500 akçe), sancak beyliği(hassı 400 akçe), yeniçeri ağalığı, üzengi ağalığı görevleridir (Göyünç, 1999: 78). Kanunname'de böyle olmasına karşın kesin olarak bu kurala uyulmadığı gözlemlenmiştir. İlk zamanlar kanunnamelere uyularak mal defterdarlığı, nişancı, kadı ve sancak beyliğinden başka kaynaktan atama yapılmamaktaydı. Araştırmalarımız sırasında görülmüştür ki muhafızlık, kaptan-ı deryalık ve eski sadrazamlar ve sadaret kaymakamlıklarından da atamalar yapılmıştır. Ayrıca süresi dolan beylerbeyinin ibkaen (yerinde bırakmak) tayin de yapılmaktaydı.

Aşağıdaki tabloda bazı eyaletlere atanan beylerbeylerinin hangi kaynaktan geldiklerini görmekteyiz.

²² **Tahvil Kalemi:** Merkezden tayin edilen vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, mevali(sarıklı âlimler, birinci sınıf şehir hakimleri) ile mahlül tımar ve zeametlerin tevcihine dair kayıtları tutan ve tezkire ile vesikaları yazan kalemin adıdır. Bu makama *Kese Kalemi* veya *Nişan Kalemi* de denilmektedir(M.Zeki Pakalın,C.III,s.381).

Tablo 2.1: Beylerbeylerinin Geldiği Kaynaklar

Vilâyetler	Ümera Oğlu	Ümera Yakını	Saray	Diğer	Belirsiz	Toplam
Rumeli	10	2	6	1	14	33
Anadolu	2	-	8	-	22	32
Karaman	2	-	2	1	4	9
Rum	4	2	1	1	8	16
Şam	3	-	4	1	5	13
Diyarbakir	1	1	-	2	8	12
Toplam	22	5	21	6	61	115

Kaynak: Enver Çakar'ın **Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı** adlı eseri sayfa 267'den alınmıştır.

Eyalet valilerinin tayinlerinde yukarıda belirtilen kaynaklardan ilk defa atama olduğu gibi, eyaletten eyalete, ibkâ(yerinde bırakma) suretiyle atama veya mazûliyetten atama şeklinde olmaktaydı. Çok nadir de olsa eyaletten sancağa da atama yapılabilmekteydi. Bazen de eyalet valileri karşılıklı yer değiştirmek suretiyle atanmaktaydı. Sancaktan eyalete atama da bir başka kaynağı oluşturmaktaydı. Önceki bölümlerde de açıklandığı gibi eyaletlere tayin edilen vezirler üç tuğlu ise buna *paşa* veya vali deniliyordu. Eğer iki tuğlu vezir atanmış ise bunlara da *beylerbeyi* olarak adlandırılıyordu(Kılıç,2002:889).

Verilen tabloda yer alan tayinler bize şunu göstermektedir. Eyaletlere vali veya beylerbeyi olarak atanacakların tamamı vezir rütbesinde olmasıdır. Osmanlı merkez yönetiminde kubbe altında da sandalyesiz vezirler bulunmakta olup bunlara dâhili vezirler denilmektedir. Bir başka ifade ile bu durumda Osmanlı devlet yönetiminde dâhili ve harici olmak üzere iki türlü vezir bulunmaktaydı. Eyaletlerde görev yapanlara da harici vezir denilmektedir(Kılıç, 2002:889).

Osmanlı Devlet teşkilatının ana birimi olan sancaklara ve en büyük idari birim olan eyaletlere beylerbeyi ve vali olarak atanabilmek için vezirlik rütbesine sahip olmak gerekiyordu. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tımar sisteminin bozulmasıyla vezirlerinde sayısı artmıştır. Vezirlere atanacak yer bulmak ve onlara gelir sağlamak ciddi sıkıntılar yaratmıştı. Bu nedenle de sırf bunlara yer açabilmek için yeni eyalet ve sancaklar ihdas edildiği bilinmektedir.

Eyalet ve sancak tasarrufunda has sistemi kaldırılıp salyaneli sisteme geçilince haslar *mîrî mukataa* haline geldiğinden buraların iltizam, malikâne ve arpalık olarak vezirlere tevcihi dönemi de başlamış oldu. Vezirlere gelir sorunun çözümü için bazı sancaklar eyaletlerden ayrılarak geliri fiili görevde olmayan vezirlere “*arpalık*” olarak verilmiştir.

Yukarıda açıklanan uygulama sonucu eyalet ve sancakları tasarruf edenler, bazen birden fazla yeri tasarruf etmekteydiler. Fiilen göreve gitmeyen vezirler buraların gelirini toplamak için yerlerine mütesellimler²³ atamışlardır.

Bu uygulama da bazen iki eyaletin bir paşa tarafından idare edildiği veya bir paşanın birkaç sancağı tasarrufunda bulundurduğu dolayısı ile tasarrufunda bulunan yerlerde fiilen bulunması olanaksız oluyordu. Bazen de o sancaklara ve eyalete hiç gitmediği de oluyordu. İleriki bölümlerde valiler anlatılırken bu durumun örneklerini göreceğiz. Tanzimat ile birlikte bu uygulama kaldırılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Dâhiliye No.6095 te bulunan, 1631-1632 tarihleri arasında düzenlendiği bilinen 27 varaktan oluşan küçük boydaki bir defterde *arpalıklar* konusunda ayrıntılı bilgi verilmektedir. Belirtilen tarihlerde 11 eyalette 21 sancağın arpalık olarak tahsis edildiği yazılıdır(Turan,1963:206). Arpalıklara dair ayrıntılı bilgi daha sonra Eyalet Valilerinin Statüleri bölümünde verilecektir.

Beylerbeylerinin daha önce yaptıkları görevleri ile ilgili yapılan bir araştırmanın sonucunu buraya almakta yarar görmekteyiz. Bu araştırma bize devletteki idari yozlaşmanın nedenlerini ortaya koymaktadır.

²³ **Mütesellim:** Tanzimat’tan önce eyalet valisi veya sancak beyi sefer veya başka nedenlerle görev yerlerine gitmediklerinde yerlerine atadıkları vekil görevlidir. Vali ve sancak beyi adına devlet vergilerini toplamak ve eyaleti veya sancağı idare etme yetkisine sahipti. 1 yıl için atanan mütesellimler vali veya sancak beyinin kapu kethüdası aracılığı ile payitahta arz edilip kabul olunduktan sonra bir buyrultu ile oranın kadı, sübaşı, kethüda yeri, ayanlarına duyurulurdu(M.Zeki Pakalın.,C.III,.639).

Tablo 2.2: Beylerbeylerinin Daha Önce Yaptıkları Görevler

Görev yeri	1568-1574	1578-1588	1632-1641
Sarayda, yani merkezde	14.3	35.0	61.5
Taşrada, yani sancakbeyi vs	85.7	55.0	26.9
Ümera kapısından	--	--	5.8
Devletin dışından	--	--	5.8

Kaynak: Prof. Dr. Nejat Göyünç' ün **Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı** adlı makalesi sayfa 81'den alınmıştır.

Beylerbeyliğine atamalar genellikle toplu olarak yapılırdı. Kaynaklarda bazen tek, tek tayinlerin yapıldığı da görülmüştür. Vezirlik rütbesi ile yapılan atamalarda berat(menşur) verilirdi. Kendisine eyalet verilen beylerbeyi Dîvân-ı Hümaâyün'da hilat giyer ve padişahın huzurunda arza gidip el öperdi. Beylerbeylerinin atamalarında berat harcı alınırdı(İpşirli,1999:228). Yapılan bu masraflar daha sonra vali olduğu eyalet halkından tahsil edilirdi.

Beylerbeyilerin görev süreleri II. Selim döneminden sonra gittikçe azalmıştır. Beylerbeyi tayinleri özellikle de III. Murat döneminde sadrazamın(vezir-i azam) iki dudağı arasındaydı. Vezir-i azam istediği kişiler arasından seçim yapmaktaydı. Bu nedenle de altı ayda bir kendilerini seçen sadrazama binlerce altın hediye etmekteydiler(Göyünç,1999: 80).

Beylerbeyiler, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren bir yıllığına padişah fermanı ile atanıyordu. Bir yıl sonra ya başka bir eyalete tayin ediliyor ya da alınan kararla vali görev yerinde bir yıl daha kalabiliyordu. Bu şekilde atamaya ibkâen atama deniliyordu. Üç yıldan fazla görevinde kalan vali sayısı yok denecek kadar azdır(Kılıç,2002:890). Buna karşın o eyalette çok başarılı olanlar daha uzun süre görevlerinde kalabiliyorlardı. Valiler bazen de günümüzde olduğu gibi bir nevi merkez valiliğine benzer şekilde boşta kalabiliyorlardı. Buna *mazûliyet* süresi deniliyordu. Bu süre uzun sürdüğü gibi bazen bir daha hiç görev verilmeyebiliyordu.

III. Selim zamanında rüşvet adam kayırmanın önüne geçmek için valiler doğrudan padişah tarafından veya onun birinci derecedeki yardımcısı sadrazam

tarafından seçilip atanmaktaydı. Görev süreleri de en az üç yıl en fazla beş yıl olarak saptanmıştı. II. Mahmut döneminde ise valiler tamamen maaşlı memur halene gelmiştir (Kılıç,2002:890). Valiler atanmadan önce, bu memuriyetleri alırlarken harç, resim ve bahşiş verirdi.

Beylerbeyilerin görev süreleri hakkında 16. Yüzyılın ikinci yarısı ile 17.yüzyılın ilk yarısında göreve atananlar ile ilgili yapılan araştırma bu konuda bir fikir vermektedir.

Tablo 2.3: Beylerbeylerinin Görev Süreleri
(% Olarak)

Süre	1568-1574	1578-1588	1632-1641
1 yıl	23. 1	33. 3	59. 4
2 yıl	28. 1	53. 3	30. 6
3 yıl	17. 9	6. 7	7. 0
<u>Daha fazla</u>	<u>30. 8</u>	<u>6. 7</u>	<u>3. 0</u>

Kaynak: Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ 'ün **Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı** adlı makalesi sayfa 80'den alınmıştır.

2.2. EYALET VALİLERİNİN GÖREVE GİDİŞLERİ

Valilerin görev mahalline gittiklerinde karşılama merasimi yapılırdı. beylerbeyi/eyalet valisi görevine gitmeden önce mütesellim (kaymakam-vekil) olarak maiyetindeki birisini görev mahalline gönderirdi. Ayrıca mütesellimi ve eyalet kadısına da bir buyrultu gönderirdi. Bu buyrultuyla kendisi ile birlikte gelecek olanların üç günlük ihtiyacını karşılayacak erzak listesi de gönderirdi. Kısaca söylemek gerekirse üç günlük masrafın mahallinden karşılanması usul idi. Üç günlük masraf mahallelere ve halka paylaştırılırdı.

Bu konudan yapılan düzenlemeleri içeren 1763 tarihli bir liste elimizde bulunmaktadır. O tarihte ikinci defa Anadolu valiliğine atanan Çelik Mehmet Paşa'nın daha göreve gitmeden Kütahya kadısı ve mütesellimine gönderdiği üç günlük erzak listesinin nelerden ibaret olduğu konusunda bizlere bir fikir vermektedir.

Tablo 2.4: Beylerbeyi Çelik Mehmet Paşa'nın Erzak Listesi

Erzak İsmi	Miktarı	Ölçü Birimi
Nanı aziz (Habbazan)	5250	Adet
Lahmı ganem (Kassaban) – Koyun	2525	Kıyye
Pirinç (Bakkalan)	875	Kıyye
Ruganı sade (Bakkalan)	1311	Kıyye
Kuzu (Kasaban)	yazılmamış	
Dakiki has (Börekçiyan)	30	Kıyye
Asel (Bakkalan) – Bal	30	Kıyye
Şem'i asel (Attaran) – Balmumu	10	Kıyye
Şem'i rugan (Mumciyan)	15	Kıyye
Yoğurt	5	Kıyye
Baharat (Attaran)	Miktarı kafiye	
Süt (Ağdaciyan)	10	Kıyye
Yumurta (Ağdaciya)	500	Adet
Nohut (Bakkalan)	15	Kıyye
Soğan (Bakkalan)	50	Kıyye
Tuz (Bakkalan)	10	Kıyye
Nişasta (Ağdaciyan)	5	Kıyye
Alefı arpa (Hayvan yemi)	3500	Kıyye
Hatap	300	Yük
Saman	300	Yük

Kaynak: İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın **Kütahya Şehri** adlı eseri sayfa 91'den alınmıştır.

Yine incelediğimiz döneme ait Anadolu valisi olarak görev yapan Çelebi Ömer Paşa'nın buyruldu kaydı sureti(6 nolu Küt.Şr.Şc;2 nolu belge) ve erzak listesini(26 nolu belge) ekte vermeyi uygun gördük(Bkz.Ek:I,I/1).

Yukarıda da belirtildiği gibi vali görevini elde etmek için verilen harç, resim ve bahşiş gibi masrafları da mahalli halktan alırlardı. Görev yerlerine giderlerken geçtikleri yerdeki daire masrafı, beygir masrafı, köprü ve sulardan geçme, konaklama, han, çayır kirası, zahire pahası, hayvan yiyeceği, nevale, taamiye, peksimet, devir masrafı ve benzeri harcamaları da kanun gereği halktan alırlardı. Bu masrafların halka dağıtımı Şer'îye mahkemesince yapılırdı. Mahkemede memleketin eşrafı ve âyanı da hazır bulunurdu (Uzunçarşılı,1932: 93).

2.3. EYALET VALİLERİNİN STATÜLERİ

Beylerbeylerinin devlet protokolünde önemli yerleri vardı. Yazışmalarda vezâret payesi olmayanların belgelerinde “*emirü'l-ümerâi'l kirâm*” unvanı; vezâret payesi olanların belgelerinde de “*düstürr-ı mükerrerem*” unvanı kullanılmaktaydı. Mısır beylerbeyine Arapça elkab ile ferman yazılırdı. Beylerbeyilerin giyim kuşam ve toplantılarda oturma sırası bir Tevkii Kaünnâmesi ile düzenlenmiştir (İpşirli,1999:232).

Beylerbeyi statü ve hiyerarşi bakımından eyalet dâhilindeki kadı başta olmak üzere tüm ilmiye ve seyfiye sınıfının üstünde bir yere sahipti. Beylerbeyi atandığı eyalette hükümdarın otoritesini temsil eden en üst yöneticidir. Bir başka ifade ile beylerbeyiler sorumlu oldukları eyaletin askeri, mülki ve mali yöneticileriydiler. Eyaleti oluşturan her sancağa bir sancakbeyi atanırken beylerbeyinin oturduğu merkez sancak olan ve paşa sancağı olarak adlandırılan bu sancağa atama yapılmazdı. Burasının yönetimi doğrudan beylerbeyine bırakılmıştır. Beylerbeyi tımar sistemi gereği askeri sınıfa dâhildiler. Tımar sistemi devletin esasını oluşturduğundan aynı zamanda bulundukları eyaletin mülki amirleriydiler. Yeri geldiğinde de vurguladığımız gibi beylerbeyleri kul sistemi içinde yetişmiş, çeşitli görevlerde güvenirlilikleri denenmiş, padişaha yararlıkları ve kesin bağlılıkları görülmüş, denenmiş kişilerdi. Bu özellikleri nedeniyle de terfi ettirilerek bu görevlere getirilmişlerdir (Yücel,1974:665).

Beylerbeyi ve sancak sisteminin uygulandığı ilk yıllarda beylerbeyinin sancakbeyi üzerinde denetim etkisi daha fazlaydı. Hem idari hem de askeri açıdan denetim yetkisi vardı. Beylerbeyi eyalet sınırları içindeki tüm sancaklarda beslenen, bakılan tımarlı sipahilerin birinci derecede komutanı ve amiriydi. Başka bir ifade ile eyalet valisi sancak beylerinin askeri amirleri durumundaydılar. Eyalet sınırları içinde

yeni “*Tımar Dirliğı*” açıldıkça beylerbeyi buraları yeni kişilere verdirirdi(Çadırcı, 2013: 10).

İdari konularda sancaklar üzerinde pek tasarrufu yoktu. Sadece kendilerinin oturduğu eyalet merkezi olan paşa sancağının sivil idaresinden sorumluydu. Aslında Osmanlı vergi düzenlemeleri esas itibarıyla sancakları temel alıyordu. Bu bağlamda birinci derecede kadıları, ikinci derecede de sancakbeylerini sorumlu kılmaktaydı. Vergi toplanması açısından beylerbeyinin sancaklar üzerinde yetkisi yoktu. Sadece paşa sancağında yetkiliydi.

Eğer halk ile sancak beyi arasında sorun çıkarsa merkezi hükümetin izni ile sorunu çözmek için eyalete gidilmekteydi. Yoksa eyalet valisinin kendi idari sınırları içindeki sancakları üzerinde nüfuzu genel bir teftişten ibaretti. Sivil yetkileri çok azdı. Sancak beyleri doğrudan doğruya merkeze bağlıydılar. Orayla muhabere ederlerdi. Yasal düzenlemelerde bunu gerektirmektedir. Merkezi hükümet sancaklarla olan iş ve işlemler için ya sancak beyi ya da kadılarla yazışmaktaydı. Beylerbeyi yalnızca merkez sancağın idaresinden sorumluydu. Daha önce de ilgili bölümde açıklandığı gibi XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren *ayanlık örgütü* güç kazanması, devlet işlerini ayan ve mütesellimler tarafından yürütülmesi nedeniyle merkezi hükümetin İstanbul’dan gönderdiği her türlü yazı beylerbeyleri, sancak beyleri yanında ayan ve mütesellimlerin de muhatap alınarak onlara da gönderilmeye başlandığını burada belirtmemiz gerekir. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren durum değişmeye başladı. 1550 den sonra kanunnameler uygulanmamaya başlandı. Eyalet valilerinin beslediği asker (levend) sayısı artınca vergi gelirleri yetmediği için kendisine bağlı sancaklardan vergi almaya başlamışlardı. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde sancak beylerinin tayinlerinde eyalet valilerinin etkisi iyice artmıştı. Bu durumu BOA’de bulunan Cev. Dah. 6095 ve KK 266 sayılı tevcih defterlerinde görmek mümkündür(Kunt, 1978:29):

Diğer yandan ülke içinde bozulan asayiş sağlanmasına yönelik olarak eyalet dâhilindeki tüm sancaklar için genel denetim yetkisi ile donatılmışlardır. Bu durum ise önceleri idari açıdan sancaklar üzerinde pek yetkisi olmayan beylerbeyini daha güçlü kılmıştır. Bütün sancakları dolaşır hale gelmişlerdir(Akdağ,1963: 87).

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eyalet ve sancaklarda bulunan “*has sistemi*” hazinenin nakit paraya olan ihtiyacından dolayı kademeli olarak kaldırıldı. Has

yani “*tımar*” sisteminin kaldırılıp bu topraklar “*mir-i mukataa*” haline getirilmişti. Hazineye ait topraklar “*iltizam*” sisteminin uygulanmaya konulmasına neden olmuştur. Bunun yanında “*malikâne*” veya “*arpalık usulüyle*” tevcihatlar yapılmaya başlanmıştı(Kılıç,2002:889). Bu sistem de vezirlik rütbesi alanların sayısının artmasıyla beraber daha öncede belirtildiği gibi vezirlere atanacak boş eyalet bulunamaması nedeniyle “*arpalık*”²⁴ sistemini doğurmuştur. Vezirlik payesi alanlar bir veya birkaç sancağın gelirini alıp çoğunlukla görev mahalline gitmeyip İstanbul’da oturmaktaydılar. Kendilerine tahsis edilen arpalıkların gelirlerini toplamak içinde “*mütesellim*” adında bir vekil gönderirlerdi. Bazen öyle oluyordu ki mütesellim de kendisine vekil mütesellim tayin ediyordu(Özkaya,2002:700).

BOA, Cev. Dâh. No.6095’te kayıtlı 1631-1632 tarihlerinde düzenmiş bulunan küçük boy ve 27 varaktan oluşan defterde hangi eyaletlerin hangi sancakları “*arpalık*” olarak tahsis edildiği ve kimlerin tasarrufunda olduğunu göstermektedir (Turan,1963:206).

Tablo 2.5: Eyaletlere Bağlı Arpalıklar

Eyâlet	Arpalık olarak tahsis edilen Sancak sayısı
Budin	1 (Beğlerbeğinin tasarrufunda)
Bosna	1
Özü	3 (1 i Beğlerbeğinin tasarrufunda)
Kanije	1
Anadolu	6
Karaman	1
Diyarbakır	3 (2 si Beğlerbeğinin tasarrufunda)
Erzurum	1
Çıldır	1
Haleb	2
Şam	1
	21

Kaynak: Şerafettin Turan’ın “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı” adlı makalesi sayfa 206’dan alınmıştır

²⁴ **Arpalık:** Geliri 19.999 akçeden ibaret olan tımara Arpalık denilmektedir. Arpalık fermanla tevcih edilir, sahibine hilat giydirilirdi. Mülki ve ilmi memurlara hizmet karşılığı verildiği gibi, bir masraf karşılığı ve emeklilik nedeniyle maaş karşılığı da verilmekteydi. Memurların görevden alındığında yani boşta olanların geçimlerini sağlamaları içinde verilmekteydi. Bu uygulamalar Tanzimat’a kadar devam etmiştir(M. Zeki Pakalın,C.I.,84).

Beylerbeyleri Divan-ı Hümayun toplantılarına katıldıklarında statü itibarıyla Anadolu Beylerbeyi Rumeli Beylerbeyi'nden sonra gelirdi. Diğer beylerbeyleri ise kuruluş tarihleri sırasına göre protokolde yer alırlardı. Beylerbeyleri askerleri ile sefere katıldıklarında Avrupa istikametine sefere çıkılmış ise Rumeli Beylerbeyliği sağ kolda yer alırdı. Anadolu Beylerbeyi ise sol kolda yer alırdı. İran, Irak istikametine savaşa çıkılmış ise Anadolu beylerbeyi sağ kanatta yer alırdı.

2.4. EYALET VALİLERİNİN GELİR VE GİDERLERİ

Fatih Kanûnnâmesi'nden anlaşılacağı üzere beylerbeyilerin görevde oldukları sürece gelirlerinin en önemli kalemini tımar gelirleri oluşturmaktaydı. Tımarlı beylerbeyi haslarının geliri 800.000 ile 1.200.000 akçe arasında değişmektedir (İpşirli,1999: 231). Bununla beraber bazı beylerbeylerinin geliri verilen rakamların da üstündedir. Çünkü bu beylerbeyliklerinin ya coğrafi alanları çok geniş ya da toprakları çok zenginlik içermekteydi.

Kanuni Sultan Süleyman Kanûn-nâmesine göre 1522 yılındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun idari taksimatı ile ilgili yapılan bir çalışmada geliri en fazla olan eyaletler şöyle sıralanmaktadır. *"Beylerbeyi gelirleri incelendiğinde içerisinde özellikle Diyarbekır beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın 2,5 milyonluk hassı ile Şam beylerbeyi Ferhat Paşa'nın 2 milyon açelik hassı dikkat çekmektedir. Bu beylerbeyilerin haslarının yüksek oluşu muhtemelen beylerbeyilik sınırlarının çok geniş oluşu ve iktisadi bakımdan zengin olan bölgelerin idarecileri olmalarından kaynaklanmış olmalıdır. Diğer eyalet yöneticilerinden ise Rumeli beylerbeyi 1.1000.000 akçe, Anadolu beylerbeyi bir milyon akçe, Karaman beylerbeyi 711 bin akçe ve Rum beylerbeyi de 710 bin akçe tutarındaki haslarını tasarruf etmektedirler"*(Çakar, 2002:261-282).

XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar beylerbeylerinin gelirlerinin çoğunu haslar oluşturmaktaydı. Bu gelirler XVI. yüzyılın ortalarına kadar ümeranın ihtiyacını karşılamaktaydı. Fakat bu yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan enflasyon ümera gelirlerinin erimesine sebep olmuştur. Diğer yandan ümera haslarında *"çiftlik tarikiyle"* tasarruf edilen bölümlerin bu hasları küçültmesiyle gelirler daha da azalmıştır. Ümera gelir azalmasını önlemek için kanun dışı yollarla reayaya salma yapmış, salyane dışında payitahttan resmi tahsisler gönderilmeye başlanılmıştı(Kunt, 1978:93).

Ümera'nın gelir azalmasına karşın giderlerin karşılanması için reaya üzerinde baskısını arttırmıştır. Diğer yandan da ümeranın kişisel ekonomik girişimlerinin(ticaret ve ziraat yapması) artmasına sebep olmuştur. Olup bitenlere devlet göz yummuştur. Amaç taşradaki ümeranın gücünü korumaktır. Bu değişim ümeranın geçmişe göre daha da zenginleşmesini sağlamıştır. Ümera kapısında daha fazla kapıkulu beslemesi taşradaki nüfuzlu kişilerin yararına olmuş ve bu kişilerin daha da palazlanmasına neden olmuştur(Kunt,1978:109).

Beylerbeyi gelirleri sadece haslardan oluşmamaktadır. Bu konuda örnek gösterilen Diyarbekir beylerbeyi Ömer Paşa'yı ait 1670-1671 tarihlerine ait muhasebe defteri hangi tür vergi alındığı konusunda doyurucu bilgi içermektedir. Ömer Paşa'nın tahsil ettiği vergileri şöyle sıralamak olasıdır: "*Cerime, pişkeş, öşür, dava parası, tıma, zeamet, kul gedikleri kul kethüdalığı, aşiret beyliğinden alınan para, subaşı aylıkları, voyvoda, sancak, menzil, cizye, avarız, bedel-i nüzül, gümrük, pazar, pirinç, arpa, zahire, esnaftan, şehir zimmilerinden, eşya ve davar satışından,alacak tahsilinden ve diğer gelirlerinden olmak üzere toplam 123.000 esedi kuruşa ulaşmıştır.*" (İpşirli, 1999:231).

Eyalet valileri barış zamanında kendi ödenekleri için koydukları imdad-ı hazeriyye denilen bir vergi çeşidi vardı. Ayrıca adalet işleri tımar tevcihleri gibi belgelerden sağladıkları gelirler topladıkları bilinmektedir. Bunun yanında kendilerine hediyeler verildiği görülmüştür. XVII. yüzyılda devlet ümeranın desteklemeğe devam etmiştir. Özellikle boşta olan beylerbeylerine birden fazla *arpalık* tevcih ettiği kayıtlarda görülmüştür (Kunt, 1978:104). Bu sayılanların tamamı valilerin gelirlerini oluşturmaktaydı.

Beylerbeylerinin mâzuliyet durumunda yukarıda belirtildiği gibi arpalık tahsis edilmekteydi. Fâtih Kanûnnâmesi'ne göre emekli olmaları halinde 100.000 akçe ödeneceği yer almaktadır. Âsafnâme'de yer alan bilgilere göre günde 150 akçe emekli yevmiyesi veya 80.000 akçe emekli ücrete tahsis edileceği yazılıdır(İpşirli,1999:232).

Gelirleri bu kalemlerden oluşmakla beraber giderleri kendi şahsi ihtiyaçlarını, kapu kethüdası, kapu halkının ulûfe ve diğer masraflarını kapsamaktaydı. Bazen Beylerbeyinin de çeşitli kimselere verdiği hediyelerde bu masraflardan sayılmaktaydı. Öyle ki devletin üst bürokrasisine ve yabancı ülkelerden gelen elçi ve din adamlarına da

büyük hediyeler verilmekteydi(Göyünç,1999: 81).

Yukarıda sayılanların dışında; vekil harcı, borçlar, hil'at, sadaka, in'am, bahşişler gibi harcamaları da gider olarak muhasebe defterlerinde görmek mümkündür(İpşirli,1999:232).

2.5. TAŞRA'DAN MERKEZE, MERKEZDEN TAŞRA TEŞKİLATINA GÖNDERİLEN EVRAKLAR

Beylerbeyilerin merkezle yaptıkları haberleşmelerde özel ulaklar ve çavuşlar kullanılırdı. Bu görevliler beylerbeylerinden aldıkları yazılı evrakları ve varsa ekli dosyaları İstanbul'a getirdikten sonra cevabını almak için genellikle orada beklerlerdi. Bazen beklemeye gerek duyulmayacak evraklarda olurdu. İstanbul'da bekleyip evrakların sonuçlarını aldıktan sonra görevli oldukları eyalete geri dönerlerdi. Bu özel ulak ve çavuşların dışında her beylerbeyinin payitahtta işlerini takip etmekle görevli kendisine bağlı bir *kapı kethüdâsı* vardı(İpşirli,1999:231)

Arşiv kayıtları üzerinde yapılan incelemelerden yapılan çıkarsamaya göre şu sonuca varılmıştır. İstanbul'dan yani devlet merkezinden çeşitli birimler tarafından taşra teşkilatına yazılan her türlü ferman ve beratlar önce o mahallin kadısına gönderilmiştir. Gelen bu belgeler kadı tarafından kontrol edilirdi. Bu kontrolün amacı, evrakın sahte olup olmadığıdır. Bir başka ifade ile evrak asıl mı, değil mi diye kontrol edilirdi. Kontrolden sonra evrakın arkası kadı tarafından mühürlenip, bir sureti *Şer'iyeye Sicili Defteri'*ne işlendikten sonra ilgili ve yetkili kişiye teslim edilirdi(Göyünç,1999: 81). Bunun örneklerini Transkripsiyonu yapılmış olan Kütahya'ya ait 6, 8 ve 15 nolu Şer'iyeye Sicili defterlerinde görülmüştür(Küt.Şr.Sc,6,8,15).

Öncede belirtildiği gibi XIII. yüzyıldan itibaren *ayanlık örgütü'nün* güçlenerek, ayan ve mütesellimlerin devlet işlerini yürüttüğü süreçte vali ve beylerbeyi dışında onlarda muhatap alınarak kendilerine payitahttan ferman gönderildiği kayıtlarda yer almaktadır.

2.6. EYALETTE TUTULAN DEFTER ÇEŞİTLERİ

Demek ki beylerbeyliklerde tutulan birinci defter *Şer'îye Sicil Defterleridir*. Şer'îye Sicil Defterleri yukarıda açıklanan nedenden dolayı iki taraflı tutulurdu. Defterin bir tarafında İstanbul'dan gönderilen ferman(buyruk, yüce emir) ve beratların(atama, aylık bağlanma, nişan ve ayrıcalık) birer suretinin kayıt olunduğu bir bölüm, diğer tarafında da kadının başkanı olduğu mahkemeye açılan davalara ilişkin kayıtlar yer almaktaydı.

Bugün araştırmacılar için çeşitli şehirlerde bulunan ve o şehrin ismiyle anılan *Şer'îye Defterleri* çok büyük önem arz etmektedir. BOA'deki Mühimme Defterlerinde suretleri bulunamayan, bazı evrakların Şer'îye Defterlerinde yer aldığı bilinmektedir.

Beylerbeyliklere gönderilen bir fermanla evrakın 22 Haziran 1573 yılından sonra bir sandığın içinde saklandığı bilinmektedir. Bu tarihten önce böyle bir durum yoktu. Önceleri tayin edilen beylerbeyi kendilerine gelen evrakları yerinde bırakmayıp yeni görev yerlerine giderken beraberinde götürürlerdi(BOA,MD,22:85).

Eyaletlere gönderilen 22 Haziran 1573 tarihli ferman sonrasında her beylerbeylik merkezinde payitahttan gönderilen her türlü evrakın birer suretinin yazıldığı bir *Evrak Defteri* tutulması zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca deftere kayıt edilen evrakların da bir sandık içinde saklanması zorunluluğu getirilmiştir. Eyalete yeni gelen valinin kendisinden önce merkezden ne gibi emir gönderildiği konusunda bilgi sahibi olamadığı anlaşılmıştır.

22 Haziran 1573 yılında merkezden Diyarbakır eyalet valisine gönderilen bir fermanla evrakların muhafazası konusunda nasıl yeni bir düzenleme getirildiğini öğrenmekteyiz(Bkz.Ek:II). Ferman sadece Diyarbakır Beylerbeyi'ne değil aynı zamanda birer sureti de Anadolu, Karaman, Van, Bağdat, Erzurum, Halep, Basra, Şehr-i Zor, Zülkadriye(Maraş),Budin, Temeşvar, Lahsa Beylerbeyliklerine de gönderilmiştir (BOA,MD,22:85).

Eyalet merkezlerinde tutulan bir başka defter de Eyalet Divanı'ndaki görüşmelerin tutulduğu defterdir Divan Efendisi tarafından halkın sözlü ve yazılı başvurularının kaydedildiği, alınan kararların işlendiği divan kayıtları defterleridir.

Beylerbeyliklerde tutulan bir başka defterde *Tahrir Defterleri* 'dir. Özellikle tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde bu defterler daha da önem arz etmekteydi. Eyalet gelirlerinin dirliklere ayrılması için tahririn(sayımın) yapılması zorunluydu. Bu sayımlar sonucu eyalet gelirleri has, zeamet ve tımar olarak sınıflandırılmaktaydı(Ünal, 1999:113).

Eyaletlerde tutulan bir başka defter *Ruznamçe Defteri* adındaki defterdir. Bu gelir ve giderlerin günlük olarak işlendiği defterlerdir. Yine beylerbeyliklere ait *gümrük, cizye, bekaya(tahsil edilmemiş alacaklar) ve umumi muhasebe defterleri* gibi defterlerin tutulduğu bilinmektedir(Göyünç, 1999: 82).

2.7. İDARİ VE MALİ TASARRUF ŞEKİLLERİNE GÖRE EYALET ÇEŞİTLERİ

Beylerbeyileri bulundukları eyaletin askeri amiri iken devlet idaresindeki etkinlikleri nedeniyle zamanla idari-mülki amiri durumuna gelmişlerdir. XVI. yüzyıla girerken sistem tamamen yerine oturmuştu. Olgunlaşıp klasik şeklini alan eyalet idarelerini vergi düzeni ve merkezle olan bağıllık ilişkileri açısından üç gruba ayırabiliriz.

Birincisi; Has (dirlik) ile idare olunan, tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerdir. Buralarda tahrir yapılmaktaydı. Yapılan tahrir sonunda eyalet gelirleri has, zeamet ve tımar adı altında dirlikler oluşturuluyordu. Bunlara miri araziden (devlete ait) yıllık geliri 800.000 ila 1.200.000 akçe tutarında *has* tahsis edilirdi(Göyünç1999:78). Bu eyaletler 24 tanedir. Rumeli, Anadolu, Diyarbakır, Şam, Sivas, Erzurum, Van, Budin, Cezayir, Halep, Maraş, Kıbrıs, Girid, Karaman, Bosna, Temaşvar, Trablusşam, Trabzon, Kefe, Rakka, Şehr-i Zor, Çıldır, Kars ve Musul(Akgündüz,1990:219).

Şerafettin Turan “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı” adlı makalesinde şöyle bir saptama yapmaktadır.”...1609 yılında ise Ayn-i Ali Efendi Eyaletlerin sayısını, 23 adedinin Has, 9 adedinin de “Sâliyâne” ile idare edilmek üzere 32 adet olarak göstermektedir...”(Turan,1963:201).

Eyalet sayılarının değiştiğini daha önceki bölümlerde vurgulamıştık. Bunun yanında şu hususu da belirtmekte fayda görmekteyiz. Beylerbeylerine verilen *haslar* 1688 tarihinden itibaren kaldırılmaya başlandı. Zamanla kaldırılan hasların yerine

salyane usulü getirilmiştir(Uzunçarşılı, 1032: 89).

Bu eyaletlere “*sâlyânesiz*” eyaletlerde denilmekteydi. Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL bu eyaletlerle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır. “*Salyanesiz eyaletlerin merkezi otoriteye bağlılıkları daha sıkıydı. Çünkü tımar sistemi uygulandığından dolayı devlet, tahrir yapmak, tımarları teftiş etmek gibi sebeplerle daha fazla müdahale imkânı buluyordu*”(Ünal, 1999:113).

İkincisi ise Salyaneli (yıllık) eyaletlerdir. Bunlara devlete ait araziden has tahsis edilmezdi. Bu eyaletlerde tımar sistemi uygulanmazdı. Eyalet gelirlerin yıllık (*salyane*) olarak belli bir kısmı beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer görevlilerin maaşlarına mahallinde harcanır artan kısmı da payitahta gönderilirdi(Ünal, 1999:113). Salyaneli eyaletlerin sayısı dokuzdur. Mısır, Bağdat, Habeş, Basra, Lahsa, Cezayir-i Garb, Trablusgarb, Tunus ve Yemen’dir.

Bu usulde beylerbeyi senede iki taksitle önceden sancaklara bölüştürülmüş vergileri tahsil ederek ücretlerini alırlardı. Paraları *mübaşir* denilen görevliler tahsil ederlerdi. Tahsil edilen vergi karşılığı paralar Şer’iye Mahkemelerinde o kazanın eşrafı ve ayanı tarafından hanelerin ekonomik durumuna göre bölüştürülürdü.

Yılda iki defa tahsil edilen vergilerin barış zamanında alınanlarına *İmdadiyye-i Hazariyye*, sefer zamanında tahsil edilenlerine ise *İmdadiyye-i Seferiyye* denilmekteydi(Uzunçarşılı, 1932: 89).

Üçüncü grup eyaletler ise “*imtiyazlı*” (mümtaz) eyaletlerdir. Bunlara özel statülü eyaletler de denilmektedir. Bu eyaletler zamanla ihdas edilmiş eyaletlerdir. Bir kısmı daha sonraki zamanlarda ortaya çıkmışlardır. Bu eyaletlere bazı imtiyazların sağlanması coğrafi konumu yani merkeze uzaklıkları ve Osmanlı egemenliği altına girmeden önce kendilerine has bir yönetim tarzlarının bulunması, soydaşlık ve dini bağlar ile bazı zorunluluklardan ve uluslararası baskılar ile yapılan antlaşmalardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlının girdiği topraklarda uyguladığı istimâlet (sevdirme bendetme, gönül çekme) politikasının da etkin olduğu düşünülmektedir.

Bu eyaletler devlete maktu bir vergi verirlerdi. Bazen de Osmanlı sefere çıktığı zaman asker vererek görevlerini yerine getirirlerdi. Fakat iç işlerinde serbestiler. Eflak,

Boğdan, Erdel Voyvodalıkları, Kırım Hanlığı²⁵, Mekke Emirliği,²⁶ Lübnan Mutasarrıflığı, Mısır Hidivliği²⁷ bu imtiyazlı yönetime sahip eyaletlerdi. Bu eyaletlere tanınan imtiyazlar 1908 yılında ilan edilen ikinci meşrutiyetle ortadan kaldırılmıştır (Akgündüz,1990:219).

²⁵ **Kırım Hanlığı:**1475 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı, hanlığın başında bulunan Cengiz Han soyundan gelen yöneticileri ortadan kaldırmamış fakat onlara *Giray* unvanı vererek Divan-ı Hümayun tarafından seçilmeleri statüsünü getirmiştir. Osmanlı Padişahının elini aile fertlerinden başka sadece Kırım Han'ı öperdi(Mustafa İngenç,Tarihimiz Kaç Devlet Kurduk,s.268)

²⁶ **Mekke Emirliği:** Mekke ve civarını Hz. Peygamber soyundan gelen emirler idare etmekteydi. Yavuz Sultan Selim'in Kahire seferinden sonra Osmanlı idaresine geçen Mekke Emiri Şerif Berekât b.Muhammed oğlu Ebû Numey'i Osmanlı Padişah'ına tabi olduğu mesajı ile beraberinde bir elçilik heyetiyle kutsal emanetleri Kahire'ye göndererek ispat etmişti. Bu davranışı sonucu Şerif berekât emirlikte bırakıldı. 1525 yılında kendisi ölünce oğlu Ebû Numey Mekke Emiri oldu. Osmanlı daha sonraları buraların imarı ve hac yolunun güvenliği için büyük masraflar yapmıştır. Güvenlik için bölgede oluşturduğu garnizonun ihtiyacının karşılanması, Mekke ve çevre halkına yardım yapılması ve her yıl Kabe örtüsünün değiştirilmesi için Sürre Alayı denilen kervanlar göndermiştir(TDVİA,C.28,s.572-573).

²⁷ **Mısır Hidivliği:** Hidiv, Arapça büyük vezir demektir.1805 tarihinde Mısır valiliğine atanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı'ya isyan etti. Yapılan iki savaşı da kaybeden Osmanlı valisi ile 1833 tarihli Kütahya antlaşması yaptı. Verdiği ödünlerin yanında Mısır valiliğinin babadan oğula geçmesi yani yarı bağımsız hale gelmesini zorunlu olarak kabul etti. Osmanlı yönetimi özel nizamname çıkararak Mısır Valiliği'ne iç içlerinde serbestlik tanıdı.1867 yılında da bir fermanla "Hidiv" unvanı verilerek Mısır valileri Sadrazam ve Şeyhülislam statüsüne getirildi. Mısır Valisi Tevfik Paşa zamanında 1882 yılında İngiliz hâkimiyeti altına girdi.1914 yılında Osmanlının İngiltere'ye karşı savaşa girmesiyle de İngiltere Osmanlının Mısır üzerindeki haklarını tanımadığını ilanı ile Mısır üzerinde Osmanlı hakimiyeti sona erdi(TDVİA,C.31,s.570).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ/EYALETİ

3.1. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ'NİN KURULUŞU

I. bölümde söz edildiği gibi 1362 yılında ilk olarak Rumeli Beylerbeyliği kurulmuştu. 1393 yılına gelindiğinde Yıldırım Bayezid zamanında ikinci olarak Ankara merkez olmak üzere Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştu(Varlık,1987:202).

1451 yılında Fatih Sultan Mehmet'in tahta çıktığı sene Anadolu Eyaleti merkezi Ankara'dan Kütahya'ya taşınmıştır(Varlık,1991:143). Fatih tahta geçişinin ilk yılında o tarihlerde Anadolu Valisi bulunan Özgüroğlu İsa Bey'i azlederek yerine İshak Paşa'yı tayin etmiştir(İnalcık,1954:112). İshak Paşa Anadolu Beylerbeyliği valisi iken II. Mehmet Karamanoğulları üzerine sefere çıkmıştı. Sefer bittikten sonra Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı Menteşe oğulları Bey'i İlyas Bey üzerine göndermişti. İlyas Bey'i yenip Kütahya'ya gelmişti. Bilindiği gibi Kütahya Anadolu istikametine yapılacak seferlerde ve sefer dönüşlerinde toplanma yeri idi. İshak paşa Kütahya'da iken 1451 baharında tahta yeni geçen Padişah II. Mehmet verdiği emirle İshak Paşa'nın Kütahya'da kalmasını emretmiştir. Dolayısıyla bu tarihten sonra da Kütahya Anadolu Eyaleti merkezi olmuştur(Varlık,1987:203).

Kütahya'nın nasıl Anadolu Eyaleti merkezi olduğuyla ilgili bazı kaynaklarda yer alan bilgileri de buraya aktarmakta fayda görmekteyiz. Bunlardan birincisi İsmail Hami Danişmed'e aittir. Yazarın İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı eserinde:” *İshak Paşa Anadolu valisi iken Fatih'in Karaman seferinde Aydın ve Menteşe taraflarındaki karışıklıklar ortadan kaldırıldıktan sonra Kütahya'yı merkez yapması için Fatih'ten emir aldığı söylenir*”(Danişmend,1971:230). İkincisi ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kütahya Şehri adlı eseridir. Bu eserde:” *İshak Paşa Karaman ve Menteşe gailelerinin ortadan kaldırılmasından sonra devamlı olarak Kütahya'da oturmuştur*”(Uzunçarşılı,1932,88). demektedir. Üçüncü kaynak ise Hoca sadettin Efendi'nin Tacüt Tevarih adlı eseridir. Tarihçimiz;” *İshak Paşa'nın, Sultan Mehmet Han fermanı gereğince 1451 tarihinden itibaren Ankara'da değil Kütahya'da ikamet ettiği bilinmektedir*”(Efendi,1974:270) ifadesini kullanmıştır.

3.2. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ VE DEĞİŞİMİ

Anadolu Eyaleti merkezi Kütahya'ya taşındıktan sonra toprakları daha da genişlemiştir. Bir yanda batıda Rodos, diğer yanda doğuda Trabzon ve güneyde de Alaiye'ye(Alanya) kadar toprakları genişlemiştir. Osmanlı hâkimiyet altına alınan bölgelerin de bir kısmı Anadolu beylerbeyliği sınırlarına dâhil edilmiştir. Aşağıdaki tablolarda ve daha sonra verilecek haritada yaklaşık olarak beylerbeyliğini sınırları gösterilmektedir.

1451 yılında Anadolu Beylerbeyliği merkezi olan Kütahya bu tarihten sonra zaman zaman şehzadelerin Kütahya Sancağı'na çıkması ile beylerbeyleri Ankara'ya taşındıklarından Kütahya'nın merkezlik statüsü kesintiye uğramıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Şehzade Beyazıt 1550-1558 tarihleri arası, Şehzade Selim 1562-1566 tarihleri arasında Kütahya'da sancak beyliği yapmışlardır. İki şehzadenin Kütahya'daki görev sürelerince Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi Ankara olmuştur. Şehzade Selim'in 1566 yılında tahta geçmesiyle Kütahya tekrar beylerbeyliği merkezi olmuştur(Gökbilgin,1997:1121).

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu Beylerbeyliği toprak genişliği bakımından en zirvede olduğu yıllardır. 1571 yılında Kıbrıs'ın fethiyle birlikte yeni eyalet oluşumlarının ortaya çıkmasıyla coğrafi bakımdan küçülmeye başlamıştır (Varlık, 1999:125).

Kütahya, 1566 tarihinden itibaren hiç kesintiye uğramandan aralıksız olarak 1833 yılına kadar Anadolu Eyaleti merkezi olarak kalmıştır.1826 yılında bazı sancakların ve kazalarının başka eyalet ve sancaklara bağlanmasıyla coğrafyası küçülmüş ise de 1833 yılına kadar eyalet merkezi olma statüsü hiç değişmemiştir.

3.3. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN SANCAKLARI, SANCAK BEYLERİ VE ÜMERA HASLARI

Anadolu Eyaleti de Rumeli Eyaleti gibi ilk kurulduğunda doğal olarak önce teamül sonra da kanunnameler gereğince sancak/liva denilen idari bölgelere ayrılmıştı. Anadolu Eyaleti'nin sancak sayıları konusunda elimizde çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar XV. yüzyıla kadar gitmektedir(Varlık,1999:123).

Bu kaynakların birincisi BOA’ da bulunan II. Bayezid(1481-1512) dönemine ait olan maliyeden müdevver(döndürülmüş) iki ciltlik tahrir defterdir. Bu defterde Anadolu beylerbeyliğinin 17 sancağı olduğu yazılıdır. Tapu Tahrir Defterleri içindeki bilgiler sadece sancakların sayısı değil, kazalar, nahiye ve köylerin sayıları ile bunların gelire esas nüfusu, gelir çeşitleri ne tür ürün ve hayvan yetiştikleri bilgilerini de içermektedir. Bu sancaklar şunlardır:

1-Liva-i Kütahya, 2-Liva-i Saruhan, 3-Liva-i Hüdavendigâr, 4-Liva-i Aydın, 5-Liva-i Menteşe, 6-Liva-i Bolu, 7-Liva-i Hamid, 8-Liva-i Ankara, 9-Liva-i Kangırı, 10-Liva-i Kastamonu, 11-Liva-i 12-Karahisar, 13-Liva-i Teke, 14-Liva-i Kocaeli, 15-Liva-i Alaiye, 16-Liva-i Biga, 17- Liva-i Karesi, 18-Liva-i Sultanönü. Kütahya paşa sancağı olduğu kabul edilirse buraya bağlı sancak sayısı 17’dir.

Anadolu Eyaleti sancakları ile ilgili ikinci kaynak Ömer Lütfi Barkan’ın 1955 İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuasında yayınlamış olduğu “1527-1528 Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”(Barkan,1953-54:250-358) adlı makalesidir. Bu makalenin sonuna eklenen ve 304’üncü sayfasında yer alan listede 1521-1522 yıllarında sancaklar 19 olarak gösterilmektedir. Bu tarihlerde Trabzon’da Anadolu Eyaleti’ne bağlıdır. Sancak sayısının 19 olmasının nedeni Alaiye ve Manavgat ayrı ayrı sancaklar olarak gösterilmiş olmasıdır. Aşağıda sunulan 3.1’deki tabloda hasılatının kaç akça olduğu ve kimin tasarrufunda olduğu görülmektedir.

Tablo 3.1: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancaklar ve Tasarruf Sahipleri

VİLAYET-İ ANADOLU		
Livası	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılatı (akça)
1.Saruhan	Şehzade tâlebekâhu	—
2.Kütahya	Beylerbeyi	—
3.Aydın	Bâli Bey	537.000
4.Bolu	Rum Kasım Bey	500.000
5.Menteşe	Hasan Bey	463.000
6.Teke	Emîr-i alem Ferhad Bey	422.000
7.Ankara	Emîr-i ahur Mehmed Bey	400.000
8.Hüdavendigâr	Kapucı-başı Koçi Bey	300.000
9.Kastamonu	İskender Bey	320.000
10.Kangırı	Sinan Paşa oğlu Mehmed Bey	272.000
11.Hamid	Hüseyin Bey	273.000
12.Karasi	Silahdar-başı Behram Bey	260.000
13.Karahisar	İbrahim Paşa oğlu ısa Bey	222.000
14.Alâiye	Sinan Paşa hısımı Mehmed Bey	170.000
15.Manavgad	Çaşnigir Husrev Bey	160.000
16.Biga	Sekban-başı oğlu Ali Bey	170.000
17.Sultan-önü	Kilârcı Mustafa bey	150.000
18.Koca-eli	Ahur kethüdası İsrail Bey	130.000
19.Trabzon	Mahlûl	

Kaynak: Ömer Lütfi Barkan' ın 1527-1528 Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği adlı makalesi sayfa 304'ten alınmıştır.

Listenin devamında ise yine eyalet askerlerinden olan ve 15 sancakta konuşlandırılan Müselleman²⁸ ve Piyadegân'nın²⁹ kimler olduğu ile yıllık hasılatı akça olarak gösterilmiştir. Demek ki sancaklarda gelire sahip olan sadece sancak beyi bulunmamaktadır. Eyalet askerlerinden olan Piyade ve müselleme ocakları da vardır. Bunlar sancak beylerine bağlı olmayıp kendilerine has teşkilatları vardır. Piyade ve Müsellem ocakları Eyalet Askerleri kapsamında olup askeri şemada gösterilen geri hizmet birlikleridir. Bu teşkilatlar XVI. yüzyılın sonlarına doğru kaldırılmıştır.

²⁸ **Müselleman:** Müsellem denilen süvari birlik komutanına verilen isimdir. Müsellem savaşa, yol, köprü ve orman açarlardı. Beşte biri nöbetleşe askere giderdi. Burada ise sancaklarda bulunan Yeniçeri Bey'i anlamında kullanılmıştır(Ferit Develioğlu,s.739).

²⁹ **Piyadegân:** Yaya askeri beyi demektir. Yayalar seferde, yol açmak hendek kazmak, top gülle nakletmek, barışta ise kale tamiri, tersane hizmeti maden işleri yapmaktaydılar. Savaşa nöbetleşe giderlerdi(Mustafa Çetin Varlık,XVI.yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatı'nda Kütahya,s.210).

Tablo 3.2: Piyade ve Müsellem Ocaklarının Bağlı Olduğu Sancaklar

Livası	Kimin tasarrufunda olduğu	Hasılatı(Akça)
1- Kütahya	Müselleman-ı Kütahya Ali Bey	71.000
2- Aydın	Müselleman-ı Aydın Bâli Bey	65.000
3- Bolu	Müselleman-ı Bolu Sinan Bey	70.000
4- Aydın	Piyadegân-ı Aydın Saraç Ali Bey	85.000
5- Saruhan	Piyadegân-ı Saruhan Mustafa Bey	75.000
6- Menteşe	Piyadegân-ı Menteşe Bâli Bey	75.000
7- Hüdavendigâr	Piyadegân-ı Hüdavendigâr Ali Bey	60.000
8- Ankara	Piyadegân-ı Ankara -	49.000
9- Kütahya	Piyadegân-ı Kütahya Mustafa Bey	45.000
10- Karasi	Piyadegân-ı Karasi Mahmut Bey	45.000
11- Hamid	Piyadegân-ı Hamid İsmail Bey	40.000
12- Karahisar	Piyadegân-ı Karahisar İskender Bey	40.000
13- Bolu	Piyadegân-ı Bolu Süleyman Bey	36.000
14- Sultanönü	Piyadegân-ı Sultanönü Solak Menmed	25.000
15- Biga	Piyadegân-ı Biga Karaca Bey	18.000

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık'ın **XVI. yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya** adlı makalesi sayfa 210'dan alınmıştır.

Ömer Lütfi Barkan'ın aynı makalesinde yer alan bilgilere göre 1533-1534 yılları arasında Anadolu Eyaleti 17 sancak olarak yer almaktadır. Bunlar şöyle sıralanmaktadır:1-Hüdavendigâr,2-Kütahya,3-Karasi,4-Biga,5-Bolu,6-Kocaeli,7-Sultanönü, 8-Aydın, 9-Karahisar-ı Sahip,10- Menteşe, 11-Saruhan, 12-Ankara, 13-Kastamonu, 14-Kengiri, 15-Teke, 16-Hamit, 17-Alaiye (Barkan,1955:258).

Anadolu Eyaleti hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başka kaynakta Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan küçük bir defterde yer alan kayıtlardır. Tarihi olmayan bu defterde yukarıda adı geçen 17 sancak isimleri yer almaktadır. Bu defterde Manavgat ile Alaiye'yi bir sancak olarak göstermiştir. Oysa yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi o tarihlerde iki ayrı sancak olarak gösterilmiştir.

Bu defterde tarih olmamakla beraber Anadolu Beylerbeyliği Valisi Behram Bey olarak gösterilmiştir. Dolayısı ile Behram Bey'in 1522-1529 tarihleri arasında valilik yaptığı bilindiğine göre defter bu tarihleri kapsamaktadır sonucuna varmak gerekir.1522-1529 yılları arasında Anadolu Eyaleti ve buraya bağlı sancaklara kimlerin mutasarrıf olduğu ve senelik hasılatının kaç akçe olduğu aşağıdaki gösterilmiştir. Defterin 1527 yılında düzenlendiği tespit edilmiştir(Kunt, 1978:32).

Sözü edilen defterde yer alan sancaklara ait listede sancakların kimin tasarrufunda bulunduğu ve yıllık hasları ayrı ayrı belirtilmiştir.

Tablo 3.3: Eyalete Bağlı Sancakların Gelirleri (1527 Osmanlı Ümerası ve Ümera Hasları(Yıllık Atça))

<u>Livası/Sancağı</u>	<u>Kimin tasarrufunda olduğu</u>	<u>Hasılatı(Akça)</u>
1-Kütahya	Mir-i Miran-ı Anadolu Behram Bey	1.000.000
2-Teke	İhtiyar Bey	400.000
3-Aydın	Lütfi Bey Emir-i Alem	503.000
4-Menteşe	Ferhat Bey ser-i şarabdar	450.000
5-Saruhan	Mehmet Bey	325.000
6- Karasi	Mehmed Bey Damadı-ı Ayas Paşa	200.000
7-Biga	İbrahim Bey veled-i Kurd Aydın Bey	150.000
8-Hamid	Sinan bey Ser-i Hayyatin	210.000
9-Karahisar-ı Sahip	Okçu Sinan Bey	300.000
10-Ankara	Mehmet Bey veled-i Piri Paşa	364.000
11-Kangırı	Mustafa Bey	315.000
12-Bolu	Musa Bey veled-i Kızıl Ahmet	405.000
13-Kastamonu	Ahmet Bey	250.000
14-Sultanönü	Kasım Bey veled-i Şehsuvar Dulkadiri, be- resm-i zeamet	
15-Hüdavendigâr	Hassa-i padişahi	
16-Alaiye-Manavgat	Sinan Bey biraderi Yakup Ağa	330.000
17-Koca-ili	İbrahim Bey veled-i Ömer Bey	162.000

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D.5246 Sayılı Defter(İ.Metin Kunt'un **Sancaktan Eyalete** adlı makalesi sayfa 128'den alınmıştır)..

Yukarıdaki listenin devamında her sancakta bulunan ve merkezden atanan müselleme ve piyade beylerinin kimler olduğu da yer almaktadır.

Tablo 3.4: Müselleme Beylerinin İsimleri ve Gelirleri

<u>Livasi/Sancağı</u> <u>(Akça)</u>	<u>Kimin Tasarrufunda bulunduğu</u>	<u>Hasılatı</u>
1- Liva-ı Müselleman-ı	Aydın, Saruhan, Menteşe, Sultanönü, Hüdavendigâr, Koca-ili, Karasi ve Biga ve Elliciyan-ı Saruhan benâm-ı Mehmed Şah Bey veled-i Şems Bey el-fenari	58.000
2-Liva-ı Müselleman-ı	Bolu, Kastamonu, Ankara Kangırı benâm-ı Çadırcı Kasım	66.000
3-Liva-ı Müselleman-ı	Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Hamid benâm-ı Hüseyin Bey	65.000
4-Liva-ı Müselleman-ı	Teke, Manavgat, Aliye benâm-ı Çadırcı Ali	45.000

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D.5246 Sayılı Defter(İ.Metin Kunt'un **Sancaktan Eyalete** adlı makalesi sayfa 131'den alınmıştır).

Tablo 3.5: Piyade Beylerinin İsimleri ve Gelirleri

1-Liva-ı Piyadegân-ı Kütahya	Kasım, ser zağarcıyan,	49.500
2-Liva-ı Piyadegan-ı Karahisar-ı Sahib	Hüseyin, ser arabacıyan	50.000
3-Liva-ı Piyadegan-ı Karesi	Mustafa , ser sasoncıyan	45.000
4-Liva-ı Piyadegan-ı Saruhan	Mustafa Ağa-ı İstanbul	45.000
5-Liva-ı Piyadegan-ı	Kasım, ser piyadegan	35.000
6-Liva-ı Piyadegan-ı Menteşe	Ali, ser turnacıyan	45.000
7-Liva-ı Piyadegan-ı Hamid	Süleyman	50.000
8-Liva-ı Piyadegan-ı Bolu	İlyas, ser turnacıyan	40.000
9-Liva-ı Piyadegan-ı Aydın	Hüseyin, ser solak	85.000
10-Liva-ı Piyadegan-ı Hüdavendigâr	Yusuf	40.000
11-Liva-ı Piyadegan-ı Ankara	Yusuf, ser piyade	45.000
12-Liva-ı Piyadegan-ı Sultanönü	Mehmed	35.000

Kaynak: Topkapı sarayı müzesi Arşivi D.5246 Sayılı defter(İ.Metin Kunt'un **Sancaktan Eyalete** adlı makalesi sayfa 132'den alınmıştır)..

İ. Metin Kunt'un Sancaktan Eyalete adlı eserinden alınan üç ayrı tarihlere ait üç listeyi okuyucuya yarar sağlayacağı düşünülerek aşağıya almayı faydalı bulduk. Bunlar değişik tarihlerde Anadolu Eyaleti'nin sancaklarının sayıları ile değişikliklerini göstermektedir.

1-1568- 1574 Yıllarında Anadolu Beylerbeyliği Sancakları

(Maliye Ahkâm Defterleri 563 Sayılı Deftere göre)

Elviye-i Vilayet-i Anadolu

- 1-Liva-ı Kütahya
- 2-Liva-ı Saruhan(şehzade sancağı)
- 3-Liva-ı Aydın
- 4-Liva-ı Karahisar-ı Sahib
- 5-Liva-ı Ankara
- 6-Liva-ı Hüdavendigâr
- 7-Liva-ı Bolu
- 8-Liva-i Kocaeli (tarihsiz not: " mezkur sancak Cezayir beylerbeyliğine ilhak olunmak buyuruldu")
- 9-Liva-ı Kastamonu
- 10-Liva-ı Menteşe
- 11-Liva-ı Teke
- 12-Liva-ı Hamid
- 13-Liva-ı Alaiye(tarihsiz not:" Kıbrıs beylerbeyliğine ilhak olunmak buyuruldu")
- 14-Liva-ı Kangırı
- 15-Liva-ı Karesi
- 16-Liva-ı Biga (tarihsiz not:" mezkur sancak Cezayir Beylerbeyliğine ilhak olunmak buyuruldu")
- 17-Liva-ı Sultanönü
- 18-Liva-ı Sığla (tarihsiz not: "mezkûr sancak Cezayir beylerbeyliğine ilhak olunmak buyuruldu")
- Zeamet(tumar kethüdası)
- Zeamet(tumar defterdarı)
- Hasha-ı lala-ı Şehzade Sultan Murad
- Defterlık-ı hazine-i hazret-i Şehzade Sultan Murad Han tale allahu ömrahu

Elviye-i Müselleman-ı Vilayet-i Anadolu

- 1- Liva-ı Müselleman-ı Vilayet-i Kütahya ve Karahisar ve Hamid
- 2- Liva-ı Aydın ve Saruhan ve Menteşe ve Karesi ve Biga ve Hüdavendigar ve Kocaeli ve Sultanönü
- 3- Liva-ı Bolu ve Kastamonu ve Ankara ve Kangırı
- 4- Liva-ı müselleman-ı Teke ve Alaiye

Elviye-i Piyadeğân-ı Vilayet-i Anadolu

- 1- Liva-ı Piyadegan-ı Kütahya
- 2- " " Karahisar-ı Sahib
- 3- " " Saruhan
- 4- " " (Boş)
- 5- " " Menteşe
- 6- " " Hamid
- 7- " " Ankara
- 8- " " Bolu
- 9- " " Sultanönü
- 10- " " Hüdavendigar
- 11- " " Karesi
- 12- " " Biga

2- 1578-1588 Yılları Anadolu Beylerbeyliği Sancakları

(K K.262 Sayılı Deftere göre)

Vilayet-i Anadolu

- 1- Liva-ı Kütahya
- 2- Liva-ı Saruhan
- 3- Liva-ı Ankara
- 4- Liva-ı Aydın
- 5- Liva-ı Teke
- 6- Liva-ı Menteşe

- 7- Liva-ı Karesi
- 8- Liva-ı Biga "Kapudana aittir"
- 9- Liva-ı Hamid
- 10- Liva-ı Karahisar-ı Sahib
- 11- Liva-ı Kangırı
- 12- Liva-ı Bolu
- 13- Liva-ı Kastamonu
- 14- Liva-ı Hüdavendigâr
- 15- Liva-ı Sultanönü
- 16- Defterdarlık-ı Şehzade-i Cihanbaht Sultan Mehmed
- 17- Boş

3- 1632-1641 Yılları Anadolu Beylerbeyliği Sancakları (K K. 266 ve C DH. 6095 Sayılı deftere göre)

Eyalet-i Anadolu

- 1- Liva-ı Hüdavendigâr
- 2- Liva-ı Kastamonu
- 3- Liva-ı Saruhan
- 4- Liva-ı Karesi
- 5- Liva-ı Sultanönü
- 6- Liva-ı Karahisar-ı Sahib
- 7- Liva-ı Hamid
- 8- Liva-ı Bolu
- 9- Liva-ı Ankara
- 10- Liva-ı Kangırı
- 11- Liva-ı Aydın
- 12- Liva-ı Teke
- 13- Liva-ı Menteşe

Anadolu Defterdar Kethüdalığı (sonradan ilave)

Defterdarlık-ı Tımarhan-ı Anadolu (sonradan ilave)

Kaynak: Yakarıda verilen tablolar İ. Metin Kunt'un Sancaktan Eyalete adlı makalesi

sayfa 136,137,150 ve 187’den alınmıştır.

Yine Topkapı Müzesi Arşivi’nde bulunan bir başka defter Rodos’un fethi sonrası düzenlenmiş olduğu görülmektedir.

Tablo 3.6: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancakların Tasarruf Sahipleri Gelirleri

VİLAYET-İ ANADOLU		
Sancağı	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılatı (akça)
1.Kütahya	Mir-i miran Behram Bey(1523-1529)	1.000.000
2.Teke	İhtiyar Bey	400.000
3.Aydın	Mustafa Bey	503.000
4.Menteşe	İsa Bey veled-i İbrahim Paşa	500.000
5.Saruhan	Ferhad Bey	435.000
6.Karesi	Mehmed Bey damad-ı Ayas Paşa	200.000
7.Biga	İbrahim Bey	150.000
8.Hamid	Sinan Bey	210.000
9.Karahisar-ı Sahib	Okça Sinan Bey	300.000
10.Ankara	Mehmed Bey veled-i Piri Paşa	364.000
11.Kangırı	Mustafa Bey	215.000
12.Bolu	Mustafa Bey veled-i Kızıl Ahmed	405.000
13.Kastamonu	Ahmed Bey	250.000
14.Sultan-önü	Kasım Bey Ber resm-i zeâmet	
15.Hüdavendigâr	Hass-ı Padişahi	
16.Alaiye-Manavgat	Sinan Bey birader-i Yakup Ağa	330.000
17.Koca-eli	İbrahim Bey veled-i Ömer Bey	162.000
18.Rodos	Abdülcelil Bey	300.000

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık, **Türklük Araştırmaları Dergisi**”XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilatında Kütahya” adlı makalesi sayfa 211’den alınmıştır.

Burada dikkat edilecek olan husus şudur: Aralık 1522 yılında fethedilen Rodos adası da Anadolu Eyaleti’ne bağlanmıştır. Bir önceki listede Trabzon’un Anadolu Eyaleti’ne bağlı olduğunu görmüştük. Bu konuda düzenlenen bir harita Beylerbeyliği Coğrafyası bölümünde verilmiştir.

Arşiv kayıtlarında yer alan bir başka defterde XVI. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman devrinin hemen başlarında Kütahya hariç Anadolu Beylerbeyliğine ait

sancakların listesi vardır. Bu sancaklara da kimlerin tasarrufunda olduğu ve yıllık gelirlerini göstermektedir.

Tablo 3.7: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancakların Tasarruf Sahipleri ve Gelirleri

<u>Livası</u> <u>Hasılatı(akça)</u>	<u>Kimin Tasarrufunda olduğu</u>	<u>Yıllık</u>
1-Teke	İhtiyar Bey	400.000
2-Aydın	Ali Bey	382.000
3-Ankara	Mehmet Bey veled-i Piri Paşa	346.000
4-Saruhan	Kara Ali Bey	460.000
5-Kastamonu	Ahmed Bey	250.000
6-Menteşe	Hızır Bey	300.000
7-Karahisar	Hasan Bey	271.000
8-Bolu	Musa Bey	405.000
9-Karasi	Mehmed Bey	200.000
10-Kangırı	Mustafa Bey	215.000
11-Hüdavendigar	İskender Bey	300.000
13-Alaiye-Manavgat	Abdü's-Samed Bey	200.000
14-Biga	haliyle sancaklıktan nef olunup, has-ı Hümayun için zabt olunur.	150.000
15-Hamid	Sinan Bey	210.000
16-Koca-eli	İbrahim Bey	103.000

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık'ın **Türklük Araştırmaları Dergisi**"XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilatında Kütahya"adlı makalesi sayfa 212'den alınmıştır.

Yukarıdaki listede üç konu dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi Sultanönü sancağının bu listede olmayışındır. Oysa XVI. yüzyıla ait tüm belgelerde Sultanönü sancağının Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı olduğu yer almaktadır. İkincisi ise yine Alaiye ve Manavgat'ın birleştirilmiş olduğudur. Bir başka husus ise şudur. Biga sancağının hass-ı hümayun için ayrılmış olduğudur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Anadolu beylerbeyliğine ait 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri içeriğinde yer alan bilgilere göre 9 sancak ismi, 166 numaralı Tapu Tahrir Defteri'nde de 8 sancak ismi yer almaktadır. Defter 1530 tarihli olup sadece sancakların ismi değil, bu sancaklara bağlı kaza ve köyleri de nüfus ve gelirleri ile ayrıntılı olarak vermiştir(BOA, T.D,438/166).

Tablo 3.8: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancakların Sayıları

<u>348 Numaralı Defter</u>	<u>166 Numaralı Defter</u>
1-Kütahya	1-Hüdavendigâr
2-Karahisar-ı Sahib	2-Biga
3-Sultan-önü	3-Karasi
4-Hamid	4-Saruhan
5-Ankara	5-Aydın
6-Bolu	6-Menteşe
7-Kastamonu	7-Teke
8-Kangırı	8-Alaiye
<u>9-Koca-eli</u>	

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık'ın **Türklük Araştırmaları Dergisi**"XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilatında Kütahya" adlı makalesi sayfa213'den alınmıştır.

Yukarıda ayrıntısı verilen tapu tahrir defterlerine göre 1534 yılında Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı sancak sayısı 17 olarak tespit edilmiştir(Varlık,1987:213).

Bu sayı diğer bazı kaynaklarda da aynıdır. Örneğin Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin 1554 yılında yazdığı Tabakâtü'l- Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik³⁰ eserinde yukarıda söz edilen 17 sancağın ismi geçmektedir.

Anadolu Eyaleti sancakları sayısı ile ilgili olarak Ayn-ı Ali Efendi ve Sofyalı Ali Çavuş risalelerinden de söz etmek gerekir. Her iki yazarın eserlerinde Anadolu Beylerbeyliği 14 sancak olarak geçmektedir(**Varlık,1999:126**). Bu eserlerde başka eyaletlere bağlanan Alaiye, Biga ve Koca-ili yer almamaktadır.

³⁰ **Celâlzâde Mustafa Çelebi:** Sözü edilen eser İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe yazmalar, nu.5997,vrk.11b-12a.

Bilindiği gibi 1571 yılında Alaiye Kıbrıs Eyaleti'ne, 1575 tarihinde Kocaeli Kaptanpaşa Eyaleti'ne ve Biga 1575'ten sonra Kaptanpaşa Eyaleti'ne bağlanmıştı.

Anadolu Eyaleti sancakları konusunda son olarak Tercüman Yunus Bey'in 1527 ve 1533 yıllarında Venedik'ti basılan risalesinden sancak sayısını 12 olarak göstermektedir. Oysa daha öncede söyledik. Aynı döneme ait Tapu Tahrir defterlerinde bu sayı 17'dir. Yunus Bey'in risalesinde bilgi eksikliği olduğu açıktır. Eserde Kütahya'nın paşa sancağı olduğu belirtilerek 12 sancak şöyle isimlendirilmiştir. Kocaeli, Bolu, Kastamonu, Ankara, Çankırı, Teke-ili, Menteşe-ili, Aydın-ili, Alaiye, Biga, Manisa.

3.4. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN KAZALARI

Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı kazalara ait bir liste Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2002 yılında yayınlanan, C.12,s.1 ve 261-282 sayfaları arasında yer almaktadır. Dergi içindeki liste aynen aşağıya alınmıştır. Liste, Enver Çakar'ın "*Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı*" adlı makalesinde yer almaktadır. Aşağıda verilen sayılar ve isimler daha sonra çeşitli tarihlerde düzenlenen tahrir defterleri ile paralellik teşkil etmektedir.

Verilen kaza listesi toplam 243 varaklı Kanunname Mecmuası'ndan alındığı bilinmektedir. Sözü edilen mecmuanın Osmanlı İmparatorluğu'nun sancak ve kazaları 111b-121b varaklarında yer almaktadır(Çakar,2002:263).

Sancaklar bazında Anadolu Beylerbeyliği'nin kazaları ve akça cinsinden günlük gelirleri şöyledir:

Tablo 3.9: Anadolu Eyaletine Bağlı Kazaların Gelirleri**Kazâhâ-yı Anadolu ve gayrihi (vrk. 113b-115a)**

<u>Sancaklar</u>	<u>Kazalar</u>	<u>Günlüğü</u>
1-Livâ-i Hüdâvendigâr	Kaza-i Buruşa	300
	" Kite	40
	" İne-Göl	15
	" Yeni-Şehir	20
	" Domaliç	15
	" Ermeni	10
	" Söğüd	14
	" Yar-Hisâr	13
	" Sivri-Hisâr	60
	" Beğ-Pazarı	50
	" Göynük	30
	" Mihaliccik	20
	" Geyve	25
	" Taraklu-Yenicesi	15
	" Ak-Hisâr	20
	" Aydınçık	20
	" Ak-Yazı	25
	" Edrenos	15
	" Kepsud	15
	" Mihalic	80
	" Bergama	35
	" Nevâhi-i Bergama	20
	" Turhala	15
	" Tuzla	20
	" Gönân	10
2-Koca-ili	Kaza-i Gegibze	25
	" Yalak-Âbâd	8
	" Görele	7
	" İznik	40
	" İznikmid	15
	" Şile	18
	" Kandın	23
	" Yorâs	7
3-Aydın	Kaza-i Tire	130
	" Tire-Bölmesi	30
	" İzmir	150
	" Çeşme	60
"	" Ayasluk	80
	" Güzel-Hisâr	50
	" Sultan-Hisârı	20
	" Kestel	50
	" Yeni-Şehir	40
	" Yurd ve ‘Âlâ ve Arpaz	30
	" Ala-Şehir	50

Tablo 3.9: (Devam) Anadolu Eyaletine Bağlı Kazaların Gelirleri

	“ Sârt	25
	“ Beş-Tekke	70
4- Menteşe	Kaza-i Peçin	80
	“ Çine	50
	“ Balât	35
	“ Boz-Öyük	30
	“ Mazûn	30
	“ Milâş	15
	“ Muğla	40
	“ Tavâs	20
	“ Pümâz	20
	“ Mekri	55
	“ Boycuğaz	30
	“ İsravlos	10
5-Teke	Kaza-i Antalya	100
	“ Elmalu	50
	“ Kaş	15
	“ Kalkanlu	10
	“ Kara-Hisâr-Begî	30
	“ Laz	8
6- Hamid	Kaza-i Eğirdir	40
	“ Afşar ma'a Bârla	20
	“ Ağlasun	10
	“ Yalvaç	35
	“ Ulu-Borlu	25
	“ Gönân	10
	“ Keçi-Borlu	15
	“ İsparta	15
	“ Burdur	20
	“ İrle	10
	“ Göl-Hisâr	35
	“ Kara-Ağaç	20
7- Kara-Hisâr-ı Sâhib	Kaza-i Kara-Hisâr	55
	“ Sandıklı	30
	“ Bolvadin	10
	“ Şühûd	30
	“ Oynaş	10
	“ Yarçınlu	20
8- Kangırı	Kaza-i Kangırı	
	“ Tosya	25
	“ Kargu	15
	“ Mîlân	15
	“ Kurşunlu	20
	“ Çerkeş	15
	“ Koç-Hisâr?	15
	“ Karı-Bazarı	10
	“ Kal'acık	25
9-Alâiyye	Kaza-i 'Alâiyye	50
	“ Nevâhi-i 'Alâiyye	15
	“ Manavgat	40

Tablo 3.9: (Devam) Anadolu Eyaletine Bağlı Kazaların Gelirleri

	“ Perâkende-i ‘Alâiyye	10
10- Karesi	Kaza-i Balıkesri	40
	“ Ayâzmend	35
	“ Edremid	50
	“ İvrindi	10
	“ Fart	10
	“ Bigadiç	100
	“ Sındırgı	15
	“ Karacalar	20
	“ Manyâs	25
11-Biga	Kaza-i Biga	25
	“ Ezine-Bazarı	30
	“ Balya	20
	“ Çan	15
	“ Çatal-Burgûz ve Labseki	20
12- Saruhan	Kaza-i Mağnisa	100
	“ Tarhanyat	55
	“ Güzelce-Hisâr	10
	“ Ak-Hisâr	30
	“ Gördük	25
	“ Marmara	35
	“ Gördos	15
	“ Kabacık	10
	“ Adala	50
	“ Demürçi	40
	“ Nîf	25
	“ Ilıca	15
13- Kütahiyeye	Kaza-i Kütahiyeye	120
	“ Şeyhlü-Işıklı	40
	“ Homâ	25
	“ ‘Uşşâk	35
	“ Lâzikiye-Denizli	70
	“ Selendi ve Küre	15
	“ Kula	30
	“ Eğrigöz- Sîmâv	25
	“ Honaz	10
14-Sultan-Öni	Kaza-i Sultan-Önü	30
	“ Seydi-Gazi	10
	“ Bilecük	15
	“ İn-Önü	20
	“ Bölme-i Seydi-Gazi	10
15-Ankara	Kaza-i Ankara	130
	“ Ayaş	30
	“ Çubuk	25
	“ Yaban-Abâd	20
	“ Bacı	15
	“ Yörük	30
	“ Murtâza-Abâd	20
16-Bolu	Kaza-i Bolu	60
	“ Mudurnu	30

Tablo 3.9: (Devam) Anadolu Eyaletine Bağlı Kazaların Gelirleri

	“ Kibrûz	5
	“ Konrapa	25
	“ Mengen	10
	“ Mendirekli ma’a Yörük	20
	“ Yörük-i Bolu ma’a	25
	Çeharşenbih	
	“ Gerece	35
	“ Cağa	7
	“ Taraklu-Borlu	25
	“ Amasra	20
	“ Viran-Şehir	30
	“ Aklağan-Yenicesi	20
	“ Yorunes	7
17-Kastamonu	Kaza-i Kastamonu	55
	“ Sinob	50
	“ Boy-Âbâd	25
	“ Turhân	15
	“ Taş-Köprü	30
	“ Küre	60
	“ Tatay	50
	“ Arâc	25
	“ Hoş-Alây	-
	“ Göl	10
	“ Yörük	10
	“ Ayandon	20

Kaynak: Enver Çakar’ın **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**’nde yayınlanan “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-namesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı” adlı makalesi sayfa 271-2747ten alınmıştır.

1522 Tarihli bu listede Anadolu beylerbeyliğine bağlı 17 sancak 171 kaza yer almaktadır. Aynı listede Kütahya Sancağının dokuz kazası görülmektedir. Bu kazalar biraz sonra vereceğimiz Kütahya sancağı kazaları listelerinde de görüleceği gibi zamanla değişmişlerdir.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan 1513 tarihli defterde her sancağın kazaları ve kadıların isimleri belirtilerek bunların gündelikleri de akça olarak gösterilmiştir. Bu belgeye göre de Anadolu Eyaleti’nin toplam kaza sayısı 172’dir. Kaza sayısı 1530 yılında 160’a düşmüştür(Varlık,1999:127). Demek ki zamanla kaza sayısı azalıp çoğalmaktadır.

Anadolu Beylerbeyliği toprakları üzerinde 1520-1535 tarihleri arasında yapılan tahrirlere göre 12.701 köy bulunmaktaydı.

3.5. ANADOLU EYALETİ KADILARI

Topkapı Sarayı'ndaki Anadolu kadılıklarına ait 1513 tarihli defter kayıtların da her sancağın kaç kadılık bölgesinden meydana geldiği yazılıdır. Ayrıca merkez kazası kadısının gündelikleri gösterilmektedir. 1528 tarihli Anadolu kadılıklarına ait bir cetvelde ise kaza merkezlerinin kadılarının isimleri hizmet süresi ve gündelikleri akça olarak verilmiştir.

Tablo 3.10: Anadolu Eyaletine Bağlı Kadılık Bölgeleri

1513 Tarihli Deftere Göre Kadılık Bölgeleri

Livası	Kazası	Kadısı	Kadılık Bölgesi Say	Gündelik(Akça)
1-Hüdavendigâr	Bursa	Mevlânâ Şah Çelebi	27	300
2-Karesi	Balıkesir	Mevlânâ Bali	8	25
3-Saruhan	Manisa	Kurtzade	12	80
4-Kütahya	Kütahya	Mevlânâ Sarı Yakupzade	10	90
5-Sultanönü	Sultanönü	Mevlânâ Kasım	5	30
6-Ankara	Ankara	Mevlâna Abdi	7	130
7-Bolu	Bolu	Mevlânâ Necmeddinzade	16	55
8-Kocaeli	İznikmud(İzmit	Mevlânâ Nasır	7	15
9-Aydın	Tire	-	14	40
10-Menteşe	Beçin	Mevlânâ Abdullah	11	30
11-Teke	Antalya	Mevlânâ Abdi	6	100
12-Hamid	Eğirdir	Mevlânâ Ahmed Paşaçık	12	40
13-Karahisar	Afyon	Mevlana Paşa Çelebi	6	50
14-Kangırı	Çankırı	Mevlânâ Mehmed Çelebi	9	55
15-Alaiye	Alanya	Mevlânâ Muhyüddin	3	50

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık'ın **Yeni Türkiye Yayınları "Osmanlı"** adlı eserde yayımlanan "Anadolu Eyaleti Kuruluş ve Gelişmesi" adlı makalesi sayfa 127'den alınmıştır.

Burada dikkati çeken husus bu defterde Biga ve Kastamonu sancakları yer almamaktadır. Toplam 17 sancakta 172 kaza yer almaktadır. Aşağıda verilecek olan cetvelde ise kadıların gündelik ücretlerinin artmış olduğu görülecektir.

Tablo 3.11: Anadolu Eyaletine Bağlı Kadılık Bölgeleri

1528 Tarihli Anadolu Kadılıkları Cetveli

Livası	Kazası	Kadısı	Görev süreleri	Günlüğü(Akça)
1-Hüdavendigâr	Bursa	Mevlânâ Davut	5 yıl 1 ay	300
2-Karesi	Balıkesir	Mevlana Deniz	2 yıl 9 ay	40
3-Biga	Biga	Mevlana Munyüddin	10 ay	25
4-Saruhan	Manisa	Mevlana Ebuu'l Fazl	2 yıl 9 ay	130
5-Kütahya	Kütahya	Mevlana Mehmed Şah	5 yıl	150
6-Sultanönü	Sultanönü	Mevlana İsa	3 yıl 1 ay	30
7-Ankara	Ankara	Mevlana Abdullah	1 yıl 2 ay	150
8-Bolu	Bolu	Mevlana Berüddin	1.5 ay	60
9-Kocaeli	İzmikmud maa Kandıra	Mevlana Muhyüddin	12 yıl	50
10-Kastamonu	Kastamonu	Mevlana Yahya	2 yıl 9 ay	60
11-Aydın	Tire maa Güzelhisar	Mevlana Abdülgani	2 yıl 7 ay	200
12-Menteşe	Beçin	Mevlana Muhyüddin	8 ay	100
13-Teke	Antalya	Mevlana Muslihüddin	4 yıl 5 ay	100
14-Hamid	Eğirdir	Mevlana Muhyüddin	4,5 yıl	50
15-Karahisar	Karahisar	Mevlana Muhyüddin	1 yıl 1 ay	-
16-Kangırı	Çankırı	Mevlana Muhyüddin	4,5 ay	60
17-Alaiye	Alanya	Mevlana Davut	1 yıl 3 ay	60

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık'ın **Yeni Türkiye Yayınları "Osmanlı"** adlı eserde yayımlanan "Anadolu Eyaleti Kuruluş ve Gelişmesi" adlı makalesi sayfa128'den alınmıştır.

3.6. ANADOLU EYALETİ'NİN HAS, ZEAMET VE TIMARLARI

II. Bayezid döneminde yapılan tahrirlere göre 17 sancaktan ibaret Anadolu Beylerbeyliği'nde 103'ü zaim (zeamet sahibi), 7.500'ü de sipahi tımarı olmak üzere toplam 7.603 kılıcı vardı. Ayrıca 5.372 cebelü bulunmaktaydı. Anadolu Beylerbeyi'nin sahip olduğu asker sayısı ise 12.975 kişiyi bulmaktaydı. Cebelü sayısı daha sonraları 1560-1580 yıllarında yapılan tahrirlerde 10.025 kişi olduğu tespit edilmiştir (Varlık,1999:125).

1520-1535 yılları arasında yapılan tahrirata göre Anadolu beylerbeyliği toprakları üzerinde 12.701 adet köy bulunmaktaydı. Ayrıca 78 kasaba, 76 şehir yaşamı devam etmekteydi. 1969 cemaat(insan topluluğu) vardı. Bu yerleşim yerlerinden 9.182 köy, 49 kasaba, 19 şehir ile 580 cemaat 195 zeamet sahibi ve 7311 eşkinici tımarı sahibinin tasarrufu altındaydı. Ayrıca 37 kaleye ait 1.618 muhafız tımarı da vardı (Varlık,1999:126).

Padişah hasları 616 köy, 9 kasaba, 19 şehir, 935 cemaat idi. Vakıf elinde olan köy sayısı 1.415 idi. Ayrıca 6 şehir, 7 kasaba ve 41 cemaat vardı. Mülk sahiplerinin ellerinde ise 66 köy bulunmaktaydı.

Yukarıda verilen sayıların daha sonraki yapılan tahrirlerde değiştiği görülmüştür Örneğin 1609 tarihli Ayn-i Ali Efendi risalesinde Anadolu Eyaleti 14 sancak olarak yer almıştı. Bu sancaklarda 195 zeamet ve 7116 tımar olmak üzere 7311 kılıç etmekteydi. Bu sayıya cebelü de dahil edildiğinde Eyaletin toplam asker sayısı 17.000 kişiyi bulmaktaydı(Varlık,1999:127).

Toplam kılıcın sancaklar bazında dağılımı cetvel halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3.12: Anadolu Eyaletine Bağlı Sancaklara Ait Zeamet ve Tımar Sayısı

<u>Sancağı/Livası</u>	<u>Zeamet</u>	<u>Tımar</u>
1-Kütahya	29	975
2-Aydın	15	674
3-Hüdavendigar	19	672
4-Kastamonu	32	1005
5-Menteşe	24	570
6-Bolu	2	281
7-Ankara	14	551
8-Karahisar	10	257
9-Teke-ili	15	615
10-Kangırı	7	257
11-Hamid-il	7	292
12-Sultanönü	9	585
13-Karasi	7	242
	7	240
Toplam	195	7116
		195
	<u>Genel toplam</u>	<u>7311</u>

Kaynak: Mustafa Çetin Varlık'ın **Türklük Araştırmaları Dergisi**'nde yayınlanan "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya" adlı makalesi sayfa 220'den alınmıştır..

3.7. KÜTAHYA SANCAĞI KAZALARI

Kütahya sancağı kazalarının sayısı 1513 tarihli müselleme defterlerinde on olarak görülmektedir. Bu tarih, aynı zamanda Kütahya Sancağının kazalarının net olarak tespit edilebildiği ilk tarihtir. Karşılaştırma yapabilmek için 1513 tarihli *Müselleme Defteri* ile yine Yavuz Sultan Selim dönemine ait 1520 tarihli 49 numaralı *Mufassal Tahrir Defteri*'ndeki kazaların listesi ile 1533 tarihli tahririne göre Kütahya sancağı kazalarının isimleri ve sayısını aşağıya almayı faydalı gördük.

Tablo 3.13: Değişik Tarihlerde Kütahya Sancağına Bağlı Kazalar

<u>Müsellem Defteri(1513)</u>	<u>Mufassal Tahrir Defteri(1520)</u>	<u>1533 Tarihli Tahrir Defteri</u>
1-Kaza-i nefsi-i Kütahya	1-Merkez kazası Kütahya	1-Kaza-i Kütahya
2-Kaza-i Şihlu-Işıklı	2-Lazkiye-Denizli-Donoslu	2-Kaza-i Lazkiye Denizli
3-Homa(Çivril'in Gümüşsu)	3-Gediz	3-Kaza-i Şihlu-Işıklı
4-Kaza-i Uşak	4-Eğrigöz	4-Kaza-i Uşak
5-Kaza-i Lazkiye-Denizli	5-Güre	5-Kaza-i Eğrigöz ve Simav
6-Kaza-i Güre- Selendi	6-Simav	6- Kaza-i Honaz
7-Kaza-i Kula	7-Kula	7-Kaza-i Güre-Selendi
8-Kaza-i Eğrigöz-Emet	8-Uşak	8-Kaza-i Kula
9-Kaza-i Simav	9-Homa ve Geyikler(Dinar)	9-Kaza-i Homa
10-Kaza-i Honaz	10-Honaz	
	11-Şihlu-Işıklı	

Kaynak: Tablo Mustafa Çetin Varlık'ın "XVI: Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya" adlı makalesinden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

1513 tarihli listede toplam on kaza bulunmaktadır. 1520 tarihli listede ise 11 kaza yer almaktadır. 1533 tarihli listede ise dokuz kaza yer almaktadır. Dolayısı ile ilk listede nahiye olan ve kaza olarak yer almayan Gediz ikinci listede kaza olarak yer almıştır. Fakat 1533 tarihli listede Kütahya'ya bağlı nahiye haline gelmiştir. Yine 1520 tahririnde Eğrigöz Emet ve Simav ayrı ayrı kaza iken 1533 tahririnde ise Eğrigöz-Simav birlikte bir kadılık bölgesini oluşturmaktadır(Varlık,1987:233).

Hemen belirtelim ki iki ismin bir arada yazılmasının nedeni ikisinin bir kadılık bölgesini gösterdiği anlamına gelmektedir.1513 tarihli cetvelde Güre- Selendi, Homa-Geyikler gibi. Bir kadılık bölgesinin birden fazla yerleşim yerini kapsadığını daha sonraki 1522 tarihli ve 1533 tarihli listede de görmekteyiz. Yine üç ayrı listedeki tarihlere göre değişiklikleri hemen göze çarpmaktadır.

Anadolu Eyaleti'nin Mayıs 1571 yılında yapılan bir başka tahririne göre Kütahya sancağının kazalarının listesi şöyledir:

1- Kütahya, 2-Eğrigöz(Emet),3-Simav, 4-Gediz, 5-Güre ve Selendi, 6-Kula, 7-Lazkiye(Denizli), 8-Honaz, 9-Homa ve Geyikler(Dinar),10-Şihlu-Işıklı, 11-Uşak, 12-

Gököyük(Denizli'ye bağlı Aydos isimli nahiye)

Görüldüğü gibi Kütahya sancağına bağlı kazaların sayısı artmıştır. Gököyük kazası müstakil kadılık olmuştur. Homa-Geyikler ile Selendi-Güre bir kadılık bölgesi olmuştur(Varlık, 1987:237).

Kütahya'ya bağlı kazalar süreç içinde devamlı değişmiştir. 1530 yılında Kütahya sancağının kaza, nahiye ve köylerini gösterir harita ekler bölümünde verilmiştir(Bkz,Ek:Harita-1). Kütahya sancağına bağlı kazaların otuza kadar çıktığı zamanlar olmuştur. İ. Hakkı Uzunçarşılı tarih belirtmemekle beraber Anadolu Eyaleti'ne 14 sancağın bağlı olduğu dönemde Kütahya sancağına bağlı kaza sayısını otuza kadar çıktığını. Zaman içinde on altı kazaya kadar düştüğünü belirtmektedir. Bunlar: 1-Kütahya, 2-Uşak, 3- Eğrigöz(Emet) ,4- Gediz, 5-Tavşanlı, 6-Güre(Eşme kazası nahiyesi),7-İnay(Eşme'nin Köyü), 8-Eşme, 9-Sirke(Eşme Köyü), 10-Silinti(Kula nahiyesi), 11-Homa, 12-Dazkırı, 13-Baklan(Çal nahiyesi), 14- Dağardı(Simav nahiyesi), 15-Banaz, 16-Çal, 17-Şeylu-Işıklı(Çivril köyü), 18- Geyikler(Dinar), 19-Kula,20-Çarşamba(Buldan), 21-Ezine(Sarayköy), 22-Honaz, 23-Balat(Dursunbey), 24-Lazkiye(Denizli), 25-Bozüyük, 26-Bozkuş maa Gılcan(Uşak merkez köyü), 26-Çakırca((Denizli Davazın köyü), 27-Toyla(Bugünkü Osmaneli'ye bağlı), 28-Kazıklı(Denizli'ye bağlı), 29-Siçanlı(Sincanlı), 30-Gököyük(Eşme'nin batısında) (Uzunçarşılı,1932:96).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi daire Başkanlığının 13 numaralı yayınından alınan ve 1530 yılına ait Kütahya Sancağı kazaları, nahiyeleri ve köylerini gösteren harita ekler bölümünde verilmiştir(Bkz.Ek:VII)

3.8. KÜTAHYA SANCAĞI NAHİYELERİ

Kaynaklar üzerinde yapılan değerlendirmelerde Kütahya Sancağı nahiyelerinin isimlerine ilk defa 1457 tarihli Müsellem Defterlerinde³¹ rastlamaktayız. Daha sonra 1466³² tarihli piyade defteri ve yine 1489 tarihli müselleme defterlerinden söz edeceğiz. Nahiyeler burada bir idari birim olmayıp küçük veya büyük bir bölgeyi ifade

³¹ 1457 ve 1489 Tarihli Müsellem Defterleri İstanbul Belediyesi Kütüphanesi M. Cevdet Yazmaları, nu.072 ve 0.93 'te yer almaktadır.

³² 1466 Tarihli Piyade Defterleri B0A, Tapu 3m.değişik sayfalarında bulunmaktadır.

etmektedir.

1457 tarihli deftere göre Kütahya merkeze bağlı kaza ve nahiyelerin isimleri birlikte verilmiştir. Kütahya, Yoncalı, Altıntaş, Tavşanlı, Gediz, Sazanos, Simav, Kula, Şıhlu ve Uşak olarak kayıtlarda yer almaktadır. 1466 tarihli Piyade Defterinde ise kaza ve nahiyelerin isimleri şöyle yer almaktadır. Kütahya, Yoncalı, Tavşanlı, Eğrigöz, Arslanapa, Sazanos, Kula, Şıhlu, Homa, Simav, Gediz, Altıntaş, Belkavak, Selendi, Çal-ili, Kaş-Yenice ve Donuzlu.

1489 tarihli Müsellem Defterinde ise kaza ve nahiyelerin isimleri şunlardır: Kütahya, Kalınvıran, Arslanapa, Gediz, Sazanos, Şıhlu, Ova, Kızıltepe, Uşak, Banaz ve Kula'dır. Bu tarihlerde açık ve kesin olarak Kütahya'nın kaza ve nahiyelerini tespit etmek mümkün değildi. İlk defa 1513 tarihli defter ile kaza ve nahiyeleri tespit mümkün olmuştur. Yukarıda Kütahya'nın kazalarının listesi verilmişti. O listeye bakarak kaza dışındaki isimlerin Kütahya'nın nahiyeleri olduğunu söyleyebiliriz.

BOA' da bulunan 1530 tarih ve 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri giriş bölümünde yer alan Mufasssal Defterler kayıtlara göre Kütahya Sancağı nahiyeleri şunlardır: Yoncalı, Tavşanlı, Arslan-apa, Sazanos³³, Altun-taş, Yalak³⁴ ve Gediz(BOA, Muf. D,438/369:7).

³³ **Sazanos:** Bugünkü Çavdarhisar ilçesi sınırları içinde bulunan Örencik civarında bulunan yerleşim yeridir.

³⁴ **Yalak:** Bugünkü Altıntaş ilçesi sınırları içinde olup Beşkarış, Yapılcan ve Selkisaray arasında kalan eski yerleşim yeri.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**ANADOLU BEYLERBEYLİĞİ İKİNCİ MERKEZİ KÜTAHYA’NIN KISA
TARİHÇESİ, COĞRAFİ, SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**

4.1. TÜRK HAKİMİYETİ ÖNCESİNDE KÜTAHYA

Kütahya'nın kuruluş tarihi belli olmamakla beraber Anadolu'da kurulmuş olan şehirlerin en eskilerinden birisidir. Antik kaynaklarda da ünlü Masalcı Esop'un doğduğu yer olarak geçmektedir(Gökbilgin,1997:1119). Dursun Hakkı Yıldız'a göre şehrin eski kaynaklardaki ismi Kotiaaeion, Kotiaion, Cotiyaeium, Cotyaeum ve Cotyaium olarak adlandırılmıştır (Yıldız, 1981-82:35).

Kütahya'da ilk olarak Frigler devlet olarak siyasi hâkimiyet kurmuşlardır. Frigler MÖ 546 yılında Pers krallığının Kütahya'yı ele geçirdiği tarihe kadar burada hüküm sürmüşlerdir. Bu tarihten sonra Kütahya Pers Krallığı hâkimiyeti altında MÖ 333 yılına kadar yaşamını devam ettirmiş ve bu tarihte Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından Perslerin elinden alınan Kütahya, MÖ 278 tarihine kadar bu krallığın hâkimiyeti altında kalmıştır. 278 yılında da Bitinya Krallığı hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra Bergama Krallığı hakimiyeti altına girmiş ise de MÖ 133 yılında Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır(Yıldız, 1981-82:35)

Bu konuda kaynaklarda birliktelik yoktur. Bazı kaynaklar Kütahya'nın MÖ. 62 yılında Sezar'ın³⁵ damadı Pompeus tarafından Roma'nın hâkimiyeti altına alındığı belirtmektedirler(Karacagil,202:4).

Kütahya Roma döneminde Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Zira Roma baskısından kaçan Hıristiyanlar hep Kütahya'ya sığınmışlardır. Bu nedenle de Roma bu sığınmalara misilleme olmak anlamında bir süre Kütahya'nın gelirlerini kısmıştır. Bu durum ise kentin fakirleşmesine yol açmış ise de daha sonra Kütahya'nın tekrar Piskoposluk³⁶ merkezi olması engellenememiştir(Yıldız, 1981-82:25).

Kütahya Roma hâkimiyeti altında iken 395 yılında imparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır(Tuğlacı,221). Bizans'a bağlanan Kütahya bu dönemde hem dini bir merkez olma durumunu devam ettirmiş hem de stratejik bir öneme sahip olduğundan Bizanslılar tarafından kente hâkim tepeye

³⁵ **Jül Sezar:** MÖ.49-44 yılları arasında Roma İmparatoru olmuştur(Vecihi Enver Yaşarbaş, Uygarlık Tarihi, s.337).

³⁶ **Piskoposluk:** Piskopos sözcük anlamı itibariyle berat ve fermanı olup başına taç giyen büyük papaz, metropolit, matran, merhase demektir. Ruhani daire reisi anlamında kullanılmıştır(M.Zeki Pakalın, C.II,s.778)

kale yaptırılarak burçlarla sağlamlaştırılmıştır. Bizanslı yöneticiler kale içine bir de şato yaptırmışlardır(Gökbilgin,1997:1119).

4.2. KÜTAHYA’NIN TÜRK HAKİMİYETİ ALTINA GİRİŞİ

Kütahya’nın hangi tarihte Türklerin eline geçtiği kesin olarak belli değildir. 1071 yılında kazanılan Malazgirt Savaşı’ndan sonra Alp Arslan komutanlarına Anadolu’nun fethi için görev vermişti. Bu komutanlardan birisi de Selçuk Bey’in büyük oğlu Arslan Yabgu’nun torunu Kutalmışoğlu Süleyman Şah’tır. Süleyman Şah ve ağabeyi Melik Mansur yıldırım hızıyla Anadolu’nun içlerine akarak 1076 yılında İznik merkez olmak üzere Anadolu Selçuklu Devleti’ni kurdular (İngenç,2010:184).

,Kütahya, Süleyman Şah’ın kardeşi Melik Mansur tarafından 1074 yılında Bizans’tan fethedildi. Fakat1097 yılında başlayan I. Haçlı Seferi sonrasında 1098 yılında Anadolu Selçuklu Devleti merkezinin Konya’ya taşınmasıyla beraber Kütahya’nın da yeniden Bizanslıların eline geçmesi önlenememiştir. Bununla beraber aradan çok fazla zaman geçmeden 1176 yılında Bizans ordularının Miryokefalon(Myriakephalon)³⁷ denilen yerde yenilmesinden sonra Türk orduları bir asır sonra ikinci defa 1182 yılında Kütahya’yı hâkimiyeti altına almıştır. Fakat Selçuklu taht kavgaları sırasında 1196 yılında Kütahya yeniden Bizans’ın eline geçmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat zamanında, 1233 tarihinde kesin olarak Türk hâkimiyeti altına alınmıştır(Yıldız,1981-82:38).

Bu konuda kaynaklarda birliktelik yoktur. Kütahya Yoncalı Hamamı kitabesinde Kütahya’nın kesin olarak fethinin 1210 tarihinde olduğuna işaret edilmektedir. Bunun aksine Encümeni Osmani Tarih adlı eserin 494. sayfasında Kütahya’nın kesin fethinin Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat’ın ölümünden sonra olduğu belirtmektedir(Uzunçarşılı,1932:9).

Yukarıdaki değerlendirmeler ve kayıtlar dikkate alındığında şunu kesin olarak söyleyebiliriz. Kütahya Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat zamanında kesin olarak fethedilmiştir. Kütahya’yı kesin olarak fetheden komutan ise Hezari Dinari’dir.

³⁷ **Miryokefalon:** Bugünkü Denizli ilinin Çivril kazası yakınlarında yer alan Kufi Çayı vadisindeki bulunan sahadır. Karamık beli olarak ta bilinmektedir(Mustafa İngenç, Tarihimiz, s.189).

Daha sonra Kütahya’da kale muhafızlığı da yapmış olan Hezari Dinari bugün Hıdırlık Tepe denilen yerde yaptırdığı mescidi hala sağlam ve ibadete açıktır.

4.3. GERMİYANOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA

Kütahya’nın kesin olarak Türklerin hâkimiyetine geçmesinden sonra bölge yoğun bir şekilde Türkmen aşiretlerinin hücumuna uğramıştır. Bu yoğunluk Moğolların Anadolu’ya saldırıları sonucu gittikçe artmıştır. İşte tam bu sıralarda tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Germiyan aşiretinin de Malatya havalisinden çıkarak Kütahya civarına gelip konduğu görülmektedir(Yıldız,1981:39)

Germiyan aşireti 1276 yılından önce Kütahya civarına gelip Anadolu Selçuklularının hizmetine girmişlerdir(Uzunçarşılı,2011:58). Daha sonra bu havalı kendilerine hizmetin karşılığı olarak Anadolu Selçuklu sultanı tarafından ikta olarak verilmiştir. Selçuklu sınırları içindeki aşiret bu tarihten itibaren giderek güçlü bir beylik olmaya başlamıştır(Yıldız,1981:39). Germiyan aşireti beylik yolunda ilerlerken Anadolu Selçuklu merkezindeki taht kavgaları nedeniyle XIII. yüzyılın sonlarına doğru üzerlerindeki baskıdan kurtulan Anadolu’da bulunan Türkmen beyleri kendi başlarına hareket etmeye başladılar. Bu bağlamda Germiyan Türkmenleri ’de fırsatı kaçırmadılar. 1286 tarihinde Yenişarbademli(Gorgorum)³⁸ mu yağmaladılar. Selçuklu ve Moğol ordusu buna misilleme olarak Germiyanlılara saldırdı. Germiyanlılar tam mağlup olmuşken ihtiyatsız davranan Selçuklu ordusuna ani bir taarruz yaparak onları bozguna uğratarak darmadağın ettiler. Karşılıklı saldırılar 1291 yılına kadar devam etmiştir. Nihayet 1300 yılına gelindiğinde Germiyanoglu I.Yakup Bey(1300-1361), Anadolu Selçuklu Sultanı III.Alaeddin Keykubat’a tabi olmadığını duyurarak bağımsızlığını ilan etti(Yıldız,1981:40)

Aslında Kütahya 1284 yılından itibaren Germiyan Oğulları Beyliği'nin merkezi durumunda olmuştur(İngenç,2010:310). Germiyan Oğulları Beyliği'nin ilk yıllarında I.Yakup Bey tarafından Bizans’ın elinden Aydın, Alaşehir, Tire ve Selçuk alınmıştır. 1325 yılında İlhanlıların Anadolu Valisi Emir Çoban oğlu Timurtaş tarafından zapt edilmek istendi ise de kardeşinin Ebu Said tarafından öldürülmesi üzerine bu

³⁸ Gorgorum: Doğusunda Beyşehir Gölü, batısında Isparta, kuzeyinde Şarkikaraağaç ve Aksu, güneyinde sütçüler ilçesi bulunan eski yerleşim yeridir. Bugünkü ismi ise Yenişarbademli’dir(<http://tr.wikipedia.org>).

düşünceден vazgeçmiştir(Uzunçarşılı,1981:60) Germiyan Oğulları Beyliği Beyi I.Yakup Anadolu'daki bazı beylikleri himayesine almıştı. Osmanlıların güçlenmesini istemediğinden Osmanlı beyliği arazilerine saldırılarda bulunmaktaydı. 1313 yılında yapılan savaşta I.Yakup Bey'in orduları Osmanlılara mağlup oldu(Yıldız,1981:41).

Buna rağmen Germiyanogulları Beyliği, XIV yüzyıl ortalarına gelindiğinde Anadolu'da Karamanoğulları'ndan sonra askeri ve ekonomik bakımdan en güçlü beylik durumundadır.

Germiyan Beyliği'nin bayındır ve güçlü bir beylik olduğunu en iyi anlatan eser İbn Fazlullah el Ömeri'nin Arapça el yazması “*Mesâlikü'l-Ebsar Fi Memaliki-Emsar*” adlı eseridir. Bu eserdeki Kütahya ile ilgili bilgileri faydalı gördüğümüz için Mustafa İngenç'in “*Seyyahlar Gözüyle Kütahya*” adlı makalesinden aynen aktarıyoruz (İngenç,2014:3).

İbn Fazlullah el- Ömeri, Germiyan beyinin Anadolu'daki beylerin en büyüğü olduğunu, Türkler üzerinde hâkimiyetinin olduğunu yazmaktadır. Kütahya'nın hükümet merkezi olduğunu, kalabalık bir şehir olduğunu, büyük kalesi ve geniş nahiyeleri ve her tarafta köylerinin bulunduğunu, kent merkezi ve köylerde büyük davar sürülerinin olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Germiyan memleketinde yüz kadar kale ve şehir olduğundan ve askerlerinin çokluğundan söz etmektedir.

İbn Fazlullah el- Ömeri'nin eserinde adı geçen Seyyah Haydar Uryan'dan naklettiğine göre:” Germiyan Beyliği'nin 40.000 askeri vardır. Uryan'a göre Anadolu Beyliklerinde kullanılan paraların, dirhemın üççeyreği tutarındadır. Germiyanlılar ölçek olarak kullandıkları ölçü ”Kile” olarak bilinen “Müdd” dur. Mısırlıların kullandığı Rıtl'ı da kullanmaktadırlar. Uryan'a göre Germiyan Rıtl'ı “ *Azamisi bizim Mısır Rıtlı'nın on iki misli ağırlığındadır. Asgarisi ise sekiz Mısır Rıtlı kadardır*”(el-Umerî, vr.107). Bu ifadeler Germiyanlıların ne kadar zengin olduğunun bir göstergesidir.

Seyyah Şeyh Haydar Uryan Anadolu beyliklerinde her türlü sebze meyvenin yetiştiğini bir tek sıcak coğrafya bitkilerinin yetişmediğini, at, koyun ve sığırın bolca beslendiğini et ve sütün çok ucuz olduğunu yazmaktadır. Ayrıca balın çokça üretildiğini, gümüş madeninin Gümüş şehrinde çıkartıldığını, bu coğrafyada kışları soğuk olduğu için yaz mevsiminden kışlık yiyeceklerin kilerlerde stoklandığını anlatmaktadır(el-Umerî, vr.107)

Germiyanoglu Beyligi'nin en güçlü olduğu bir dönemde I.Yakup ölmüş yerine büyük oğlu Süleyman Şah(1361-1387) beyliğin başına geçmiştir. Yakup Bey'in kesin ölüm tarihi ve mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Hamidoğulları ile Karamanoğulları arasında toprak kavgasında Germiyan Bey'i Süleyman Şah, Hamidoğlu İlyas Bey'i destekleyerek Karamanoğullarının işgaline uğrayan topraklarını geri alınmasını sağlamıştır(Uzunçarşılı,1981:60). Dolayısı ile Karamanoğulları beyliğı ile sınır komşu olmaktan kurtulmuştur. Böylece Süleyman Şah bu tarihlerde Karamanoğlu tehlikesi ötelenmiş oldu(Uzunçarşılı,1932:47).

Buna karşın Karamanoğlu Alaeddin Bey, Osmanlı Devleti Sultanı Murad Hüdavendigâr'ın kızı Nefise Sultan'ı almış, böylece Anadolu'nun iki güçlü beyliğı arasında sıkı ilişkiler kurulmuştur. Bu durumdan özellikle Karamanoğullarının düşmanca tavırlarından Germiyan Oğulları Beyliğı Bey'i Süleyman Şah hep rahatsızlık duymuştur. Onun bu rahatsızlığı siyasi ve askeri bakımdan daima kendisine destek olacak müttefik aramak zorunluluğunda bırakmıştır. Bu zorunluluk karşısında kızı Devlet Şah'ı, Osmanlı Sultan I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e vererek kendisine siyasi destek sağlamıştı.

Her ne kadar kaynaklarda bu evlilik tarihi ve düğün hakkında ayrıntılı ve kesin bir bilgi yok ise de düğünün 1381 tarihinde olduğu sanılmaktadır (Yıldız, 1981,42;Uzunçarşılı2011:60) 1381 tarihinde siyasi zorunluluk gereğı yapılan bu evlilik sonucu Kütahya, Tavşanlı, Emet, Gediz ve Simav'da çeyiz (cihaz)olarak Osmanlı'ya verilmiştir. (Uzunçarşılı,1991: 41). Bu tarihten sonra Kütahya Osmanlı'nın hâkimiyeti altına girmiş olup valilikle yönetilmeye başlanılmıştır. Kütahya ilk atanan vali de I. Murat'ın oğlu Yıldırım Bayezid'dir(1389-1402). Süleyman Şah'ta bu tarihten sonra Kula'ya çekilmiş, dolayısıyla Germiyan Beyliğı merkezi Kula olmuştur (Gökbilgin,1997:1120). Süleyman Şah yaşamının son yıllarını Kula'da geçirmiş olup 1387 yılında burada ölmüştür. Yerine oğlu II. Yakup'tan(1387-1429) geçmiştir (Yıldız,1981:42)³⁹

³⁹ **Süleyman Şah:** Süleyman Şah'ın ölümü hakkında kaynaklarda çelişki bulunmaktadır. Uzunçarşılı Osmanlı tarihi adlı eserinde ölüm tarihini 1388 olarak vermektedir. Dursun Hakkı Yıldız ise Kütahya'nın Tarihçesi adlı makalesinde Süleyman Şah'ın ölüm tarihini 1387 olarak yazmaktadır.

Kütahya ve çeyiz olarak verilen topraklar Osmanlı tarafından Şehzade Yıldırım Bayezid tarafından yönetilmekte iken babası I.Murat'ın 1389 yılında Kosova savaşında şehit oldu. I.Murat'ın yerine tahta oğlu Yıldırım Bayezid(1389-1402) geçti. Bu sırada yaşanan olayları fırsat bilen bazı türk beyleri ile işbirliği yapan II.Yakup babasının Osmanlı'ya çeyiz olarak verdiği toprakları geri aldı. Yıldırım Bayezid ise Rumeli gailisini ortadan kaldırdıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönerek 1390 yılında Germiyanogulları Beyliği'ne saldırdı. II.Yakup ve onun veziri Hisar Bey'i yakalayarak İpsala kalesine hapsetti. Böylece Germiyanogulları Beyliği Osmanlı topraklarına katılmış oldu (Uzunçarşılı,2011:61)

Germiyanogulları Beyliği toprakları 1390 yılından itibaren Osmanlı hakimiyeti altında iken II.Yakup İpsala'dan kaçarak Timur'a sığınmıştır. Timur ile Yıldırım Bayezid arasında 1402 tarihinde yapılan Ankara Savaşı'ndan sonra beylik toprakları daha önceden çeyiz olarak Osmanlı'ya verilen yerler dahil olmak üzere Timur tarafından tekrar II.Yakup'a iade edilmiştir(Yıldız,1981:42). 1411 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in saldırılarına uğrayan II.Yakup düşman bildiği Osmanlı hükümdarı Mehmet Çelebi'den yardım talebinde bulunmuştur. Mehmet Çelebi kardeşleri ile olan taht kavgalarını bertaraf edip otoriteyi sağladıktan sonra II.Yakup'a destek sağlayarak Karamanoğullarının Kütahya muhasarasını kaldırarak geri çekilmelerini sağlamıştır (Uzunçarşılı,2011:62)

1411 yılından itibaren Osmanlı'nın himayesinde Osmanlı ile iyi geçinen Germiyanoglu Beyliği beyi II.Yakup 1421 yılında Mehmet Çelebi'nin ölümünden sonra tahta geçen II.Murat(1421-1451) ile de iyi geçinmiştir. II.Murat zamanında Osmanlı nüfuzundan kurtulmakla beraber erkek evladı olmadığı için Germiyanoglu Beyliğini Sultan II.Murat'a vasiyet için 1428 yılında Edirne'ye gitmiştir. Vasiyetinden bir yıl sonra da ölünce toprakları savaşız, kan dökülmeden Osmanlı'ya geçmiştir (Uzunçarşılı, 2011:62)

1429 tarihinde Germiyanlılardan Osmanlı'ya miras kalan Kütahya bu tarihten itibaren merkezi Ankara olan Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak yapıldı (Gökbilgin, 1997:1121). Kütahya sancağına Umur Bey-oğlu Osman Çelebi ilk sancak beyi olarak atanmıştı. Ankara Anadolu Eyaleti'ne 58 yıl süreyle merkezlik yapmıştır. Başka bir ifade ile Paşa sancağı olmuştur.1432 yıllarında da Murat'ın büyük oğlu

Alâeddin Ali Bey sancak beyliğine getirilmiştir. 1438 yılına kadar Kütahya’da sancak beyliği yaptığı bilinmektedir (Varlık,1987:201).

4.4. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KÜTAHYA

Yukarıda da belirtildiği gibi II. Yakup Bey 1428 yılında Osmanlı Sultanı II. Murat’ı Edirne’de ziyaret ederek ölümünden sonra Germiyanogulları Beyliği’nin Osmanlı mülküne katılmasını vasiyet etti. Çünkü kendisinin erkek çocuğu yoktu. II. Murat ise onun kız kardeşinin torunuydu. Bir yıl sonra ölünce vasiyeti üzerine 1429 yılında beylik Osmanlı Devleti’ne geçti (Uzunçarşılı,2011:62).

Germiyanogulları Beyliği topraklarının bir kısmı 1381 yılında çeyiz olarak Osmanlı’ya geçtiğinde bu topraklar valilikle idare edilmişti.1429 yılından sonra ise vasiyetle Osmanlı eline geçen Germiyan topraklarının tamamı ise bu defa Kütahya merkezli sancak yapılarak idare edilmeye başlanmıştır. Buraya ilk atanan sancak beyi de Ankara merkezli Anadolu Beylerbeyliği’nin ilk valisi Kara Timurtaş Paşa’nın torunu ve Umur Bey’in oğlu Osman Çelebi olmuştur (Yıldız,1981-82:43).

Beylerbeyliği merkezi olan Kütahya sancağı daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi 1451 yılında eyalet merkezi oldu. O tarihlerde Osmanlı Devleti’nin üç şehrinden birisi olup aynı zamanda ikinci beylerbeyliği idi. Dolayısı ile uzun süre gözde beylerbeyilik olarak kaldı.

Paşa sancağı olarak Kütahya 1451 yılından itibaren çeşitli olaylara sahne olmuştur. II. Bayezid’in(1481-1512) son zamanlarında, 1511 yılında başlayan Şahkulu İsyanı’nda⁴⁰ yakılıp yıkıldı. Kütahya Kalesi günlerce muhasara altında tutuldu. Zamanın Anadolu Valisi Karagöz Paşa isyancılar tarafından mart 1511 tarihinde idam edildi. Fakat kale alınamadı (Efendi,1974:164).

Paşa Sancağında Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzâdeleri Şehzâde Beyazıt(1550-1558) ve Şehzâde Selim(1562-1566) tarihleri arasında Kütahya’da idarecilik yapmışlardır. Anadolu Beylerbeyliği’nin kuruluşu bölümünde de vurgulandığı

⁴⁰ **Şahkulu İsyanı:**1511 yılında Antalya ve havalisinde aleviler üzerinde etkin olan Şahkulu baba tekeli adlı kişi kendini Safevi Şahı İsmail’in halifesi ilan ederek soygun, gasp ve cinayetlerle etrafına korku salmıştır. Sonraları Antalya civarından çıkarak Karaman ve Manisa ve Kütahya’ya kadar bu isyanını genişletmiştir(Mustafa Cezar,Mufasssal Osmanlı Tarihi,s.696)

gibi eyalet merkezinde ise Kütahya Sancağı bulunmaktaydı. Buraya Paşa Sancağı' da⁴¹ denilmekteydi. Eyalet merkezi Kütahya bir süre için Şehzade Sancağı' da⁴² olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Bayezid (1550-1558) ve Sarı Selim (1558-1566) Kütahya'da sancağa çıkmışlardır(Uzurçarşılı,1932: 88). II. Selim(Sarı Selim), babası Kanuni öldüğünden buradan İstanbul'a giderek tahtta çıkmıştır. Kütahya'da Şehzadeler sancağa çıktıklarında, beylerbeylik merkezi Ankara olurdu. Anadolu Valisi Ankara'ya giderdi(Cezar, 2010:361).

Kütahya Celali isyanları sırasında da saldırılara uğramıştır. Bilindiği gibi Celâfî liderlerinden Karayazıcı 1596 tarihinde isyan başlatmıştı. Kardeşi Deli Hasan devlete karşı isyanı devam ettirmiş olup isyanın sona erdirildiği 1603 tarihine kadar Kütahya'da bu isyandan nasibini almıştır. İsyancı Deli Hasan üç gün süreyle yakılıp yıkılmıştır(Gökbilgin,1997:1121).

Kütahya merkezli Anadolu Eyaleti 1571 yılından başlayarak sürekli küçülmüştür. 1826 yılında yapılan bir düzenleme ile Merkez Kütahya olmak üzere kendisine sadece Ankara, Afyonkarahisar, Sultan-önü(Eskişehir) bağlanmıştır. Diğer sancakları üç ayrı paşaya bağlanarak üç ayrı eyalet yapılmıştır. Kocaeli, Hüdavendigar, Karesi ve Menteşe Sancakları Serasker Hüseyin Paşa'ya; Bolu, Viranşehir(Devrek-Ulus bölgesi), Kastamonu ve Çankırı sancakları Rauf Paşa'ya; Hamid, İzmir, Aydın, Saruhan, Teke, Muğla sancakları da Hüseyin Paşa'ya verilmiştir(Varlık,1987:203). Prof. Dr.Tuncer Baykara'nın "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı" adlı eserinde şöyle demektedir:"1826 sonrasındaki en önemli olaylardan birisi, Anadolu Eyaletinin resmen dörde bölünerek, sancakların mutasarrıf olan paşaların mutedil mütesellimlerle idareleri ne karar verilmesidir." Tamamen katıldığımız bu düşünce sonucu Anadolu Eyaleti gitgide küçülmüştür (Baykara, 2000: 108).

Kütahya Osmanlı ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasındaki savaştan sonra 4 Mayıs 1833 tarihinde yapılan Kütahya Antlaşması'na da ev sahipliği

⁴¹**Paşa Sancağı:** Tanzimat'tan önce valilerinin oturduğu eyalet merkezine verilen isim.

⁴²**Şehzade Sancağı:** Osmanlı Şehzadelerinin devlet idaresi hakkında bilgi ve tecrübe edinmek için valilik görevi yaptıkları sancaklardı. Şehzadeler bu görevleri sırasında yeşil renkli sancak(bayrak) kullanırlardı. III. Murat'ın oğlu III. Mehmet sancağa çıkan son Şehzade'dir(M.Zeki Pakalın,C.II,s.333).

yapmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa iki buçuk ay kadar kaldığı Kütahya'dan 24 Mayıs 1833 tarihinde ayrılmıştır (Uzunçarşılı,1932:102).

1833 yılından itibaren Kütahya *mukataat hazinesine*⁴³ bağlanmış olup “*muhasallık*” ile idare olunmaya başlandı. İlk muhasallı da Halil Kâmili Ağa idi. 1835 yılında ise Çerkez Hafız Paşa livalıkla Kütahya Muhassılı olmuştur. 1836 yılında ise Çerkez Hafız Paşa ferikliğe(Tümgeneral) terfi ettirilerek Kütahya ile beraber Afyonkarahisar'ında mülki ve askeri idaresi Hafız Paşa'ya verilmiştir. 1839'da Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya sancakları ferikliği Kütahya'da ikamet etmek şartıyla Tayyar Paşa'ya verilerek merkez Kütahya yapılmıştır(Uzunçarşılı, 1932:104). Feriklik ile yönetimi sırasında sancakların her birinin Miralaylarla(Albay) idare olunması yönünde düzenlemeler yapılmıştır(Gökbilgin,1997:1123).

1840 Kütahya'da bulunan askeri teşkilat Hüdavendigâr sancağına bağlanmış olup başına Mirliya Mazhar Paşa tayin edilmiştir(Uzunçarşılı,1932:104). Kütahya 1841 yılında Kacaeli, Bolu, Eskişehir, Karesi, Karahisar-ı Sahip sancaklarıyla birlikte Hüdavendigâr Eyaleti oluşturulmuştur. Bununla birlikte her sancağın eşit statüde kaymakamlarla idaresi uygun görülmüştür. Eyalet ismi Hüdavendigâr olmakla beraber eyalet merkezi Kütahya sancağı olmuştur. Eyalet merkezi Kütahyaya da eyalet kaymakamlığında bulunmak üzere Ferik Mustafa Paşa(Tümgeneral) tayin edilmiştir. 1842 yılında ise Hüdaverdigâr Eyaleti⁴⁴ merkezi Kütahya'dan Bursaya taşınmıştır (Uzunçarşılı, 1932:104).

1915 yılına kadar Kütahya'nın statüsü bu şekilde devam etmiştir.1915 yılında müstakil sancak haline gelen Kütahya'ya, Eskişehir, Uşak, Gediz, Simav kazaları bağlanmıştır. Eskişehir birinci dünya savaşından önce demiryolu üzerinde bulunması ve stratejik öneme haiz olması nedeniyle müstakil mutasarrıflık yapılmıştı. Böylece Kütahya'ya bağlı kaza sayısı üçe düşmüştür. Kütahya müstakil sancaklıktan 1923

⁴³ **Mukataat Hazinesi:**Devlete ait gelirlerin bir bedel karşılığında senelik olarak devlet adamlarına verilmesi veya emanet suretiyle idaresi sonucu temin edilen gelirlerin toplandığı hazineye verilen isimdir(M.Zeki pakalın,C.II,s.579)

⁴⁴ **Hüdavendigâr Eyaleti:** Tarihçimiz Mustafa Çetin Varlık, Halil İnalcık'tan yaptığı alıntı ile 1864 yılında yapılan yeni düzenleme ile Hüdavendigâr Eyaleti merkezinin Bursa'ya taşındığını belirtmektedir(Varlık, 1987:204).

yılında İl olmuştur. Uşak ise 1953 yılında il yapılarak Kütahya'dan ayrılmıştır (Varlık,1987:204).

İstanbul'a yakın ve geliri yüksek olan Anadolu beylerbeyliğinde önemli devlet adamları valilik yapmışlardı. Bu nedenle de burada görev yapan pek çok paşa yükselerek payitahta gidip orada kubbe vezirliği ve sadaret makamına yükselmişlerdir (Varlık, 1987:221). Osmanlı dönemi Kütahya tarihinin ayrıntılarına bundan sonra anlatılacak olan konularda yeri geldiğinde değinilecektir.

4.5. SANCAK MERKEZİ OLARAK KÜTAHYA

Kütahya Sancağı aynı zamanda Paşa Sancağıdır. Yukarıda bağlı kazaları ve nahiyelerin isimleri verilmişti. Paşa sancağı merkezi Kütahya zamanın kalabalık şehirlerinden biri olarak yaşamını devam ettirmiştir. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde 1671 yılında hacca giderken uğradığı Kütahya'da toplam 7.000 konutun bulunduğunu, bunlardan sadece 77 adedinin kiremitle örtülü olduğunu belirtmektedir(Seyahatname, 2005:14).

1767 yılında ise bu ev sayısının 11.000 olduğu kaynaklarda yer almaktadır(Gökbilgin, 1997:1113). Nüfus konusunda sağlıklı bir bilgi edinilememiştir. 1812 yılında Malte-Brun coğrafyasının birinci cildinde şehir merkezi 50.000 kişi olarak belirtilmiştir. 1860 yılında ise E.Reclus şehrin merkez nüfusunu 37.000 kişi olarak vermektedir. XIX.yüzyılın sonlarına doğru Cuinet tarafından verilen 22.000 nüfusun 15.000' i Müslüman, 4.000'i Rum ve 3000' Ermeni olduğunu yazmaktadır. XX. Yüzyılın başlarında MSL. Philippson Kütahya merkez nüfusunu 27.000 olarak göstermekteyse de aynı tarihlere ait R. Delbeuf bu sayının 30.000 ila 35.000 arasında olduğunu yazmaktadır. Türkiye Cumhuriyet'i kurulduktan sonra 1927 yapılan ilk sayımda Kütahya'nın nüfusu 17.282 kişi olarak tespit edilmişti(BOA, Muf.D,438/369:7).

Kütahya merkezinin nüfusu hakkında kesin, sağlıklı ve net bir bilgi edinilememiştir. Nüfus konusunda ancak Cumhuriyet dönemlerinde yapılan nüfus sayımlarından sonra net bilgi elde etmek mümkün olmuştur.

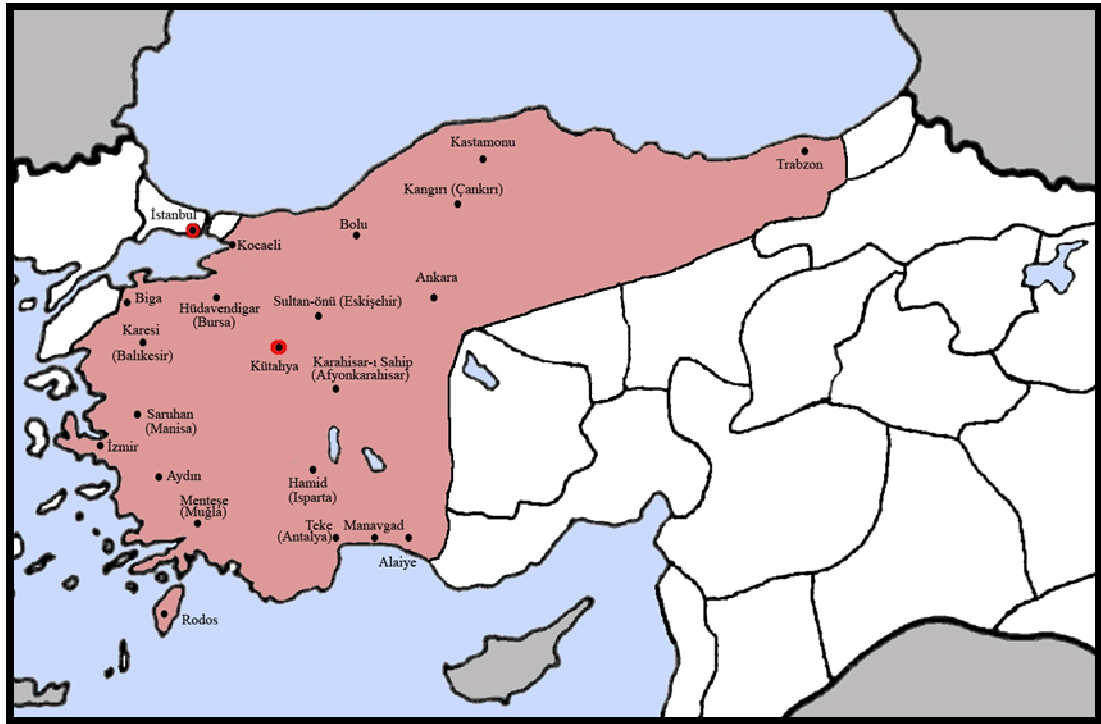
Kütahya sancağına bağlı 1071 köyün olduğundan daha önce söz etmiştik.

Evliya Çelebi'ye göre 1671 yılında Kütahya merkezde, 3'ü Ermeni, 3'ü Rum mahallesi olmak üzere toplam 34 mahalle bulunmaktaydı. Mahallelerin ayrı ayrı isimlerini de vermektedir. Yine 23 hamam, 70 mektep, 17 han, 40 sebül, 48 kaynak suyu ve 30 çeşme olduğundan söz etmektedir(Seyahatname, 2005:14)

4.6. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN COĞRAFYASI

Anadolu Beylerbeyliği'nin idari sınırları çok geniştir. O günkü Anadolu'yu tamamen sınırları içine alıyordu. Osmanlı'nın Anadolu'daki topraklarının tamamını kapsıyordu.1393 yılında ikinci büyük idari taksimat olarak Ankara merkezli beylerbeyliği kurulduğu zaman sınırları güneyde Akdeniz'e, kuzeyde de Karadeniz'e uzanmaktaydı. Batısında Bizans ve diğer Anadolu Beylikleri bulunmaktaydı.

Harita 4.1: Anadolu Beylerbeyliği'nin En Geniş Coğrafyası

Kaynak: Anadolu Beylerbeyliği'nin topraklarının en geniş olduğu döneme ait haritasıdır. Yazar tarafından çizilmiştir.

1451 yılından sonra merkez olan Kütahya'ya on dört sancak bağlıydı. 1512

yılında Anadolu Beylerbeyliği' ne bağlı sancak sayısı on yedi, 1522 yılında da on dokuza kadar çıkmıştır(Varlık,1987:202-209).

Kütahya sancağına bağlı kazaların sayısı daha öncede belirtildiği gibi bir ara otuz olmuş ise de daha sonraları on altıya kadar inmiştir. Aynı dönemde ise Osmanlı toprakları üzerinde otuz beylerbeyliği bulunmaktaydı. Kütahya merkezli Anadolu Eyaleti'ne bağlı sancaklar şunlardı. Güneyde Teke, Hamit, Alâiye, Manavgat, Karahisarı Sahip, Saruhan ve Aydın, doğusunda Eskişehir, Bolu, Ankara, Çangırı (Kangırı), Kastamonu, Eskişehir (Sultanönü), batısında ise Bursa, Kacaeli, Biga ve Balıkesir(Karasi) sancaklarıydı. 1522 tarihinde Rodos'un da fethinden sonra bir ara Anadolu Vilayeti 'ne bağlandığını, yine Trabzon'unda Anadolu Eyaleti'ne bağlandığı bilinmektedir(Varlık,1987:209-210).

4.7. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN KÜÇÜLMESİ

Anadolu Beylerbeyliği coğrafyası daha öncede açıklandığı gibi zamanla küçülmüştür. Anadolu eyaleti icmal defterleri ile bazı teşkilat defterlerinde Anadolu eyaletinin ilk zamanlar *Paşa Sancağı* hariç 17 sancaktan ibaret olduğu görülmüştür. İlgili bölümde verilen tablolardan da bunu görmek mümkündür. Örneğin: XVI. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Alanya sancağı Kıbrıs eyaletine bağlanmıştır. Bilindiği gibi Kıbrıs 1571 yılında fethedilmişti. Kıbrıs yeni bir eyalet olarak kurulunca buraya Sis, Tarsus, İçel ve Alaiye sancakları bağlanmıştır(Varlık,1987:215). Kocaeli ve Biga sancakları ise Kaptanpaşa Eyaleti yani Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaletine bağlanmıştır. Bazı kazalar da oluşturulan Sıgla sancağına bağlanmıştır(Varlık,1991:144). Ayrıca 1826 yılında Anadolu Eyaleti dörde bölünerek Kütahya merkez olmak üzere Ankara, Afyon, Sultanönü küçük bir eyalet olarak kalmıştır. Diğer sancakları üç ayrı eyalete ayrılmıştır (Varlık, 1987: 203).

Bu küçülmenin ilk zamanlar başka gerekçesi vardı. Fethedilen topraklarda yeni eyaletlerin kurulması için bazı sancak ve kazaların yeni eyaletlere bağlanması gibi. Fakat 1826 yılından sonraki küçülmenin nedeni ise daha başkadır. O da, Osmanlı askeri sistemin temelini oluşturan yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Anadolu'da asayiş ve huzurun sağlanmasıdır.

4.8. ANADOLU EYALETİNİN NÜFUSU VE EKONOMİK DURUMU

Anadolu eyaletinin topraklarının en geniş olduğu dönemlerde 1520-1535 yılları arasında 17 sancaktan ibaret bir beylerbeyliği idi. Beylerbeyliği sınırları içinde 78 kasaba, 76 şehir, 172 kaza, 12.701 köy 19687 cemaat olmak üzere toplam nüfusunun 3000.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir(Varlık.1991:144).

Bilindiği gibi Osmanlı'da ilk nüfus sayımı 1829 yılında yapıldığından o tarihten önce eyaletlerin nüfusunu tahrir defterlerine göre tam olarak bilmek olası değildir.

Daha önce de açıklamıştık. Anadolu Eyaleti merkezi Kütahya'nın Kanuni dönemindeki köy sayısı 1071 adettir. Bu köylerden 166'sının arazisi vakıflara aittir. Bir başka ifade ile hazineye ait değildir. Daha doğrusu buraların gelirleri merkezi hükümet bütçesine değil vakıflara gitmekteydi. Bu durum ise bazı hizmetlerin vakıf aracılığı ile yürütüldüğünü göstermektedir(Yücel, 1974:673).

Beylerbeylerin gelirleri açısından bakıldığında eyaletlerin zenginliği konusunda bize ipucu vermektedir. Beylerbeylerinin gelirleri bölümünde verilen cetvelde eyalet valilerinin gelirleri gösterilmişti. 1522 yıllarındaki kayıtlarda yer alan bilgilere göre Rumeli beylerbeyinin geliri 1.100.000 akçe iken Anadolu beylerbeyinin geliri ise 1.000.000 akçedir. O tarihlerde diğer beylerbeylerinin tamamının gelirleri bu seviyenin altında kaldığı görülecektir. Bu durum bölgenin zenginliğinin bir göstergesidir.

Yine Anadolu Beylerbeyliği zenginliğinin bir başka göstergesi tumar ve gelir gruplarının gelirlerinin gösterildiği tablodur. Bu tabloda toplam dokuz ayrı gelir gurubunun senelik gelirleri 79.784.960 akça olarak saptanmıştır. 1533-1534 yıllarında Anadolu Eyaleti toprakları üzerinde çeşitli gruplara ait gelir durumu şöyleydi:

Tablo 4.1: Anadolu Eyaleti Gelir Grupları

Gruplar	Senelik gelir(Akça)
Padişah hasları	26.195.423
Diğer haslarla sipahi tımarları	34.620.736
Bazdar (avcı, kuşçu, doğancı) hasları	401.788
Mustahfız tımarları	2.138.059
Müsellemlere terkedilen gelir	1.243.316
Piyadelere terkedilen gelir	1.413.964
Canbazlara terkedilen gelir	30.000
Selâtin evkafı	5.399.995
Amme evkafı ve emlak	8.341.679
Toplam	79.784.960

Kaynak: Ömer Lütfi Barkan' ın 1527-1528 Mali yılına ait Bir Bütçe Örneği adlı makalesi sayfa 250'den alınmıştır.

Daha önce listesi verilen Anadolu eyaletine bağlı 171 kazanın⁴⁵ gelirleri dikkate alındığında günlük gelirleri itibarıyla Osmanlı sınırları içinde tüm kazalarının günlük gelirlerinin ortalaması üzerinde bir gelire sahip oldukları görülecektir. Osmanlı'da 506 kazanın ortalama günlük gelirleri 5-50 akçe arasında değişmektedir(Çakar,2002:266).

Aşağıdaki tablo da gelirlerine göre kazaların dağılımını göstermektedir.

⁴⁵ **Kaza:** Sancağa bağlı olup, kadı tarafından idare edilen, asayiş subaşı tarafından sağlanan idari birimdir. 1522 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunun toplam 506 kazası bulunmaktaydı. 1864 nizamnamesi ile kazanın başına kaymakam atanmaya başlanılmıştır.

Tablo 4.2: Gelirlerine Göre Kazaların Dağılımı

Vilâyetler	15-20 Akçe	21-50 Akçe	51-100 Akçe	101-200 Akçe	201-300 Akçe	301-500 Akçe	Belirsiz	Toplam
Rumeli	40	96	26	4	1	1	1	169
Anadolu	79	66	17	4	-	.	1	168
Karaman	9	11	5	-	-	-	-	25
Rum	21	13	2	2	-	-	1	39
Arab Diyarı	-	8	3	-	-	-	20	31
Şam	2	35	8	-	-	2	-	47
Diyarbakir	9	11	-	1	-	-	-	21
Sehsuvar	1	3	2	-	-	-	-	6
Toplam	161	243	63	11	2	3	23	506

Kaynak: Enver Çakar'ın **Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı** adlı makalesi sayfa 266'dan alınmıştır.

Yine o dönemde 17 sancağa sahip Anadolu Beylerbeyliği'nin sancak yöneticilerinin hasları da dikkate alındığında eyaletin zengin bir eyalet olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anadolu Eyaleti'nin ekonomik durumu hakkında bize ipucu verecek başka belgelerde bulunmaktadır. Bunlar BOA belgeleridir. Bu belgelere göre 1718 yılında Kütahya'dan Osmanlı Sarayı'na gönderilen takı, çeşitli kullanım eşya ve malzemelerini içeren listenin içeriği o dönem Kütahya'sının zenginliği hakkında bir başka kanıt durumundadır. Belgelerin Osmanlıca ve Türkçe çevirisi ekte verilmiştir(Bkz.Ek:III).

Anadolu Beylerbeyliği merkezi olan Kütahya'dan daha önceleri Germiyan Beyliği döneminde de çok kıymetli kumaşların payitahta gönderildiği bilinmektedir. İlk tarihçilerimizden Aşıkpaşa-zade, Neşrî ile yabancı tarihçi Hammer, Germiyan kumaşlarından söz etmişlerdir(Uzunçarşılı, 1932: 69).

Demek ki geçmişten gelen el sanatları ve dokumacılık Osmanlı döneminde de artarak bütün hızıyla devam etmektedir. Bu da Anadolu Eyaleti'nin zenginliğini göstergesidir.

4.9. ANADOLU BEYLERBEYLİĞİNİN SONA ERMESİ

Kütahya'nın İshak Paşa ile başlayan Anadolu Eyaleti merkezliği 1832 yılına kadar devam etmiştir(Uzunçarşılı,1932:103). 1832 yılında isyan eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa üzerine Sultan II. Mahmut tarafından ordu gönderildi. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu 1832 yılının aralık ayında Konya'ya geldi. Sadrazam Reşit Mehmet Paşa komutasındaki ordu burada yapılan savaşta yenilince sadrazam esir edildi. Bu sırada Mehmet Emin Rauf Paşa, Anadolu Valisi, Karahisar ile Menteşe sancakları mutasarrıfı bulunmaktaydı. Sultan II. Mahmut Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'nın esir edilmesi üzerine yerine Rauf Paşa'yı sadrazam olarak atadı. Rauf Paşa Kütahya'dan ayrılırken şehir eşrafından Durrîzade Hacı Reşit Ağa'yı mütesellim tayin etmiştir(Yıldız, 1981-82: 47). Rauf Paşa Mısır ordusu gelmeden de İstanbul'a hareket etmiştir. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın yerine mütesellim bırakarak ayrılması, Mısır ordusunun Kütahya'ya işgal etmesiyle birlikte eyalet teşkilatı son bulmuştur.

Kütahya ya gelen Mısır ordusu komutanı ve Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kendi ordu karargâhından bir emirname yayınlayarak, Hacı Reşit Ağa'yı mütesellimlikte bıraktığını duyurmuştur. Osmanlı devleti ile Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasında 4 Mayıs 1833 tarihinde yapılan Kütahya Antlaşması'ndan sonra İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu iki buçuk ay kaldıktan sonra Kütahya'dan çekilmiştir. Mısır ordusu Kütahya'dan çekilmiştir ama Anadolu valilik teşkilatı bir daha geri verilmemiştir.

Bu tarihten sonra da muhassıllıkla⁴⁶ idare edilmek üzere Kütahya mukataat⁴⁷ hazinesine bağlanmıştır. Kütahya'ya ilk muhassıl olarak Halil Kamil Ağa tayin edilmiştir(Uzunçarşılı,1932:103).

⁴⁶ **Muhassıl:** Devlete ait vergi ve resimleri toplamakla sorumlu memur.. Osmanlılarda bu böyle olmakla beraber Anadolu Selçuklularda da aynı amaçla kullanılan bir kavramdır. Tanzimat'tan önce kullanılan bu kavram vergi tahsildarı demektir.. Mutasarrıftan küçük, Kaymakam ve müdür derecesinde memur.

⁴⁷ **Mukataa:** Devlete ait bir gelirin bedel karşılığında geçici olarak kiralınması demektir. "İkta" da bu anlama gelir. İkta'nın çoğulu Mukataa'dır. Emevi, Abbasi, Büyük Selçuklu, Eyyubiler devletleri de bu sistemi kullanmışlardır.

4.10.ANADOLU EYALET VALİLERİ LİSTESİ

Yakınçağ Anadolu eyalet valilerinin isimlerini, görev yerleri ve görev tarihlerini tespit için BOA’ bulunan değişik tasnifte yer alan defterler ve belgeler ile hatt-ı hümayûnlar, Divan-ı Hümayûn Tahvil Defterleri(Beylerbeyi ve Sancak Tayin Defterleri), Mehmet Süreyya’nın Sicilli-i Osmânî adlı eserden fazlaca yararlanılmıştır. Diğer yandan İ.Hakkı Uzunçarşılı’nın Kütahya Şehri ve Osmanlı Tarihi, Yılmaz Öztuna’nın Türkiye, Mithad Sertoğlu’nun Mufassal Osmanlı Tarihi adlı eserlerinden de listelerin hazırlanmasında faydalanılmıştır.

Anadolu Eyalet Valileri listesi hazırlanırken Yılmaz Öztuna’nın Türkiye adlı eseri ile ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın Kütahya Şehri adlı eseri ile Mehmed Süreyya’nın Sicill-i Osmanî adlı eserleri eşleştirilmiştir. Ortaya çıkan farklılıklar ilgili bölümlerde yeri geldikince açıklanacaktır. Liste görev tarihleri sırasına göre düzenlenmiştir. Ayrıca isimlerin yanındaki sayılar kaç defa vali olduğunu, (Sd) harfleri ise sadrazam olduklarını ifade etmektedir.

(Sd.) Gedik Ahmet Paşa 1472, (Sd.) Dâmâd Koca Dâvûd Paşa 1473,Süleymân Paşa 1477,Dâmâd Akkoyunlu Uğurlu Mehmet Paşa 1479,Sinân Paşa 1481,(Sd.)Dâmâd Hersek-zâde Ahmet Paşa 1481, Dâvûd Paşa (2) 1483,Hersek-zâde(2) 1484,Sinân Paşa (2) 1486,Hersek-zâde (3) 1486, Sinân Paşa (3) 1497,Hersek-zâde (4) 1497, Sinân Paşa (4) 1501,Dâmâd Yahyâ Paşa 1502,Hasan Paşa 1503, Karagöz Ahmed Paşa 1505,(Sd.)Yûnus Paşa 1511,Dâmâd Mustafa Paşa 1513,(Sd.)Hâdim Sinân Paşa 1514, Zeynel Paşa 1514, Mustafa Paşa 11.1516, Ferhâd Paşa 1517,İshâq Paşa-zâde Şâdî Paşa 1517, İlyâs Paşa 1519, Güzelce Kaasim Paşa 1521,Behrâm Paşa 1523,Balı Paşa 1528, Yâ’qûb Paşa 1529,Hâdim Dâmâd İbrâhîm Paşa 1532, (Sd.) Dâmâd Rüstem Paşa 1538, Ramazânoğlu Uzun Süleymân Paşa 1539, Yâhyâ Paşa- zâde Mehmed Paşa (1541), İbrâhîm Paşa (2) 1541,Cenâbî Ahmet Paşa 1543, Süleymân Paşa 1565, İskender Paşa 1565, Dâmâd Zâl Mahmûd Paşa 1566 (eyâlet merkezi 1543-1566 arasında gene Ankara olup bu târihte ve Hüs. Pş. ile tekrar Kütahya’ya alındı), Lala Hüseyin Paşa 1566, İskender Paşa (2) 1569, Hasan Paşa 1571, Câ’fer Paşa 1578, Rıdvân Paşa 1582, Hasan Paşa 1585, Câ’fer Paşa 1587, Sokollu-zâde Hasan Paşa 1589, Sinân Paşa Birâderi Mehmed Paşa 1590, Satırcı Mehmed Paşa 3.1592, (kapdân-ı deryâ) Halîl Paşa 1594, (Sd.)Lala Mehmed Paşa 1594, Sofu Sinân Paşa 8.1598, Lala Mehmed Paşa (2) 1600,

Nûh Paşa 1600, Destârî Mustafa Paşa 1603,Kejdehân' Alî Paşa 1604,(Sd.) Dâmâd Kara Dâvût Paşa 1605, Ahmed Paşa 1605, Balıkesirli Dişlenk Hüseyin Paşa 1606, Maryol Hüseyin Paşa 1607, Abdullâh Paşa-zâde Hasan Paşa 1620, Topal Mehmed Paşa 1621,Balıkesirli Hacı İlyâs Paşa 1623, Dişlenk Hüs.Pş.(2) 1626,Zor Paşa 1627,(Sd.)Gürcî Mehmed Paşa 1631,Küçük Ahmed Paşa 1632,Gürcî Mehmed Paşa (2)(1632),Tayyâr Mehmed Paşa 1632,Gürcî Mehmed Paşa (3)(1633), Dilâver Paşa 1633,Varvar' Alî Paşa 1637, Hüseyin Paşa 1638,Gürcî Mehmed Paşa (4)(1638), Mirahür Hasan Paşa 1639, Bıyıklı Mustafa Paşa 1639,Çiftelerli Osman Paşa 4.1641, Varvar' Alî Paşa (2) 1643, Tekeli Mustafa Paşa 1643, Dilâver Paşa (2)1643,(Sd.) Damat Melek Ahmed Paşa 1644,İbrahim Paşa 1644, (Sd.) Derviş Mehmed Paşa 1644,Tekeli Mustafa Paşa 1644,Silahdar Dâmâd Fazlî Paşa 1645, Siyâvuş Paşa 1646, Devis Mehmed Paşa (2) 1646,Küçük Çavuş Ahmed Paşa 3.1648, (Sd.) Dâmâd İbşîr Mustafa Paşa 9. 1648, Boynueğri Mehmed Paşa 1648, Ketenci-zâde Mehmed Paşa 1648, Ahmed Paşa 1649, Venedikliler'e karşı şehâdeti üzerine 17 gün için (Sd.) Köprülü Mehmed Paşa 1650, Derviş Mehmed Paşa (3) 1650, Rıdvân Paşa 1651, Çatalbaş İbrâhîm Paşa 1652, Kehlili Ahmed Paşa 1654, Rıdvân Paşa (2) 1654, idâmı üzerine Seydî Ahmed Paşa 1654, Kör Hasan Paşa 1654, Cân Mîrzâ 1657, idâmı üzerine Konakçı ' Alî Paşa 1657, Kör Hasan Paşa (2) 1657,Zileli Çavuş-zâde Mehmed Paşa 1658, Silâhdâr Yûsuf Paşa 1662, Firârî Mustafa Paşa 6.1664, Halıcı-zâde Dâmâdı Mustafa Paşa 1665, Çıtak Mehmed Paşa 1667, Koca Halil Paşa 1667, Katırcıoğlu Mehmed Paşa 1667, Girid de şehâdeti üzerine Suyolcu Kör'Alî Paşa 1668, İbrâhîm Paşa 1672, Sarıkcı Hasan Paşa 1672,makaamında ölümü üzerine Kör Hüseyin Paşa 1675, Çavuş-zâde Mehmed Paşa (2)1676, Sarhoş Ahmed Paşa 1677, Osmân Paşa 1677, Mısır'a nakli üzerine Hüseyin Paşa 1678, Dağancı' Alî Paşa 1679, Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa 1680, Hazînedârbaşı-zâde Hasan Paşa 1682, Gürcî Mavroloğlu Mehmed Paşa 1686, Dizveren Hüseyin Paşa 1687, Deli ' Ömer Paşa 1688, Kabakulak Ahmed Paşa 1689, şehâdeti üzerine Malatyalı Ebû-Bekir Paşa 1690, Kemânkeş Seyyid Ahmed Paşa 1690, Celebî İsmâ'îl Paşa 1691, Hacı Hüseyin Paşa 1691, Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa 1693,(Sd.) Daltaban Mustafa Paşa 1695, Küçük Osmân Paşa 1696, Ömer Paşa 1697, Bıyıklı Mehmed Paşa 1698, Eyyûp Paşa 2. 1699, Abdî Paşa 1700, Daltaban Paşa (2) 6.1702, (Sd.)Köprülü-zâde Dâmâd Nû'mân Paşa 1702, Topal Yûsuf Paşa 1703, Osmân Paşa 1704, Mîrâhûr Mehmed Paşa 4.1706, Palabıyık Yûsuf Paşa 1706, Nişancı Süleymân Paşa 1707,Hacı Kıran Hasan Paşa 8.

1707, Abdî Paşa 2.1708, Koca Hasan Paşa 1710, Mîrâhûr Mehmed Paşa (2) 1711, Topal Yûsuf Paşa (2) 1712, Palabıyık Yûsuf Paşa (2) 1714, Şehsüvâroğlu Mehmed Paşa 1714, Türk Ahmed Paşa 1714, şehâdeti üzerine Merzifonlu-zâde Dâmâd' Alî Paşa 12.1716, Serezli' Alî Paşa 1717, makaamında ölmesi üzerine Menlikli' Alî Paşa 9.1717, Osmân Paşa 10.1721, Revân'a nakli üzerine Silâhdâr Mehmed Paşa 10.1724, Haleb'e nakli üzerine (Sd.) Hekîmoğlu' Alî Paşa 10.1725, Abdül'azîz Paşa 1726, Hacı Paşa 1.1727, Tebriz'e nakli üzerine 'Alâiyeli Hacı Ebû-Bekir Paşa 10.1731, şâir 'izzet 'Alî Paşa 5.1732, Van'a nakli üzerine 'Osman Paşa 1733, Ahmed Paşa 1735, Dâmâd Genç 'Alî Paşa 1736, Maraş'a nakli üzerine Giridli Nû'mân Paşa 1737, Velî Paşa 1740, Nu'mân Paşa (2) 1741, Hekîmoğlu (2) 9.1741, (Sd.) Şehlâ Hacı Ahmed Paşa 1744, (Sd.) Yeğen Mehmed Paşa 12.1744, Kars'a nakli üzerine Şehlâ Ahmed Paşa (2) 1745, Hekîmoğlu (3) 1746, Kız 'Alî-zâde Süleyman Paşa 1746, Çelik Mehmed Paşa 8.1748, Eyüblü Yahya Paşa 11.1748, Çeteci 'Abdullah Paşa 1752, Erzurum'a nakli üzerine Yeğen 'Alî Paşa 5.1754, Hekîmoğlu (4) 4.1756, Yeğen 'Alî Paşa (2) 5.1756, (Sd.) Yirmisekizçelebî-zâde Mehmed Said Paşa 6.1756, Hekîmoğlu (5) 1757, görevinde ölmesi üzerine (Sd.) Muhsin-zâde Dâmâd Mehmed Paşa 8.1758, Musâhib Küçük Mustafa Paşa 8.1760, Silâhdâr Mehmed Paşa 1761, Silâhdâr Hamza Paşa 1.1762, Kapıkıran Mehmed Paşa 5.1762, Kazıkçı Hüseyin Paşa 1763, makaamında ölümü üzerine Çelik Mehmed Paşa (2) 12.1763, Silâhdâr Mehmed Paşa (2) 7.1764, Selânîk'e nakli üzerine kapdân-ı derya Mehmed Paşa 3.1765, bir buçuk ay sn. Ahmed Paşa-zâde Hacı 'Alî Paşa 4.1765, (Sd.) Kastamonulu Moldovancı 'Alî Paşa 3.1766, Konya'ya nakli üzerine Silâhdâr İbrâhîm Paşa 3.1767, Çeteci 'Abdullah Paşa yeğeni Hüseyin Paşa 2.1768, Aydın'a nakli üzerine Silâhdâr Hamza Paşa (2) 8.1768, sadârete getirilmesi üzerine Zâralı-zâde Feyzullâh Paşa 10.1768, Silâhdâr İbrâhîm Paşa (2) 12.1769, Silâhdâr Sun'ullâh Paşa 1771, Ağrıboz'a nakli üzerine Deli 'Ömer Paşa 1772, savaşta esîr olması üzerine (Sd.) Cezayirli kapdân-ı derya Hasan Paşa 11.1773, tekrar kapdân-ı deryalığı üzerine Koca 'Abdî Paşa 1774, Diyârbekr'e nakli üzerine Hazineदार 'Alî Paşa 1776, (Sd.) Şâhîn 'Alî Paşa 1.1777, Haseki Mehmed Paşa 8.1777, 'Alâiyeli Yeğen Seyyid Mehmed Paşa (2) 1779, Silâhdâr Mehmed Paşa (3) 1781, Koca 'Abdî Paşa (2) 1781, Hattat İsmail Paşa 9.1784, Bosna'ya nakli üzerine Sivaslı Seyyid Ahmed Paşa 6.1785, Konya'ya nakli üzerine Şâhîn 'Alî Paşa (2) 1786. Hacı İsmail Paşa(6.1787-1.1790), Kütahyalı Cura-zâde Ahmed Paşa (1.1790-12.6.1790), Aydoslu Mehmed Paşa (12.6.1790-8.1790), Kara Mahmut Paşa (8.1790-6.1792), Çandarlı-zâde İznikli Ali Paşa (6.1792-1.1794), Konya'ya nakli üzerine Azim-zâde Abdullah

Paşa(1.1794-1795), Haleb'e nakli üzerine Safranbolulu 'İzzet Mehmed Paşa (1795-1795). Mısır'dan görev yeri Kütahya'ya giderken yolda sadrazamlığa tayin edilmiştir. Seyit Ali Paşa(Alo Paşa) (1)1795, Hacı Ebubekir Paşa(1795-1796). Mısır'a tâyini üzerine yerine Seyyid Mustafa Paşa (1796- 1796), Alo Paşa (2) (1796-1797), Rumeli'de Paspanoğlu İsyanı sırasında asi ilan edilerek idamından sonra Gürcü Osman Paşa(1)(7.1798-1798), Ebubekir Sâmi Paşa(1)(798-1799), Ömer Paşa-zâde 'Abdullah Paşa(1799-1800). Ölümü üzerine Kaymakam Seyyid Mustafa Paşa (1800-1801), Çelebi Ömer Paşa (1802-1803), Gürcü Osman Paşa (2) (2.1803-1803), Damat Alâeddin Paşa(1) (8.1803-6.1804), Abdurrahman Paşa(6.1804-1.1805), Yusuf Paşa (1.1805-1.1806), Ebubekir Sâmi Paşa (2) (1.1806-6.1806), Damat Alâeddîn Paşa (2) (6.1806-1.1807), Çelebi Mustafa Paşa (1.1807-8.1808). Sadarete tayini üzerine İpsalalı Zaim Ahmed Paşa (8.1808-1809), Kaymakam Cebeci 'Osman Paşa (1809-1810), Kaymakam Halil Paşa (4.1810-8.1810), Ahmed Şâkir Paşa (8.1810-1812), Kaymakam Mehmed Rüştü Paşa (1812-1.1814), Şâkir Paşa (2) (1.1814-1814), Mîrâhûr Hafız Mustafa Nûrî Paşa (1814-1814), Seyyid Ahmed Paşa (1814-1815) (Sd.) Lâz Ahmed Paşa (1815-1816), Haleb'e tâyininde (Sd.) Ahmed Hûrşîd Paşa (11,1816-8.1817) Haleb'e tayininde Damat Alâeddîn Paşa (3) (8.1817-5.1818), Darendeli Seyyid Hasan Paşa (5.1818-1819), Ebubekir Sıdkı Paşa (1819-1821), Seyyid Hasan Paşa (2) (1821-1.1823), Haleb'e tâyininde (Sd.) İzmirli Salih Paşa (1,1823-3,1823), Şam'a tâyininde Derviş Mehmed Paşa (3.1823-7.1825), (Sd.) Darendeli İzzet Mehmed Paşa (7,1825-2.1827), kâptan-ı deryalığı üzerine .(Sd.) Koca Hüsrev Paşa (2,1827-10,1832), (Sd.) Mehmed Emîn Rauf Paşa (10.1832-1833)

BEŞİNCİ BÖLÜM

III.SELİM DÖNEMİ ANADOLU EYALET VALİLERİ (1789-1833)

Şunu hemen belirtelim ki Osmanlı devletinin üst mevkilerinde görev yapan veziriazam, şeyh-ül İslam, kaptan-ı derya, nişancı, defterdar, reis-ül-küttab, beylerbeyi gibi bürokratların yaşam öykülere hakkında kaynaklarda sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bunun nedeni ise bu kişilerle ilgili olarak çeşitli biyografik koleksiyonları bulunmakla beraber bu koleksiyonlar ancak bunların içinde çok başarılı olanları kapsamaktadır(Kunt,1978:9). Başarılı ve önemli kişiler hakkında hazırlanmış olan biyografilerde bu kişilerin sadece yaptıkları görevler değil, doğum yerleri, şecereleri, gençliği, yetiştirilmeleri hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Başarısız bürokratlar hakkında ayrıntılı bilgileri içeren koleksiyonlara rastlamak mümkün değildir.

Kaldı ki Osmanlı kültür yaşamında araştırma konusu yaptığımız tarihlerde hatıra veya otobiyografi yazma geleneği de yoktu. Bu nedenle inceleme konumuz olan eyalet valileri ile ilgili biyografik bilgilerde sınırlı kalmaktadır. Bu ayrıntıyı saptadıktan sonra yakınçağ Anadolu eyaleti valileri hakkındaki elde edilen biyografik bilgileri görev sırasına göre şöyle sıralayabiliriz:

5.1. HACI İSMAİL PAŞA(1787-1790)

Hacı İsmail Paşa'nın nereli olduğu ve hangi tarihte doğduğu konusunda kaynaklarda bilgiye rastlanılmamıştır. Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî adlı eserinde Hacı İsmail Paşa'nın taşralı olduğundan söz edilmektedir(Süreyya,1996:833). Anadolu valiliğine atanmadan önce devlet bürokrasisinin çeşitli kademelerinde hizmetlerde bulunmuştur. 1774 yılında gümrükçü ve matbah emini olmuştur⁴⁸. Bir yıl sonra sürre emini, 1784 yılında cebecibaşı görevlerinde bulunmuştur. Bu görevde iken uhdesine kasapbaşılık görevi de verilmiştir.

Hacı İsmail Paşa'nın yükselişi devam etmiş olup 1786 yılında kasapbaşı görevinde iken kendisine tersane eminiliği görevi de verilmiştir(Efendi,1994:372).

Bu görevde iken başarılı çalışmalarda bulunduğu dolay padişahın takdirlerini kazanmıştır. 1787 senesi başında kendisi Bâb-ı Âli'ye davet edilerek "*ilbas-*

⁴⁸ **Matbah Emini:** Osmanlı'da saray mutfağına Matbah-ı Âmire denirdi. Osmanlı Sarayı'nın mutfak işlerine bakan genel olarak ihtiyaç duyulan her şeyin alımından pişirilerek servise hazırlanmasından sorumlu en üst sorumlusuna yani müdürüne verilen unvandır. Bu günkü tabirle levazım müdürü demektir(M.Zeki Pakalın,C.II,s.417).

ı hil'at-i" giydirilerek vezirlik rütbesi verilmiştir(Efendi, 1994:379). Aynı yıl Haziran ayın da Anadolu valiliğine atanmıştır(BOA, C..DH..323/16107,24/R/1201). Hacı İsmail Paşa Anadolu Valisi iken Özi⁴⁹ muhafızlığı, Boğdan başbuğu ve İsmail⁵⁰ Seraskerliği görevleri kendisine verildi(BOA,C..DH, 96/4767,29/L/1201). Hacı İsmail Paşa'nın Anadolu valiliğine getirildiği tarihten yaklaşık bir yıl sonra 2 Şubat 1788'de Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları başlamıştı.⁵¹

Hacı İsmail Paşa uhdesine verilen görevlerle birlikte Rus cephesi (İsmail)seraskeri olan sabık Sadr-ı azam Ali Paşa maiyetine gönderildi. Savaş bilindiği gibi III. Selim'in cülusuna kadar devam etti. Yaklaşık olarak bir buçuk yıl Kütahya valisiz kaldı. Uzun süren savaşlarda görevli beylerbeyi ve sancakbeyleri yerine her eyalette olduğu gibi Anadolu eyaletinde de mütesellimler görevlendirilmişti. Bu durum daha sonraki yıllarda da uygulanacaktır.

Yeri gelmişken önceki yıllarda olduğu gibi sonraki yıllarda da uygulamasını göreceğimiz Eyalet yönetimi içinde yer alan mütesellimlikle ilgili 1789 tarihli olaydan söz edeceğiz. Bu konuda ki ilk bilgi Tarihi Cevdet'te yer almaktadır." *Savaş sırasında bazı vezirler ve mirimiran orduya giderek mansaplarında birer mütesellim bırakmışlardı. Onlar da, yaptıkları hırsızlık ve rüşvet almak yüzünden sık sık işlerine son verilir ve yerlerine başkaları nasbolunurdu. Hatta ordunun çıkışından bu güne gelinceye kadar Kütahya Eyaleti'ne yedi sekiz mütesellim gelip gitmişti. Her birinin zulmü ve baskısı ile memleketin harap olduğu dillere düşmüştü. Sahtekâr ve birbirini yalan yere çekiştirenler ile bundun daha iyi uydurma işler çıkartıp kurnazlık işleyecek bir zaman olamazdı diye İstanbul halkından sefih yaşlı adam kendi gibi bir oğlanı kendisine uydurup kethüdasıymış gibi yerinde kullanıp daire halkı diye biraz sefih kimseleri de başına toplayarak birkaç sahte emir ve senetle Kütahya'ya varıp emirleri okutur. Seleflerini sık sık azledilip değiştirildiklerine bakılınca bunun da*

⁴⁹ **Özi:** Bugün Ukrayna sınırları içinde Karadeniz kıyısında kalesi olan bir liman şehridir.1502 yılında Osmanlılar tarafından alınmış olup 1737 yılında Rusların eline geçmiş,1739 yılında geri alınmıştı. 1787-1792 savaşları sırasında çok kanlı bir savunma yapılmış ise de Özi Ocak 1789 tarihinde Ruslar tarafından tekrar geri alınmıştır(Midhat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi,s.2656)

⁵⁰ **İsmail Kalesi:** Balkanların kuzeyinde Bucak bölgesinin güneyinde Kalas, Kili, İsakçı. Sünne arasında bulunmaktadır. Tuna deltasında yer almakta olup Tuna'nın kuzeyinde kalmaktadır. Rusların güneye iniş yolu üzerinde bulunmaktadır(Bkz.Ek,VIII).

⁵¹ **Şehirler ve Kaleleri:** Gerek Osmanlı Rus ve gerekse Osmanlı Avusturya-Macaristan imparatorlukları arasında yapılan savaşlarda önemli yeri olan Balkanlardaki stratejik şehir ve kalelere ait harita ekte verilmiştir(Bkz.Ek:VIII).

mütesillimliğine akıllı kimseler tecviz ve kabul ederse de emirlerin ve senedlerin yazılışından ve gelenin beğenilmeyen davranışından sahte bir şey olduğu anlaşılır. Mahzarla birlikte bildiri ile İstanbul'a anlatılınca özel müşabir tayin edilip gönderilerek alınıp İstanbul'a götürüldü ve cezası tertip edildi. Galibi şu ki İstanbul'a gelişinde bile Kütahya mütesellimliğinin kendisine orduca tevcih edildiğini hatta Serdar-ı Ekrem huzurunda hilat giydiğini söyleyerek devlet ricalini aldatmak kaydına düşmüştü”(Cevdet,1976:202).

İkinci olarak İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Kütahya Şehri adlı eserinde yer alan bilgiye göre aynı tarihlerde mütesellimlerin neler yaptığı anlatılmaktadır. İ.Hakkı Uzunçarşılı eserinde:” *Osmanlı- Rus ve Osmanlı Avusturya savaşının başlamasından bu yana Kütahya ya on beşten fazla mütesellim ile idare edildiğinden söz edilerek bu mütesellimlerin içinde daha sonra iki tuğlu beylerbeyi yapılacak olan şakilerden tekeli Deli Bekir ve Mehmet Çavuş gibi yüzüzlerde vardı. Vali yokluğunda Kütahya'ya doğru dürüst bir yönetici atanamamıştı denilmektedir. Yine bunların içinde en son olarak Kütahyalı olan eski kapıcıbaşı Seyit Abbas Ağa tecrübeli olduğundan 1302 tarihinde Anadolu Eyaleti mütesellimliğine getirildi”* demektedir(Uzunçarşılı, 1932:170).

1788-1789 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları başladığında Birinci Abdülhamit'in aldığı bütün tedbirler ve çıkardığı fermanlarla ordusunu ve halkının moralini yüksek tutmaya çalışmıştı. Hatta Padişah Serdarı Ekrem Veziri Azam Koca Yusuf Paşa'ya Hırka-i Saadet odasında huzura kabul edip Sancağı Şerifi kendi eliyle teslim etmişti. Padişah bununla da yetinmemiş, Davut Paşa ordugâhına gelerek Yusuf Paşa'nın Edirne'ye hareketi esnasında Sancağı Şerif-i teşyi(selametle uğurlama) etmiştir. Osmanlı ordusu bu moral ile Avusturyalıları karşı Şebeş Muharebesi'ni kazanmıştı. Fakat Ruslara karşı aynı başarı gösterilemedi. Hotin, Özi kalesi kaybedildi. Bu yenilgiler Abdülhamit'in üzüntüden felç olup ölmesine neden oldu(Sertoğlu,2011:2659).

Anadolu Valisi Hacı İsmail Paşa Rumeli'nde iken emrinde bulunduğu Sabık Sadrazam Ali Paşa tarafından Bender kalesi muhafızlığına getirilmişti. Bender Dinyester Nehri kenarında müstahkem bir mevkidir. 1774 yılında imzalan Küçük Kaynarca antlaşması ile Osmanlıya bırakılmıştı. Rus cephesindeki başarı, İsmail Kalesi önünde Gazi Hasan Paşa tarafından Rus ordusu yenilerek elde edilmişti. İsmail Kalesi

önünde yenilen Rus orduları dönüşte Bender Kalesi'ni⁵² muhasara etti.

Rus ordusu komutanı Grigoryus Potemkin, Bender Kalesi'ni muhafaza ile görevli bulunan komutan, asker ve kale halkına Rusça mektup göndererek teslim olmalarını istemiştir. Arzularıyla teslim olurlarsa can ve mallarına dokunulmayacaktı. Aksi takdirde halkın çocuk kadın demeden öldürüleceği bildirilmekteydi. Bender Muhafızı ve seraskeri Gümrükçü Hacı İsmail Paşa askerleri ve halkı önce Rus ordularına karşı savaşmayı ve kaleyi müdafaaya ikna etmişti. Fakat müdafaaya devam edilmesi yönünde bazı çatlak seslerin fazlalaşması ve bu fikre sahip olanların tutumu yüzünden gerekli savunma savaşı yapılamadı. Bu düşüncede olanlar haksızda sayılmazlardı. Lojistik bakımdan hiçbir desteğin olmadığı, sadece asker değil halkta aç ve perişandı. Belki de bu nedenle İsmail Paşa teslim olma fikrine sahip olanların da etkisi altında kaldı. Hacı İsmail Paşa 20 maddelik bir mukavele yaparak kaleyi Ruslara teslim etmiştir. Böylece 1789 yılında bender tekrar Rusların eline geçti(DİA,1988:432)

Bu olay üzerine Serdarı Ekrem Gazi Hasan Paşa kaleyi teslim konusunda olumlu yaklaşan esbak Yeniçeri Ağası Ahmet Paşa ile Rizeli-zade Abdullah Paşa ve Benderlilerden bazılarını idam etmiştir. Bender Kalesi'nin savunulmasında başarısız olan Anadolu Valisi Hacı İsmail Paşa'nın vezirliği elinden alınmıştır. Ayrıca bütün mallarına el konularak kendisi Tekirdağ'ına sürgüne gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 2011: 558).

Kaynaklarda Hacı İsmail Paşa'nın çok zengin olduğu, mal varlığının olağanüstü olduğu belirtilir. Şem'dânî-zade Süleyman Efendi tarihine göre Hacı İsmail Paşa daha gümrükçü iken üst düzey devlet bürokrasisine ziyafet vermiştir. Sözü edilen eserde; “27 Haziran 1776 yılında Beykoz'da müteveffa İshak Ağa Bahçesi'nde, hâlâ Gümrükçü İsmail Ağa, Şehriyâr-ı sâhib-vekâra, ziyafet edüp, hedaya arz eyledi.” ifadelerine rastlanılmıştır (Efendi, 1981:39).

Hacı İsmail Paşa'nın nereye sürgüne gönderildiği konusunda kaynaklarda birliktelik yoktur. Uzunçarşılı'ya göre Tekirdağ'ına sürgün edildiği belirtilmiş ise de Bozcaada'ya sürgüne gönderildiği 1790 tarihinde orada öldüğü

⁵² **Bender Kalesi:** Turla, Prut nehirleri arasında Karadeniz'e kadar uzanan Bucak bölgesinde yer almaktadır. Karadeniz'den biraz içerde olup Turla Nehri'nin güney kıyısındadır(Midhat Sertoğlu, Mufasssal Osmanlı Tarihi,s.2607). Ayrıca Bkz.Ek:VIII.

bilinmektedir(Süreyya,1996:833).⁵³

5.2. ÇURA-ZADE(ÇORAZADE) AHMET PAŞA(1790-1790)

Ahmet Paşa Kütahyalıdır. Kütahya’da bulunan Çakallı aşiretinden olduğu Sicill-i Osmanî’de belirtilmektedir.(Süreyya,1996:206). Fırka zabıtlığında bulunduğu sırada 1768 Rus savaşına katılmış olup, bu seferde gösterdiği üstün başarıdan dolayı da kapıcıbaşılık⁵⁴ rütbesi verilmiştir. Kütahyalı olduğundan Kütahya halkını arkasına alarak vali olarak atanan kişilerle yaptığı kavgalar, çıkardığı huzursuzluklar nedeniyle hakkında ölüm fermanı çıkartılmıştı. Çora-zade çeşitli kişiler aracılığı ile yaptığı girişimler sonucu bir yolunu bulup bu işten sıyrılınca askerleriyle beraber Rus savaşına katılmıştı.

Etkileyici konuşmaları, dürüst davranışları ile tam bir askerdi (Cevdet, 1976:352). 1787 yılında Rus seferi dönüşü İstanbul’da yapılan resmigeçitte maiyetindeki askerlerinin çokluğu ve disiplini törende bulunanlarını dikkati çekmiştir. Başarıları ve disiplinli askerlerinin çokluğu kendisinin vezirlik rütbesine terfiini sağlamıştır (Uzunçarşılı,1932:215). 1789 yılında mirimiran ve aynı yıl içinde de vezir rütbesi İsmail seraskerliği uhdesine verilerek Anadolu Valiliği’ne atanmıştır (Efendi,1994:254).

Çora-zade Ahmet Paşa’da diğer eyalet valileri gibi uhdesine verilen askeri görevini ifa için İsmail seraskeri olarak Rumeli’ye gönderilmiştir. Bir önceki bölümde de açıklandığı üzere Ruslara karşı kazanılan İsmail Kalesi zaferinin ardından buraların savunması daha da önemli hale gelmişti. Kale, Cezayirli Hacı İbrahim ve İsmail Muhafızı Çora-zade Ahmet Paşa tarafından savunulmaktaydı. Kırım Han’ının kardeşi Kaplan Giray Sultan’ın da lojistik destekleri devam etmekteydi. Corazade Ahmet Kırım içindeki Tatarlar hakkında payitahta rapor yazacak kadar bölgede olup biten siyasi ve askeri olaylara vâkıf birisiydi. Hem 1789 savaşında hem de şimdiki görevinde Tatarlar

53 **Hacı İsmail Paşa:** Mehmed Süreyya Sicilli Osmani’de İsmail Paşa’nın vezirliği elinden alındıktan sonra Bozcaada’ya sürgüne gönderildiğini ve orada öldüğünü yazmaktadır.

54 **Kapıcıbaşılık:** Osmanlı Sarayı’nın tüm kapılarında görev yapan amirlerin başı demektir(Uzunçarşılı,Osmanlı Devleti saray Teşkilatı,1988,s.403). Birde kapıcılar kethüdası vardır. Buda sarayın Bâbü-üs- sade’den başka diğer kapılarını bekleyen kapıcıbaşı demektir(M.Zeki pakalın,C,II,s.179)

arasında uzun süre bulunduğu için onlarla hemhal olmuştur. Bu nedenle de Tatarların başlarına geçecek hanlardan hangisini sevip sevmediklerini değerlendirebiliyordu (Cevdet, 1976:182).

Bu bilgileri çerçevesinde kendisine verilen görevi rahatlıkla yapabilecek donanımına sahipti. Çora-zade Ahmet Paşa çok cesur birisiydi. Bu nedenle de Çorazade Ahmet Paşa düşman üzerine günde üç defa saldırıda bulunduğu anlar olmuştur. Fakat Cezayirli Hacı İbrahim'in maiyetinde bulunan askerlerin dağınıklığı ve kendi başlarına buyruk hareket etmeleri sonucu kale gereği gibi savunulamamıştır(Câvid, 1998: 12).

Ahmet Paşa, haremni de yanında götürüp ikametinden dışarı pek çıkmamıştır. dolayısıyla askerleri ile gereği gibi ilgilenmemiştir. Zevke düşkünlüğü sebebiyle rehavete düştüğü bilinmektedir. Ayrıca üç günde bir askerin tayın(asker azığı) için ileri gitmesi ve aşırı davranışları karşısında acze düştüğü, bu nedenle de Çora-zade'nin İsmail'de ser-asgerlik yapamayacağı konusunda hatt-ı hümayun dahi çıkartılmıştır. Bu hatt-ı hümayûn sadâret-penâha geldiğinde Çora-zade Ahmet Paşa ser-asgerlikten azl olundu(Cavid, 1998: 46).

Ahmet Paşa sadece İsmail ser-asgerliğinden değil Anadolu valiliğinden de azledilmiştir. Yerine Aydoslu Mehmet Paşa atanmıştır. Kendisine ise 1789 Tolçi ve Resne muhafızlığı şartıyla Karesi sancağı tevcih edilmiştir(BOA, C..DH.,70/3487, 27/ L /1204).

Ahmet Paşa zalim birisiydi. Bu zalimliği daha kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verildiği zamanlarında da bilinmekteydi. Rus seferi sırasında mezaliminden dolayı katli yönünde irade çıkmış ise de araya birilerini koyarak öldürölmekten kurtulmuştu (Uzunçarşılı,1932:215). Ahmet Paşa bu zalimliğini savaş meydanlarında özellikle İsmail Kalesi'nin savunmasında Ruslara karşı gösterememişti.

Ruslara karşı yapılan savaşta gerekli cesaret ve başarıyı gösteremeyen Paşa, Karesi Sancak Beyi iken kendi halkına karşı gösterebilmişti. Daha önce bir yolunu bulup ölümden kurtulmuş olan paşa bu defa yaptığı zalimliklerin karşılığı olarak1790 yılında önce vezirliği elinden alındı. Daha sonra da 1791 yılında da idam edilmiştir(Süreyya,1996:206).

5.3. AYDOSLU MEHMET PAŞA(1790-1790)

Aydoslu Mehmet Paşa aynı zamanda Haseki Mehmet Paşa olarak ta bilinir. Kendisi Aydoslu'dur.⁵⁵ Bostancı Ocağı'ndan yetişmiştir. Önce Haseki, sonra da Edirne bostancıbaşısı olmuştur.(Süreyya, 1996:1055)

Aydoslu Mehmet Paşa, Çura-zade Ahmet Paşa'nın görevden azli ile 1790 yılında ikinci defa Anadolu valiliğine getirilmiştir. Birinci defa 1778 tarihinde Anadolu valisi olmuştur. Birinci valiliğinde yaklaşık bir yıl valilikte kalmıştır (Uzunçarşılı, 1932:169). Daha sonra çeşitli yerlerde valilik yapmıştır.

Aydoslu Mehmet Paşa Rumeli valiliği sırasında İşkodra da isyan eden Mutasarrıf Kara Mahmut isyanını bastırmakla görevlendirildi. 1786'da getirildiği bu görevde başarılı olamayınca sakalını ve bıyığını kesti. Tebdili kıyafet yaparak Dalmaçya ya kaçtı. Bunun üzerine Rumeli vali vekili mirimiran Memiş Paşa'ya bir ferman gönderilerek Mehmet Paşa'nın cezalandırılması istenilmiştir(BOA MD, 178:344). Mehmet Paşa'nın 1788/89 Rus harbi çıkınca suçu affedildi. Kendisi de bu savaşa katıldı. Bu arada İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmut Paşa isyanını bastırmakla da görevlendirildi. Kendisinden özür dileyen Mahmut Paşa'nın affolunması ile olay tatlıya bağlanmıştır(Süreyya,1996:926).

Daha sonra başarılarından dolayı Sünne muhafızlığına getirildi. Burada muhafız iken ikinci defa Anadolu valiliği ve Belgrad muhafızlığı görevine getirilmiştir. Anadolu Eyaleti valiliği Aydoslu Mehmet Paşa'ya Sofya'da oturması koşuluyla verilmiştir(Efendi,1994:68). Bir süre sonra da kendisine İsmail seraskerliği verilmiştir(Efendi, 1994:191). Aydoslu Mehmet Paşa ikinci valiliğinde Ruslarla devam eden savaş nedeniyle görev mahalli olan Anadolu eyalet merkezi Kütahya'ya gelememiştir. Gelemeyişinin nedeni ise Osmanlı'nın hem Avusturya ve hem de Rusya ile olan savaşlarının devam etmesi dolayısı ile paşaya verilen askeri görevlerdir.

Mehmet Paşa Ruslarla bütün şiddetiyle devam eden savaşta İsmail cephesi seraskeri olarak görev yapmaktaydı. Avusturya ile devam eden savaşın barış görüşmelerine Aralık 1790 yılında başlanılmıştı. Fakat Ruslarla savaş devam etmekteydi. Ruslar Tuna deltasındaki kalelerden Kili, Sünne, Tolçı ve İsakçı kalelerini

55 **Aydos:** Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında bulunan bir şehridir.

bir bir ele geçirmişti(Bkz.Ek:VIII). Rus komutan Potemkin, İsmail Kalesini kuşatmış, Sünne boğazından içeri soktuğu donanma ile taarruzunu destekliyordu. III. Selim Tuna deltasındaki dört kalenin önemini vurgulayan bir hatt-ı hümayunu serasker Şerif Hasan Paşa'ya göndermişti.

Tuna Nehri deltası başında bulunan, karadan ve nehirden kuşatılan İsmail Kalesi yedi ay gibi uzun süre direndi. Rusların teslim olma teklifi reddedilmiştir. 23 Aralık 1790 yılında Bender Kapısı tarafından yapılan genel bir hücumla kale düşmüştür. Kalede bulunan Kırım şehzadeleri, Koban Han'ı Bahtigiray'ın kardeşlerinden Kaplan Giray, Gazi Giray, Çoban Giray, Maksud Giray-zade Mehmet Giray ve diğer Maksud Giray oğlu Selim Giray döğüşe döğüşe şehit olmuşlardır. Yine Cezzar Ahmet Paşa Kethüdası Selim Paşa'da dövüşerek şehit olmuştu. İsmail Cephesi seraskeri Aydoslu Mehmet Paşa kurtuluş ümidi kalmayınca kaledeki askerler ve kaleye sığınmış halkın canını bağışlanması koşuluyla teslim oldu. Kale muhafızı vezir Mehmet Paşa bir tabyanın yardımına giderken Ruslara esir düşmüştür(Sertoğlu,2011:2718).

Kalenin düşmesinden sonra Hristiyan halk Ruslarla işbirliği yaptı. Ruslar her iki paşa ve Müslüman halk teslim olurken can ve mallarına dokunulmayacağı sözünü vermişlerse de sözlerinde durmamışlardır. Rus askeri Müslüman halka karşı tecavüz ve saldırıda bulununca orada bulunan Müslüman halk Ruslara saldırıp ölünceye kadar savaşmışlardır. Bu karşı koyma ve direniş esnasında bir Rus generali ölmüştür. Bunun üzerine Ruslar ellerinde esir bulunan İsmail Seraskeri ve Anadolu Valisi Aydoslu Mehmet Paşa'yı Rus generale karşılık öldürmüşlerdir(Uzunçarşılı, 2011:577). Ruslar savaş kurallarına aykırı olarak paşayı öldürmekle kalmayıp 30.000 kişiyi katletmişlerdir. Yine kaynakların belirttiğine göre İsmail muhasarasında 15.000 seçme Rus askeri ölmüştür.

Aydoslu Mehmet Paşa öyle anlaşılıyor ki ikinci defa getirildiği Anadolu Valiliği merkezi Kütahya'yı göremeden vefat etmiştir.

5.4. KARA MAHMUT PAŞA(1790-1792)

Kara Mahmut Paşa Kuzey Arnavutluk bölgesinde yaşayan Buşatlı adı ile anılan güçlü bir aileye mensuptur. Babası İşkodra (İskenderiyye) Mutasarrıfı Gazi Mehmet Paşa'dır. 1776 yılında Rusya ile devam eden savaşta, II. Katerina'ya karşı savaşa

katılmadığı için 1779 idam edilmiştir(İA, 1950:587).

İşkodra sancağı ocaklık olduğundan babası ölünce oğlu Kara Mahmut Paşa'ya geçmiştir(Efendi,1994: 262). Burada mutasarrıflık yaptığı sırada 1785 yılında çevre kazaları kendi mutasarrıflığına kattı. Kendi başına buyruk hareket ederek davranması Bab-ı Ali'ye karşı isyan sayılmıştır. Yine 1785 yıllarında İstanbul'un bilgisi olmadan kendi inisiyatifi ile Venedik topraklarına saldırdı. Diğer yandan Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bazı mutasarrıfları da baskı altına almaya çalışmaktaydı. Bu tutum ve davranışları ile Kara Mahmut Paşa başlatmış olduğu isyanın olumsuz etkilerini İstanbul üzerinde gittikçe daha da arttırdı.

Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı Avlonya, İşkodra, Yanya ve Ohri gibi sancakları yöneten paşaların bölgenin tek hâkimi olma yolunda kendi aralarında silahlı çatışmalar nedeniyle Balkanlarda isyanlar ortaya çıkmıştır. 1785 tarihinde Kara Mahmut Paşa'nın başlattığı isyanı bastırmak için Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa üzerine gönderilmiştir. Karadan ve denizden yapılan saldırı ile isyan bastırılmıştır. Bununla beraber Cezayirli Hasan Paşa'dan af ve aman dileyen Kara Mahmut Paşa, Hasan Paşa'nın aracılığı ile affedilerek sancak beyliğine geri dönmesi sağlanmıştır.

Cezayirli Hasan Paşa affından sonra, Mahmut Paşa yeniden çevre kazalara saldırmak bu defa devlete karşı itaatsizliğini devam ettirmiştir. Kara Mahmut Paşa'nın bu defaki başkaldırısı, Ohrili Ahmet Paşa ve Tepedelenli Ali Paşa tarafından da desteklenmiştir. 1786 yılında çıkan isyanların bastırılması için bu defa Rumeli'ye Abdi Paşa gönderilmiştir. Yine başta Kara Mahmut Paşa olmak üzere diğer isyancı paşalar yaptıklarından pişmanlık duyduklarını ifade ederek bağışlanmalarını talep etmişlerdir. Tam bu sırada İstanbul'da veziri azam değişikliği olmuştur. Yeni sadrazam Balkanlar'da karışıklığın devamından yana olmadığı için isyancılarla barışma yolunu seçmiştir. Bu nedenle de Kara Mahmut Paşa, Ohrili Ahmet Paşa ile birlikte Tepedelenli Veli-zade Ahmet Paşa affedilmişlerdir(Süreyya,1996:926;Efendi,1994:340).

Kara Mahmut Paşa, affedildikten sonra da rahat durmamıştır. Nihayet üçüncü defa 1787 yılında devam eden itaatsizliği üzerine isyanını bastırmak için 1788 yılında İstanbul, Aydoslu Mehmet Paşa'yı bu isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Rumeli Valisi Mehmet Paşa aynı zamanda Mahmut Paşa'nın katli için beraberinde fermanda götürmüştür. Çünkü Mahmut Paşa, Padişah I.Abdülhamit(1774-1789) tarafından asi ilan

edilmişti(Efendi,1994:301-302). Mehmet Paşa tam isyanı bastırılacağı sırada bir ara gevşeklik göstermiştir. Bu fırsatı iyi değerlendiren Kara Mahmut Paşa'nın ani saldırısı ile karşılaşmıştır. Kara Mahmut Paşa, kalesinden yaptığı ani bir çıkışla Aydoslu Mehmet Paşa'yı esir almak üzereyken Mehmet Paşa ani bir kararla, hızlı bir şekilde kıyafet değiştirerek canını zor kurtarmıştır. Oradan da Dalmaçya'ya kaçmıştır (Uzurçarşılı,2011:616).

III. Selim(1789-1807) tahta çıktığında Avusturya ve Rusya savaşları devam etmekteydi. Mahmut Paşa Rumeli Valisi Abdi Paşa ile III. Selim'in güvenilir adamlarından Şemsettin Bey'e başvurarak Rumeli Valisi emrine gireceğini ve kendisinin affolunmasını istedi. Yaptıklarından özür dileyince de üçüncü defa affolunmuştur(Cavid,1998,42). Bu af sonrası Osmanlı ordusu yanında sefere katılmıştır. Cezayirli Hasan Paşa'nın sadareti sırasında, 1790 yılında kendisine vezirlik rütbesi verilerek, İşkodra Sancağı'na iade edildi. İlave olarak Anadolu Valiliği ve Yenipazar Seraskerliği payesi verilmiştir. Arkasından da Vidin Seraskerliği verilmiştir.

Mahmut Paşa, Anadolu Valiliği görevi uhdesinde olduğu halde elindeki kuvvetler ve bütün ağırlıkları ile Vidin civarlarında sadece düşmana gözdağı vermek için bulundurmuş ve tekrar İşkodra'ya geri dönerek durumunu daha da kuvvetlendirmiştir. Bir başka ifade ile Kara Mahmut Paşa dik başlılığını devam ettirmek niyetinde olduğunu ortaya koymuştur. Liderlik kavgasını devam ettirerek çevre paşalara saldırmaktan, bazı katliamlar yapmaktan geri durmamıştır. Bu nedenle 1792 yılında vezirlik rütbesi geri alınmıştır. Buna bağlı olarak Anadolu Valiliği ve Yenipazar seraskerliği görevleri de üzerinden alınmıştır. 1793 yılında da Rumeli Valisi Ebu Bekir Paşa üzerine gönderilmiş ise de Kara Mahmut Paşa kurnazca yaptığı ani bir baskınla Ebu Bekir Paşa'yı dağıtmış ve bütün ordu levazimatını eline geçirmiştir. Ebu Bekir Paşa'nın başarısız olmasında daha öncesinde olduğu gibi bu defada Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'nın Mahmut Paşa'nın yanında yer almış olmasının rolü büyüktür.

Dikkat edilirse buraya kadar incelediğimiz valiler Anadolu valiliğine hep koşullu olarak atanmaktadırlar. Bu durum daha sonraki atamalarda da devam edecektir. Atananlara yalnızca valilik görevi verilmemektedir. Eyalet valililerinin idari görevleri yanında aynı zamanda devam eden savaşlar ve isyanlar nedeniyle ağırlıklı olarak askeri görevler verilmektedir. Bu durum belki de kaht-ı ricalden dolayı olsa gerek. Adam

yokluğu olmasa bile askerlikle ilgili görevler eyalet valilerinin asli görevlerindendir. Kara Mahmut Paşa'nın, Paşa Sancağı olan Kütahya'ya hiç gelmeden Yenipazar Seraskerliği ve İşkodra Sancakbeyliği görevine devam etmesi bu değerlendirmemize örnek olarak gösterilebilir.

Kara Mahmut Paşa üzerine görevlendirilen Rumeli Valisi Ebubekir Paşa'nın başarısız olmasını sonucu Ebubekir Paşa Rumeli valiliğinden alınarak Hotin muhafızlığında görevlendirildi. Kara Mahmut Paşa Anadolu valiliğinden sonra iki yıl süreyle uhdesine resmi hiç bir görev verilmedi. Kara Mahmut Paşa yaptıklarından çok pişman oldu. İspanya'nın İstanbul elçiliğini devreye soktu. Araya İspanya kralı girdi. Şeyhülislam konağında yapılan pazarlıkta kendisinden söz alındı. İşkodra sancağı dışına çıkmamak, padişahın emirlerine tam olarak uyması koşuluyla 11 Mart 1795 yılında yeniden affolunarak İşkodra sancağı kendisine iade edilmiştir(Cevdet, 1976:204).

Burada Osmanlı Eyalet valileri ile ilgili bir tespitimizi söylemek durumundayız. Dünya İmparatorluğu olan Osmanlı Devleti bile zaman zaman valisine söz geçirememiştir. Hatta çok acıdır ki bazen de başka ülkelerin müdahalesi ile valisiyle barış yapma durumunda kalmıştır. Bu durumun en etkileyici örneğini Mısır meselesinde olduğu gibi Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde görmekteyiz. Osmanlı, Avrupalı devletlerin müdahalesiyle, o devletlere siyasi ve ekonomik alanlarda tavizler vererek, devlet itibarını ve maddi imkânlarını eriterek valisi ile barış sağlayabilmiştir. Bu da o dönemlerde devletin artık otoritesinin, askeri ve ekonomik alandaki zayıflığının bir sonucu olarak görülmelidir.

Yeniden İşkodra sancak beyliğine getirilen Mahmut Paşa askeri ve ekonomik bakımdan çok güçlüydü. Çevresinde ondan başka devlete karşı koyacak güçte, vezir, mutasarrıf veya ayan yoktu. Bunun farkında olan Kara Mahmut Paşa itaatsizliğini devam ettirerek Bâb-ı Âli'nin başını ağrıtmaya devam ediyordu. Mahmut Paşa kendi hâkimiyeti altına almak için Ohri üzerine yürüdü. Ohri ve Görice'yi ele geçirdi. İstanbul tarafından yeniden asi ilan edildi.

1796 yılına gelindiğinde Rusların ve Avusturyalıların teşvikiyle Karadağlılar çevre kalelere saldırmışlardı. Mahmut Paşa Osmanlı Devleti'nin izni ve emri olmadan Karadağlılar üzerine saldırdı. Karadağ'ın üçte birini ele geçirdi. Karadağ bölgesinde bulunduğu sırada kuvvetlerinden ayrı bir evde elli altmış kadar adamıyla birlikteydi.

Karadağlıların ani bir gece baskısıyla Kara Mahmut Paşa ve adamlarını öldürdüler(Cevdet, 1976: 332).

5.5. ÇANDARLIZADE İZNİKLİ ALİ PAŞA(1792-1793)

Ali Paşa, Orhan Gazi döneminde Bilecik kadısı ve daha sonra da İznik ve Bursa kadılıkları yapmış olan 1368-1369 tarihlerinde I.Murad'ın sadrazamı olan Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa'nın torunlarından(Süreyya,1996:662).

1774-1789 yıllarında I. Abdülhamit'in sadrazamlarından olan Halil Hamit Paşa onu İznik'ten İstanbul'a getirerek 1784 yılında baş-baki kulu(maliye müfettişi) yaptı. Bu görevinden 1785 yılında azledildi(Efendi,1994:254). Tekrar İznik'e giderek oraya yerleşti. Daha sonra tekrar İstanbul'a getirilerek, önce mirâhûr-ı sâni, sonra da kapıcılar kethüdalığına atanmıştır. 5 Mayıs 1792 yılında vezirlik verilerek sadâret kaymakamlığına, 8 Haziran 1792 yılında da Anadolu valiliğine atanmıştır (Süreyya, 1996:276).

İznikli Ali Paşa, yaklaşık bir buçuk yıl Anadolu valiliği yapmıştır. Görevine başladığı yıllarda valiliğine bağlı Uşak bölgesinde Acemoğlu Ahmet adında birinin ayaklanması ile karşılaştı. Görevde kaldığı sırada en büyük uğraşısı Acemoğlu isyanıyla meşgul olmak olmuştur. Uşak Voyvodası Ahmet bölgesindeki halka zulmediyor, her türlü eza ve cezayı yapıyordu. 1793 yılında Acemoğlu Ahmet halk tarafından İstanbul'a şikâyet edilmesi üzerine saraydan verilen emirle görevinden azledilmiştir. Payitahttan çıkartılan emirde Anadolu Valisi İznikli Ali Paşa, Uşak Voyvodası Ahmet'in yakalanarak öldürülmesine memur edilmişti(Uzunçarşılı,1932:152).

Anadolu Valisi Çandarlı-zade İznikli Ali Paşa aldığı emri yerine getirmek için hazırlıklara başladı. Hakkındaki ölüm fermanını öğrenen Voyvoda Acemoğlu Ahmet kendisini savunması için boş durmamıştı. O da savunması için hazırlık yapmaya başladı. Buna rağmen gafil avlandı. İznikli Ali Paşa'nın az bir kuvvetle evini basmasından haberdar olamadı. Ali Paşa Acemoğlu'nun evini bastı. Fakat Acemoğlu kaçarak kurtuldu. Ali Paşa'nın adamları Acemoğlu'nun sadece eşyalarını ele geçirebildiler(Tutsak, 2001:183). İstanbul, bu başarızlığı tepkiyle karşıladı. Emir göndererek derhal Acemoğlu'nun yakalanmasını Ali Paşa'dan talep etti.

Ali Paşa bu defa başka bir yol denedi. Önden kapı halkından oluşan küçük bir kuvvetle kendi kardeşi Osman Bey'i Acemoğlu'nun üzerine Uşak'a gönderdi. Acemoğlu Ahmet yalnız değildi. Yakın arkadaşı Hasan Çavuşoğlu da onunla birlikte isyan etmişti. Az bir kuvvetle üzerine gelen Osman Bey'in kuvvetlerini yendi. Osman Bey çaresiz Uşak'a geri döndü. İznikli Ali Paşa bunun üzerine Kütahya'dan 15.000 asker, ağır toplar ve büyük miktardaki cephane ile kış mevsimi olmasına rağmen Acemoğlu Ahmet üzerine yürüdü. Acemoğlu gelen kuvvetin önemini kavrayınca kendisini daha iyi savunabileceği sarp bir yerde inşa edilmiş olan Banaz Kalesi'ne yerleşti. Erzak ve cephane hazırlığını da ona göre yaptı. İznikli Ali Paşa, Acemoğlu ve beraberindekileri Banaz Kalesi'nde kıstırdı(Aksu,1965:2).

Fakat mevsimin kış olması yanında kale etrafındaki su dolu hendekler yüzünden kaleye girilemedi. Ali Paşa ve askerleri ne yaptılarsa kaleyi ele geçiremediler. Muhasara uzun sürdü. Sonunda İznikli Ali Paşa'nın askerleri beklemekten bıktıkları için dağılmaya başlamışlardı. Bu durum karşısında Ali Paşa hava koşullarını da dikkate alarak kuşatmayı kaldırarak Kütahya'ya geri döndü.

Anadolu Valisi Ali Paşa durumu bir yazıyla İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul'dan gelen emirde Ali Paşa'nın ilkbaharda hazırlıklarını yaparak her halde Acemoğlu Ahmet ve avenesinin hakkından gelinmesi kendisinden istenilmiştir. Bununla beraber, İstanbul, büyük bir kuvvetle ilk saldırıda Acemoğlu'nun işini bitiremeyen Vali Ali Paşa itibar kaybına uğradığını düşünüyordu. Kendisine olan güveni sarsıldığı gibi başarısızlığı nedeniyle de yöre halkı üzerindeki şöhreti de olumsuz yönde etkilenmişti. Bu nedenle de bir yıl önce getirildiği Anadolu valiliğinden Aralık 1793 tarihinde alınarak Konya valiliğine tayin edilmiştir. Yeni görevine giderken yolda ölmüştür(Cevdet,1996:147).

Devletin Uşak Voyvodası Acemoğlu Ahmet'i ortadan kaldıramaması haysiyet mesele kabul edilerek daha etkin önlemler alınması yönünde kararlar verildi. Osmanlı Devleti, Acemoğlu sorununu Batı Anadolu'da nüfuz sahibi olan Manisa Voyvodası Karaosmanoğlu ailesine havale etti. Acemoğlu Ahmet kendisinin ortadan kaldırılması görevini Karaosmanoğlu'na verilmesinden haberdar olunca hemen avanesi ile birlikte Banaz Kalesi'ne sığındı.

Karaosmanoğlu ailesinden Manisa Voyvodası Hacı Mehmet Bey, Acemoğlu'nu ortadan kaldırma görevini alır almaz Banaz Kalesi'ni kuşattı. Osmanlı

kuşatmanın şiddetini her geçen gün biraz daha attırınca, Banaz Kalesi'nde tutunamayacağını anlayan Acemoğlu beraberindekilerle birlikte Simav ile Şaphane kazaları arasında bulunan Köpenez köyüne kaçtı. Acemoğlu'nun Köpenez köyüne geldiğini öğrenen Simav ileri gelenlerinden Nasuh oğlu Nasuh Ağa adamları ile beraber hemen harekete geçerek mahalli koşulların gerektirdiği taktikler kullanılarak bir şekilde Acemoğlu'nu ele geçirdi. Kafası kesilen Acemoğlu'nun kesik başı Karaosmanoğluna gönderilmiştir. Karaosmanoğulları da kesik başı payitahta, İstanbul'a göndermişlerdir. Acemoğlunun kesik başı ibret-i âlem için Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayûn kapısında üç gün süreyle teşhir edilmiştir(Cevdet, 1966:..204).

5.6. AZİM-ZADE ABDULLAH PAŞA(7 AĞUSTOS 1793- 11 MAYIS 1794)

Babası Şam Valisi Mehmet Paşadır. Babası Şam'da vali iken kendisine de mirimiran rütbesi verilerek Cerde Başbuğu⁵⁶ olarak atandı. Azim-zâde ailesi, içinden otuzun üzerinde vezir ve mirimiran çıkmış geniş bir ailedir. Ailenin geçmişi ve devlete hizmet edenlerin bağlılığı Abdullah Paşa için de referans olmuştur. Bu nedenle de babası Mehmet Paşa'nın Şam valisi iken ölümünden sonra kendisi, padişahça Şam valiliğine atanmıştır(Efendi,1994:137).

Daha sonra 1784 yılında Sivas valiliğine atanmıştır(Efendi, 1994:299). Burada iki yıl kaldıktan sonra 1786 yılında Diyarbakır valiliğine tayin edilmiştir. Diyarbakır valisi iken azledilip Rodos'a sürgüne gönderilmiştir(Efendi, 1994:366). 1787 yılında affedilerek önce Adana ve daha sonra da Konya valiliklerine atanmıştır(Süreyya, 1996. 79).

Konya valisi iken İznikli Ali Paşa ile yer değiştirerek Anadolu valiliğine atanmıştır (Süreyya,1996: 79). Osmanlı taşra yönetiminde eyalet valileri arasında karşılıklı yer değiştirmek suretiyle zaman zaman atamaların yapıldığına tanık olmaktayız. Atanma tarihi 7Ağus/1793'dir(BOA, HAT, 257/14756,29/Z/1207). Karşılıklı yer değiştirme şeklinde yapılan bu görev değişikliği fazla uzun sürmedi. Anadolu Eyaleti Valisi Azim-zade Abdullah Paşa görevinde bir yılını doldurmadan Halep valiliğine atandı(BOA, C..DH.,10/499,10/L/1208). Görüldüğü gibi 7 Ağustos

56 **Cerde Başbuğu**: Hac yolunun güvenliği için oluşturulan süvari birliği komutanlığı.

1793 yılında Kütahya'ya tayin olan Abdullah Paşa 11 Mayıs 1794 yılında Halep'e tayin edilerek görevinden ayrılmıştır.

Azim-zade Abdullah Paşa'nın Kütahya'da bulunduğu sırada meydana getirdiği bir esere rastlanılmamıştır. Arşiv kayıtları ve kaynaklar üzerinde yapılan araştırmalarda valiliği sırasında önemli bir olayda olmamıştır. Arşiv belgelerinde karşılaşılan en önemli olay vali değişimi nedeniyle infaz edilemeyen Günyüzülü Deli Ahmet'in idam kararının infaz edilmesinin ilgili emirle istenilmesidir. Ayrıca eyalet sınırları içinde yaşayan fukaranın gasp edilen haklarının iade edilmesi içinde açık emir verilmesidir(BOA,C..DH.,88/43/52,11/C/1208).

Azim-zade Abdullah Paşa Halep'ten sonra, Şam, Maraş, Diyarbakır, Mısır, tekrar Şam valiliğine atandı. 1807 yılında azledildi. 1808 yılında affedilerek Rakka valiliğine getirildi ise de tekrar azledildi. 1812 yılında Hamit sancağı mutasarrıflığına getirildi.1813 yılında 90 yaşın üzerinde iken burada vefat etmiştir(Süreyya,1996: 79).

5.7. ZAFRANBOLULU MEHMET İZZET PAŞA: (1794 -1812)

Hicri 1156 (1743) Safranbolu doğumludur. Mehmet İzzet Paşa 16 yaşında iken 1759 yılında İstanbul'a gelmiştir. Babası Zülüflü Baltacılar'dan İbrahim-zade Ali Ağa'dır. İzzet Mehmet Paşa, Kaptan-ı Derya Benli Hacı Mustafa Paşa'nın da yeğenidir(Danişmend,1971: 79). Saray Baltacılar Ocağı Ağa Kahvecibaşılığı'ndan mezundur.

Mehmet İzzet, amcası Benli Mustafa'nın da yardımıyla iyi bir eğitim yapmıştır. Önce amcasının Mustafa Paşa yanında işe başlamıştır. Sonra da amcazadesi İbrahim Bey ile birlikte kitabet ve inşa dersleri almıştır. Baltacıocağında çerağ(mumcu) olmuştur. Daha sonra Dârüssaâde ağası yazıcısı oldu. Darphane Emmini, Şah Sultan kethhüdası, Şehremini, Tersane Emmini görevlerinde bulunmuştur. Hanya, Diyarbakır, İçel Bender muhafızlıklarında bulundu. Cidde valiliği ve Boğaz muhafızlığından sonra Mart 1791 yılında da Mısır valisi oldu(Süreyya,1996:849).

III. Selim, Mısır Valisi İzzet Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa düşündüğünden onu İstanbul'a yaklaştırmak için Mayıs 1793 yılında Anadolu Eyalet valiliğini tevcih etmiştir(Cevdet,1996:192).

Eyalet valiliğine atanan İzzet Mehmet Paşa Mısır valiliğinden ayrılıp yeni eyaletinin merkezi paşa sancağı Kütahya'ya doğru yola çıktı. Beraberindeki heyetle birlikte yavaş yavaş ilerlemekteydi. Kütahya'ya da varmak üzereydi. İşte tam bu sırada Padişah, iyice yaşlanan ve devlet otoritesini sağlayamayan Sadrazam Melek Mehmet Paşa'yı görevinden azletti. Acele olarak bir hat-tı hümayun düzenlendi. Tecrübeli bir devlet adamı özel ulak olarak görevlendirildi. Gizlice yola çıkartıldı. İzzet Mehmet Paşa'nın hemen İstanbul'a gelmesi istenildi. Özel ulak, padişahın hat-tı hümayununu İzzet Mehmet Paşa'ya vermek için Kütahya'ya geldiğinde, İzzet Mehmet Paşa daha görevine başlamamıştı. Özel ulak yoluna devam ederek, İzzet Mehmet Paşa ile Gediz yakınlarında karşılaştı. Hat-tı hümayunu alan paşa kılık değiştirerek yanına aldığı birkaç adamıyla birlikte 20 Ekim 1794 tarihinde İstanbul'a gelerek padişah huzuruna çıkarak Mühr-ü Hümayun kendisine verildi(Cevdet,1996:195).

Yukarıda da açıklandığı gibi Anadolu valiliği'ne atanan İzzet Mehmet Paşa görev yeri Kütahya'ya gelerek görevine başlamadan sadrazam oldu. Sadrazamlıkta 3 yıl 10 ay 12 gün kaldı. Napolyon Bonaparte'nin Mısır'ı uzun süredir işgal söylentileri dolaştığı halde bu işgalin önlenmesi için hiçbir önlem almamıştı. Daha doğrusu Fransız işgalini öngörememişti. İleri görüşlü biri olmadığı içinde Mısır işgale uğramıştı. Fransızların Mısır'ı işgalinden sonra sadrazamın işe yaramadığını gören padişah onu 30 Ağustos 1798 tarihinde görevinden azil ederek Sakız adasına sürgüne gönderdi(Sertoğlu,2011:2803).

Sürgünü daha sonra aynı sene içinde mukataası olan Manisa Sancağına çevrildi. Manisa'da 14 yıl kaldıktan sonra 19 Eylül 1812 yılında orada öldü. Ölümüyle çok büyük serveti olduğu ortaya çıktı. Devlet bütün paralarına el koyarak hazineye aldı.

İzzet Mehmet Paşa'nın doğduğu şehir olan Safranbolu'da 1796 tarihinde çarşı içinde İzzet Mehmet Paşa Cami'ni yaptırdığı, yine Safranbolu'da çarşı içindeki “Paşa Suyu” olarak bilinen içme suyunu getirdiği bilgileri Safranbolu Kaymakamlık sitesinde yer almaktadır(www. safranbolu. gov. tr.2014).

5.8. KÜRD SEYYİD ALİ(ALO) PAŞA(1794-1795;1796-1798)

Kaynaklarda Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa'nın kendisi için kullanılan Alo Paşa (Uzunçarşılı, 1932:126;Öztuna,2005:1123), Alev Paşa(BOA, HAT,

111/5533,21/L1213;Süreyya, 1996: 279), Seyyid Ali Paşa(BOA, HAT, 228/12701,21/Z/1210) unvanlarına rastlanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge ve hatt-ı hümayûnlarda bu unvanların hepsinin de kullanıldığı görülmüştür. Bu lâkaplardan en fazla "Seyyid Ali Paşa" unvanıdır. Seyyid Ali Paşa'nın doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi elde edilememiştir. Gençliği ve eğitimi konusunda da herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Yukarıda genel olarak söz edildiği üzere biyografi koleksiyonlarında Osmanlı'nın önemli üst düzey görevlileri hakkında görev öncesi bilgilere rastlamak mümkündür. Bu nedenle Seyyid Ali paşa gibi pek çok paşanın geçmişi hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunamamıştır. Vezirliğe yükseldiğine göre Enderun'dan yetiştiği kanaatine varılmıştır.

Seyyid Ali Paşa'nın Kürt kökenli olduğunu kendi vakfiyesinden bilmekteyiz. Vakfiye kayıtlarına göre babası Kürt Esseyid Süleyman Ağa bin Ali'dir (Uzunçarşılı,1932:127). Böyle olunca da memleketinin Osmanlı sınırları içinde bulunan doğu illeri olduğu anlaşılmaktadır. Ali Paşa 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında önceki sadrazamlardan İsmail bölgesi seraskeri olan Cezayirli Hasan Paşa'nın yanında yetişmiştir. Bu savaşta önemli bir stratejik yer olan İsmail⁵⁷ harbinde Çarhacılık⁵⁸ yapmıştır(BOA,C.AS.814/34595,20/Ra/1204). Seyyid Ali Paşa Rus savaşı devam ederken 1789 tarihinde Adakale'ye⁵⁹ yardım için görevlendirilmişti. Ali Paşa'nın daha sonra Vidin Çarhacılığı'na getirildiğini görmekteyiz (BOA,C.AS.444/18497, 28/Z/1204).Bu görevlerdeki cesaret ve başarısından dolayı önce Vidin muhafızlığı, sonra da Niğbolu mutasarrıflığına getirilmiştir(BOA, C.AS.149/6577, 29/L/1206). Bu görevleri ile cesaretle yerine getiren Ali Paşa sırasıyla, Çirmen⁶⁰ mutasarrıflığı ile Niş

⁵⁸ **Çarhacılık:** Yürüyüş halindeki ordunun önünde giden seçkin süvari birliği komutanına veriler unvandır(M.Zeki pakalın,C,I,s.326).

⁵⁹ **Adakale:** Tuna Nehri üzerinde bir adaydı. Fatih döneminde alındı. Macaristan'ın kilidi, Romanya ve Sırbistan'ın anahtarı deniliyordu. Tuna üzerinde suyunu kontrol altında tutan çok stratejik bir öneme sahipti. Ahalisi Türk olan bu adanın1878 Berlin antlaşması ile statüsü unutuldu.1923 Lozan antlaşması ile Romanya'ya bırakıldı. 1,8 km uzunluğu 400 metre genişliği olan adada bir cami ve minaresi,750 nüfus 1972 yılına kadar Türk olarak yaşadılar.1972 yılında. Romanya ve Yugoslavya anlaşarak Tuna üzerine yapılan Demirkapı Barajı sonucu ada sular altında kaldı. Ahalisinin büyük çoğunluğu Türkiye'ye gelirken, bazı aileler Köstence, Temeşvar ve Bükreş'e göç ettiler(TDVA,C,I,s.340).

⁶⁰ **Çirmen:** Edirne'nin kuzey-batısında iyi bir kaleye sahip Osmanlı sancağı idi. Dağlı eşkıyası ile mücadelede üs olarak kullanılmıştır. Bu gün Yunanistan'ın sınırları içindedir (DİA,C.8,s341).

muhafızlığı görevlerine getirildi(BOA, C.DH.103/5124,05/Ca/1208). Bu görevlerine ek olarak dağlı eşkıyasının ortadan kaldırılması görevi verildi(BOA, C.AS.,896/38565, 29/Ş/1208) Başarılı hizmetlerinden dolayı önce mirimiran sonra da vezirlik rütbesine yükseltilerek Karaman valiliği ve Çirmen sancağı tevcih edildi. Eşkıya ile mücadeleye devam etmesi için kendisine hüküm gönderildi. Karaman valiliğine ibkaen yeniden tayin edildi (BOA, C.AS.,27/1216, 10/L1208).

Seyyid Ali Paşa yukarıda belirtilen görevlerden sonra 13 Aralık 1794 tarihinde de Anadolu valiliğine tayin edildi(BOA,C.DH.,6/297,20/Ca/1209; BOA,C.DH., 147/7313,29/Ca/1209). Aynı zamanda yeniden Edirne, Filibe civarında bulunan birkaç yıldır halkı canından bezdiren dağlı eşkıyasının ortadan kaldırılması görevi verildi

Bilindiği gibi XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, 1792 yılında Osmanlı-Rus ve Osmanlı- Avusturya savaşlarının sona ermesiyle ayanların başıboş bıraktıkları emirlerindeki kuvvetler Rumeli'de dağlı eşkıyasını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti ortaya çıkan, dağlı eşkıyaları temizlemek için hem Rumeli'deki vali ve ayanlardan hem de Anadolu'daki vali ve ayanlardan yararlanma yoluna gitmişti(Özkaya, 1976: 149).

Bu bağlamda Anadolu Valisi Ali Paşa da yukarıda belirtildiği gibi Rumeli'de görevlendirildi. Ali Paşa bütün gücüyle eşkıyayı sıkıştırdı ise de tamamen ortadan kaldıramadı. Eşkıyalar görünürde pişman olmuş gibi davranıp Ali Paşa'dan af ve aman dilediler. Aracılar göndererek Ali Paşa'nın emrinde olduklarını, bir daha devlete karşı isyan etmeyeceklerini ifade ettiler. Onların sözlerine kanan Ali Paşa isyankârların eşkıyalıktan vazgeçtiklerine ikna olmuştur. İsyankârlar çok üst perdeden Ali Paşa'dan bir talepte de bulundular. Ali Paşa'nın huzurunda, Ali Paşa ne tarafa gitmek isterse onunla beraber gitmek için yemin etmişlerdi. Ali Paşa Eşkıyalar ile aralarında varılan mutabakat durumunu İstanbul'a bildirdi(Cevdet, 1966:205).

Ali Paşa eşkıyaların yaptıklarından pişmanlık duyduklarını, kendisi emrinde hareket edeceklerini bildirmekle de yetinmedi. Başta Kara Hasan olmak üzere İstanbul'dan eşkıyanın affını istedi. Bu talep sonrası olaylar Ali Paşa aleyhine hızla gelişmeye başladı. İstanbul Ali Paşa'nın bu talebini kabul etmediği gibi kendisinin Rumeli'nden hemen ayrılarak Anadolu valiliğine gitmesi emredildi(BOA, HAT,229/12782,29/Z/1209).

Ali Paşa'nın emrine girmiş gibi görünen eşkıya bu haberi alınca Ali Paşa'ya verdiği sözden cayarak Ali Paşa'nın yanından dağıldı. Bunun üzerine maiyetindeki eşkıyaya sahip olamayıp kaçmalarına neden olduğu için İstanbul, Ali Paşa'ya daha da kızmış olup Anadolu'ya geçmemesini Gelibolu'da kalması yönünde ikinci bir emir göndermiştir. Ali Paşa İstanbul'dan gelen emri dinlemeyerek Gelibolu'dan Anadolu sahiline geçerek Kütahya'ya doğru hareket etmiştir. Payitahtın emirlerine itaat etmeyen Ali Paşa'nın bu defa vezirliği alınarak maiyetindekiler dağıtılıp kendisinin Balıkesir'de zorunlu ikamete tabi tutulması yönünde bir başka emir gönderildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır(BOA,C..DH.54/2679,29/Ş/1209). Böylece Seyyid Ali Paşa'nın ilk Anadolu valiliği 7 ay devam etmiş oldu.

Devlet, Ali Paşa'nın bu isyanı üzerinde önemle durmuştu. Zaman zaman uyguladığı bir yöntemi burada da uyguladı. Valisini ortadan kaldırmak için yerel güçleri devreye soktu. Bu nedenle emirleri dinlemeyen Ali Paşa'yı ortadan kaldırmak için Haymana Âyanı Abdi-zade, Ankara civarından Âyan Çapar-zade Süleyman, Manisa civarındaki ayanlardan Karaosmanoğlu Hacı Ömer ve Hacı Mehmed, Kayseri Mütesellimi Sadık Ağa birlikte hareket ederek Ali Paşa'yı yakalamaları emredilmişti. Görevlendirilenlerin ihmali görülürse cezalandırılacağı verilen bu emirde açıkça duyurulmuştu(Özkaya,1976:150).

Devlet, Anadolu Valisi Ali Paşa'nın tuğlarını söküp vezirliği ve valiliği üzerinden alıp Balıkesir'de zorunlu ikamete tabi tutunca yerine Anadolu valisi olarak sadaret kethüdalığından ayrılan Hacı Ebubekir Ağa'yı atadı (BOA, HAT,1414/57784, 29/Z/1209).

Ali Paşa, Balıkesir bölgesinde etrafındaki adamları ile başıboş dolaşırken bölgenin namılı ailelerinden Karaosmanoğlu Hacı Ömer ile çarpışınca iyice korkup can derdine düştü. Araya sadrazam, şeyhülislam ve bazı nüfuzlu kişileri devreye soktu. Hatta yerine gelen Anadolu Valisi Ebubekir Paşa dahi İstanbul'a şefaath mektubu yazdı. Bütün bu girişimleri sonunda Ali Paşa kendini affettirmesini bilmiştir. Vezirliği iade edilerek tekrar 21 Mart 1795 tarihinde Karaman Valiliği'ne tayin edilmiştir(Cevdet, 1966:206;BOA,C.DH.,54/2679,29/Ş/1209).

Ali Paşa bir yıl kadar Karaman valiliği yaptıktan sonra 12 Mayıs 1796 yılında Rakka valiliğine atanmıştır(BOA,HAT,1404/56799,05/Za/1210). Rakka valisi iken

kendisine Anadolu valiliği de tevcih edilmiştir. BOA 'de bulunan belgelerde Seyyid Ali Paşa'nın bu tarihlerde Rakka ve Anadolu valiliği birlikte uhdesinde bulunmaktaydı(BOA,HAT,198/9990,29/Z/1210). Yapılan tayinle Ali Paşa 12 Mayıs 1796 yılında ikinci defa Anadolu valiliğine getirilmiş oldu. Seyyid Ali Paşa'nın Ali(Alo) Paşa Camii olarak bilinen ve bu günde hala şehrin en işlek caddesi üzerinde ibadete açık camiye ikinci Anadolu valiliğinde yaptırdığı kitabesinden anlaşılmaktadır.

Anadolu valiliğine atandıktan kısa bir süre sonra tekrar Ali Paşa'ya 29 Nisan 1796 tarihli emirle eşkıya üzerine giderken İstanbul'a uğraması, padişahın huzuruna çıkarılacağı kendisine bildirilmiştir(BOA,HAT,64/2812,02/Za/1211). Ardından gerekli hatt-ı hümayûnlar da çıkartılarak 29 Mayıs 1796 tarihinde Rumeli eşkıyası üzerine memur edildi(BOA, HAT,1412/57509,02/Z/1211) Ali Paşa bu emirler üzerine Askerleri ve maiyetiyle birlikte İstanbul'a hareket etti. 2 Temmuz 1797 tarihinde Kütahya'dan yola çıkmış olan Ali Paşa'ya 14 temmuz 1796 tarihli bir başka emirle askerleri, maiyeti ve eşyalarının Üsküdar'dan karşıya geçmesi için Ayvansaray ve Balat limanı iskeleleri, yeteri kadar mavna ve kayıklar tahsis edilmiştir(BOA, C.AS.,222/9428,08/M/1212).

Temmuz ayının ortalarına doğru İstanbul'a gelerek önce Sadr-ı âzam, Şeyh-ül İslam ve Kaptan-ı Derya ile görüştü. Temmuz ayının ortalarına doğru Göksu Kasrı'nda III. Selim'in huzuruna çıktı. Padişah kendisine bazı önerilerde bulundu. Ali Paşa bu ziyaretlerden sonra biraz daha İstanbul'da kaldıktan sonra Davut Paşa kışlası üzerinden Edirne'ye doğru yola çıktı(Cevdet,1966:394).

Pasbanoğlu(Pazvantoğlu) üzerine harekete geçen Ali Paşa, Vidin ile Kalafat arasında Tuna Nehri üzerindeki Pazvandoğlu'na ait bir adayı ele geçirdi. Rumeli Valisi Mustafa Paşa ile işbirliği yaparak 24 Haziran 1797 tarihinde üç koldan saldırıya başlamıştır(BOA, HAT, 64/2789,08/Z/1211). Ali Paşa Pazvandoğlu'nu işgal ettiği yerlerden geri püskürterek onu Vidin kalesine hapsetmiştir(Bkz.Ek:VIII). Ali Paşa, Pazvandoğlu'nun sıkıştırılması ve savaşa devam edilmesi için diğer vezirlerinde harekete geçerek savaşa katılmaları konusunda Serasker Hüseyin Paşa'dan talepte bulunmuştur. Ali Paşa bu talebinin içeriğini konu ile ilgili olarak payitahttan emir çıkartılması oluşturmaktaydı(BOA, HAT, 60/2667,12/Z/1211).

Rumeli'de isyan eden Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman Paşa'nı ortadan kaldırılmasına memur edilen Seyyid Ali Paşa'ya Trabzon eyaletinin tevcih edildiğini

BOA’de bulunan bir belgeden öğrenmekteyiz(BOA,HAT,1410/57272,29/Z/1211). Asli görevi yanında bazı eyalet valilerine başka eyaletlerin tevcihinin uygulamasının yapılması Osmanlı taşra yönetiminde zaman zaman rastlanılmaktadır.

Ali Paşa’ya Rumeli’de eşkıyayı ortadan kaldırmada başarılı olamadı. Dağlı eşkıyasını ortadan kaldırması için bu defa Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa görevlendirildi. 3 ay gibi bir zaman Rumeli de kalan Seyyid Ali Paşa geri çağrıldı (Cevdet,1966:396).

Devlet padişahın emirlerini dinlemeyen Paspanoğlu’nu ortadan kaldırmak için bu defa daha büyük önlemler almaya karar verdi. Operasyonu yönetmek için Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa görevlendirildi. Çok büyük hazırlıklar yapıldı. Bürokratik kadrolarda gerekli değişiklikler yapıldı. Bu bağlamda daha önce Rumeli’den geri çağrılan Ali Paşa eşkıya ile mücadelede Rumeli’de yeniden görevlendirildi. Yeni görev yerine hareket etmek için Kütahya’dan 15 Ocak 1798 tarihinde ayrıldı(BOA, HAT,222/12367,27/B/1212). Ali Paşa Gelibolu’ya geçerek Serasker Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ile buluşmuştur. Hüseyin Paşa’dan emirler aldıktan sonra görev yeri olan Vidin ve Kalafat’a gitmek için onun yanından ayrılmıştır(Cevdet,1966:405)

Ali Paşa 15 Şubat 1798 tarihinde Niğbolu civarında bulunan ve Paspanoğlu hakimiyetinde olan Berkofça, Akhisar ve diğer yerleşim birimlerini kurtarmak için harekete geçti(BOA,C.AS.,67/3156,28/Ş1212). Osmanlı ordusu Sofya ve Lofça üzerinden Vidin’e doğru ilerleyişini sürdürdü. Niğbolu Kalesi Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa ve Adana Mutasarrıfı Yusuf Paşa, Silistre v valisi emrine verilerek kale nehirden ve karadan kuşatıldı. Terseneklioğlu İsmail Ağa ile birlikte diğer yöre ayanları birlikte hareket ederek kaleyi sıkıştırmaya başladılar. Operasyonu bizzat Silistre valisi yönetti. Mart ayının ortalarında Niğbolu Kalesi isyancıların elinden alınarak Paspanoğlu adamlarından olan ve kaleyi savunan elebaşı Otuzbiroğlu Emin Ağa ve üst düzey askeri görevlilerden bazı binbaşılar olmak üzere Paspanoğlu’nun ikiyüz militanı idam edildi(Cevdet,1966:.410).

Niğbolu kalesi alınıp buralarda eşkıyanın beli kırıldıktan sonra Seyyid Ali Paşa Eflak’ın muhafazası için kethüdası Mustafa Paşa’yı harekete geçirdi(BOA, HAT,62/2738,20/N/1212). tarafına yöneldi. Bu arada Anadolu Valisi Ali Paşa 21 Şubat 1798 tarihinde Eflak’ın muhafazasına görevlendirildi. Ali Paşa önceliği Paspanoğlu’nun

baskısı altında olan Eflak bölgesine verdi. Kendisine çeşitli top ve cephane ve benzeri askeri malzeme desteği sağlandı. Harekata katılan diğer paşa ve mutasarrıflarla birlikte 17 Mart 1798 tarihinde Vidin kalesi sıkıştırılmaya başlandı (BOA,C.AS.,791/33509,29/N/1212).

Serasker Küçük Hüseyin Paşa, Seyyid Ali Paşa ile Gelibolu'da görüşmesinden sonra payitahta geri dönmüştür. Balkanlardan gelen olumlu haberler payitahta memnunluk yarattı. Bunun üzerine eşkıya ile mücadelede etkinliği görülen bazı mutasarrıflara vezirlik unvanları verilerek taltif edilmişlerdir. Elde edilen başarılar payitahta yeniden değerlendirilmiş olup, bu harekatta devletin başarısızlığa tahammülü olmadığından ek tedbirler alınma yoluna gidildi.

Alınan yeni kararlar çerçevesinde Serasker Küçük Hüseyin Paşa İstanbul'da fazla kalmadı. Paspanoğlu isyanını tamamen ortadan kaldırmak için Rumeli'ye gitti. Durumdan haberdar olan Pasbanoğlu eşkıyası Vidin Kalesi'ne sığınmış gerekli hazırlıklarını yapmıştı. Serasker Vidin Kalesi'ne yapılacak saldırıyı bizzat yönetecekti. Çoban Köprüsü denilen yerde kurulan çadırda serasker görevli vüzera ve mirimiranlardan oluşan meşveret meclisini topladı. Görev bölümü yapıldı. Karadan ve denizden Pasbanoğlu kuşatıldı. Ali Paşa'da diğer paşalar gibi bu kuşatmada görevliydi. *“Seraskerin maiyetinde yeniçeri ortalarından kuvvetler verildi; atmıştan fazla Anadolu ve Rumeli ayanı ve valilerine emirler göndererek, bunların tedarik edecekleri kuvvetlerle ordu-yı Hümâyûna iltihakları bildirildi. Bir ince filo Tuna yoluyla Vidin'e yürümesi için hazırlıklar yapıldı. Hüseyin Paşa ordusu 120.000 kişiye baliğ olmakta idi”*(İA,1964:534).

Nitekim Vidin Kalesi 30 Haziran 1798 tarihinde her taraftan saldırıya geçildi. Paspanoğlu karşı taarruzda bulundu. Fakat Fransa'nın Mısır'a ve Adriyatik kıyısında bazı topraklarına saldırısı belli olduğundan bazı paşalardan buraların muhafazası istenildiğinden Serasker Küçük Hüseyin Paşa maiyetinden ayrılmışlardı. Bu durum Paspanoğlu ile savaşılan ordunun gücü epeyce azalmıştı. Kuşatılan Vidin Kalesi'ni savunan Paspanoğlu tarafından yapılan karşı saldırı ve kale etrafındaki su dolu hendekler yüzünden kuşatmada başarılı olunamadı. Osmanlı ordusundan ikiyüz seçkin asker bu kuşatmada şehit oldu(Cevdet,1966:415).

Osmanlı ordusu kuşatması devam ederken eşkıya ile daha etkin uğraşı vermesi için Anadolu Valisi Ali Paşa Rumeli valiliğine getirilmiştir(Karataş,2011:133). Fakat 4 Ağustos 1798 tarihli bu tayin emrinin Pazvantoğlu ile yapılan savaşı etkilenmemesi için mevcut Rumeli Valisi el-Hac Mustafa Paşa ile Rumeli'ye atanan Anadolu Valisi Ali Paşa'dan gizli tutulması istenilmiştir(BOA, HAT,41/2110,21/S/1213).

Kuşatma devam ederken bir gün Seyyid Ali Paşa, Küçük Hüseyin Paşa'nın karargâhından çıkıp kendi ordugâhına giderken eşkıya başının adamları saldırıya geçtiler. Bir gurup eşkıya Tırhala Mutasarrıfı Osman Paşa'nın metrislerine saldırdı. Diğer bir gurubu ise Serasker Hüseyin Paşa karargâhına saldırdı. Mutasarrıf Osman Paşa şehit oldu. Seyyid Ali Paşa Vidin'de Serasker Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna saldırması sırasında kılını bile kıpırdatmamıştı. İsyancıların karşı saldırılarına kayıtsız kalmıştı. İsyancıların saldırılarını görmezlikten gelen Ali Paşa ayrıca isyancılarla mücadele eden Osmanlı ordusuna yardım edenlere de engel olup onların yanında kalmalarını sağlamıştır. Devletin güç koşullarda eşkıyayı kaldırması için hazırlanan ordusu yenilerek dağılmış, devletin itibarı sarsılmıştır. Bunun yanında eşkıyaya karşı yürütülen harekâtın lojistik bakımdan harcamaları devlete çok büyük miktarda ekonomik yük getirmiştir(Cevdet,1966:418).

Burada yeri gelmişken bir saptamayı yapma gereğini duymaktayız. Ali Paşa neden isyancılarla mücadele eden Serasker Küçük Hüseyin Paşa ve Osmanlı ordusuna yardım etmemiştir? Bu soruya yanıtlarken bütün tarihçilerin hemfikir olduğu yaklaşımı paylaşmak gerekir. O'da şudur: Serasker Hüseyin Paşa sert mizaçlı bir komutandı. Otoriter tutumu beraber çalıştığı üst düzey görevliler arasında kırgınlıklar yaratmıştı. Çevresindeki vali, mutasarrıf ve ayanlar onun Pasbanoğlu isyanından zaferle çıkmasını istemiyorlardı. Zira Pasbanoğlu ortadan kaldırıldıktan sonra zaman zaman devlete başkaldıran, Ali Paşa, Tepedelenli Ali Paşa ve diğer ayanlara sıranın kendilerine geleceğini düşünüyorlardı(Cevdet, 1966:418). Sadece Ali Paşa değil diğer görevlilerde aynı gevşekliği ve ihmali göstermişlerdir. Ali Paşa'nın bu davranışı Serasker Küçük Hüseyin Paşa'nın değerlendirmesiyle devlete ihanetin kelime anlamı ile taa kendisiydi.

Anadolu Valisi Ali Paşa sadece Pasbanoğlu olayına karşı tutumu ile değil, savaş sonrası davranışları ile de Osmanlı Devleti'ne karşı isyankâr tutumunu devam ettirmiştir. Serasker Küçük Hüseyin Paşa Vidin bozgunundan sonra kışın yaklaşması

nedeniyle ordunun toplanarak kışı Vidin civarında geçirilmesi emretmişti. Ali Paşa ise bu emre uymadı. Yaklaşan kış koşulları nedeniyle askerleri toplayıp Vidin çevresinde kışı geçirmeleri gerekiyordu. Çünkü Eşkiya fazla cesaret edemeyip etrafa yayılmamalıydı. Ali Paşa verilen emirleri dinlemedi. 15.000 civarında piyade ve süvari askerlerini toplayıp Vidin çevresinden ayrılarak Lom denilen bölgeye çekildi. İsyancılara karşı uygulanacak mücadele yönteminin tespiti için yapılacak toplantı dolayısıyla on beş gün Berkofça'da beklemesi emredildiği halde oraya da gitmedi. Verilen emirlerin aksine Ivrace'ye gitti. Bununla da yetinmedi. Görevini tamamen bırakarak askerlerini Sofya'ya gönderdi. Kendisi de isyancı başı Pasbanoğlu Osman Paşa ile haberleşmeye başladı(Cevdet, 1966:418)

Ali (Alo) Paşa bu davranışlarıyla açıkça devlete başkaldırmış, ihanet etmişti. Kaptan-ı Derya Serasker Hüseyin Paşa bu başkaldırı ve ihanetin cezasını kendi elleri ile verecekti. Öyle de yaptı. Hüseyin Paşa önce Ali Paşa'nın öldürüleceği izlenimini ortadan kaldırmak için bir plan yaptı. Hüseyin Paşa Rahova'da bulunduğu sırada hazırladığı senaryoyu uygulamaya koydu(Bkz.Ek:VIII). Ali Paşa'ya haber saldı. Karargâhına gelmesini, birlikte çalışacaklarını, daha yapacak çok işleri olduğu haberlerini gönderdi. Ali Paşa kendisine yapılan bu iltifata inanarak seraskerin yanına gitti. Kendisi için hazırlanan konağa yerleşip bir kaç gün orada en iyi şekilde ağırlandı. Küçük Hüseyin Paşa, Ali Paşa'ya karşı çok iyi davranıyor gözüküyordu. Bu davranışlar sonucu Ali Paşa kendisi hakkında seraskerin olumlu düşündüğü algısına kapıldı.

Serasker Küçük Hüseyin Paşa, Ali Paşa'nın kellesini almak için önceden yaptığı planı uygulamaya koydu Seyyid Ali Paşa'yı bazı sorunların görüşülmesi için 3 Cemazi'l-Aher 1213(12/Kasım/1798) günü kendi konağına davet etti. O günü birlikte geçirdikten sonra akşam namazını birlikte kıldılar. Yemek yenildiği sırada içerideki hizmet edenler dışarı çıktıkları anda Hüseyin Paşa'nın önceden hazırlanan silahlı adamlar içeri girdiler. Ali Paşa ayak seslerini duyup arkasına baktığında onları görüp çok şaşırılmıştır. Bu şaşkınlıkla, ne oluyor diye Hüseyin Paşa'nın yüzüne baktığı sırada Hüseyin Paşa tabancasını Ali Paşa'nın üzerine doğru ateşledi. Tabancadan çıkan iki kurşundan biri Ali Paşa'nın yüzüne diğeri ise göğsüne isabet etti. Ali Paşa yaralı olarak karşı taarruza geçti. Ali Paşa kendini savunmak için tabancasını ateşleyip yanındaki pala ile Hüseyin Paşa'ya karşı hamle yapmaya çalışırken, önceden hazırlıklı olan ve odaya girmiş bulunan Hüseyin Paşa'nın silahlı adamları Ali Paşa'nın üzerine çullanarak orada

kafası kesmişlerdir(Cevdet,1966:419).

3 Cemazi'l-Aher/1213(13 Ekim/1798) tarihinde öldürülen Ali Paşa'nın kesik başı 26 Ekim 1798 günü İstanbul'a getirildi(BOA, HAT,105/4121,11/C/1213). Usul olduğu üzere Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayun kapısında yani Sultan Ahmet Camii tarafına bakan kapının yüzünde bulunan oyuklara konularak daha önceki vatan hainlerinde olduğu gibi üç gün süreyle halka teşhir edildi. Ali Paşa'nın başı teşhir edildikten sonra Karaca Ahmet Mezarlığı'na gömülmüştür. Seyyid Ali Paşa'nın 11 satırlık ve 3844⁶¹ nolu mezar taşı kitabesinin dokuzuncu satırında “Mağfur” ibaresi geçmektedir. Bu da yargılanmış anlamına gelmektedir. Ali Paşa'nın başının kesilerek İstanbul'a gönderildiğine dair belge ve mezar taşına ilişkin fotoğraf ekte verilmiştir(Bkz,Ek:IV,XI).

Maktule ait Kütahya'da bulunan iki çiftliğinin satılması için emir verildiği görülmektedir(BOA, C..ML...,341/14049,27/L/1213). Yine arşivde bulunan bir başka belgeye göre Zağra köyündeki çiftliği hakkında ne gibi işlem yapılacağı sorulmaktadır(BOA, C..DH...,111/5533,21/L/1213). Anadolu esbak valisi Maktul Ali Paşa'nın Kütahya'da bulunan bir başka çiftliği de hazinece zapt edilmiştir(BOA, C..DH...,335/13741,21/L/1213).

Asi ilan edilerek kellesi alınan Kürd Seyyid Ali Paşa yerine Anadolu Eyalet Valisi olarak kimin atandığı konusunda belgelerde karışıklık vardır. Rastladığımız belgeye göre Gürcü Osman Paşa'nın atandığı biliniyorsa da atama tarihleri uyumlu görünmüyor(BOA, HAT, 210.1295.29/Z/1213)

Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa, Kütahya'da eser bırakan valilerdendir. Kendisi tarafından yaptırılan Ali (Alo) Paşa Cami halen ibadete açıktır. Caminin iki kapısı vardır. Cadde kapısının üstündeki çini üzerine inşaatının tamamlandığı tarih yer almaktaymış. Burada caminin bitiş tarihi olarak Hicri 1212(Miladi 1797) yazılıymış(Uzunçarşılı,1932:126). Tarafımızdan yapılan incelemede bu çinilerin yerinden sökülmiş olduğu, yerlerinin boş olduğu görülmüştür.

⁶¹ **Ali Paşa'nın Mezarı:** İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın Kütahya Şehri adlı eserinde mezarın Karaca Ahmet Türbesi karşısındaki Karaca Ahmet Mescidinden Selimiye'ye giden yolun sağ tarafındaki set üstünde olarak göstermektedir. Araştırmacı ise 3844 nolu mezar taşını Karaca Ahmet Mescidinden Koşuyolu istikametinde çevreyoluna giden yolun sol tarafındaki adada bulmuştur. Kütahya Şehri adlı eserdeki bilginin düzeltilmesi gerekmektedir.

Bugün ise Ali Paşa Camisi'nin ana caddeye bakan duvarının üstünde Milâdî 1796 tarihinde yapıldığını belirten bir levha bulunmaktadır. Bu tarihin düzeltilmesi gerekmektedir.

Yine caminin medrese tarafındaki kapısının üzerinde ise tahta levha üzerine yazılmış iki kitabesi İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın eserinde yer almaktadır. Kapının solunda yer alan kitabe dergâh-ı âli kapıcı başlarından Said Efendi tarafından yazılmıştır. Bugün o levha bulunamamıştır. Nesih ile tahta levha üzerine yazılan kitabeden bazı satırlar şöyledir (Uzunçarşılı, 1932:126).

جناب حضرت سيد علي پاشاي اكرمكم او دستور كرمكس تركه فرط جود بخشندن كرمه سنت پيغمبري احيا واجرايه جناب مرتضادن حق موروئي شجاعته كمال قوت بخشيله آز وقت ايچره دولته اناطولييه والي اولدي چون اجلال دولته سرايك پيشگاه باب عاليسي فضا سنده اجابت رأس اقبال اوزره ال قالديردى آمينه	خدا درگاه لطفك جمله ناسه ملجاء ايتدى سخا شرم ايلدى احسان لال اولدى حيا ايتدى همان جدى على المرتضايه اقتدا ايتدى كرمه حق بودر كم حق اجداده وفا ايتدى وزيران جهانك جمله سنه اعتلا ايتدى كو تاهيه سرايى خا كپايك تويا ايتدى بو جامعله تمامك بنايه ابتدا ايتدى سعيد بنده كم تاريخ ايچون بدأ دعا ايتدى
بو عبد احقر ناچيزى لطف سائق تقدير سعيدا سويلدم الهام غيبي برله تاريخن	مشرف ايلدى چون خدمتنده خا كپا ايتدى بو عالي معبدى سيد على پاشا بنا ايتدى

۱۲۱۲

Diğer levhada talik ile yazılmış on beyitlik tir. Aşağıda verilen kitabede bugün yerinde bulunamamıştır. Bu kitabenin son beyitinde cami inşaatının Hicri 1212(1797) tarihinin yazılı olan tarih ile aynı olduğu yani cami inşaatının Hicri 1212(1797) tarihinin başlarında bittiği anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1932:127).

الله ايچون ايتمش بنا دنياده هر كيم مسجدي آصفلرك عالي سيدر ، جامعلرك باني سيدر ياپدى سرايك قربنه بو جامعي زينت ويره مبدأ سنه اى زاشدا تاريخ بودر آيله دعا	جنت ايچنده مصطفى برخانه ياپيلور ديدى اناطولى والي سيدر دولتي اولسون سرمدي اطرافن ايتدى مدرسه آصف نظير هم برمكى سيد على پاشا بنا ايتدى بو عالي معبدى
---	--

Ali Paşa bundan başka biri caminin yanında, diğeri ise Arasta çarşısında olmak üzere iki medrese daha yaptırmıştır. Gerek camii yanındaki medreseden gerekse Arasta çarşısındaki medresesinden günümüze hiçbir eser kalmamıştır (BOA,C.MF., 20/995,25/Z/1211). İbadete açık olan caminin bugünkü görünümü ile medrese tarafındaki giriş kapı üstündeki yazıya ait fotoğraflar ekte verilmiştir(Bkz,Ek:IX,X).

5.9. HACI EBU BEKİR PAŞA(LOKMACI): (1794-1796)

Lokmacı olarak ta anılan Ebubekir Paşa kapıcıbaşı görevinde iken yükselerek 1789 yılında İsmail ordusunda defterdar oldu. Osmanlı-Rus savaşı sırasında yararlık gösterdi. Bu nedenle de savaş alanında bulunan Rus orduları generaline elçi olarak gönderildi. 14 Ekim 1793 tarihinde Rakka'ya memur olarak gönderilirken Üsküdar'dan geri çevrilerek Sadaret Kethüdalığı görevi verilerek payitahtta bırakıldı (Süreyya,1996:434).

Bu görevinde bir yıl dolmadan 7 Aralık 1794 yılında azledildi. Ebubekir Paşa azledildikten sonra, önce kendisine rütbe-i vezaretle Anadolu Eyaleti tevcih edildi(BOA, C..DH.,68/3373,29/B/1209). Yukarıda Ali Paşa'nın vezaretinin üzerinden alınmasından söz edilmişti. İşte aynı hat ile daha önce vezirlik verilen Kethüda-yı sabık Hacı Ebubekir Ağa Anadolu valisi olarak tayin oldu(BOA, HAT,1414/57784, 29/Z/1209).

Anadolu Valisi Ebubekir Paşa göreve başladıktan sonra yaptığı ilk icraatlardan birisi selefi olan Seyyid Ali Paşa'nın birinci Anadolu valiliğinden sonra alınan vezirlik rütbesinin üzerinde bırakılması için payitaht nezdinde girişimde bulunmasıdır. Bu bağlamda Seyyid Ali Paşa'nın tutumunun eşkıyalık davranışlarını içermediğini, kendini korumak için bu tür davranışlarda bulunduğunu, bundan sonra kendisine verilecek hizmetleri canla başla, cesaretle yerine getireceğini ifade ederek payitahtta şefaath mektubu yazmıştır. Hacı Ebubekir Paşa'nın mektubu İstanbul'da etkili olmuştur. Ali Paşa'nın vezirliği üzerinde bırakılarak Karaman'a vali olarak atanmıştır(Cevdet, 1966:204).

Hacı Ebubekir Paşa'ya görev süresi içinde Bilecikli Hacı Ali ve arkadaşlarının ortadan kaldırılması görevi verilmiştir(BOA,C..ZB.,19/929,29/Ş/1209). Daha önce eyalet valilerinin idari ve askeri görevi yanında halkın huzur ve güvenini sağlamak, eyalet sınırları içinde asayişin temin etmek görevlerinin de bulunduğunu vurgulamamıştık. Gönderilen bu emirle, Anadolu Valisi Ebubekir Paşa döneminde bu görevlerinden olan kendi bölgesi içindeki huzuru bozan kişilerin ortadan kaldırılması veya huzuru bozmalarına fırsat verilmemesi, emniyet ve asayişin sağlanması görevinin verildiğini görmekteyiz.

Bilecikli Hacı Ali ve arkadaşlarının ortadan kaldırılması uğraşısından bir yıl sonra bu defa çevresinde ahaliye zulmeden Kaşlı Hacı Ali'nin hareketlerinin kesin bir şekilde önlenmesi için kendisine bir başka görev daha verildiğini görmekteyiz(BOA,C.,DH.,200/9956,29/Ra/1210). Ebubekir Paşa'nın aldığı tüm uyarı ve önlemlerine karşın Kaş Ayan'ı Hacı Kadir oğlu Ali eşkıyalığına devam etmiştir. Nasihatle yola gelmeyeceğini anlayan Vali Hacı Ebubekir Paşa, onun ortadan kaldırılması için payitahtta bir yazı göndermiştir(BOA, C..ZB.,28/1399,29/R/1210).

Osmanlı Devleti, Hacı Kadir oğlu Ali'nin tenkili için Hacı Ebubekir Paşa'yı görevlendirmiş ise de, devam etmekte olan kalyon inşasına nezaret etmek için ikinci bir emirle Hacı Ebubekir Paşa'nın Menteşe'de kalması istenilmiştir. Bir başka ifade ile Hacı Ebubekir Paşa Menteşe'de yapılmakta olan donanmaya ait kalyon inşasına nezaret etmiştir. Kaş Ayan'ı Ali adındaki eşkıyanın ortadan kaldırılması için Teke mütesellimi ile Ebubekir Paşa'nın kardeşi görevlendirilmiştir(BOA, C..DH., 48/2364,29/C/1210).

Hacı Ebubekir Paşa, 1796 yılında Mısır valiliğine atanmıştır. Mısır valisi bulunduğu sıralarda 1 Temmuz 1798 yılında Napolyon komutasındaki Fransız orduları önce İskenderiye'yi işgal ettiler. III. Selim Mısır'ın savunması için Mısır Valisi Hacı Ebubekir Paşa'yı görevlendirmişti. Ayrıca Kölemen beylerinden Murat Bey ve İbrahim Bey'de Ebubekir Paşa ile birlikte dövüşeceklerdi. 13 Temmuz 1798 yılında Rahmaniye, 21 Temmuz 1798 tarihinde de Piramitler savaşı kaybedilmiş ve bunun sonucunda Fransız orduları Kahire'ye girmiştir(Çolak,2008: 150).

Yukarıda izaha çalışıldığı gibi Fransız ordusunun Mısır'ı işgalini Ebubekir Paşa önleyemedi. Bu başarısızlığı onun 1799 yılında azledilmesine neden olmuştur. Azlinden kısa bir zaman sonra da vefat etmiştir.

5.10. GÜRCÜ OSMAN PAŞA(HACI OSMAN PAŞA): (TEMMUZ 1798-1799;1802-1803)

Osman Paşa Gürcü asıllıdır. Osmanlı-Rus harbinde gösterdiği başarıdan dolayı kapıcıbaşıliktan yükselerek mir-i miran⁶² ve başbuğu olmuştur. Bu görevlerde de başarılı olunca 1790 yılında kendisine vezirlik verilmiştir. Osman Paşa'nın vezirlik rütbesi üzerinde bırakılarak kendisine önce Vidin muhafızlığı verilmiştir. Daha sonra da Silistre valiliği tevcih edilmiştir(Süreyya,1996:1305).

Silistre valiliği sırasında Vidin ve civarında ortaya çıkan Pasbanoğlu isyanının bastırılması çalışmalarında başarılı görülen Osman Paşa'ya Temmuz 1798 tarihinde birinci defa Anadolu valiliği tevcih edilmiştir(Süreyya,1996:1305). Sicill-li Osmânî'deki bu bilgiyi doğrulayan BOA' deki bir belge bulunmaktadır. Bu belgeye göre Anadolu eyaletinde o tarihte Anadolu Valisi Gürcü Osman Paşa'dır. Belge kendisinin Vidin hadisesinden sonra Lom meştasında(kışlağında) kalmaya güçlkle ikna edildiğini içermektedir(BOA, HAT,45/2216,07/C/1213).

Osman Paşa Anadolu valiliğinde fazla kalmadı. Rumeli'deki daha önceki hizmetleri dikkate alınarak tekrar Bosna valiliğine atandı. Rumeli Valisi Seyyid Ali Paşa'nın Paspanoğlu Osman üzerine yapılan saldırıda gerekli hassasiyeti göstermeyip isyancılarla işbirliği yapması üzerine başı kesildiğini daha önce vurgulamıştık. Bu olaydan sonra Seyyid Ali Paşa yerine Bosna valisi olan Gürcü Osman Paşa bu defa Rumeli valiliğine tayin edilmiştir(BOA, HAT,210/11295,29/Z/1213). Bu belge her ne kadar Rumeli valiliğinde Seyyid Ali Paşa'nın vali olduğundan söz etmekte ise de o tarihten önce yani Ekim1798 yılında Seyyid Ali Paşa'nın öldüğünü biliyoruz. Kaldı ki Seyyid Ali Paşa 1797 yılında Rumeli valiliğine atanmıştı. Bütün çalışmalara rağmen tarihlerdeki bu yanlışlığın nereden kaynaklandığı bulunamamıştır.

Dağlı eşkıyası ve Pasbanoğlu üzerine gönderilen Rumeli Valisi Gürcü Osman Paşa kendisi isyancılardan daha fazla bölge halkına zülüm ve baskı uygulamıştır. Bu görevinde başarılı olamayınca Rumeli valiliğinden alınarak muhafızlık ünvanıyla tekrar Silistre eyaleti tayin edilmiştir. Fakat Silistre'ye gitmeyerek Berkofça'da kalması

⁶² **Mir-i miran:** Osmanlı devlet yönetiminde beylerbeyine verilen diğer bir ad. Paşa anlamında da kullanılmaktaydı.1843 tarihinden itibaren askeri rütbelerde Ferikliğe muadil olmak üzere mir-i miran adı kullanılmıştır(M.Zeki Pakalın,C.II,s.545).

emredildi. Pasbanoğlu'nun bir gece Osman Paşa üzerine ani baskın yapması üzerine oradan ayrılarak Rahve'ye gelip etrafına bir sürü başıboş asker topladı. Osman Paşa'ya daha sonra verilen emirle Rahve'den görev yerine gitmesi istenilmiştir. Verilen emre rağmen görev yeri olan Silistre'ye gitmemiştir. Yanındaki Arnavutlardan oluşan askerlerin aylıklarının biriktiğini, payitahtça gönderilmemesi halinde görev yerine asla gitmeyeceğini İstanbul'a bildirmiştir(Cevdet,1966:186).

Bütün olup bitenlerden sonra Osman Paşa'nın bu koşullar altında Rumeli'de kalması sakıncalı görülerek Diyarbakır valiliğine tayini yapılmıştır. Osman Paşa artık İstanbul'a güvenmemektedir. Bu güvensizliğin sonucu olarak Osman Paşa çok geçmeden merkezden verilen emirleri dinlememeye başlamıştır. Tayin olduğu Diyarbakır'a gitmeyerek yanına topladığı adamları ile Rumeli'de, özellikle de Tuna boylarında eşkıyalığa başladı. Devlet Osman Paşa'nın istediği parayı ekonomik zayıflık nedeniyle gönderemiyordu. İstanbul, istediği para gönderilse bile Osman Paşa'nın yine Anadolu'ya geçmeyeceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle Osman Paşa'nın yanındaki Arnavut askerlerin paralarını vererek onları dağıtıp beraberindeki askerlerle Bosna'ya gitmesi için Bosna valiliği verildi. Bosna halkı onu istemedi. Osman Paşa İstanbul'un emrine rağmen askerlerini dağıtmadı. Bunun üzerine Padişah huzurunda yapılan görüşmelerde Osman Paşa'nın tuğ ve sancağının alınmasını, vezirlik rütbesinin kaldırılmasına karar verildi.

Osman paşa hakkında verilen hükmün içeriğinde, alınan kararlara direnirse zor kullanılması da vurgulandı. Vezirliği üzerinden alınan Osman Paşa Yenişehir'de ikamete memur edilmişken isyan edip Rumeli'de köy ve kasabalara saldırdığı, halka zulüm ettiği öğrenildiğinde hakkında ortadan kaldırılma emri verilmişti(BOA, HAT,76/3137,25/M/1217). Osman Paşa kendisi ile ilgili kararları öğrendiğinde tırsarak padişah emrine uyacağını bildirdi. Fakat yanındakilerin kendisini esir aldıklarını, kendisi onları bıraksa bile onların Osman Paşa'yı bırakmayacaklarını haberini gönderdi (Cevdet,1966:196).

Bunun üzerine devlet Osman Paşa'yı etrafındakileri asilerden temizlemek için görevlendirdiği kuvvetlerin başına Kaptan Paşa'yı getirdi. Kaptan Paşa'nın aracılık yaptı. Osman Paşa'nın yanındaki Arnavutların parasının verilmesiyle ancak onlardan kurtulacağını, öyle olursa padişah emirlerine tam olarak itaat edeceğini İstanbul'a

bildirdi. İstanbul vezirlik rütbesini üzerinde bırakarak bir fermanla Osman Paşa'yı tekrar Silistre Valiliği'ne atadı(BOA,HAT, 226/12574,22/S/1217). Osman Paşa her ne kadar bu yolla yanındaki eşkıyanın elinden kurtarılmış ise de, yukarıda anlatılanlar ile geçmişteki tutum ve davranışları nedeniyle kendisine payitahtça fazla güvenilmemektedir. Nitekim bu güvensizliğin örneği olarak yukarıda dosya ve gömlek numarası verilen belge içeriğine göre emrine gönderilecek üç bin kese akçenin Kaptan Paşa marifetiyle irsalinin uygun olacağı vurgulanmıştır Öyle de olmuştur. Kaptan Paşa'nın aracılığı ile Arnavut askerlere üç bin kese para(akçe) verilip ikna edilerek Osman Paşa etrafındaki pisliklerden temizlenmiştir.

İstanbul Osman Paşa hakkındaki düşüncesinde isabetsizliğe uğramamıştır. Osman Paşa yeni görev yeri olan Silistre'ye gitmekte aceleci davranmamış, ayak sürümüştür. Silistre valiliğine daha güçlü bir şekilde dönmek için birkaç ay hazırlık çalışmalarında bulunarak işi ağırdan almıştır. İstanbul Osman Paşa meselesini kesin olarak çözümlemek için çareyi onu Rumeli'den uzaklaştırmada gördü. Gürcü Osman Paşa'yı ikinci defa 1802 yılında Silistre'den Anadolu Eyaleti valiliğine atandı. Bu konuda verilen emir ile ivedi olarak Gelibolu üzerinden hareket ederek Kütahya'ya varıp görevine başlaması istenilmiştir(BOA,C..DH.,161/8049,29/Ş/1217).

Gürcü Hacı Osman Paşa atamalarında da görülüyor ki Osmanlı Devleti kendisiyle baş edemediği, üstesinden gelemediği valisini daha iyi görevler vererek onu susturmaya çalışmıştır. Bu durum ise devletin itibarını iyice sarsmış, isyancı vali, vezir ve eşkıyalara kötü örnek oluşturmuştur. Daha kötüsü ve acı olanı şudur: Her defasında devletçe verilen tavizler karşılığında asla uslanmayarak zulme ve mezalime devam etmiştir.

İkinci defa Anadolu valiliğine atanan Gürcü Osman Paşa bu defaki görevinde de Kütahya'da fazla kalamamıştır. Buradaki görevi sırasında, Germiyanlılar tarafından yapılan İmaret Mescidini tamir ettirerek bir minber koydurmuştur. Camiye devam eden cemaatin fazlalığı nedeniyle de bir minber ekletmiştir. Böylece mescidi camiye çevirmiştir(BOA,C..EV.,50/2455,27/M/1218). Ekte sunulan fotoğrafta da görüleceği üzere sözü edilen minber daha sonra yapılan onarımlar sırasında kaldırılmıştır(Bkz.Ek.XIV).İmaret mescidi bugün çini müzesi olarak kullanılmaktadır.

Yaptığı bu hayırlı hizmet yanında Rumeli’de tahribatı ve devlete karşı isyanı, halka karşı tutumu nedeniyle Osman Paşa’nın bir an evvel ortadan kaldırılması gerekiyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi aksi halde devletin mücadele ettiği isyancılar için çok kötü bir örnek teşkil etmekteydi. İstanbul kendisini Anadolu Eyaleti’nden ivedi olarak uzaklaştırmak istiyordu. Görünürde kendisine Çıldır civarında çıkan isyanların bastırılması için Erzurum Valiliği verildi. Bu arada Osman Paşa’dan önce Osman Paşa’nın sağ kolu olup kendisine Kayseri sancağı verilen Ömer Paşa, İstanbul’un isteği doğrultusunda Cabbar-zade tarafından ortadan kaldırıldı.

Gürcü Osman Paşa istemeyerek te olsa Erzurum’a hareket etti. Hakkındaki idam fermanı bir hattı hümayun ile Erzurum ve Trabzon Valisi Tayyar Paşa’ya bildirilmişti(BOA, HAT, 215/11785, 30/B/1217). Osman Paşa’nın Erzurum valiliğine atanması bir senaryo idi. Tayyar Paşa zaten her iki eyaletin de valisi olarak atanmıştı. Osman Paşa hakkında idam fermanı bulunan ve bölgede ün salmış olan Hasankaleli Memişoğlu’ndan aldığı askeri yardımla Erzurum’a girmek istediği bir sırada Tayyar Paşa’nın kethüdası ile Muş Mutasarrıfı Murat Paşa beraberlerinde on bin kişilik askerle iki koldan Erzurum’a saldıran Osman Paşa ve Memişoğlu’nu yendiler. Mutasarrıf Murat Paşa Osman Paşa’yı yakaladı. Durumu İstanbul’a bildirildi. Bâb-ı Âli’nin verdiği emir üzerine Osman Paşa’nın başının kesilmesine memur edildi(BOA, HAT,105/4106, 06/L/1218).

Muş Mutasarrıfı Murat Paşa, elinde tutsak olan Gürcü Hacı Osman Paşa’nın başının keserek Tayyar Paşa’ya gönderdi. Verilen emre uygun olarak Tayyar Paşa da Osman Paşa’nın kesik başını İstanbul’a göndermiştir(BOA,HAT,216/11847;02/B/1218).

5.11. EBUBEKİR SAMİ PAŞA(SAMİ EBUBEKİR PAŞA;1798-1799; 1806-1807)

Pek çok valinin doğum tarihi, mensup olduğu aile ve doğduğu yer konusunda kaynaklarda kesin ve yeterli bilgi olmamakla beraber Ebubekir Sami Paşa’nın Eğriboz’da doğduğu bilinmektedir(Sami,1894:2513). Doğum yeri bilinmekle beraber doğum tarihine hiçbir kaynakta rastlanılmamıştır.

Ebubekir Sami Paşa Eğribozlu olup devlete büyük hizmetlerde bulunmuş ünlü bir aileden gelmektedir. Babası İbrahim Paşa yine bir Osmanlı paşasıdır. İbrahim Paşa

mirimiranlık rütbesiyle kaptan-ı deryalık, vezirlik rütbesiyle Eğriboz muhafızlığı yapmıştır. Ebubekir Paşa İbrahim Paşa'nın ikinci oğludur. Dedesi Osman Paşa derya beylerindendir. 1724 yılında Azak Kalesi muhafızlığı yapmıştır. Büyük dedesi İbrahim Paşa 1699-1700 yıllarında Avusturya nezdinde elçilik yapmıştır(Tozlu,2010:141).

Sami Ebubekir Paşa, sırasıyla kapıcıbaşı, başbaki kulu, sipahiler ağası, Karadeniz kaptanlığı yapmıştır. Daha sonra vezir rütbesine yükseltilerek Mora valiliğine atandı. Daha sonra Selanik ve Varna muhafızlığı, Bosna ve Rumeli valilikleri, Hotin muhafızı, ikinci defa Selanik valisi, İçel ve İnebahtı muhafızı, 1797 yılında da üçüncü defa Selanik valiliğine atandı(Süreyya,1996:1479).

Selanik valisi iken, 1798 yılında Gürcü Osman Paşa'nın Bosna valiliğine atanması nedeniyle boşalan Anadolu valiliğine atandı. Hemen ardından da Anadolu valiliği uhdesinde kalmak koşuluyla 18 Mayıs 1799 yılında sadrazam vekili(sadaret kaymakamı) oldu(Sami, 1894:2513). Kayıtlarda Sami Ebubekir Paşa'nın Kütahya'ya giderek görev yaptığına dair bir belgeye rastlanılmamıştır.

8 Aralık 1799 tarihinde Boğaz Muhafızlığı'na getirilmesinden birkaç gün sonra esnafa olan borçlarından dolayı alacaklıları bir Cuma günü padişaha yazılı olarak başvurup Ebubekir Paşa'yı şikâyet ettiler. Padişah esnaf şikâyetini dikkate alarak Ebubekir Paşa'nın vezirliğinin üzerinden alınmasını emretti. Vezirliği üzerinden alınan Ebubekir Paşa daha sonra Tekfurdağı(Tekirdağ)'na sürgün edildi(Cevdet,1966:67). Kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre, Sami Ebubekir Paşa, sadaret kaymakamlığı ve Anadolu valiliği uhdesinde iken Boğaz muhafızlığına atanmıştır. Şikâyet üzerine vezirliği üzerinden alınan paşanın valiliği de böylece sona ermiştir.

Sami Ebubekir Paşa daha sonra affedilerek sırasıyla, Eğriboz, ikinci defa Bosna, Tırhala ve Silistre valiliklerinde bulundu(Bkz,Ek:VIII). 1806 yılının ilk aylarında ikinci defa Anadolu valiliğine atandı. Sami Ebubekir Paşa Anadolu valisi iken devam eden Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle kendisine askeri görev tevcih edildi. Başta İstanbul boğazından Varna'ya kadar olan sahiller ile Midye, İğne Ada, Marmara ve Akdeniz'in gereği gibi savunulması için mirimiran, muhafız ve bazı ayanlardan görevlendirmeler yapılmıştı. Ebubekir Paşa görevlendirilen rütbelilerin başına serasker olarak verildi. Bolayır karargâh olmak üzere Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'e komuta edecekti. Yanına yeteri kadar mühendis ve tecrübeli devlet adamlarından da verildi

(Cevdet,1966:135).

Ebubekir Sami Paşa'nın Rumeli bölgesindeki karışıklıklarda askerleri ile görev aldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Sorumluluk bölgesindeki karışıklıkları ortadan kaldırdıktan sonra görev yeri olan Kütahya'ya dönmek için Sadarete bizzat kendi mührü ile yazı gönderdiği anlaşılmaktadır(BOA, HAT,77/3176,08/B/1221).

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Sami Ebubekir Paşa ikinci Anadolu valiliği görevinde de paşa sancağında fazla kalamadan yeni bir göreve atanmıştır. Ocak 1807 tarihinde Bahr-i Sefid (Akdeniz) Muhafızlığı'na atandı. Aynı sene Liva-yı Şerif kaymakamı, Karahisar-ı Sahib sancağı ve yine 1807 yılının Aralık ayında da Karlı-ili⁶³ sancağı kendisine tevcih edilmiştir. Burada bir süre kaldıktan sonra Kandiye valiliğine atanmıştır.18 Ağustos1812 tarihinde kendi memleketi olan Eğriboz'a muhafız olarak atandı(BOA, C.A.,865/37054,11/N1227). Sami Ebubekir Paşa doğduğu topraklarda muhafız olarak görev yaparken 1813 yılında burada ölmüştür(BOA, HAT, 1260/48727,29/Z/1228).

Aynı zamanda şair olan Ebubekir Sami Paşa XVIII. yüzyıl şairlerinden Nabi, Koca Ragıp Paşa, Çelebizade Âsım, Seyyid Vehbi gibi şairler arasına girmesini bilmiştir. Sami Ebubekir Paşa Divanı için bir çalışması bulunan Musa Tozlu, valimiz ile ilgili şunları söylemektedir; *"XVIII. Asır şair kadrosu bakımından klasik edebiyatın en geniş ve en zengin dönemidir. Böyle bir ortamda esen veren Sami Ebubekir Paşa devrin şairleri tarafından beğenilen, tasavvufa meyilli, sadık, maarifetperver ve usta bir şairdir"*(Tozlu, 2010:141-158).

Ebubekir Sami Paşa görevde iken varını yoğunu devleti için harcamıştır. Başka eyalet valileri gibi haksız mal edinmemiş, zenginleşmemiştir. Aksine borç içinde yaşamıştır. Yukarıda da anlatıldığı gibi muhafız iken borçlularının şikâyetlerine muhatap olmuş, vezirliği elinden alınmıştır. Öldüğünde de yoksulluk yakasını bırakmamış, yine borçlu olarak ölmüştür.

⁶³ **Karlı-ili Sancağı:** Bazı kaynaklarda Kalılı olarak ismi gecen Osmanlı sancağıdır. Batı Yunanistan'da bulunmaktadır.1461 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kuzeyinde Patras Körfezi, güneyinde Arta Körfezi, doğusunda İnebahtı ve batısında da İyon denizi bulunur. "Karlo" ismiyle de anılmaktadır. Bugünkü ismi ise Vrahoiri'dir. 1821 Yunan isyanını ilk katılan şehirlerdendir. Yunanistan'ın 1821 yılında bağımsızlığına kavuşmasından sonra Osmanlı sanat ve kültürel izleri silinmiştir. Şimdi boş bir arazide tek başına ayakta kalan şey, Hızır Ağa Camii'nin minaresidir(M.Zeki pakalın,C.II,s203).

Aradan iki yüzyıl geçti değişen bir şey olmadığını görüyoruz. Bugün de öyle değil mi? Dürüst görev yapan kamu görevlileri mesleğinin sonunda emekli olduklarında bir ev alacak kadar maddi olanağa sahip olamazken, rütbesi ne olursa olsun bazı kamu görevlileri zenginleşmiş olarak çok lüks içinde şaşalı yaşamlarını sürdürmektedirler. Sami Ebubekir Paşa gibi yaşayıp rahmete kavuşanların ruhları şad olsun.

5.12. SEYYİD MUSTAFA PAŞA(1799-1800)

Seyyid Mustafa Paşa ile ilgili olarak Sicill-i Osmani ve diğer kaynaklarda doğum yeri ve tarihine ilişkin bilgi elde edilememiştir. Sicill-i Osmani ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinin eşleştirilmelerinden yapılan çıkarsamaya göre Köse Mustafa Paşa'nın ikinci bir lakabının da “*Seyyid*” olduğu kanaatine varılmıştır (Süreyya,1996:1201).

Yine Cevdet Paşa'nın eseri Cevdet Tarihi'nden edindiğimiz bilgiler bu kanaatimizi doğrulamaktadır(Cevdet,1966:98). Kaldı ki aynı dönemlerde vezir unvanıyla görev yapan birden fazla” *Seyyid Mustafa* “⁶⁴olduğu bilinmektedir.

Seyyid Mustafa Paşa unvanıyla Anadolu valiliği için ismi geçen birinci kişi Hacı Ebubekir Paşa'nın Mısır'a tayini nedeniyle 1796 yılında Anadolu valiliği yaptığı söylenen Seyyid Mustafa Paşa'dır(Öztuna,2005:1123). İkinci Seyyid Mustafa Paşa'nın ise 1797 yıllarında Anadolu valiliği yaptığı vurgulanmaktadır(Uzunçarşılı,1932:171). Sözü edilen her iki valinin de Anadolu valiliği yaptıklarına dair kaynaklarda ve arşiv belgelerinde net bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bizim yaptığımız araştırma sonuçlarına göre bu iki tarihte doğru değildir. Aynı tarihlerde “*Seyyid*” unvanlı birden fazla vezir olduğu fakat Anadolu valiliği yapanların sayısı yukarıda da açıklandığı gibi ikidir.

Ayrıca Rikâb-ı Hümayun Kaymakamlığı görevi uhdesinde iken 1802 yılında Anadolu Eyaleti “*Arpalık*” olarak verilen Seyyid Mustafa Paşa ile 1799 tarihinde Anadolu valisi olan Seyyid Mustafa Paşa karıştırılmamalıdır. Aynı ayrı kişiler olan bu

⁶⁴ **Seyyid Mustafa Paşa:** Bunlardan birincisi 1777 tarihinde mirâhûr-ı sani olan ve 1812 yılında vefat eden Seyyid Mustafa Paşa'dır. İkincisi ise Kapıcıbaşı olup 1829 yılında vefat eden Seyyid Mustafa Paşa'dır. Üçüncüsü ise Nakıpzade Seyyid Mustafa Paşa olup Moralıdır. Seyyid Ali Paşa'nın kethüdasıdır.1804 yılında vefat etmiştir(Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani,C.4,s.1206-1207).

ikisinin ismin kaynaklarda karıştırıldığı tespit edilmiştir.

Arşiv kayıtlarında Anadolu Eyaleti'nde valilik yapan Seyyid Mustafa Paşa, Anadolu Valisi ve İşkodra Seraskeri olarak adı geçmektedir (BOA,C.AS.,782/33106, 20/M/1214). Karşılaştırılan kayıtların ifade ettiği anlam şudur: Sami Ebubekir Paşa'nın sadaret kaymakamlığı ve Anadolu valiliğinden alındığı 1799 tarihinde Seyyid Mustafa Paşa'nın Anadolu valiliğine atandığı sonucu çıkmaktadır. Kendisinin Kütahya Sancağı'na gelip gelmediği bilinmemektedir.

Elde ettiğimiz arşiv belgelerine göre Anadolu Eyalet Valisi Seyyid Mustafa Paşa Fransızların 1798 yılında Mısır'a asker çıkarmalarından sonra Mısır'a tayin olmuştur. Seyyid Mustafa paşa Anadolu valiliğinden Mısır'a İskenderiye seraskeri olarak atanmıştır. Bu konuda BOA'den elde ettiğimiz belgede bunu açık ve kesin olarak görmekteyiz(BOA,C.AS.227//9620,24/S/1214).

Seyyid Mustafa Paşa İskenderiye seraskeri iken Fransızlarla devam eden savaşta şiddetle savaş malzemesi ve asker ihtiyacı olmuştur. Bu bu malzeme ve askerlerin talebine ilişkin olarak Seyyid Mustafa Paşa ile İstanbul arasında birden fazla yazışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır(BOA,C.AS.,130/5760,29/Ra/1214).

Fransız ordusu Napolyon Bonaparte komutasında 1 Temmuz 1798 tarihinde İskenderiye'ye çıkarma yapmıştı. Osmanlı bu sırada Vidinli Paspanoğlu meselesi ile meşguldü. Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşa'da Rumeli'deydi. Fransız ordusu bir yandan kara harekâtı ile Kahire'ye doğru ilerlerken diğer yandan da İngiliz ve Osmanlı donanması ile denizde savaşmak durumundaydı. Bonaparte 24 Temmuzda Kahire'ye girdi.

Fransız donanmasını Mısır sahilinde İngiliz-Osmanlı donanması tarafından kısıtıldı. Üç saat süren deniz savaşını İngiliz Amiral Nelson'un kumanda ettiği İngiliz donanması kazandı. İşte bu savaş sırasında seyyid Mustafa Paşa İskenderiye'nin doğusunda deniz kıyısında bulunan Ebuhur(Ebukır) Kalesi dışındaki siperlerde bulunmaktaydı. Denizde yenilen Fransız askerleri karada harekâtına hızla devam ettiler. Süvari General Mora komutasındaki Fransız askerlerinin topçu birlikleri desteğinde şiddetli saldırıları sonucu Osmanlı savunma siperleri siperler dağıtıldı. Mustafa Paşa ve oğlu sağ kalan askerleriyle beraber siperlerinden çıkarak Ebû Hûr kalesine sığındılar. Kaleye giren Fransızlar yaralanmış olan Mustafa Paşa'yı esir alıp Napolyon Bonapart'ın

yanına götürüldüler(BOA, HAT,240/13452,13/R/1214). Bir süre sonra oğlu da yakalanarak babasının yanına getirildi. Mustafa Paşa Napolyon'dan övgü aldı. Napolyon mendili ile Seyyid Mustafa Paşa'nın yaralarını temizledi.(Cevdet,1966:57).

Askerlerinin sağ kalanlarıyla birlikte esir alınan Mustafa Paşa Mısır'da Cize'ye getirilip büyükçe bir konağa yerleştirildi. Napolyon onu Osmanlı ile barış yapmak üzere elinde rehin olarak tutuyordu. Nitekim Napolyon, Mustafa Paşa aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulunmuştur. Napolyon'un Mısır'dan ayrılmasından sonra yerine bıraktığı komutan onu hapse attırdı. Daha sonra da Mustafa Paşa Dimyat'a gönderildi. Savaşta yaralanmış olan Mustafa Paşa burada vefat etti(Cevdet,1996:57).

Yukarıda da belirtildiği gibi Seyyid Mustafa Paşa, Mısır Savaşı'nda Rebiulevvel 12158(Temmuz 1800) tarihinde vefat etmiştir. Başbakanlık Osmanlı arşivden alınan belge de Cevdet Tarihi'ndeki bu bilgileri doğrulamaktadır(BOA, C.ML,652/26703,18/R/1215).

5.13. HACI ABDULLAH PAŞA(TEMMUZ 1800-ŞUBAT 1801)

Adana'da 1162 (1749) senesinde doğan Abdullah Paşa'nın babası Adanalı Vezir Ömer Paşa'dır. Ömer Paşa Cidde'de vezirlik yaparken görevden alınmıştır. Şam'a tayin olunan Ömer Paşa buraya geldiği günlerde vefat etmiştir. Babasının ölümünden sonra İstanbul'a gelen Abdullah Paşa Hekim-zâde Ali Paşa'nın karısıyla evlenmiştir(Cevdet, 1966:179). Tarihi Cevdet'te yer alan bu bilgi Sicilli Osmani'de Hekim-zadenin kızıyla evlendiği şeklindedir(Süreyya,1996:79).

Abdullah Paşa'nın vezir oğlu olması nedeniyle devlet hizmetlerinde bulunması ve tecrübe kazanması istenilince önce “*başbaki kulu*”(müfettişlik) görevine getirildi. Çalışkanlığı ile kendisini ispat eden Abdullah Paşa daha sonra 1794 yılında çavuşbaşı oldu. 1796 yılında bu görevinden azledildi. Abdullah Paşa boşta iken 8 Aralık 1799 yılında Sami Ebubekir Paşa'nın sadaret kaymakamlığından alınmasından sonra vezirlik rütbesi verilerek sadaret kaymakamlığı ile birlikte Anadolu valiliği görevi kendisine tevdi edildi(Süreyya,1996:79). Buna dair Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 7 Aralık 1799 tarihli bir belge bu ifadeleri doğrulamaktadır(BOA, C..DH.,323/16117, 29/B/1214).

Her ne kadar yukarıda verilen iki kaynak birbirini doğrulasa bile Abdullah Paşa'nın göreve geliş tarihleri diğer bazı kaynaklarda birbirini tutmamaktadır. Uzunçarşılı 1798 yılında Anadolu valisi olduğunu belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1932:112). Mehmed Süreyya Sicilli Osmani'de 8 Aralık 1799 yılında sadaret kaymakamlığı ile birlikte Anadolu valisi olduğunu yazmaktadır. Tarihi Cevdet'te ise Sami Ebubekir Paşa'nın yerine sadrazam kaymakamı olduğunu vurgulanmaktadır. Sami Ebubekir Paşa'nın 18 Mayıs 1799 tarihinde sadrazam vekilliğine geldiği, vezirliğinin üzerinden alınması ise 8 Aralık 1799 tarihinden kısa bir zaman sonradır. Abdullah Paşa'nın göreve başlaması konusunda kesin bir tarih verilememektedir. 1800 yılının Temmuz veya Ağustos ayı olması daha akla uygun gelmektedir. Çünkü Seyyid Mustafa Paşanın Mısır savaşında ölmesi bu tarihlere karşılık gelmektedir.

Abdullah Paşa sadaret kaymakamlığı görevine başladığı 1800 yılı Ramazan bayramının ikinci günü felç geçirerek yatağa düşmüştü. Bayramın ikinci günü kendisini ziyarete gelenleri karşılamak için arz odasına giderken 16 Şubat 1801 yılında koridorda yüzüstü düşerek ölmüştür(Cevdet,1996:179). Abdullah Paşa'nın sadrazam kaymakamlığı başarılı geçmiş olup herkes tarafından sevilen sayılan birisiydi.

Abdullah Paşa'nın sadaret kaymakamı ve Anadolu valisi olarak görev yaptığı dönemde Kütahya'ya gelmediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber görevli olduğu dönemden günümüze kadar kalan tek eseri 1487 yılında yapılmış olan Saray(Hisarbey) Camii duvarındaki "Dua Levhası" onun tarafından yaptırıldığı İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın eserinde yer almaktadır(Uzunçarşılı, 1932: 112). Yerinde yapılan incelemede bugün bu levhaların yerinde olmadığı, nerede olduğu ise kimse tarafından bilinmediği anlaşılmıştır. Caminin giriş kapısında yer alan süslemeler ve yazılar ekte verilmiştir(Btz.Ek.XII).

5.14. SEYYİD MUSTAFA PAŞA(1802-1802)

Seyyid Mustafa Paşa'nın doğumu ve nereli olduğu konusunda kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. 1802 yılında Anadolu Eyaleti Valisi olan Seyyid Mustafa Paşa'nın yukarıda anlatılan ve İskenderiye Seraskeri olan Seyyid Mustafa Paşa ile bir ilgisi yoktur. Zira Anadolu valisi ve İskenderiye Seraskeri Seyyid Mustafa Paşa Mısır

savaşında Fransızlara esir düşerek 1800 yılında Dimyat'ta vefat etmişti.

Burada sözü edilen Anadolu Eyalet Valisi Seyyid Mustafa Paşa, Rikâb-ı Hümayun Kaymakamı iken Anadolu Eyaleti kendisine “*arpalık*” olarak verilen Mustafa Paşa’dır. Bilindiği gibi valilikler ve sancaklar bazı vezir ve mutasarrıflara arpalık olarak verilebiliyordu. Bu tarihte Seyyid Mustafa Paşa’ya arpalık olarak verilen Anadolu Eyaleti’ne kendisi hiç gitmemiştir. Yerine önce Nasuh oğlu Nasuh Ağa’yı “Mütesellim” olarak tayin etmiş, daha sonra o hastalanınca da Germiyanzade Hacı Ali Ağa mütesellim tayin edilmiştir(Uzunçarşılı,1932:171).

Seyyid Mustafa Paşa’nın arpalığı fazla sürmemiştir. Aynı yıl içinde sona erdirilmiştir.

5.15. SEYYİD ÇELEBİ ÖMER PAŞA(1802-1803)

Çelebi Ömer Paşa Filibe ayanı iken Rumeli’ye atanan Vali Hakkı Paşa’nın kethüdası oldu. Hakkı Paşa beş yıl yerinde kalması gerekirken Rumeli’den beş ay sonra görevden alındı. Kethüdası ve Filibe ayanı olan Ömer Ağa yani Çelebi Ömer Paşa 27 Şubat 1802 tarihinde Rumeli valisi olarak atandı(Cevdet,1966:188).

Ömer Paşa Rumeli valiliği görevinde başarılı olamadı. Bu nedenle de Rumeli valiliğinde fazla kalamadı. Buradan Belgrad muhafızlığına görevlendirilen Ömer Paşa Edirne’ye geldiğinde Arnavut askerlerin isyanı ile karşılaştı. Edirne’yi yakıp yıkmaya başlayan Arnavut askerlerin üzerine halk hücum etti. Olayları bastırmaya çalışan Ömer Paşa onlara para ve eşya vererek ikna etmeye çalıştıysa da başaramadı. Arnavut askerler Ömer Paşa’nın oğlunu rehin alarak oradan uzaklaştılar. Daha sonra Ömer Paşa’nın oğlu 27 Haziran 1802 günü eşkıyanın elinden kurtarılarak babasına gönderilmiştir(BOA, HAT,96/3879/E,25/S/1217).

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerden anlaşılabacağı üzere 3 Haziran 1802 tarihinden itibaren Seyyid Çelebi Ömer Paşa’nın adı Anadolu valisi olarak geçmektedir. BOA’dan alınan belgeler bunu doğrulamaktadır(BOA, HAT,77/3204,01/S/1217). Çelebi Ömer Paşa Anadolu valiliğine atanmakla birlikte Rumeli’deki eşkıya takibinde görevlendirilmiş olup Edirne’de ikamette tabi tutulmuştur (BOA, HAT,82/3380,11/S/1217).

Kütahya 6 nolu Şer'iye Sicili defteri traskripsiyonu üzerinde yapılan incelemede, Anadolu Eyaleti uhdesine verilen Seyyid Ömer Paşa'ya gönderilen buyrultu yer almaktadır(Küt.ŞS, No,6,Bel.23,29/Ca/1217). Payitahttan gönderilen bu buyrultunun tarihi 27 Eylül 1802'dir.Yine aynı şer'iye sicili defterinde yer alan 2 numaralı belge Ömer Paşa'nın Kütahya kadısına gönderdiği kendi buyrultusu 9 Ağustos 1802 (Fi 9 R sene 1217) tarihlidir(Bkz.Ek:I,I/1).

Demek ki Ömer Paşa Anadolu valiliğine atanmakla beraber bir süre Edirne'de kalmıştır. Yine payitahttan gönderilen bir hattı-ı hümayun ile Edirne'den görev yerine gitmesi ve Edirne'nin muhafazası için onun bostancıbaşısını görevlendirilmesi uygun görülmüştü(BOA, HAT,75/3102,12/Ra/1217).

Gerek 6 nolu Kütahya Şeriye Sicili defterleri içinde bulunan 23 ve 2 nolu belgeler, gerekse padişahın hattı hümayunu Ömer Paşa'nın Temmuz 1802 yılında Anadolu valiliğinin merkezi olan Kütahya'ya gitmek için Edirne'den ayrılmış olduğunu göstermektedir. Ömer Paşa Kütahya'da kaldığı süre de çok kısadır. 6 nolu Kütahya Şeriye Sicili defteri içinde bulunan 6 nolu belge ile kendine Germiyan-zade el-haç Ali Ağa'yı mütesellim atamıştır. Ömer Paşa'nın mütesellimin Ali Ağa, halka karşı zulüm edip kötü davranınca onu görevinden azletmiş, sonra da Hacı Ali Ağa'yı idam etmiştir. Bu olaya ilişkin belge şeriye sicilinde yer almaktadır(Küt.ŞS,No:6,Bel,34,15/N/1217). Hacı Ali Ağa'nın mallarını müsadere etmiştir. Yerine Hasan Ağa'yı mütesellim olarak atamıştır.

Ömer Paşa mütesellimini halka zulmettiği için öldürmüş fakat kendisi de aynı halka daha fazla baskı ve zulüm uygulamıştır. Ömer Paşa, havadan sudan bahanelerle, yerli yersiz ahaliden bazılarının mallarına da el koymuştur. Bu nedenle de vezirlik rütbesi kendisinden alınmıştır(Cevdet,1966:221). Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerde, Ömer Paşa'nın vezirliği üzerinden alındıktan sonra tüm mallarının müsadere edildiği ve kendisinin ise İzmir'de zorunlu ikamete tabi tutulduğu belirtilmektedir(BOA,C::DH.,206/10263,29/M/1218).

Kütahya'da daha bir yılını doldurmadan görevden alınan Ömer Paşa'nın bıraktığı herhangi bir eseri yoktur. 1807 yılına kadar İzmir'de yaşayan Ömer Paşa, bu tarihte vezirliği kendisine iade edilip Limni Muhafızlığına tayin edildi. Fakat fazla yaşamadı. Birkaç gün sonra da vefat etti(Süreyya,1996:1325).

5.16. ALÂEDDİN PAŞA(1803-1803;1807-1807;1817-1818)

Yukarıda belirtilen üç ayrı tarihte Alâeddin Paşa Anadolu valiliği yapmıştır(Uzunçarşılı, 1932: 171; Öztuna2005:1123). Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî adlı eserinde iki ayrı Alaeddin Paşa'dan söz edilmektedir. Aynı sayfada arka arkaya yer alan her iki sininde kapıcıbaşılık ve mirimiranlık yaptıklarından söz edilmektedir(Süreyya,1996:232). Diğer kaynaklar ve arşiv belgeleri bu iki kişinin aynı kişi olduğunu göstermektedir. Uzunçarşılı ve Öztuna'da aynı düşüncededir. Mehmed Süreyya'nın eserindeki bu bilgilerin düzeltilmesi gerekmektedir.

Alâeddin Paşa Sivaslı olup Seyyid Ahmet Paşa'nın oğludur. Sarayda kapıcıbaşılık yapmıştır. Mirimiran olarak çeşitli yerlerde muhafızlık ve mutasarrıflık yapmıştır. Doğum tarihi kayıtlarda görülmemektedir. 1801 yılında vezirlik rütbesi verilerek Karaman valiliğine atanmıştır. Aynı zamanda Hibetullah Sultan'ın⁶⁵ eşidir. 1802 yılında Sivas valiliğine arkasından da Erzurum valiliğine atanmıştır (Süreyya,1996:232).

İlgili bölümde de söz edildiği gibi, Gürcü Osman Paşa'nın ortadan kaldırılması için Kütahya'dan uzaklaştırılması gerekiyordu. Bu nedenle Gürcü Osman Paşa Anadolu valiliğinden alınıp Erzurum valiliğine atanmıştı. İşte Gürcü Osman Paşa'nın görevden alınmasıyla yerine aynı tarihte Anadolu Valisi olarak Alâeddin Paşa getirilmişti (Cevdet,1966:333).

1803 yılının ortalarında Anadolu valiliğine atanan Alaeddin Paşa, burada fazla kalmamıştır. Uşaklı isyancı Acemoğlu'nu yakalayan Nasuhoğlu Nasuh'u mütesellim olarak görevlendirmiştir. Arşiv belgeleri içeriğine göre Alaeddin Paşa sırasıyla Yergöğü Kalesi muhafızlığına(BOA,C..DH., 133/6643,29/L/1219), daha sonra tekrar Erzurum valiliğine(BOA,C.TZ.,20/951,10/B/1219), sırasıyla Halep valiliğine, Kocaeli mutasarrıflığına(BOA, HAT, 645/31619,29/Z/1223), Karaman valiliği ve Kayseri sancağına tayin olunduğu bilinmektedir. Daha sonra ikinci defa Anadolu valiliğine atandığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır(BOA,HAT,410/21372,29/Z/1224).

⁶⁵ **Hibetullah Zekiye Sultan:** I.Abdülhamit'in kızlarından birisidir. Alaeddin Paşa bununla evli olduğu için kendisine Damat Alaeddin Paşa da denilmektedir.

Alaeddin Paşa ikinci defa atandığı Anadolu valiliğinde bu defa da uzun süre kalmamıştır. İkinci defa getirildiği Anadolu valiliği sırasında Sofya'ya memur edilmiştir(Süreyya,1996:232).

Anadolu Eyaleti'nde baş gösteren Nasuhoğlu Nasuh isyanını bastırmak için Alaeddin Paşa üçüncü defa Anadolu valiliğine atanmıştır. Alaeddin Paşa'nın son Anadolu valiliği sırasında Gediz, Emet bölgesinde ortaya çıkan ve daha önce Acemoğlu'nun kafasını keserek isyanı bastıran asi Gediz Voyvodası Nasuhoğlu üzerine gönderilmiştir(BOA, HAT, 1227/47919,29/Z/1233). Bütün uğraşlara rağmen Alaeddin Paşa, Nasuhoğlu'nu yakalayıp idam edilmesini sağlayamamıştır.

İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın ifadesiyle Nasuhoğlu meselesini yüzüne gözüne bulaştırmıştır. Nasuhoğlu Nasuh Alaeddin Paşa'nın kendisi üzerine geleceğini önceden haber almıştır. Nasuhoğlu kendisini gereği gibi savunarak kellesinin alınmasına olanak tanımamıştır. Bu durum payitahtça iyi karşılanmamıştır. Alaeddin Paşa'nın Nasuhoğlu'nu ortadan kaldıramaması nedeniyle valilikten azledilip vezirlik rütbesi elinden alınmış ve kendisi Sivas'ta ikamete tabi tutulmuştur(Uzunçarşılı, 1932:154;BOA, HAT,128/5607,28/M/1234). Bu ikameti daha sonra Malatya olarak değiştirilmiştir. Malatya'da zorunlu ikamete tabi tutulan Alâeddin Paşa burada 1830 yılında vefat etmiştir.

5.17. SEYYİD ABDURRAHMAN PAŞA (1804-1804)

Abdurrahman Paşa'nın da doğum yeri ve tarihi konusunda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bununla birlikte kendisi ile ilgili olarak Kütahya Şer'iyeye Sicilinde bazı bilgilere rastlanılmıştır.

Üsküdar Ocağı'nda ikamet etmekte iken Anadolu Atabeyliği'ne atandığına dair 6 nolu Kütahya Şer'iyeye Sicili defterinde 5/R/1217 tarihli ve 60 nolu belgede ismi yer almaktadır. Bu bağlamda Alâeddin Paşa'nın Anadolu valiliği döneminde Abdurrahman Paşa'ya mütesellimlik fermanının gönderildiğini ve Alâeddin Paşa tarafından kendisi için buyrultu çıkarıldığını görmekteyiz (Küt.ŞS,No.6, Bel,76/77,Gurre-i/C/1218). Bir başka ifade ile Abdurrahman Paşa bir süre Alâeddin Paşa'nın mütesellimliğini yapmıştır. Elde edilen bu bilgilere göre Abdurrahman Paşa Erzurum kadılığı görevinde bulunduktan sonra vezir rütbesi verilerek 1801 yılında Erzurum valiliğine

getirilmiştir(Süreyya,1996:97).

Abdurrahman Paşa Erzurum valisi iken Alâeddin Paşa'nın ilk Anadolu valiliğinden ayrılmasından sonra 1804 yılında Anadolu valiliğine getirilmiştir. Abdurrahman Paşa'nın Anadolu valiliği sırasında başıboş dolaşan delil tayfalarının⁶⁶ ortadan kaldırılması ile uğraşmıştır. Bu tenkile dair 6 Ağustos 1804 tarihli Abdurrahman Paşa'ya ait görüş yazısı payitahta sunulmuştur (BOA,C.DH.309/15405,28/R/1219). Yine valiliği sırasında askerin et ihtiyacının karşılanması ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur İstanbul'daki askerlerin et ihtiyacının karşılanması için bölgesinden koyun ve keçi satın alınması için kendisine hüküm gönderilmiştir(BOA,C.AS.,1069/470/50,13/Ş/1219)

Abdurrahman Paşa'nın Anadolu valiliği görevini kısa sürdürdüğünü görüyoruz. Bunda halka kötü davranışlarının etkin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim BOA 'de bulunan belgede Abdurrahman Paşa'nın haksız yere başta Germiyan-zadeler olmak üzere bazı ileri gelenlerin konaklarına baskınlar düzenlediği, kıymetli eşya ve mallarına el koyduğu belirtilmektedir. Mahalli halkın huzur ve güvenini sağlamakla görevli olan birisinin ahalisinin huzurunu bozup, can ve malına kastederek, halka zulmederek etrafına korku saldığı ifade edilmektedir(BOA,C..DH.,62/3062;25/N/1219).

Anadolu valiliğinden alınan Abdurrahman Paşa daha sonra 1806 yılında Van valiliği ardından da İbrail⁶⁷ Muhafızlığına getirildi. Muhafızlık görevine Ankara ve Kayseri valilikleri eklendi. Ankara'ya gitmek için yola çıktığında Silistre'de vefat ettiği bilinmektedir(Süreyya,1996:97).

5.18. YEMENİCİ-ZADE YUSUF PAŞA(1805-1806)

Yusuf Paşa'nın nereli olduğu ve doğum tarihi bilinmemektedir. Yemenicizade Yusuf Paşa olarak ta anılmaktadır. Kendisi kapıcıbaşılıktan yetişmiştir. 1791/92 yılında

⁶⁶ **Delil Tayfası:** Delil Arapça yol gösteren klavuz demektir. Osmanlıların Rumeli'de ilk olarak oluşturdukları hafif süvari askeridir. Daha sonraları Anadolu'ya da bu teşkilat yaygınlaştırılmıştır. XVII yüzyılın sonlarına doğru bütün ordu teşkilatı gibi bu yapıda bozulmuş olup fazla önemi kalmadığından "fukaraya mezalimden başka bir işe yaramadıkları" şeklinde III.Selim'e raporlar verilmişti.1829 yılında teşkilat kaldırılmıştır(M.Zeki pakalın,C.I.s.421).

⁶⁷ **İbrail:** Eflak bölgesinde yer alan, Tuna Nehri'nin kıvrımından önce Tuna'nın batısında konuşlanmış bir liman şehirdir. Tuna'nın doğusunda ve tam karşısında Maçın yer almaktadır. Bugün Romanya sınırları içindedir. Önemli bir ticaret merkezidir(TDVA,C.21,s.364).

mutasarrıf olarak İçel'e atanmıştır. Daha sonra sırasıyla 1793 Diyarbakır ve 1795 yılında da Adana valiliklerinde bulunmuştur. 22 Mart 1798 senesinde vezirlik rütbesi verildi. Tırhala, ardından da 1799 yılın da Edirne(Çirmen) valiliklerinde de bulundu. 1803 yılında Silistre valiliğine atandı. Aynı sene vezirliği kaldırıldı (Süreyya, 1996:1700).

Daha sonra vezirliği iade edilen Yusuf Paşa'nın Anadolu valiliğine atandığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Sicill-i Osmanî 'de her ne kadar Silistre valiliğinden sonra 1806 yılına kadar görev verilmediği belirtilmiş ise de bu doğru değildir. BOA' den alınan belgelere göre Yusuf Paşa 1804 yılında Anadolu Valiliği'n de bulunmaktaydı. Elimizdeki belgeye göre asker levazımı için Kütahya Eyaleti'nden satın alınacak kilimler hakkında, Anadolu Valisi Yusuf Paşa'ya hüküm gönderildiği anlaşılmaktadır(BOA,C.AS.950/41229,06/M/1220). Bu belge içeriğine göre Yusuf Paşa 1804 yılında Anadolu valiliğine atandığı ve eyalet merkezi olan Kütahya'ya geldiği anlaşılmaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı *Kütahya Şehri* adlı eserinde Yusuf Paşa'nın 1805 yılında Abdurrahman Paşa'nın yerine Anadolu valiliğine atandığı bilgisi yer almaktadır(Uzunçarşılı,1932:171). Bu bilginin düzeltilmesi gerekmektedir. Yaptığımız değerlendirmelere göre doğru olan şey Yusuf Paşa'nın arşiv belgelerine göre Anadolu valiliğine atandığı tarih 1804 yılıdır.

Yusuf Paşa Anadolu valiliğine atanmasından sonra diğer bazı Anadolu eyalet valileri gibi Rumeli'de ortaya çıkan eşkıyanın takibi ile görevlendirilmişti. Bu görevlendirmelere dair bazı belgelere Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yaptığımız çalışmalar sırasında rastlanılmıştır. Bunlardan birincisi 29 Mayıs 1805 tarihli (BOA,C.AS.,961/41798,29/S/1220). Yine Yusuf Paşa'nın eşkıya takibi için Kütahya'dan Gelibolu'ya doğru hareket etmek üzere olduğuna dair 26 Temmuz 1805 tarihli ikinci bir belgede vurgulanmıştır(BOA, HAT,58/2624,28/R/1220).

Yusuf Paşa'nın Anadolu valiliği sırasında Amasya sancağından alınan Tayyar Paşa'nın katline memur edilmiştir. Tayyar Paşa'nın nasihat dinlemediği, devlete karşı gelip savaş hazırlıkları yaptığı bu nedenle de katline emir çıkartılmıştır. Yusuf Paşa'nın bu işle görevlendirildiğine dair Başbakanlık Osmanlı Arşivinde belgeler bulunmaktadır. Yusuf Paşa kendisine verilen görevi yerine getiremediği için görevden alındığı anlaşılmaktadır(BOA,C.DH.,294/14686,29/Ra/1220). Yusuf Paşa kendisine verilen

görevi yerine getiremediği için görevden alındığı anlaşılmaktadır

Yukarıda sözü edilen belge içeriğine göre 20 Ocak 1806 tarihinde Silistre valiliğine atanmıştır. Atama yazısından anlaşıldığına göre Yusuf Paşa kendisine verilen Tayyar Paşa'nın öldürülmesine dair görevi yerine getiremediği için önce Anadolu valiliğinden alınarak Edirne'de ikamete tabi tutulmuştur. Sonra da Edirne'de zorunlu ikamette iken Silistre valiliğine atanmıştır. Yusuf Paşa'nın görevden ayrılmasından sonra daha önce kendisinden söz edilen Ebubekir Sami Paşa ikinci defa Anadolu Valiliği görevine getirilmiştir(BOA, HAT,136/5572,29/Z/1221).

Silistre valiliğinden Hotin muhafızlığına getirilen Yusuf Paşa 1807 yılında Akdeniz muhafızlığına getirilmiş ise de bu görevi başında iken kısa bir zaman sonra vefat etmiştir(Süreyya,1966:1700).

Anadolu Eyaleti Valisi Yusuf Paşa Sancağı Kütahya'da çok kısa zaman kaldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle de Kütahya'da Yusuf Paşa'ya ait herhangi bir eser bulunmamaktadır.

5.19. ÇELEBİ MUSTAFA PAŞA(ŞUBAT 1807- 18 HAZİRAN1807)

Çelebi Mustafa Paşa İstanbul'da doğmuş olup doğum tarihi bilinmemektedir. Kendisi Yeniçerilikten yetişmedir. Babası da Yeniçeri olup. Başkapı Kethüdası Ahmet Ağa'dır. Çelebi Mustafa Yeniçeri ocağının çeşitli kademelerinde görev yapmıştır (Danişmend, 1971:81). Turnacıbaşı Sekbanbaşı görevlerinde bulunduktan sonra Şubat-Mart 1806 yılında Edirne Ağası görevine getirilmiştir. Bu görevleri sırasında sert yönetimi ve disiplini ile ön plana çıkmıştır.

Çelebi Mustafa Paşa önce Akdeniz Boğazı Muhafızlığına(Galata Muhafazlığı) getirildi. İngilizlerin İstanbul'a gelişlerinde üstün hizmetlerde bulunduğu için Şubat 1807 yılında vezirlik rütbesi verilerek Anadolu valiliğine atandı(Süreyya,1996:1191).

Çelebi Mustafa Paşa'nın 1807 tarihinde Anadolu valisi olduğunu arşiv belgeleri de teyit etmektedir. Arşivde rastlanılan söz konusu belgelerde Seddülbahir(Çanakkale Boğazı Rumeli yakası) Kalesi'nde ikamete tabi tutulan Anadolu valisi ve Akdeniz Boğazı Seraskeri Çelebi Mustafa Paşa'ya tayinat verilmesi, mühimmat, cephe ve çeşitli askeri malzeme gönderilmesi emredilmektedir

(BOA,C.AS...,1067/46961,10/M/1222; BOA,C.AS...,477/19893,05/S/1222)

Çelebi Mustafa Anadolu valisi iken İstanbul'da III. Selim'e karşı Kabakçı Mustafa İsyanı başladı. III. Selim'in tahttan indirildi. IV. Mustafa'nın padişah olmasından sonra Çelebi Mustafa Paşa'nın da şansı yaver gitti. Kendisi Yeniçeri ocağından yetişmişti. İsyân sonrası her yerde Nizam-ı Cedit avı başlamıştı. Yeni padişah isyancıların her isteğini yerine getirmektedir. İsyânın elebaşları devletin üst kademelerindeki görevlere tayin edilmişti. İsyancıların isteklerinin ardı arkası kesilmiyordu. Bu arada Tekirdağ'ında Nizam-ı Cedid'in kurulacağı fermanını okuyan hâkimin yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine 1807 yılında Sadrazam İsmail Paşa değiştirilerek onun yerine Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa atanmıştı. İbrahim Hilmi Paşa Alemdar Mustafa Paşa ile İstanbul'a birlikte gelmişti. Fakat yeni sadrazamın III. Selim taraftarı olarak bilinmesi yeniçerilerce hoş karşılanmadı. Yeniçeriler onu ortadan kaldırmak için karargâhına saldırıda dahi bulundular. Yeniçeriler sadrazam ve serdar-ı ekrem olarak Çelebi Mustafa Paşa'nın atanmasını istediler(Cevdet;1966:236).

Osmanlı Padişahı III. Selim Yeniçerilerin sadrazama karşı tutumlarını bilmekteydi. Onları memnun etmek için yine onların arasından yetişen ve dört ay önce Anadolu valiliğine atanan aynı zamanda da Akdeniz Boğazı seraskeri olan Çelebi Mustafa Paşa'yı 18 Haziran 1807 tarihinde sadrazamlığa atamıştır(Karal,1986:85;BOA, HAT,1498/21,11/R/1222).

Çelebi Mustafa Paşa'nın boğaz muhafızlığından hemen ayrılarak serasker olarak Rumeli'ye gitmesi emredildi. Boğaz komutanlığı eski sadrazamlardan Hafız İsmail Paşa'ya getirilirken, Anadolu Eyaleti valiliği o sırada Karahisar 'da sancak mutasarrıfı olarak bulunan Alaeddin Paşa'ya ikinci defa verildi.

Çelebi Mustafa Paşa'nın eyalet merkezi olan Kütahya'ya geldiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır. Sadrazamlığı da fazla sürmemiştir. 27 Temmuz 1808 yılında Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın III. Selim'i tahta çıkarmak için İstanbul'a gelmesiyle sadrazamlığı sona ermiştir. Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a girdikten sonra ilk iş olarak sabah erkenden Bâb-ı Âli'ye gelerek IV. Mustafa'nın haberi olmaksızın sadrazamın koynunda taşıdığı Mühr-ü-Hümâyûn'u elinden almıştır. Sadrazamlığı sona eren Çelebi Mustafa Paşa'yı Alemdar Mustafa Paşa Boşnak Ağa'ya teslim edip çıplak bir ata bindirerek yeteri kadar süvari ile birlikte Çırpıcı Çayırı'ndaki ordugâha

gönderilerek hapsedilmiştir(Cevdet,1966:387).

Alemdar Mustafa Paşa III. Selim karşıtı olup ihanet edenlerin tamına yakının kafasını kestirdi. Çelebi Mustafa Paşa'yı şahsen sevmemesine karşın kendisini cezalandırmamıştır. Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet adlı eserinde bu olay için şöyle demektedir: *"Alemdar Mustafa Paşa ile selefi Çelebi Mustafa arasında eski bir kin ve düşmanlık var idiyse de Alemdar Paşa şahsi kinlerinden vazgeçerek bugün de sadece Sultan Selim'e ihanet edenlerin cezalandırılmalarını düşündüğünden Mustafa Çelebi Paşa'nın bir kılına bile dokunmadan İsmail Kalesi muhafızlığına tayin edildi"*Cevdet,1966:419).

Tarihçimizin ifade ettiği gibi Çelebi Mustafa Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'nın karargâhına gönderildiği ay içinde İsmail seraskerliğine getirildi. Ardından Nisan 1809 yılında da ilave olarak Kocaeli valiliğine atandı. Aynı sene Kasım ayında İsmail'i terk ettiği için Aralık ayında Sakız adasına sürgüne gönderildi. Talebi üzerine sürgün yeri Aydın Güzelhisar'ı olarak değiştirildi. Sürgünde yaşadığı Güzelhisar'da 1811 yılında vefat etti(Süreyya,1996:419).

Tablo 5.1: Valiler Tablosu (1789-1808)

Sıra No	Valinin Adı ve Soyadı	Atama ve Ayrılış Tarihi	Görev Süresi	Açıklama
1	Hacı İsmail Paşa	Haziran 1787 - Ocak 1790	2,5 yıl	Tershane Eminliğinden geldi.
2	Curazade Ahmet Paşa	Ocak 1790 - Ramazan 1790	6 ay	Kapıcıbaşılıktan geldi.
3	Aydostlu Mehmet Paşa	Ramazan 1790 - 1790	8 ay	Ma'zulliyetten geldi.Savaşta öldü.
4	Karamahmut Paşa	1790 - Haziran 1792	1,5 yıl	Mutasarrıflıktan geldi.
5	Çandarlızade Ali Paşa	Haziran 1792 - Aralık 1793	1,5 yıl	Sadaret kaymakamlığından geldi.
6	Azımzade Abdullah Paşa	Aralık 1793 - Mayıs 1794	1,5 yıl	Konya valiliğinden geldi.
7	İzzet Mehmet Paşa	Mayıs 1794 -	Yok	Mısır valiliğinden geldi.
8	Seyyit Ali Paşa	1794 - Temmuz 1795	8 ay	Ma'zulliyetten geldi.
		Nisan 1796 – Ağustos 1798	26 ay	Diýarbakır valiliğinden geldi.
9	Hacı Ebu Bekir Paşa	Temmuz 1795 - Nisan 1796	9 ay	Ma'zulliyetten geldi.
10	Osman Paşa	Temmuz 1798 - 1798	5 ay	Silistre valiliğinden geldi.
		Şubat 1803 - Ağustos 1803	6 ay	Silistre valiliğinden geldi.
11	Ebu Bekir Sami Paşa	1798 - Mayıs 1799	1 yıl	Selanik valiliğinden geldi.
		Ocak 1806 - Ocak 1807	1 yıl	Silistre valiliğinden geldi.
12	Seyyid Mustafa Paşa	1799- Temmuz 1800	1 yıl	Seraskerlikten geldi
13	Abdullah Paşa	Temmuz 1800-Şubat1802	7 ay	Çavuşbaşı - Sadaret Kay. geldi.
14	Seyyit Mustafa Paşa	Şubat 1802 - 1802	Arpalık	Rıkab-ı Humayün Kay. geldi.
15	Ömer Paşa	Haziran 1802 - Şubat 1803	8 ay	Muhafızlıktan geldi.
16	Alaeddin Paşa	Ağustos 1803 - Haziran 1804	10 ay	Erzurum valiliğinden geldi.
		Haziran 1807 - Temmuz 1808	1 yıl	Mutasarrıflıktan geldi.
		Ağustos 1817 - Mayıs 1818	10 ay	Sivas valiliğinden geldi.
17	Abdurrahman Paşa	Haziran 1804 - Ocak 1805	7 ay	Karaman valiliğinden geldi.
18	Yusuf Paşa	Ocak 1805 - Ocak 1807	2 yıl	Ma'zulliyetten geldi.
19	Çelebi Mustafa Paşa	Ocak 1807 - Haziran 1807	5 ay	Muhafızlıktan geldi.
20	Zaim Ahmet Paşa	Temmuz 1808 - Ekim 1808	4 ay	Askeri Başbuğluktan geldi.

ALTINCI BÖLÜM

II. MAHMUT DÖNEMİ ANADOLU EYALET VALİLERİ

6.1. KADI ABDURRAHMAN PAŞA(8 EKİM 1808- HAZİRAN 1808)

Kadı Abdurrahman Paşa Alanyalı(Alaiye) olup eski Şeyh-ül-İslamlardan Minkârî-zâde torunlarından olan sarıklı ilim adamı Mehmet Efendi'nin oğludur. Kendisi ilmiye sınıfından olup aldığı eğitimi gereği ilk olarak Kayseri kadılığına atanmıştır. Burada kadılık yapmış olduğundan adı geçen “Kadı Paşa” olarak ta bilinmektedir (Cevdet,1966:55).

Kayseri kadılığından mirimiranlık rütbesiyle maden-i hümayun eminliğine, oradan Şubat 1803 yılında Sivas mutasarrıflığına atanmıştır. Aynı sene Nisan 1803 yılında da vezirlik rütbesi verilerek Karaman valiliğine atanmıştır. Burada iken III. Selim'in 1792 yılından beri oluşturmaya çalıştığı Nizam-ı Cedit askeri teşkilatının genişlemesi ve Anadolu'da yaygınlaştırılmasında etkin görev almıştı. Nizam-ı Cedit'in komutanlarından birisiydi. Karaman valiliğine görevinde iken Nizam-ı Cedit Rumeli'de henüz kurulmamıştı. Bir yandan Rumeli'de yeni ordu teşkilatını kurmak, diğer yandan da devam eden dağlı eşkıyası başkaldırısı ve Sırp isyanlarının genişlemesi ve gelişmesi devam etmekteydi. Yukarıda anlatılan olaylar nedeniyle Rumeli'de bir gövde gösterisi yapılması gerekiyordu. Bu görev Kadı Abdurrahman Paşa'ya verildi. Kadı Abdurrahman Paşa askerleriyle birlikte Rumeli'ye geçti(Karal, 2011:80). Bu geçişi “*Edirne Vak'ası*”⁶⁸ olarak bilinen olayların çıkmasına neden olmuştu.

1806 yılında gerçekleşen bu olay sonucu Kadı Abdurrahman Paşa Nizam-ı Cedit askerlerini ve ağırlıklarını Silivri'de bırakarak görev yeri olan Karaman valiliğine küskün olarak dönmüştü. Aslında Nizam-ı Cedit'e karşı olanlar hem önceki Sadrazam Hafız İsmail Paşa'dan hem de yerine gelen sadrazam Hilmi İbrahim Paşa'dan, Abdurrahman Paşa'nın valilik görevinden alınmasını istiyorlardı(Uzunçarşılı,1971:409).

25 Mayıs 1807'de Kabakçı Mustafa isyanı sonrası III. Selim, 29 Mayıs 1807 yılında tahtan uzaklaştırılmadan iki ay kadar önce 18 Mart 1807 tarihinde Nevşehir

⁶⁸ **Edirne Vak'ası:** Nizam-ı Cedit teşkilatı önce İstanbul ve Anadolu'da kurulmuştu. Mısır'da Fransızlara karşı başarı sağlamasından sonra Rumeli'de de teşkilatın kurulması ve askerin Rumeli'ye geçirilmesine karar verildi. Kadı Abdurrahman Paşa maiyetinde Rumeli'ye geçen Nizam-ı Cedit askerlerine Silivri ve Çorlu halkı Edirne'de saldırdı. Tekirdağ'ında Nizam-ı Cedit kurulacağı fermanını okuyan hâkim yeniçeriler tarafından öldürüldü. Padişah 1806 yılında yaklaşan İngiliz tehlikesi karşısında yeniçerilerle uğraşmayı uygun görmeyip Kadı Abdurrahman Paşa komutasındaki orduyu Edirne'den geri dönmesini istedi(Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi,2011,CV,s.80).

bölgesi vergi toplamasındaki usulsüzlükler ve bazı gerekçelerle Konya valiliğinden azil olundu. Malikâne suretiyle kendisine verilen Alanya sancağı muhafazasına memur edildi(MD,1222,No.224:252).

III. Selim'in yerine IV. Mustafa tahta geçmişti. Yeniçeri ayaklanması sonucu III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedit dağıtılmıştı. İsyan sırasında Kadı Abdurrahman Paşa ortalıkta pek görünmemişti. Daha doğrusu görünmemeye çalıştı. II. Mahmut'un cülusu ve Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle çözüm bekleyen sorunların görüşülmesi için bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Bu amaçla toplantıya davet edilen ayanlar ve diğer devlet görevlileri arasında Nizam-ı cedit askeri teşkilatın oluşumunda etkin hizmetlerde bulunan Asakir-i Şâhâne kumandanlığı yapmış olan Kadı Abdurrahman Paşa'da vardı. Toplantı Çağlayan Köşkü'nde yapıldı. 29 Eylül 2008 tarihide senedi ittifak imzalandı.3 Ekim 1808 de padişah hattı hümayunla tasdik etti (Sertoğlu,2011:2833).

Nizam-ı Cedit 'in kurulmasında büyük emeği geçmiş Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa 5 Ekim 1808(14/N/1223) Çarşamba günü etrafına topladığı askerleriyle İstanbul'a gelmişti. Üsküdar'da karargâh kurdu. 8 Ekim Cumartesi günü Bâb-ı Âli'ye davet edilerek kendisine Alanya ve Beyşehir sancaklarıyla beraber Anadolu valiliği ve Anadolu seraskerliği verildi(Şanı Zade, :61). Yeni kurulan askeri teşkilatta Sekban-ı Cedit Kumandanı oldu. Üsküdar'da oturmaktaydı.

Bu atama olayında da görüldüğü üzere diğer eyalet valileri gibi Kadı Abdurrahman Paşa'da kendisine verilen askeri görevleri yerine getirmek için atanmış olduğu Anadolu Eyaleti valiliğinin merkezi olan paşa sancağı Kütahya'ya hiç gelmediği düşünülmektedir. Gelmiş ise de geldiğine dair kayıtlarda bir belgeye rastlanılmamıştır.

Yeniçerilerin Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı isyanını haber alan Kadı Abdurrahman Paşa Üsküdar'da Selimiye kışlasındaki Sekban-ı Cedit askerlerine cephaneye dağıtmış ne olacağını beklemeden komutanlarının fikrini öğrenmek için onlarla bir toplantı yapmıştı. Saraya gönderdiği haberciden padişahın yanına gelmesini emrettiğini öğrendi. Çıkan isyanın dışarıya sirayet etmesini önlemek yönünde tedbir almıştı. Ayrıca Sultan Mahmut'un emrine uyarak yanına aldığı askerlerle 27 Ramazan 1223(17 Kasım/1808) ikindi vakti saraya padişahın yanına gitti.

Levent Çiftliği'nden gelen Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa ile birlikte Yalı Köşkü tarafından saraya girdiler. Öğle vakti gelebilseydiler o sıralarda savunma halinde isyancılarla çarpışan Alemdar Mustafa Paşa'ya yardımları olabilirdi (Uzunçarşılı, 1971:421). 17 Kasım 1808 de Alemdar Mustafa Paşa sıkıştığı mahzende elindeki silahını orada depolanmış olan cephaneye ateşleyerek mahzeni çatısında bulunan beş yüz kadar yeniçeri ve yanındakilerle havaya uçurdu(Şanizade, 1291:115).

Kadı Abdurrahman Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra yanında Ramiz Paşa olduğu halde saraydan çıkarak bir kayıkla önce Kadıköy'e geçti. Oradan da yine kayıkla Rumeli'ye geçmek için Yeşilköy açıklarından karaya çıktı. Kaçtıklarını öğrenen Yeniçeriler onları takip ettiler ise de yetişemediler. Rumeli'de Kırım hanlarından II. Kaplan Giray'ın oğlu Selim Giray'ın yanına sığındılar. İstanbul'da oluşan yeni yönetim onları Selim Giray'dan isteyince buradan ayrılmak zorunda kalmışlardır(Nalbantoğlu,2008:66).

İki paşa Yeniçeriler tarafından her yerde aramaya başlamıştı. Paşalar birbirinden ayrılarak izlerini kaybettirip gizlenmeyi başardılar. Ramiz Paşa'dan ayrılan Abdurrahman Paşa İstanbul'a tebdili kıyafet ederek gelmiş ve gizli olarak toplantıların yapıldığı yerleri dolaşmıştır. İsyan sonrası yaratılan ortamı değerlendirmiştir. Oluşan koşulların kendi lehine hiçte olumlu bulmayan Kadı Abdurrahman Paşa İstanbul'dan kaçarak Konya üzerinden Beyşehir'e gelmişti(Cevdet,1966:55).

İsyan eden asiler Selimiye'de Kadı Abdurrahman Paşa konağını, Levent Çiftliği ve Selimiye kışlasını basarak yakıp yıktılar. Abdurrahman Paşa'yı bulamadılar. Paşa ise oğlunun mutasarrıflığında bulunan Alanya kalesine gitti. Teke Mutasarrıfı Ahmet Ağa on bin askerle şehri ve kaleye kuşattı. 6 ay kuşattıktan sonra Kadı Abdurrahman Paşa öldürüldü. Küçük oğlu olan Abdullah, o sırada mirimiran olarak Alaiye ve Beyşehir Mutasarrıfı bulunuyordu. Abdurrahman Paşa'nın büyük oğlunu da yakaladılar. Büyük oğlu Müderris Mehmet Bey'i idam ettiler(Sertoğlu,2011:2842).

Bu konuda kaynaklarda birliktelik yoktur. Kadı Abdurrahman Paşa'nın siyasi yaşamını tez konusu yapan Süleyman Can Nalbantoğlu öldürülme olayının memleketi olan İbradı'da olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki:” *Kadı Abdurrahman Paşa Ramiz Paşa'dan ayrılarak önce gizlice İstanbul'a girmiş, oradan Anadolu'ya geçmişti. Başkentteki kuvvetlerle Abdurrahman Paşa arasında bir süre kovalamaca meydana*

gelmişti. Kadı Abdurrahman Paşa'nın yakalanması için Anadolu'da Konya ve Teke mütesellimlerine fermanlar yollanmıştı. Kadı Abdurrahman Paşa sonunda memleketi olan İbradı'ya kaçmayı başarsa da Ocak 1808 yılında yakalanmış ve idam edilmiştir. Abdurrahman Paşa'nın küçük oğlu Abdullah Paşa ve büyük oğlu müderris Seyyit Mehmet Efendi'de öldürülmüştür” (Nalbantoğlu, 2008: 67).

Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı Kadı Abdurrahman Paşa hakkında Belleten Dergisi'nde yayınlanan makalesinde:” *Kadı Paşa'nın Beyşehir'de bulunduğunu haber alan Konya Mütesellimi Seyyid Ebubekir Ağa Abdurrahman Paşa üzerine yürüdü. Abdurrahman Paşa Eşrefoğlu camiine girerek kendini müdafaa etmiş ve nihayet geceleyin Ebubekir Ağa kuvvetlerini yararak İbradı'ya kaçmış...Kadı Abdurrahman Paşa İbradı'ya gelince oğulları Seyyid Mehmet Efendi ile Abdullah Hulisi Paşa yanına gelmişlerdir.... Abdurrahman Paşa'nın katli hakkında ferman gönderilmiş olduğundan Teke Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa on bin kişilik bir kuvvetle oğlu İbrahim'i İbradı üzerine yolladığından Abdurrahman Paşa o taraftaki Zilan dağına kaçmış ise de takip olunarak iki oğlu ile yeğeni ve damadı Şakir Efendi yakalanmış ve keyfiyet İstanbul'a bildirilmiştir.” demektedir (Uzunçarşılı, 1971:441).*

Gelen emir üzerine Abdurrahman Paşa'nın başı kesilerek İstanbul'a götürülmüş olup, 27 Ocak1809 tarihinde padişahın iradesiyle iki gün süreyle halka gösterilmiştir(Uzunçarşılı,1971:443).

Bu konuda Cevdet Paşa kendi eserinde Kadı Abdurrahman Paşa'nın Alanya Kalesi'nde altı ay kuşatıldıktan sonra ele geçirdiğini yazmaktadır(Cevdet,1966.49).

6.2. ZAIM AHMET PAŞA(1808-1809)

Ahmet Paşa İpsalalı'dır. Zeamet sahiplerindendir. Önce Kapıcıbaşı görevinde bulundu. 1807 yılında da Yeniçeri Silahtar Ağası oldu. Bu görevden sonra Kırcaali'e askeri başbuğ olarak görevlendirildi. Zaim Ahmet Paşa buralarda başarılı hizmetlerde bulunduktan sonra kendisine vezirlik rütbesi verilerek 27 Haziran 1808 tarihinde Anadolu valiliğine atanmıştır. Valilik görevi yanında Tulca Mahafızılığı da uhdesine verilmiştir(Süreyya.1996:200).

Ahmet Paşa, eyalet valiliğinin gereği olarak askeri görevi için sürekli Rumeli de bulundu. Çünkü Tilsit ve Erfurt görüşmeleri sonunda Osmanlı İngiltere ile bir antlaşma yaparak Rusya ile savaşın devamına karar vermişti.

Zaim Ahmet Paşa Rumeli’de iken 8 Ekim 1808 günü bir önceki bölümde de söz edildiği gibi yerine Kadı Abdurrahman Paşa tayin edildi. Askeri görevleri nedeniyle o da Kütahya’ya gelmedi.

Zaim Ahmet Paşa 1809 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşında esir düştü. Savaş 1811 yılında barış yapılmak üzere sona erince Ahmet Paşa’da Nisan 1811 yılında maden-i hümayun emini oldu. İki yıl sonra da Kayseri mutasarrıflığına atandı. 1814 yılının Temmuz ayında vezirliği üzerinden alınarak Limni adasına sürgüne gönderildi. Sürgün yaşadığı Limni’de vefat etmiştir(Süreyya,1996:200).

Zaim Ahmet Paşa kendisinden önceki bazı valiler gibi askeri görevlerinden dolayı paşa sancağına pek gelememiştir. Bu nedenle de Kütahya’da bıraktığı bir esere rastlanılmamıştır.

6.3. CEBECİ OSMAN PAŞA(1809-1810)

Osman Paşa, Ağa Mahmut Paşa’nın oğludur. Babası sayesinde iyi bir eğitim almıştır. Saraydan yetişerek önce kapıcıbaşı, daha sonrada cebecibaşı olmuştur. Belgelerde doğum tarihine rastlanılamamıştır. Sırasıyla Şubat 1803 tarihinde İzmit, ardından da Mora valisi olmuştur. 1806 yılında Rumeli valisi olarak atanmıştır. Aynı zamanda Rumeli seraskeri görevi de uhdesine verilmiştir(Süreyya,1996:1304).

Nisan 1807 yılında Selanik valisi, 1808 yılında da Varna muhafızı oldu. 1809 yılında Trabzon valisi olmuştur. Trabzon valisi iken aynı sene 14 Ekim 1809’da sadaret kaymakamı oldu. 3 Aralık 1809 sadaret kaymakamlığından azledilerek Anadolu Eyaleti valiliğine atandı(Süreyya,1996:1304)

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî adlı eserinde her ne kadar 3 Aralık 1809 tarihinde Anadolu valiliğine atandığından söz etmekte ise de bu tarihte bir düzeltme yapılması gerekmektedir. Çünkü elimizdeki BOA’dan elde ettiğimiz belgede Osman Paşa’nın aynı senenin ortalarında devam etmekte olan Osmanlı-Rus savaşında, Anadolu valisi ve Tuna cephesi komutanı olduğu yazılıdır. Belge bir rapordan oluşmaktadır.

Nallıhan kadısından alınan bilgiye göre posta tatarlarınca sadarete sunulmuştur. Ankara ve Nallıhan civarından toplanan askerlerin Boşnak-zade komutasında Tuna Cephesi komutanı tayin edilen Anadolu valisi Osman Paşa'nın emrine katılmak üzere olduğu vurgulanmaktadır(BOA,C..SA...,165/7242,24/R/1224).

Anadolu valiliğine atandıktan sonra Osman Paşa'nın Kütahya'ya gelip gelmediği bilinmemektedir. Osmanlı Rus savaşı nedeniyle Rumeli'de cephede savaştığı anlaşılmaktadır. Muhtemeldir ki Osman Paşa bu savaştaki başarısızlığından dolayı Anadolu valiliği ve Tuna cephesi komutanlığından alınarak Yenişehir ve Karesi Mutasarrıflığına atanmıştır. Bu görevinde de fazla kalmayan Osman Paşa 8 Nisan 1810 tarihinde Limni'ye gönderilmiştir. Yerine Halil Paşa Anadolu valiliğine atanmıştır. Limni de iken şuuru bozulup rahatsızlanan Osman Paşa Gelibolu'ya gönderilmiş ise de 1811 yılında orada vefat etmiştir(Süreyya,1996:1304).

Osman Paşa zamanında Reisülküttaptan azledilerek 1809 yılında Kütahya'ya sürgüne gönderilen Vahit Paşa bir kütüphane tesis etmiştir. İki sene kadar Kütahya'da kalan Vahit Paşa daha sonraki gittiği görev yerlerinden de değişik konularda kitap göndermek suretiyle kütüphaneye zenginleştirmiştir. Vahit Paşa kütüphaneyi Kütahya'nın ünlü âlimlerinden Abdülbaki Fikri Efendi'ye duyduğu saygı nedeniyle yaptırmıştır. Ayrıca 1811 ve 1813 yıllarında bu kütüphane için iki vakfiye kurmuştur(Uzunçarşılı,1932:133).

6.4. HALİL PAŞA (1810-1810)

Halil Paşa İzmitli olup yeniçeri zabıtlığından kul kethüdalığına getirilmiştir. Şubat 1807 yılında da Yeniçeri Ağası olmuştur. Aynı senenin ortalarında memleketi olan da İzmit'e gönderilmiştir.

Halil Paşa bir süre burada ikamet ettikten sonra 8 Nisan 1810 yılında Osman Paşa'nın görevden alınmasıyla vezirlik rütbesi verilerek sadaret kaymakamlığına getirilmiştir(Süreyya,1996:584).

Sadaret Kaymakamlığı görevi uhdesinde iken Anadolu Eyaleti valiliğinde kendisine verilmiştir. Kısa bir süre valilik yapmıştır. Beş aya yakın valiliği sırasında Osman Paşa döneminin mütesellimi Germiyan-zade Süleyman Ağa'nın halka kötü

davranışlarından dolayı mütesllimlikten azledilmiştir(Küt.ŞS, No.8, Belge.5).

Mehmed Süreyya'nın Sicilli-i Osmani adlı eserinde Halil Paşa'nın 12 Ağustos 1810 tarihinde görevinden ayrılmış olduğu belirtilmektedir. Transkripsiyonu yapılmış olan 8 nolu Kütahya Şeriye Sicilinde bulunan 70 nolu belgenin tarihi ise 5 Ağustos 1810'dur.Halil Paşa'nın görevden ayrılması konusunda günler tutmasa bile Halil Paşa 1810 yılının Ağustos ayında Anadolu valiliğinden ve sadaret kaymakamlığından ayrıldığı kesindir.

Emekli olan Halil Paşa'ya bin kuruş emeklilik verildi. Daha sonra 17 Mayıs 1812 yılında yeniden Varna muhafızlığına atanan Halil Paşa bu görevinde iken bir süre sonra vefat etti. Kısa süre görev yaptığı Anadolu Eyaleti valiliğinde herhangi bir eser bırakmamıştır.

6.5. AHMET ŞAKİR PAŞA(1810-1812;1813-1814)

Şakir Ahmet Paşa şair ve devlet adamı olarak anılmaktadır. Trabzonlu olup, İstanbul'a gelip devlet ricalinden Firdevsi Efendi'ye imam olmuştur. Doğum tarihi hakkında bilgi bulunamamıştır. İmamlık yaparken sesinin güzelliği sayesinde Enderun Ağalığına alınmıştır. Burada aldığı eğitimle Tülbent Ağası⁶⁹ olmuştur(Yıldız,2008:179-223). 1798/99 yılında Enderun'dan hâcelik (molla, müderris, hocalık) unvanı alarak çıkmıştır. Aynı sene darphane emini olarak atanmıştır(Süreyya,1996:c.5,s.1563).

Şakir Ahmet Paşa bu görevinde iki yıl kalabilmiştir. 1801 yılında azledilmiş olup uzun süre kendisine görev verilmemiştir. 1807 yılında Akdeniz Nüzul Emini⁷⁰, 1808 yılında yeniden Darphane Eminliği'ne getirilmiştir.

Yukarıda sözü edilen 5 Ağustos 1810 tarihli Kütahya 8 nolu şeriye Sicili 71 nolu belgede Halil Paşa'nın azledildiği, yerine vezirlik rütbesi verilen Ahmet Şakir Paşa'nın atandığı kaydı vardır. Bu kayda paralel olarak Sadaret Kaymakamı ve Anadolu valisi olarak atanan Ahmet Şakir Paşa 29/Z/1229 tarihinde Kütahya'ya gelerek göreve

⁶⁹ **Tülbent Ağası:** Padişahın sarık ve çamaşırlarını muhafaza, temizleme ve padişaha giydirme görevi ile sorumlu olan kişiye denir(M.Zeki pakalın,C.III,s.537)..

⁷⁰ **Nüzul Emini:** Nüzul Arapça konulacak yer demektir. Osmanlı ordusu sefere çıktığında konaklayacağı menzillerde her türlü yiyecek(un, peksimet, arpa, bal, et, sebze ve meyve, su, odun) ve içeceği temin ile yükümlü görevliye Nüzul Emini denilmekteydi. Türkçesi konakçı demektir(M.Zeki pakalın,C.II,s.710).

başladığına dair kendi mührü ile payitahta bildirdiği arşiv belgesinden anlaşılmaktadır (BOA, HAT, 726/34613-A, 29/Z/1229).

Ahmet Şakir Paşa hem Anadolu valisi hem de kendinden önce görev yapan Halil Paşa gibi sadaret kaymakamı olarak atanmıştır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre görev sırasındaki en önemli icraatlarından birisi de Hacı Mollanın katledilmesi olayıdır. Hacı Molla lakabıyla bilinen Mütesellim el-hac Abdurrahman halka zulmederek para toplamıştır. Hesapları üzerinde yapılan denetimde yüz otuz bin kuruş civarında fazla para topladığı ve bunun kendisinden tahsiline karar verilmişti. Bu paranın on dokuz bin kuruşunu vermiş gere kalanını vermemek için çeşitli yollara başvurmuştu. Kütahya’da bazı kişileri ve Müftü Mehmet Efendi’yi öldürmekle suçlanmıştı. Bir süre kaçarak kendini gizleyen Molla Abdurrahman, bir şekilde affedildikten sonra da bu tür davranışlarına devam ettiğinden katline ferman verilmişti (Uzunçarşılı,1932:154).

Kütahyalı olan sabık mütesellim El-hac Abdurrahman hakkındaki ferman hükmü zamanın Anadolu Valisi Şakir Ahmet Paşa tarafından infaz edilerek olup halka kötü davranan sabık el-Hac Abdurrahman’ın başının kesilerek İstanbul’a gönderilmiştir(BOA, HAT,514/25152:29/Z/1230).

Şakir Ahmet Paşa sadrazam vekilliği ve Anadolu valiliğinden Eylül 1812 yılında alındı. Yerine Mehmet Rüştü Paşa atandı. Bir süre Anadolu valiliğinden ayrılan Ahmet Paşa daha sonra 27 Aralık 1813 ikinci defa Anadolu valisi olarak tekrar atandı(Uzunçarşılı,1932:172). Tarihi Cevdet’te ikinci atamanın 15 Ocak 1814 tarihinde gerçekleştiği belirtilmektedir(Cevdet,1966,C.10,s.179).

Sicill-i Osmanî ’de Şakir Ahmet Paşa’nın Anadolu valiliğine 27 Aralık 18013 tarihinde atandığı yazılıdır. Mora’ya vali olarak atandığını öğrenmekteyiz. Şakir Ahmet Paşa’nın ikinci valiliğine ait her iki tarihinde düzeltilmesi gerekmektedir. Sözü edilen kaynaklar Ahmet Şakir Paşa’nın ilk valiliğinden sonra Mehmet Rüştü Paşa’nın geldiğinden söz ederek, ondan sonra da tekrar Ahmet Paşa’nın yerine tayin edildiğinden bahsetmektedir. Bu doğrudur. Belgelerin incelemesinden de anlaşılaacağı üzere Mehmet Rüştü Paşa’nın yerine Ahmet Şakir Paşa ikinci defa Anadolu valisi olarak atandığı anlaşılmaktadır.

Şakir Ahmet Paşa 18 Eylül 1815 tarihinde Anadolu valiliğinden Mora'ya tayin edilmiştir. Mora'ya denizden gitmekten korktuğu için Rumeli'ye geçerek görev yerine oradan gideceği yönünde bir belge elde edilmiştir(BOA, HAT,925/40190,13/L/1230).

Şakir Ahmet Paşa'nın her iki valiliğinde de Kütahya'da kaldığı süre içinde zamanın Kütahya Hükümet Konağı'na bir oda ilave ettirdiği görülmüştür. Kendisi bilim adamı ve şairdi(Uzunçarşılı,1932:172). Şakir Ahmet Paşa'nın çok bilinen dini iki eseri bulunmaktadır. Ravd-ı Verd isimli mesnevisi Allahın güzel isimleri ile Bedir Gazvesi(Akın, Sefer) konularını içermektedir. Tertûb-i Nefîs. Özellikle Tertûb-i Nefîs adlı mesnevisi çok meşhurdur. Kur'an ile ilgilidir. Kaç sure ve ayet olduğu, Kur'an cüzlerinin hangi sure ve ayetle başladığı üçer beyitle anlatmaktadır(Yıldız,2008:179-223)

Mora'da iki buçuk yıl valilik yaptıktan sonra görevinden azil edildi. Sıkıntılar yüzünden hastalanarak kötürüm oldu. Önce Gelibolu sonrada İstanbul'a gitmesine izin verildi.1818 yılında da vefat etti(Toker,2014

6.6. MEHMET RÜŞTÜ PAŞA(1812-1813)

Mehmet Rüştü Paşa Erzurumlu olup doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Erzurum ulemasından Seyyid Ali Efendi'dir. Babasından kitabet eğitimi alarak 18 yaşında Halep'e gitmiştir. Halep valisi ile çalışmış, mektupçuluk yapmış, Ferah Ali Paşa'nın divan kâtipliğinde bulunmuştur. Daha sonra hâcelik unvanı almıştır (Süreyya,1996:1405).

İstanbul'a dönüşünde Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'ya divan kâtibi oldu. Hüseyin Paşa ölünce de İstanbul'da bazı değişik hizmetlerde bulundu. Fransızların Mısır'a asker çıkarması sırasında kendisine Mısır Ordusunun nüzul emniyeti verilerek Mısır'a gönderildi. Bazı paşalarla birlikte Fransızlara esir düştü. Sakız adasına sürgüne gönderilen Rüştü Paşa daha sonra değişik görevlerde bulunmuştur. 1809 yılında baş muhasebecilikten azledilmiş olup üç sene kadar açıkta kalmıştır. Bu süreç içinde çok yoksulluk çekmiştir(Cevdet,1966:c10,s.109).

Ma'zûliyet devam ederken bir önceki bölümde de anlatıldığı gibi Şakir Ahmet Paşa'nın hem sadaret kaymakamlığı, hem de Anadolu valiliğinden alınması ile aynı

görevler bu defa Mehmet Rüştü Paşa'ya tevcih edildi. Gerek vezaret rütbesinin, gere Anadolu valiliği görevinin kendisine verilmesinde Sultan II. Mahmut'un mutemetlerinden İbrahim Refet Efendi'nin tavsiyesi, daha doğrusu padişah üzerinde etkisinin önemi büyük olmuştur. Ahmet Şakir Paşa ile halef selef olan Mehmet Rüştü Paşa bu görevinde fazla kalamadı. Mehmet Rüştü Paşa'da Aralık 1813 yılında görevinden azledildi(Uzunçarşılı,1932:172).

Mehmet Rüştü Paşa'nın görevden alınmasıyla Anadolu valiliğine Hafız Mustafa Nuri Paşa getirilmiştir. Anadolu valiliğinden alınıp Gelibolu'ya sürgüne gönderilen Rüştü Paşa daha sonra tekrar valiliğe döndürülerek sırasıyla, Silistre, Vidin, Bosna valiliklerinde bulundu. Tepedelenli Ali Paşa'nın oğullarının isyanını bastırmak için görevlendirildi. Bu görevinde çok başarılı oldu. Tepedelenli'nin oğullarından Salip ve Muhtar Paşayı ortadan kaldırdı. Kendisine bu başarısının karşılığı olarak bu defa Eylül 1821 yılında Ankara ve Kangırı sancakları ile Sofya Muhafızlığı verildi(Süreyya,1996:1406).

Tecrübeli devlet adamı Mehmet Rüştü Paşa muhafızı olduğu Sofya'da Mayıs 1822 yılında vefat etti(Süreyya,1966:1406).

6.7. HAFIZ NURİ MUSTAFA PAŞA(EKİM 1814-1815)

Hafız Nuri Mustafa Paşa sarayda Enderun'dan yetişmedir. Önce 1808 yılında kapıcılar kethüdası oldu. 1811 yılında mirahur-ı evvel olup 1813 yılında vezirlik rütbesi verilerek maden eminliğine atandı. Bir yıla yakın bir süre bu görevde bulunduktan sonra bu görevinden alındı(Süreyya,1996:1275)..

Nuri Mustafa Paşa'nın 1814 yılında Şakir Ahmet Paşa'nın Anadolu valiliğinden alınmasından sonra onun yerine Anadolu valiliğine atandığı kaynaklarda yer almaktadır (Öztuna,2005:1122). İ.Hakkı Uzunçarşılı da aynı düşüncededir (Uzunçarşılı,1932:172). Elde edinilen BOA belgesinde ise bu atamanın 4 Ekim 1815 yılında gerçekleştiği belirtilmektedir(BOA,C.DH.,87/4350,29/L/1230).

Hafız Nuri Mustafa Paşa, Anadolu valisi olarak görevine başlamasından hemen sonra görevi başında vefat ettiği bilinmektedir. Aşağıdaki bölümde değinileceği gibi Mustafa Nuri Paşa Anadolu valisi iken Seyyid Ahmet Paşa Mora valisidir. BOA bir

belgeye göre Mustafa Nuri Paşa 14 Şubat 1815 tarihinden önce öldüğü ifade edilmektedir, Tarihlerde bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Nuri Paşa'nın ölümüne dair oğlu Tahir Ömer Bey'den Kapıkethüdası Osman Efendi'ye gönderilen belge BOA'de bulunmaktadır(BOA, HAT,515/25374,04/Ra//1230).

Aşağıda kendisinden söz edilecek olan Seyyid Ahmet Paşa'nın atanmasına ilişkin belge ise 26 Kasım 1815 tarihli dir. Yazarın görüşüne göre 4 Ekim 1815 tarihinde atanan Mustafa Nuri Paşa 26 Kasım 1815 tarihinde vefat etmiştir(Süreyya,1996:1275).

Mustafa Nuri Paşa çok kısa süre görev yaptığı Anadolu valiliğinde herhangi bir eser bırakmamıştır. Tayini sonrası Kütahya'ya gelip gelmediğine dair bir bilgi edilememiştir.

6.8. SEYYİD AHMET PAŞA(1815-1815)

Seyyid Ahmet Paşa'nın nereli olduğu ve doğum tarihi hakkında Sicill-i Osmanî ve diğer tarihi kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın Kütahya Şehri adlı eserinde verdiği valiler listesinde ve Yılmaz Öztuna'nın Türkiye adlı eserindeki eyalet valileri listesinde sadece adı geçeninin adı geçmektedir(Uzunçarşılı,1932:172; Öztuna,2005:1123). Seyyid Ahmet Paşa'nın adından başka yaşam öyküsüne ait hiçbir bilgi yoktur.

Çalışmalarımız sırasında BOA' den elde edilen belgelere göre Seyyid Ahmet Paşa, İbrail muhafızlığı, ardından da Mora valiliği yapmıştır (BOA,C..ML..., 218/9037,06/C/1230). Daha sonra Kayseri ve Bozok mutasarrıflığında bulunmuştur. Hafız Mustafa Nuri Paşa'nın Anadolu valiliğine başlamasından çok kısa bir zaman sonra 26 Kasım 1815 tarihinde vefatı üzerine Anadolu valiliğine atandığı anlaşılmaktadır(BOA,C..DRB...,53/2606, 23/Z/1230).

BOA'den alınan bir başka belgede Seyyid Ahmet Paşa Anadolu valisi iken Ermenek'ten sürgün edilen halktan biri için aracılık yaptığı kaydına rastlanılmıştır. Ahmet Paşa'nın tavassutta bulunarak onun affını sağladığına dair dair payitahttan hattı hümayun çıkarttığı görülmüştür(BOA, HAT,500/24490, 29/Z/1230).

Seyyid Ahmet Paşa ile ilgili olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet adlı eserinde 1231 yılı Şevval ayı ortalarında Halep Eyaleti'ne atandığı yer

almaktadır(Cevdet,1966:248). Bu bilgi doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü bu tarihlerde Laz Ahmet Paşa Anadolu Eyalet valisidir. Dolayısı ile bu bilginin düzeltilmesi gerekir.

Seyyid Ahmet Paşa'nın akıbeti hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır.

6.9. LAZ AHMET PAŞA(1815-1816)

Ahmet Paşa Trabzonludur. Laz Ahmet Paşa lakabıyla anılmaktadır. Yeniçeri ocağından yetişmedir. Kapıcıbaşılık ve İbrail nazırlıklarında bulundu. Mart 1811 yılında, Osmanlı-Rus savaşında gösterdiği başarıdan dolayı imrahorluk(mîr-âhûr) rütbesi ile Edirne'ye gönderilerek orduya katılmıştır (Süreyya,1996:200). Osmanlı-Rus savaşı devam ettiğinden cephedeki ordunun lojistik hizmetlerinde görev aldı. Cephane ve asker yetiştirmeye memur edilmişti (Sertoğlu,2011:2936).

Savaşın devamınca sadrazam ve serasker Yusuf Ziya Paşa ordu üzerinde otorite sağlayamadı. Diğer yandan belki de yaşlılığının getirdiği gevşeklik ve yavaşlık nedeniyle idarede de maslahatçılık almış yürümüştü. Sadrazam safahatı ve servet edinmeyi seven, israftan kaçınmayan biriydi. İşte orduyu çekip çevirecek binin arandığı bir zamanda Laz Ahmet Paşa'nın Edirne ve İbrail nazırlığı hizmetleri Hacı Mustafa Ağa ve İbrahim Refet Efendi aracılığı ile padişaha arz edildi. Edirne'den geri çağırılan Ahmet Paşa'ya 17 Nisan 1811 yılında vezirlik rütbesi verilerek sadrazam yapılmıştır. Aynı zamanda ordu seferde olduğu için Serdar-ı Ekrem görevi de uhdesine verilmiştir (Süreyya,1996:200).

Laz Ahmet Paşa'nın sadrazamlığa geliş tarihi konusunda kaynaklarda birliktelik bulunmamaktadır. İsmail Hami Danişmend'e göre 10 Nisan 1811 tarihinde sadrazamlığa getirilmiştir(Danişment,1971:79).

Laz Ahmet Paşa sadrazamlığa atanır atanmaz 1811 baharında Rusçuk'a gitti. Rusların elinde bulunan Rusçuk'u geri almak için 9 Temmuz 1811 tarihinde ani bir taarruzda bulundu. Ruslar şehri terk edip geri çekildiler(Efe, 2014:140-150).

Laz Ahmet Paşa cesur birisiydi. Fakat bu cesareti geleceği görmesine engel teşkil ediyordu. Rusçuk saldırısından sonra kendisine önerilen askeri taktikleri

dinlememiş ve orduyu zor durumda bırakmıştır. Bu arada Rusya ile barış görüşmeleri yapıldığından Laz Ahmet Paşa'nın sadrazamlıkta kalmasında fayda görülmemiştir. 5 Eylül 1812 yılında ise Laz Ahmet Paşa sadrazamlıktan azil edilmiştir(Danişmend,1971:83). Laz Ahmet Paşa'dan boşalan sadrazamlığa Sofya cephesi Seraskeri Hurşit Paşa getirildi(Cevdet,1966:107). Laz Ahmet Paşa emekli edilerek Bursa'da ikamet etmeye başladı.

Sicill-i Osmani'de 1814 yılında Anadolu valiliğine atandığı yazılı ise de bazı kaynaklarda 1815 yılında Anadolu valiliğine atandığı kayıtlarına rastlanılmıştır. Yine Sicili Osmani'de Laz Ahmet Paşa'nın Eylül 1816 tarihinde Anadolu valiliğinden ayrılarak önce Haleb'e, daha sonra da Erzurum valiliğine atandığı belirtilmektedir (Süreyya,1996:201).

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Laz Ahmet Paşa cesur bir devlet adamı olarak tanınmaktaydı. Temiz giyimli sabırlı birisiydi. Mart 1819 yılında vefat etmiştir (Süreyya,1996:201).

6.10. HURŞİT AHMET PAŞA(1816-1818)

Gürcü kökenli olup, kölelikten yetişmedir. Tarih-i Cevdet'te Çerkez asıllı olduğu yazılıdır (Cevdet,1966:76). Köle sahibi onu Rumeli Valisi Selim Sırrı Paşa'ya satmıştı. Selim Sırrı Paşa Hurşit Ahmet'i çok iyi yetiştirdi. Selim Sırrı Paşa ölünce sırasıyla Reisülküttap Reşit Efendi ve Kaptan'ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın maiyetine girdi. Hüseyin Paşa'dan denizciliği öğrenen Ahmet Hurşit, Osmanlı-Fransız savaşları sırasında Mısır'da Hasan Paşa'nın yanında bulunmuştur. Mısır'da gösterdiği başarılarından dolayı 1802 yılında mirimiranlık rütbesine terfi ettirilerek önce İskenderiye muhafızı olmuştu(Süreyya,1996:679).

Fransızların Mısır'dan çıkartılmasından sonra Mısır valiliğine getirilen Hüsrev Paşa yaptığı düzenlemeler ile kuvvetli bir ordu kurmuştu. Kölemen Beyleri ve başıbozuk ordunun ileri gelenlerinden Kavalalı Mehmet Ali Paşa buna karşı isyan ettiler. İstanbul bu ayaklanmalar üzerine Trabluslu Ali Paşa'yı Mısır'a gönderdi. Kölemen Beyleri onu beğenmeyip öldürünce önceki görevlerinde başarılı olmuş Hurşit Ahmet'e Mart 1804 yılında vezirlik rütbesi verilerek Mısır valisi olarak atandı. Hurşit Ahmet Paşa göreve başlar başlamaz isyana neden olanları tespit etti. Mehmet Ali Paşa

ile silahlı mücadeleye başladı. Osmanlı Hurşit Paşa'ya göre Mehmet Ali Paşa'yı daha kuvvetli ve dirayetli gördü. Vali Hurşit Paşa görevinden azl olunarak Mehmet Ali Paşa 19 Haziran 1805 yılında Mısır valisi olarak atadı(Sertoğlu,2011:2799).

Bir yıl kadar İstanbul'da kaldıktan sonra sırasıyla Niş, Mora, Rumeli valilikleri ve Sofya bölgesi seraskerliği görevlerinde bulunduktan sonra 5 Eylül 1812 (27/Ş/1227) senesinde sadrazam oldu. İki sene, 6 ay, 27 gün sadrazamlık yaptıktan sonra da 1 Nisan 1815(20/R/1230) tarihinde görevinden azil edildi(Danişmend:1971: 83).

Hurşit Ahmet Paşa Sadrazamlıktan azil edildikten sonra Bosna ve Selanik valiliklerinde bulundu. Daha sonra Kasım 1816 yılında Anadolu valisi olarak atandı. Elimizdeki 23/Z/1231 tarihli belge onun bu tarihlerde Anadolu valisi olduğunun kanıtıdır. Kütahya'ya sürgün edilen Cizye Muhasebecisi Ahmet Efendi'nin af buyurulması ricasını içeren yazı Hurşit Ahmet Paşa'nın mührü ile yazılmıştır(BOA, HAT,763/36062,23/Z/1231).

Hurşit Ahmet Paşa eyalet merkezinde nadiren oturan paşalardan biridir. Bu nedenle de kendisine bazı hükümlerin gönderildiği veya kendisinin payitahttan bazı ricaları olduğu arşiv belgelerinde görülmektedir. Ayrıca onun zamanında Gediz voyvodası Nasuhoğlu Nasuh hakkında yoğun şikâyetlerin olduğu da bilinmektedir. Yapılan şikâyetler karşısında Nasuhoğlu'nu cezalandırma fırsatı bulamadan Anadolu valiliğinden ayrılmıştır(Uzunçarşılı,1932:154).

Kütahya Sancağın 'da'ında bulunduğu süre içinde kendisine 46 adet tımarın iltizam olunduğu bilinmektedir(BOA;C..TZ..,2/62,21/S/1232). Bunun yanında Hurşit Ahmet Paşa Kule Mukataasının kendi eyaleti dahilinde bulunduğuundan bunun kendisine ihale edilmesi konusunda da talepte bulunmuştur(BOA,C..ML..,314/12891,29/B/1232).

Elde ettiğimiz bir başka belgede de yalnızca Kütahya Sancağı gelirlerinin Anadolu Eyaleti valilerinin masraflarını karşılamadığından söz edilmektedir. Hurşit Ahmet Paşa bu nedenle yeni gelir kaynakları olabilecek yerlerin kendisine tevcih edilmesini talep etmektedir(BOA, HAT,765/36091,19/Ş/1232).

Ahmet Hurşit Paşa'nın paşa sancağı Kütahya'da Şubat 1818 tarihine kadar kaldığı, buradan da Halep valiliğine gittiği bilinmektedir. Kütahya'da somut sayılabilecek ve bugüne kadar gelen herhangi bir eseri yoktur. Halep'ten sonra, Mora valiliğine getirildi. Tepedelenli Ali Paşa üzerine gönderilen askeri birliğin seraskerliği

de kendisine verildi. Ardından Rumeli valiliğine getirildi. Tepedelenli isyanını 1821 yılında Hurşit Ahmet Paşa ortadan kaldırdı. Bu başarılarından dolayı Yanya valiliği de ona verildi. Ocak 1822 yılında bu görevinden azil edildi(Süreyya,1996:679).

Haziran/Temmuz 1822 yılında Mora valiliği ve Yanya seraskeri oldu. Yanya isyanını bastırdı. Sıra Mora'ya gelmişti. Ordusunu yeniden düzenledi. Fakat ordusunun başarısızlığı onu çok üzdü. 20 Kasım 1822 yılı gecesi vefat etti(Süreyya,1996)

6.11. SEYYİD HASAN RIZA PAŞA(1818-1819;1821-1823)

Darendeli olan Hasan Rıza Paşa önce Kapıcıbaşı olarak yetişmiş daha sonra da Mir-i Miran olmuştur. Mir-i-miranlık rütbesi ile Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) mutasarrıflığına atanmıştır. Hasar Rıza Paşa, Karahisar-ı sahip mutasarrıfı iken Alaeddin Paşa üçüncü defa atandığı Anadolu valiliğinde bulunmaktaydı. Alaeddin Paşa Nasuhoğlu isyanını bastırmada gösterdiği beceriksizlik üzerine görevden alınmıştı. Bu görevi layıkıyla yapacak birinin arandığı bir sırada Afyonkarahisar mutasarrıfı Hasan Paşa'ya vezirlik rütbesi verilerek birinci defa Mayıs 1818 tarihinde Anadolu valiliğine atanmıştır (Uzunçarşılı,1932:154).

Bu tarihte Darendeli Hasan Rıza Paşa'nın Anadolu valiliğine atandığına dair arşiv belgesi de bulunmaktadır. Belgede Hasan Paşa'nın Anadolu eyaletinin Çavuşlar Kethüdası Hacı Emin Rıza hakkında sürgün edildiği Maçın Kalesi dizdarına bir hüküm gönderdiği belirtilmektedir. Bu da bize Hasan Paşa'nın 21 Mayıs 1818 tarihinden önce Kütahya'ya atandığını göstermektedir(BOA,C..DH.,220/10980,15/B/1233).

Hasan Rıza Paşa'nın birinci valiliği kısa sürmüştür. Arşiv belgelerinde de bu süreci görmek mümkündür. Hasan Paşa'ya verilen en önemli görev isyancı Gediz ve civarı Voyvodası Nasuhoğlu Nasuh belasının ortadan kaldırılması emridir. Hasan Paşa emrindeki altı bin asker ve yeteri kadar top ve cephane alarak Nasuhoğlu hakkındaki idam fermanının gereğini yerine getirmek için harekete geçti. Nasuhoğlu'nun kaçmasına fırsat verilmeden yakalandı. Gediz, Eğrigöz, Dağardı ve Demirci de bulunan her türlü malına el konuldu. Şaphane ve Sındırgı taraflarına gönderip gizlediği kıymetli malları oğlu ve eşinden sorularak bulunup getirildi. Kütahya mütesellimliği de yapmış olan Nasuhoğlu kısa zamanda Hasan Paşa tarafından yakalanarak idam edilmiştir (Uzunçarşılı,1932:154).

Hasan Paşa'nın ilk Anadolu valiliği sırasında 12 Haziran 1818 tarihli bir Menzil Nizamı Buyruktusu yayınlamıştır. Bu menzilhane 1506 yılında yapılmıştı. Bu buyruktuda menzilhanelerin uymaları gereken hususların yen almaktadır. Alınacak saat ücretleri, menzilhane de dingin ve yorgun olmayan at bulundurulması, ulaklara tahsis edilecek beygirler gibi ayrıntılar yer almaktaydı.(Uzunçarşılı,1932:115).

Darendeli Hasan Rıza Paşa'nın 18 Ekim 1819 tarihinden sonra görevden alındığı bilinmektedir. Çünkü daha önce Maçin'e sürgüne gönderilen Kütahya Çavuşlar Kethüdası Hacı Emin Rıza Ağa'nın affına Anadolu Valisi Hasan Rıza Paşa'nın müdahil olduğu arşiv belgesinden anlaşılmaktadır(BOA, HAT,500/24531,29/Z1234).

1819 yılında görevden alınan Hasan Rıza Paşa daha sonra Kasım 1821 yılında Biga mutasarrıfı ve Bahr-i Sefiyd Boğaz muhafızı oldu. Bu görevde iken 27 Eylül 1821 tarihinde ise yeniden Anadolu valiliğine getirildi(BOA, HAT, 470/22998,29/Z/1236). Hasan Rıza Paşa'nın yeniden Anadolu Valiliği'ne atanmasına dair arşiv belgesi ekte verilmiştir(Bkz.Ek.V).

Yine bir başka belgede o tarihlerde Anadolu tarafında bulunan eyalet ve livaların vali ve mutasarrıflarından çoğunlukla görevleri Rumeli'de bulunduğundan Hasan Paşa'ya civarda bulunan livalara nezaret etmek üzere Anadolu valiliği ve Eskişehir mutasarrıflığı da tevcih olunmuştur (BOA,C..DH., 51/2529, 29/C/1237).

Hasan Rıza Paşa ikinci Anadolu valiliğinden 22 Temmuz 1822 yılında ayrılmıştır. Halep Muhafızlığına atanan Hasan Paşa yola çıktığını bir yazı ile payitahtta bildirmiştir. Bununla beraber yerine bakan o günkü Naip Mehmet Hilmi, Hasan Rıza Paşa'nın kimseyi rencide etmeden Halep'e doğru yola çıkmak üzere Kütahya'dan ayrıldığını yazmıştır(BOA, HAT,747/35293, 07/Za/1237).

Halep'ten sonra 1823 yılında Konya valiliğine atandı. Daha sonra Niş valiliği yapan Hasan Paşa, 1825 /1826 yılında Niğbolu muhafızlığına atanmış olup görevi başında orada vefat etmiştir(Süreyya,1996:647).

6.12. SALİH PAŞA (1819-1820)

Salih Paşa Safranbolulu olup babası Mustafa Ağa'dır. 15 Mayıs 1762 tarihinde doğmuştur. İzzet Mehmet Paşa dayısıdır. İzzet Mehmet Paşa Hanya valisi olduğunda

onun yanında hazinedar olarak görev yaptıktan sonra 1803/04 mirahur-ı sani olmuştur. 1806 yılında vezirlik verilerek kaptan-ı derya oldu. Bir yıl sonra görevden alındı. 1811 yılında Kastamonu, daha sonra Bozok ve Kayseri sancak beyliği yaptı. Aynı zamanda da maden eminliği görevi de uhdesine verilmişti(Süreyya,1996:1472).

Bu görevlerden sonra Salih Paşa 1817 yılında Şam valiliğine atandı. İki yıla yakın görev yaptıktan sonra 1819 yılında Anadolu valiliğine getirildi. Şam valisi iken Anadolu valiliğine atanan Salih Paşa'yı daha sonra göreve gelecek olan Hacı Salih Paşa ile karıştırmamak gerekir. Zira bu Salih Paşa ile 1823 yılında Anadolu valiliğine getirilen Hacı Salih Paşa'nın kaynaklarda karıştırıldığını tespit ettik. Sözü edilen Salih Paşa 17 Kasım 1719 yılında Şam valisi iken Anadolu valiliği kendisine tevcih edilmişti (BOA,C...DH.,209/10438,29/M/1235).

Bu tarih Anadolu Valisi Darendeli Seyyid Hasan Paşanın ilk valiliği sonrasına denk gelmektedir. Hacı Salih Paşa hem İzmirlidir, hem de 17 Şubat 1823 yılında Anadolu valisi iken Şam valiliğine tayin edilen Salih Paşa'dır.

Arşiv kayıtlarında rastladığımız bir başka telhis metni savımızı destekleyen hükümler içermektedir. Anadolu eyaletinin Şam Valisi Salih Paşa'ya tevcih edildiği yer almaktadır(BOA, HAT,1260/48763, 29/Z/1235). Yine bu doğrultuda bir başka belge Salih Paşa'nın eyalet merkezi Kütahya'ya vardıktan sonra payitahta göndermiş olduğu tahrirattır(BOA, HAT,730/34714, 05/Ra/1235).

Salih Paşa'nın Anadolu Eyaleti valiliği uzun sürmedi. Arşiv belgelerinin içeriğine göre Salih Paşa 1820 yılında bu görevinden alınmıştır. Yerine Ebubekir Sıtkı Paşa vali olarak atanmıştır. Kısa süren valiliği sırasında Kütahya'da bıraktığı herhangi bir eserde bulunmamaktadır.

Daha sonra Trabzon valiliğine atanan Salih Paşa oradan da Çıldır valiliğine getirilmiştir. 1825 yılında da vefat etmiştir(Süreyya,1966:1472).

6.13. EBUBEKİR SITKI PAŞA(1820-1821)

Ebubekir Paşa Moralıdır. Osmanlı Sarayı'nda çok değişik görevlerde bulunmuştur. Bunlar sırasıyla şöyledir: Sarayda kapıcıbaşılık ile göreve başlamış olup 1806 yılında Sürre Emmini olmuştur. Sürre Alayı'nın Mekke'ye gidip gelmesinden sonra

Çavuşbaşılığı görevine yükseltildi. Arkasından da 1807 yılında mirahur-u sani ve mirahur-u evvel olmuş ise de bu görevlerinden azil edilerek tekrar çavuşbaşılığa döndürülmüştür. Görevli olarak Mora'ya gönderilmiştir. Mora'dan döndükten sonra da 1812 yılında Arpa Emini olmuştur. Bu görevde iken Ebubekir Paşa'ya vezirlik verilerek 1813 yılında Selanik valiliğine atanmıştır(Süreyya,1996:436).

Ebubekir Paşa 1817 yılında Diyarbakır valiliğine atandı ise de 1818 yılında azil edilmiştir. Bir süre görev verilmeyen Ebubekir Paşa, Hasan Rıza Paşa'nın birinci Anadolu valiliğinden alınmasından sonra yani 1820 yılında onun yerine Anadolu valisi olmuştur. Uzunçarşılı'nın Kütahya Şehri eserinde Ebubekir Paşa'nın tayini konusunda her ne kadar böyle diyorsa da Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmani'sinde Ebubekir Paşa'nın 1821 yılında Anadolu valiliğine atandığını ve aynı yıl azl edildiğinden söz etmektedir(Süreyya,1996:436).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeleri üzerinde yapılan incelemede 1819 yılında Anadolu valiliğine Şam Valisi Salih Paşa'nın atandığını görmekteyiz. 17 Kasım 1819 tarihli bu belge ve diğer bazı belgeler bize Ebubekir Paşa'nın 1820 yılında Anadolu valiliğine atandığı göstermektedir. Çünkü 16 Haziran 1820 tarihli belgede Ebubekir Paşa'nın Anadolu valisi olduğu yazılıdır (BOA,C.DH.,258/12855,16/Z/1235). Elde edilen belgelerden yapacak olduğumuz çıkarsamanın sonucu şudur; Ebubekir Paşa'nın 1820 tarihinde Salih Paşa'nın yerine Anadolu valiliğine atanmıştır.

Ayrıca Ebubekir Sıtkı Paşa Anadolu valisi iken Rumeli'de bulunan Babadağ muhafazasına memur edilmiştir(Şanizade, 1290:95). Ebubekir Paşa verilen ek görevle ilgili olarak Rumeli'ye gönderilince yerine vali vekili olarak Afyonkarahisar Mutasarrıfı Mehmet Reşit Paşa vekaleten tayin edilmiştir(BOA,C..DH.,221/11014,29/B1236. Bu durum şunu göstermektedir. Eyalet valilerinin yerine Eyalete bağlı mutasarrıflıklardan vekil atanabilmektedir.

Ebubekir Sıtkı Paşa Anadolu valiliği sırasında Babadağ'da çıkan isyanlar nedeniyle Kütahya ve Eskişehir havalisinden topladığı askerlerle İstanbul üzerinden Rumeli'ye geçmiştir(BOA, HAT,1556/8,03/Ş/1236).

Ebubekir Sıtkı Paşa 21 Mayıs 1822 yılında Babadağı'nda çıkan Rum isyanını bastırmak için ikinci defa Babadağı muhafazasına görevlendirilmiştir. Yine bu

görevlendirmede de Afyonkarahisar Mutasarrıfı Mehmed Reşid Kütahya valiliği kaymakamlığına tayin edilmiştir(BOA,CDH,221/1104,29/B/1236).

Tepedelenli ailesinden Kütahya'da ikamete tabi tutulanlardan Veli Paşa, oğlu Mehmet Paşa Ağustos 1821 yılında Vali Kaymakamı Mehmed Reşid Paşa tarafından Ebubekir Paşa'nın valiliği sırasında öldürülmüşlerdir. Cesetleri Kütahya Saray mahallesindeki Saray Camii arkasındaki mezarlığa defnedilmiştir Mezarları caminin tam arkasındadır. Kitabesi ise düştüğünden zamanın Kütahya Maarif Müdürü Şükrü Bey tarafından caminin içine alınmıştır(Uzunçarşılı,1932:155).

Ebubekir Sıtkı Paşa 21 Mayıs 1822 senesinde hala Babadağ muhafızıdır. Demek oluyor ki Anadolu valiliğinden ayrılışı bu tarihlerdedir(BOA,C..DH.,158/7858, 29/Ş/1237). Bunun anlamı şudur: Belgelerde tarih karışıklığı vardır. Bu tarihlerde Hasan Paşa Anadolu valisidir. Hasan Paşa'nın Halep valiliğine 21 Temmuz 1822 tarihinde gitmiştir(BOA,HAT,744/35196;03/Za/1237).

Anadolu valiliğinden azil edilen Ebubekir Sıtkı Paşa, Bursa mutasarrıfılığı,1822/23 te Bolu valiliği, ardından tekrar Babadağ muhafızlığı, 1823/24 Bolu valiliği yaptı.1824 te Tırhala valiliği, 1824/25 tarihinde Afyonkarahisar sancağı verildi. 1826/27 'de vezirliği kaldırılarak emekli edildi. 20 Nisan 1834 yılında İstanbul Emirgan'daki yalısında vefat etti(Süreyya,1996:436).

6.14. HACI SALİH PAŞA(17 ŞUBAT 1823-1823)

Hacı Salih Paşa İzmirli olup diğer bazı paşalarda olduğu gibi doğum tarihine kayıtlarda rastlanılamamıştır. Milliyeti de bilinmemektedir (Sertoğlu,2011:2949). Bununla beraber İstanbul'a gelip 1813 yılında Kapıcıbaşılık ile işe başlamış olup Arpa Eminliği 'ne⁷¹ yükselmiştir. Bu görevleri başarı ile tamamladıktan sonra baruthane nazırlığına getirilmiştir. Bu görevi uzun sürmüştür. 1821 yılına kadar bu görevde kalan Hacı Salih vezirlik rütbesine yükselttilerek Çirmen Sancak beyliği ve sadaret kaymakamlığı görevlerine getirilmiştir(Süreyya,1996:1473).

⁷¹ **Arpa Eminliği:** Osmanlı ordusunun seferde arpa ihtiyacını karşılamakla görevli kişi.

Hacı Salih Paşa önce sadaret kaymakamlığına getirildi. Benderli Ali Paşa'nın sadrazamlıktan alınmasından sonra da 30 Nisan 1821 yılında sadrazam oldu. 10 Kasım 1822 yılına kadar bu görevinde kaldı. Başta Halet Efendi ve bazı kamu görevlileri ile geçinemediği için görevinden azil edilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderildi (Danişmend,1971:84).

Hacı Salih Paşa sürgün edilmesine karşın II. Mahmut tarafından sevilen biriydi. Nitekim kendisine 16 Eylül 1822 yılında Anadolu Eyaleti tevcih edildi(BOA, HAT;469/22908, 29/Z/1237). Yukarıdaki tarihler eşleştirildiğinde aralarında tutarlılık görülmemektedir. Hacı Salih Paşa'nın 1822 yılı içinde Anadolu Eyalet valiliğine atandığı doğrudur. Fakat gün ve ay konusunda kaynaklarda birliktelik yoktur. 4 Aralık 1822 tarihli arşiv belgesinde Hacı Salih Paşa Anadolu valisi olarak görülmektedir(BOA, HAT,748/35307,19/Ca/1238).

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki bu tarih karışıklığı bir başka belgede de gözlemlenmiştir. Şöyle ki: 8 Aralık 1822 tarihli arşiv belgesinde sadarete yazılan yazıda ” *Anadolu Valisi ve Halebin muhafazasına memur Hüseyin Paşa*” ifadesi yer almaktadır(BOA, HAT;744/35206, 23/Ra/1238). Diğer yandan Musa Çadircı'nın “Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı” adlı eserinde Hüseyin Paşa'dan söz ederek: “*Anadolu yöresi Serdar-ı Ekremliğine(Ordu komutanlığına) getirilen Hüseyin Paşa'ya geniş yetkilerle Anadolu Eyaleti'nin yönetimi de verilmişti*” denilmektedir(Çadircı, 2013,14). Bu durum şunu göstermektedir. Anadolu Eyalet valilerinin atanma tarihlerinde karışıklık vardır. Bu karışıklığın nedeni ise yapılan tevcihat ve atamaların bazen bir başka tevcihat ve atama ile geri alınmasıdır. Başka bir ifade ile verilen kararların kâğıt üzerinde kaldığının göstergesidir.

Hacı Salih Paşa Anadolu valiliğinde fazla kalamadı. 6 Eylül 1823 tarihinde bu defa Şam valisi Derviş Mehmet Paşa ile karşılıklı olarak yer değiştirmişlerdir(BOA, HAT, 481/2355,29/Z/1238). Kısa görev süresi içinde Kütahya'da bıraktığı bir esere de rastlanılmamıştır.

Hacı Salih Paşa Anadolu valiliğinden sonra aynı sene içinde Şam valiliği görevinde bulundu. Sırasıyla 1824 yılında Kars ve Doğubayazıt valilikleri, 1825/26 Bozok ve Kayseri mutasarrıflıklarına atandı. 1827 yılında da tekrar Şam valiliğine atandı. Şam valiliğine getirildiği sene azil edilerek Konya'da zorunlu ikamete tabi

tutuldu. Aynı sene Konya’da vefat etmiştir(Süreyya,1966:1473).

6.15. DERVİŞ MEHMET PAŞA(1817- 1818; 1822-1824)

Mora’nın Anapa (Anaabolu) kasabasındandır. Babası Rüstem Ağa’dır. Derviş Mehmet yine Moralı olan Salbaş⁷² Ahmet Paşa’nın yanında mühürdar olarak çalışmış ve çalışkanlığı sayesinde Ahmet Paşa’nın delaletiyle mirimiran olmuştur (Süreyya, 1996:416).

Derviş Paşa önce Balıkesir mutasarrıflığına atanmıştır.1814 yılında da Antakya mutasarrıfı olmuştur. Buradan da birinci defa 1817 yılında Anadolu valiliğine atanmıştır. Anadolu valiliğinde kısa bir süre kaldıktan sonra 5 Ocak 1818 yılında sadrazamlığa getirilmiştir(Danişmend,1971: 83).

Derviş Mehmet Paşa’nın birinci defa Anadolu valiliği sırasında meydana getirdiği eserlere dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Arşiv belgelerinden birinde Derviş Paşa’nın” *zulmü tahakkuk ettiğinden vezaretinin ref ile bir tarafa nefyi ve bu durumun şimdilik gizli tutulması*” ifadeleri yer almaktadır. Belge tarihi birinci Anadolu valiliği dönemidir. Fakat hakkında bu tür bir iddia bulunan vali kısa bir zaman sonra sadrazam olarak atanmıştır(BOA, HAT,524/25595, 29/Z/1233).

Derviş Mehmet Paşa iki yılı sadrazamlık yaptıktan sonra 5 Ocak 1820 yılında görevinden azledilmiştir. Nedeni ise yeniçeriler ile ırgatlar arasında çıkan olaylara seyirci kaldığı, yönetimde gevşeklik göstermesidir. Sadrazamlıktan azledilen Derviş Paşa Şam valiliğine atanmıştır(BOA, HAT,1561/51, 17/R/1238).

Şam valiliğinde görevde iken 10 Şubat 1823 tarihli yeni bir hatt-ı hümayûn ile Derviş Mehmet Paşa Anadolu Eyaleti valiliğine ikinci defa atanmıştır(BOA, HAT,1561/63, 28/Ca/1238). Şam’dan ayrılan Derviş Paşa 29 Nisan 1823 tarihinde Kütahya’ya gelerek görevine başlamıştır(BOA, HAT, 651/31817/B, 17/Ş/1238). Yukarıda açıklandığı gibi BOA’dan alınan bir başka belgede Anadolu Valisi Hacı Salih Paşa ile karşılıklı yer değiştirdiği ifadesine rastlanılmıştır. Sözü edilen belge 6 Eylül 1823 tarihli dir.

⁷² **Salbaş:** Serseri anlamında kullanıldığı gibi başı titreyen, sallanan anlamında da kullanılmakta olan bir sözcüktür..

Derviş Paşa'nın ikinci valiliğinde yaşanan en önemli olay Edremit Voyvodası Müridoğlu olayıdır. Voyvoda Müridoğlu halka kötü davranışlarından dolayı malları mirice zapt olunmuş kendisi de Kütahya'ya sürgün edilmişti. Gönderilen beyaz üzerini hatt-ı hümayûn ile Derviş Paşa'dan öldürülmesi istenmiştir(BOA, HAT,279/1238, 29/Z/1238). Yine Derviş Paşa zamanında başka öldürme hükümleri de yerine getirilmiştir. Kütahya müftüsü ile tatar ağasının ortadan kaldırılması yönünde payitahttan gönderilen emirler infaz edilerek geri dönüşleri payitahta bildirilmiştir(BOA, HAT,636/31347, 21/Za/1239).

Derviş Mehmet Paşa, ikinci valiliği esnasında Selçuklu devlet adamlarından İmadüddin Hezar Dinari'nin Mescidi yerine yapılan Sadettin Camii'nin onarımını yaptırmıştır. Camiin üçüncü banisidir. Cami, ilk mescit yerine zamanın Anadolu Valisi Ömer Paşa tarafından 1697 yılında yaptırılmıştı. Camii 1797 yılında Anadolu Valisi Alo Paşa zamanında yanmış olup 1824 tarihine kadar yaptırılmamıştı(Bkz.Ek.XV). İşte Derviş Mehmet Paşa ikinci Anadolu valiliği sırasında bu camii ahşap olarak kendi parasıyla yeniden yaptırmıştır (Uzurçarşılı,1932:139).

Yine Derviş Mehmet Paşa döneminde daha önce Kütahya Mütesellimi Recep Ağa tarafından ahşap olarak yaptırılan Yeşil Camii altındaki arsaya 1824 yılında zamanın Seyyid Ömer Medresesi Müderrisi Ahmet Edip Efendi tarafından üç dükkân yaptırılarak camiye vakfedilmiştir.

Arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre Derviş Paşa ikinci Anadolu valiliği sırasında rüşvet almak suçu işlediği, bunun yanında halka baskı ve zulüm uyguladığı kaynaklarda yer almıştır.. Bu nedenle de görevinden azl edilmiştir. Mallarının müsadere edilmesi istenilmiştir. Kendisinin yaşlı olması nedeniyle müsadere işlemi uygulanmamıştır. Ayrıca kendisine acınarak suçları affedilmiştir. Mehmet Derviş Paşa suçlarının affedilmesinden sonra da Afyonkarahisar'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur(BOA, HAT,524/25595, 29/Z/1233).

Derviş Mehmet Paşa zorunlu ikamet ve uzun süren ma'zûliyyetinden sonra 19 Nisan 1837 yılında yeniden göreve getirilmiştir. Bu defa kendisine Şeyhü-l harem unvanı verilerek padişahça Harem-i Şerifte görevlendirildi. Görevine giderken Cidde'nin kuzeyinde yer alan ve bir liman şehri olan Yenbu'da 70 yaşında iken vefat etmiştir(BOA, HAT,520/25435, 29/Z/1253).

6.16. İZZET MEHMET PAŞA(1824-1825)

İzzet Mehmet Paşa, Darendeli İzzet Mehmet Paşa veya Topal İzzet Mehmet Paşa olarak bilinmektedir. Darendeli olup soylu bir aileden gelmektedir. Doğum tarihi 1792'dir. Babası İbrahim Bey'dir. Amcası Ali Paşa'dır. Amcasının yanında mühürdar ve kapıcıbaşı rütbeleri ile çalışmıştır(Süreyya,1966:849).

Daha sonra mirahor unvanıyla voyvodalığa yükselmiştir. Bir süre Boğaz Muhafızı ve Ispartalı İbrahim Paşa'nın kethüdalığını da yapmıştır. İzzet Mehmet, kethüdalığı sırasında boğaz komutanlığı ile ilgili olarak yürütülen iş ve işlemlerin inceliklerini iyice öğrenmişti. Bu nedenle de kethüdalık sırasında edindiği tecrübesinin yararını kısa zaman sonra görecektir. Başarılı kethüdalık sürecinden sonra İzzet Mehmet'e mirimiranlık rütbesi verilerek 1820/21 Bursa mutasarrıflığına atanmıştır (Süreyya,1996:849).

Daha Bursa'da iken II. Mahmut'un yenilikçi düşüncelerini benimsemişti. Ayrıca boğaz muhafızlığının önemini ve ne olduğunu, sorunlarını çok iyi bilen bir mutasarrıftı. II. Mahmut'un yeni reformlar için devlet adamlarının değişimiyle işe başlaması sonucu bürokraside kendine yakın atamalar yaptı. Bu atamaların başında üç görev önem arz etmekteydi. Yeniçeri ağalığı, Kaptan-ı deryalık ve Boğaz muhafızlığı. Yeniçeri ağalığına Ağa Hüseyin Paşa, Kaptan-ı Deryalığa, Hüseyin Paşa atandı. Dede Mustafa Ağa'da Humbaracı ocağına atandı. Boğaz muhafızı İbrahim Paşa azil edilince de yerine bu işte tecrübesi olan İzzet Mehmet Paşa atandı. İzzet Mehmet Paşa bu göreve Kasım 1824 tarihinde vezirlik rütbesi verilerek atanmıştı(Yaramış, 2002:697-701).

Arşiv belgesinde ise İzzet Mehmet Paşa'nın Anadolu valiliğine atanması 14 Ağustos 1824 olarak görülmektedir(BOA, HAT, 482/23631,29/Z/1240). Bu belgede Mehmet İzzet Paşa'ya vezirliği ve Anadolu canibini muhafaza şartıyla Anadolu valiliği tevcih edildiğine göre aynı yılın kasım ayında atanması doğru olması olanaksızdır. Yine BOA 'den elde edilen ikinci bir belgede de Mehmet İzzet Paşa'nın Anadolu valiliğine "ibkaen" tayini 16 Haziran 1826 tarihi olarak belirtilmektedir(BOA,C..DH.,73/3606, 29/L1241). Bu iki belge karşılaştırılarak değerlendirildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır. İzzet Mehmet Paşa'nın uhdesinde bulunan Boğaz muhafızlığının başka birine verildiğini görmekteyiz. Mehmet Paşa'nın sadece Anadolu Eyaleti valiliği üzerinde bırakılmıştır.

Burada yeri gelmişken bir hususu önemle belirtmemiz gerekmektedir. Darendeli Topal İzzet Mehmet Paşa Anadolu Eyaleti'nin küçüldüğü bir dönemde eyalet valiliğine atanmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra atamanın yapıldığı Lütfi Tarihi'nde yer almaktadır. Hicri 1241 yılında(1826) yılında yapılan bu atamalarda Anadolu valiliği dörde bölünmüştür. Karadeniz Boğazı Anadolu canibi muhafızlığı ile Sultanönü, Karahisar-ı Sahib ve Ankara Sancakları Anadolu valiliği unvanıyla Darendeli İzzet Mehmet Paşa'ya tevcih edilmiştir. Kocaeli, Hüdavendigâr, Menteşe sancaklarıyla İstanbul ve kılâ-ı tis'a muhafızlığı Serasker Hüseyin Paşa'ya tevcih edilmiştir. Bolu, Viranşehir, Kastamonu, Kengiri sancakları eski Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya; Hamid İzmir, Aydın, Saruhan Teke, Sığla sancakları da Vezir Hasan Paşa'ya ihale edilmiştir(Lütfi, 1999:151).

İzzet Mehmet Paşa, öncede söylediğimiz gibi yenilikçi bir devlet adamıydı. Yeniçerilerden ümidini kesen padişah “Eşkinci” adıyla iyi eğitilmiş yeni bir askeri teşkilat kurmak için harekete geçti. II. Mahmut yeni askeri düzenlemeler için İzzet Mehmet'e güvenmekteydi. İzzet Mehmet Paşa kendisinden beklenildiği gibi padişahın bu güvenini boşa çıkarmamıştır. II. Mahmut'un yeni oluşturduğu askeri düzeni kabul etmeyen yeniçerilerin 14 Haziran'da başlattığı isyanda yukarıda ismi geçen yenilikçi komutanlar, Sadrazam Selim Sırrı Paşa önderliğinde padişahın etrafında kenetlendiler. Sarayda toplandılar. İstanbul halkı, ulema ve öğrenciler sancağ-ı şerif altında bir araya gelerek saraya desteklerini vurguladılar. Selim Sırrı Paşa karargâhını Sultanahmet Camii'ne kurdu (Şanizade, 1290/1291:156).

Yeniçerilere karşı yürütülen harekâta Ağa Hüseyin Paşa topçu askerleriyle Divan Yolun'u tutarken İzzet Mehmet Paşa'da kumbaracı, lağımçı ve kalyoncu askerleriyle Saraçhane tarafından yeniçerilerin merkezi Etmeydanı'nı arkadan kuşattı. Onların dağılmasına ve kaçmasına fırsat vermedi. Beri taraftan Etmeydanı'na saldıran topçu kuvvetlerinin yoğun ateşi sonucu savunmada bulunan yeniçeriler toparlanmaya zaman bulamadılar. Topçu yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa komutasındaki topçuların top atışları ile yeniçeriler kışlalarında kısırıldı. Top atışları sonucu Meydanı'nda ki yeniçeri kışlası yanmaya başlayınca yeniçeriler neye uğradıklarını anlayamadan canlarını kurtarmak için kaçışmaya başladılar. Böylece yeniçeri isyanı hüsrarla sona erdi(Karal,2011:149).

İzzet Mehmet Paşa'nın Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasındaki yaptığı bu hizmetler takdirle karşılandı. Kendisinden daha büyük hizmetler bekleyen padişah onu bu defa 9 Şubat 1827 tarihinde kaptan-ı deryalığa getirdi(BOA, HAT,1570/17, 12/B/1242; Efendi,1999:174). İzzet Mehmet Paşa Osmanlı-Rus savaşında Varna muhafazasına memur edildi. Serdar-ı Ekrem olarak Şumnu'da bulundu. Geri dönüşünde de 24 Eylül 1828 tarihinde de sadrazamlığa atanmak için görevden alındı (Danişmend, 1971:227). Toplam olarak 1 sene, 8 ay, 13 gün kaptan-ı derya olarak görevde kaldı. Sadrazam Selim Sırrı Paşa'nın yerine 24 Eylül 1828 yılında sadaret makamına getirilmiştir. Sadrazam olduğunda 35 yaşlarında idi(Danişmend, 1971: 86).

İzzet Mehmet Paşa, Rus savaşının başarısızlıkla sona ermesi üzerine sorumlu tutularak daha üzerinden üç ay bile geçmeden sadrazamlıktan alındı. Tekirdağ'ına sürgün edildi(Sertoğlu,2011: 2941).

İzzet Mehmet Paşa uzun sayılabilecek bir süre Anadolu valiliği görevinde bulunmuştur. Zira daha önceki valiler den üç yıl süreyle görev yapan hemen hemen yoktur. Bununla beraber eyalet valiliği unvanı üzerinde olmasına karşın bu sürenin büyük bir kısmını da İstanbul'daki görevi başında geçirerek tamamlamıştır. İstanbul'da bulunduğu süre içinde bir mütesellim tayin ederek işlerin yürütüldüğü anlaşılmaktadır(BOA, HAT,482/23631, 29/Z/1240).

Bu durum bazen bir mutasarrıfın vali vekili tayini yapılarak değerlendirildiğine de tanık olmaktayız. Daha önce Anadolu valisi Ebubekir Sıtkı Paşa Babadağ muhafızlığına görevlendirildiğinde yerine Afyon Karahisar Mutasarrıfı Mehmet Reşit'in vali vekili tayin edildiği gibi.

İzzet Mehmet Paşa döneminde Kütahya'da zirai alanlarda büyük çekirge istilasını meydana gelmiştir. Bu nedenle de halkın geliri düşmüştür. Eyalet valilerinin yerinde kalması karşılığı almaları gereken "ibkaiye"⁷³ vergisi İzzet Mehmet Paşa tarafından alınmamıştır(Uzurçarşılı,1932:92).

Yine İzzet Mehmet Paşa döneminde Uşak'ta "Tatar Saka Mehmet Olayı" yaşanmıştır.1826 yılında yaşanan bu olayda Uşak kasabasının vergi tevzi defteri ve

⁷³ **İpkaiyye:** Beylerbeyi sene başında görevinde ipka(yerinde bırakılırsa) edilirse yani ipkaen ataması yapılırsa normal atamalarda olduğu gibi bunun karşılığı olan bedel halktan ipkaiyye vergisi olarak tahsil edilirdi(Uzunçarşılı,1932:92).

buyrultusunu getiren Tatar Mehmet, buyrultu mahkemede okuyarak ilam yazılırken dışarı çıkıp;” *Ümmeti Muhammed! Padişah teklifatı affeyledi. Getirdiğim fermanı mahkemede sakladılar*” şeklinde çarşıda bağırması ile halkı isyana teşvik etmiştir. Bu bağırıp çağırma üzerine halk mahkemeyi basarak kâtibi öldürüp, orada bulunan müftü ve çevreden olaya müdahale eden eşraftan da bazı kişileri döğmüşlerdir. Payitaht haberi alır almaz zamanın valisi İzzet Mehmet Paşa’ya olayı çıkartanların ortadan kaldırılması yönünde emir gönderir. İzzet Mehmet Paşa bu işe memur edilmiştir(Lütfi,1999:180).

İzzet Mehmet Paşa valiliği döneminde voyvodaların halktan fazla para topladıkları tespit etmiş olup fazla paralar halka iade edilmesi ve adı geçenlerin sürgüne gönderilmesine dair çalışmalarda bulunmuştur(BOA,501/24571, 29/Z/1240).

İzzet Mehmet Paşa 1831 yılında Vidin Muhafızlığı, 1834 yılında Karahisar valiliği, Ankara ve Kengiri ilavesi ile Kastamonu valiliklerinde bulundu. 1839 yılında tekrar Boğaz muhafızlığı, 1830 yılında Sayda, Beyrut, Trablus muhafızlığı yaptı. Daha sonra Edirne ve 1849 yılında da Hüdavendigâr valiliğinde bulundu. Aynı yıl içinde azil edildi. 7 Mart 1855 yılında da vefat etti(Süreyya,199:850)

6.17. HÜSREV MEHMET PAŞA(1828-1832)

Hüsrev Mehmet Paşa uzun yıllar kamu hizmetinde değişik görevlerde birden fazla bulunduğu ve çok yaşlandığı için Koca Hüsrev Paşa olarak ta bilinmektedir. Kendisinin Abaza asıllı olduğu, 1756 yılında doğduğu tahmin edilmektedir (T.D.V.A,1999:41).

Çavuşbaşı Said Efendi’nin kölelerindendir. Enderun’dan yetişmedir.1789 öncesi baş çuhadar olarak görev yaptı. Saraydaki bu görevi küçük Hüseyin Paşa’nın 1792 yılında kaptan-ı deryalığa atanmasına kadar devam etti. Küçük Hüseyin Paşa’nın atanması ile baş çuhadar Hüsrev de saraydan ayrılıp onu yanında görev alarak önce mühürdar sonra da onun kethüdası oldu(Süreyya,1996:682).

Hüsrev Paşa, Küçük Hüseyin Paşa donanmasıyla birlikte Mısır’a gitti. Fransızlara karşı yapılan savaşta üstün başarı göstererek Fransız askerlerini esir aldı. 1801 yılında gerçekleşen bu başarıları onun kethüdalıktan Mirimiranlık rütbesine

yükseltilmesini sağladı. Karahisar mutasarrıflığı, arkasından da İskenderiye muhafızlığı görevleri verildi. Haziran 1801 yılında vezirlik rütbesi verilerek İzmit valiliğine, Eylül 1801 tarihinde de Mısır valiliğine getirildi(TDVA,1999:41).

Mısır valiliği çok zor koşullar altında geçti. Fransızlarla mücadele için balkanlardan getirilen Arnavut asıllı başıboş askerler ve Kölemen beyleri ile yaptığı mücadeleyi kaybetti. Nisan 1803 tarihinde Mısır valiliğinden alınarak Diyarbakır valiliğine verildi. 1805 tarihinde Selanik, 1806 tarihinde Bosna,1808’de tekrar Selanik, aynı sene Bolu ve Karahisar valilikleri,1809 yılında Silistre valiliği ve Tuna sahilleri seraskerliğine, aynı sene Kocaeli sancağına getirildi(Süreyya,1996:682).

Hüsrev Paşa, Kocaeli sancağı uhdesinde kalmak üzere Osmanlı Rus savaşı nedeniyle Varna seraskerliğine tayin oldu(Şanizade, 1290/1291:362). 1910 yılında altı bin askeriyle katıldığı bu savaşta üstün başarılar elde etti. Bu başarısı onun 22 Ocak 1811 yılında kaptan-ı derya olmasını sağladı. Bu görevde de başarılı çalışmalarda bulunan Hüsrev paşa 1818 yılında saray entrikaları yüzünden 1818 yılında Trabzon valiliğine atandı. Arkasından Erzurum, Kars, Şark seraskerliği ve 9 Aralık 1822 yılında ikinci defa kaptan-ı deryalık görevine getirildi. Mora isyanında görev aldı. 1826-1826 yıllarında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa ile yapılan ortak harekâta görevini tamamıyla yerine getirmesine rağmen Mehmet Ali Paşa’nın İstanbul’u tehdidi üzerine II. Mahmut 9 Şubat 1827 tarihinde Koca Hüsrev Paşa’yı kaptan-ı deryalıktan alındı(TDVA,1999:42).

Padişah II. Mahmut, çok sevdiği bu devlet adamını her ne kadar Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın tehdidiyle görevinden almış ise de padişah kendisini harcamak istemiyordu. İstese bile o günkü koşullarda bunu yapamazdı. Hem kendisini seviyor hem de Koca Hüsrev Paşa’nın kendi yetiştirdiği köleleri devletin üst kademelerinde etkin görevlerde bulunmaktaydı. Bu nedenle de bürokrat atamalarında etkin birisiydi. Bunun tipik örneğini 1828-29 Osmanlı Rus savaşında görmekteyiz. Bu savaşın kaybedilmesinin sorumlusu olarak Varna cephesi Serdar-ı erkemi Sadrazam Selim Sırrı Paşa’yı gösterecek ve 24 Ekim 1828 yılında onun sadrazamlıktan azlini sağlayacaktır. Yerine Darendeli Topal İzzet Paşa’yı sadrazam yaptıracak, 28 Ocak 1829 tarihinde daha aradan dört ay geçmeden bu defa kendi yetiştirdiği kölelerinden birisi olan ve Mısır ordusu ile yapılan savaşta Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa’ya esir

olan Reşid Mehmet Paşa'yı sadrazamlık makamına getirecektir.

Saray katında o yıllarda iyi tanınan ve bilinen Koca Hüsrev Paşa oluşturduğu olumlu atmosferin de katkısıyla Sultan II. Mahmut, Vezir İzzet Mehmet Paşa'yı kaptan-ı deryalığa getirmişti. İzzet Mehmet Paşa uhdesinde bulunan Boğaz muhafızlığı, Ankara ve Karahisar sancakları mutasarrıflığı ile birlikte Anadolu Eyaleti valiliğini Koca Hüsrev Paşa'ya tevcih etti(BOA, HAT,1570/36176/C,12/B/1242;danişmend,1971:227).

Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi'ne göre bu görevlerin yanında Hüseyin Paşa'dan alınan Asâkir-i Mansûre seraskerliği de Anadolu Valisi Hüsrev Paşa'ya verilmiştir(Lütfi,1999:174). Bu konuda Vak'a-nûvisün Ahmet Lütfi Efendi'nin bu tespitini doğrulayan bazı bilgilere BOA'den alınan belgelerde de rastlanılmıştır(BOA,C.AS.,602/25376,02/Ş/1242;BOA,C.,AS.,536/12445,21/Ca/1244).

Ayrıca Hüsrev Paşa'nın öteden beri II. Mahmut'un yaptığı yenilikleri çok benimsemiş olduğu ve bu yöndeki düşüncelerini her zeminde padişaha hissettirmişti. Bu nedenle de padişah Hüsrev Paşa'yı 15 Haziran 1826 tarihinde kaldırılan yeniçeri ocağının yerine oluşturulan Asakiri-i Mansure'nin başına serasker olarak atamıştı (Seyyithanlıoğlu, 2002:563).

Bu atamalardan sonra Kütahya sancağında bulunan kırk altı tımarın Kütahya Valisi ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskeri Hüsrev Mehmet Paşa uhdesine ihale kılınmıştır (BOA,C..BH.,102/49/28,23/C/1244). Diğer yandan da Asakir_i Mansure-i Muhammediye seraskeri olarak kendisine 25000 kuruş maaş bağlanmıştır (BOA,C..AS.,804/34128,19/Ş/1245).

Koca Hüsrev Paşa Anadolu valisi iken aynı zamanda birden fazla görev de uhdesine verilmişti. Kendisi yenilikçi bir devlet adamı ve askerdir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliğinin kendisine verilmesi tesadüfi değildir. Kaptan-ı Deryalık'ta bulunduğu sırada da donanmada çağdaş yenilikler yapmıştır. Askerin Avrupalı eğitimi yanında kılık kıyafette de devrim yapmıştır. Askerlerine kırmızı fes giydirmişti. İhtiyaç duyulan feslerin temini için Tunus beylerbeyisine elli bin fes sipariş edilmişti (Lütfi:1999:188).

Yine Süvari mansure altıncı taburundaki askerlerin üzerinde bulunan kılıçların demir kabzalı ve kınlı kılıçlarla değiştirilmesini sağlamıştır (BOA,C..AS.,

498/20803,07/L/1245). Bu belgelerden de anlaşılacağı üzere Eyalet valisinin görevi asli olarak askeridir. Bir başka ifade ile asker toplamak, asker eğitmek ve onlara komutanlık yapmaktır. Asayişin temin ve idari görevler askerlik görevinden sonra gelmektedir.

Koca Hüsrev Paşa'nın askeri alanda yaptığı atılımlar gerici çevrelerce hep eleştirilmiştir. Yaptığı değişiklikler kendisinin düşmanlarını arttırmıştır. Buna karşın padişah II. Mahmut onun devlet için yaptıklarından emin olduğundan hakkında söylenenlere pek kulak asmadı. Osmanlı Rus savaşı sonunda barış koşullarının görüşülmesi toplantısına davet edildi. Padişah sadrazamlığa bir yazı göndererek bütün toplantılara Hüsrev Paşa'nın katılmasını istedi(TDVA,1999:43).

Hüsrev Paşa Anadolu valiliği süresi içinde Paşa Sancağı Kütahya'ya gelip konağında ikamet ettiği konusunda kesin bir bilgi elde edilememiştir. Ayrıca Kütahya'da kendi ismini taşıyan herhangi bir esere de rastlanılmamıştır. Bununla beraber Koca Hüsrev Paşa'nın mütesellimi Halil Kamil Ağa tarafından 1831 yılında çarşı içindeki muvakkithane yaptırılmıştır. Muvakkithanenin kitabesi tahta levha üzerine sülüs hatla yazılmıştır. Muvakkithanenin içinde de zamanın padişahının tuğrası asılıdır(Uzunçarşılı,1932:134). Her ne kadar İ.Hakkı Uzunçarşılı üstat eserinde bu tuğradan söz ediyorsa da tarafımızdan yapılan tüm araştırma ve incelemelerde ne mevcut binanın içinde ve dışında ne de Kütahya müze Müdürlüğü'nde tuğraya rastlanılamamıştır. Kütahya Vakıflar Bölge müdürlüğü tarafından kiraya verilen ve işyeri olarak kullanılan Muvakkithanenin dış cepheden çekilen bugünkü fotoğrafı ekte sunulmuştur(Bkz.Ek.XIII).

Elimizdeki belgelerden anlaşıldığına göre verilen asli görevleri yerine getirmekle ömrü geçmiştir. Özellikle Mısır isyanı ve Mora isyanlarının bastırılması, yeni kurulan askeri teşkilatın geliştirilmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Bütün bu çabalara rağmen karşıt görüşlü muhaliflerin etkisi ve Mısır ile yaşanan başarısız savaşlar, orduda kaos ve kargaşa ortamının devam etmesini sağlamıştır. 1832 yılı içinde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa ordusuna karşı yapılan savaşların planlayıcısıdır. Savaş konusunda alınan kararlarda etkin rol oynamıştır. Adeta bu savaşın mimarı olmuştur. Fakat bunda başarılı olamadı. Osmanlının bu savaşdaki Serdar-ı ekremi Sadrazam Reşit Mehmet Paşa Mısır ordusuna esir düştü(Uzunçarşılı,1932:101).

Koca Hüsrev Paşa, orduda ortaya çıkan huzursuzluklar nedeniyle ordu kaymakamlığı ve Anadolu Eyaleti valiliğinden 24 Ağustos 1832 tarihinde alındı. Yerine eski sadrazamlardan Mehmet Emin Rauf Paşa atandı. Koca Hüsrev Paşa'nın 1832 yılında Anadolu valiliği üzerinden alınıp Rauf Paşa'ya verildikten sonra seraskerlik görevi devam etti. Yukarıda da vurgulandığı gibi II. Mahmut ve saray çevresi bu görevin devam etmesini sağladı. Hüsrev Paşa Mısır savaşı sonunda yapılan Kütahya Antlaşması'ndan sonra orduda reform yapmak gereğini duydu. Avrupa'dan askeri danışmanlar ve askeri öğretmenler getirtti. Prusyalı bir subay olan, Osmanlı ordusunda öğretmenlik ve müşavirlik yapan Moltke 1835 yılında Koca Hüsrev Paşa'nın seraskerliği döneminde İstanbul'a geldi. Moltke, sonraki yıllarda Osmanlı ordusunun kurmay heyetinde görev almıştır(TDVA,1999;43).

Padişah II. Mahmut'un çok sevdiği ve saray çevresinde geniş nüfuzu olan Koca Hüsrev Paşa, yine kendi yetiştirdiği ve sarayda padişaha yakınlığı ile bilinen paşalar tarafından görevden aldırıldı. Hüsrev Paşa'nın yerine II. Mahmut'un damadı Halil Rıfat Paşa serasker olurken Anadolu seraskerliğine de bir başka Damat Said Paşa getirildi(TDVA,1999:44).

Görevden ayrılmadan önce yaptığı önemli işlerden birisi de "Seraskerlik" makamının statüsünün seviyesinin yükseltilmesi olmuştur. II. Mahmut'u ikna ederek seraskerliği şeyhülislamlıkla aynı seviye olduğunu kabul ettirdi. Böylece 1835 tarihinden itibaren Osmanlı Devlet protokolünde bu iki makam eşit seviyede olduğu kabul edildi(TDVA,1999:44)..

Tanzimat öncesi Meclis-i Vâlâ başkanlığı yapmıştır. 5 Temmuz 1839 yılında sadrazam olmuştur. Tanzimat bunun döneminde ilan edilmiştir. 8 Haziran 1840 yılında görevinden alınmıştır. Tekirdağ'ına sürgünü gönderilmiş ise de 18 ay sonra affedilmiştir. 1846 yılında yeniden Meclis-i Ali'ye memur olan Koca Hüsrev Paşa aynı sene ikinci defa seraskerlik makamına getirilmiştir. 1847 yılında emekli olan Hüsrev Paşa 1855 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir(Süreyya,1996:683).

6.18. MEHMET EMİN RAUF PAŞA(1832-1833)

İstanbul'da olup doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Çavuşbaşı Said Mehmet Efendi'nin oğludur(Danişmend,1971:83). Mektûbî-i sadâret kalemine girerek burada çalışmış 1806 yılında da serhalife olmuştur. 1907 yılında mektupçu 1809 yılında mukabele muhasebecisi, 1811 yılında rikâb-ı hümayun defterdarı 1814 yılında da defterdar-ı şikk-ı evvel rütbesine yükselmiştir. Bu görevde iken 1 Nisan 1815 tarihinde vezirlik rütbesi verilerek sadrazam olarak atanmıştır(Süreyya,1996:1362).

Birinci sadrazamlığında iki sene, dokuz ay, dört gün kalan Rauf Paşa 6 Ocak 1818 tarihinde azledilerek Sakız adasına sürgününe gönderilmiştir. Daha sonra affedilerek sırasıyla 1819 yılında Teke ve Hamit sancağına, 1821 yılında Diyarbakır valiliği ve maadin eminliğine atanmıştır. Buradan 1821 yılında şark seraskerliği ve Erzurum valiliğine getirilen Rauf Paşa 1823 yılında azledilmiş olup 1825 yılında affedilerek Kastamonu, Bolu ve Viranşehir valiliklerine atanmıştır. 1827 yılında Halep valiliği, 1828 yılında Hac emirliği ve Şam valiliğine atanmış olup buradan da 1831 yılında Menteşe ve Karahisar-ı Sahip Valiliğine atanmıştır(Süreyya, 1996:1362).

Rauf Paşa bu görevinde bir yılını doldurmadan Osmanlı ordusunda ortaya çıkan huzursuzluk nedeniyle 24 Ağustos 1832 yılında ordu kaymakamlığı ve Anadolu eyaleti valiliğine atanmıştır (BOA, HAT,384/19760,27/Ra/1248). Rauf Paşa bu görevine başlamak için Kütahya'ya gelip buradaki hükümet sarayına 29/Ş/1248 tarihinde yerleşmiştir(BOA, HAT,371/20378/C,29/Ş/1248). Rauf Paşa'nın Anadolu valiliği Mısır ordusunun Konya'da Sadrazam Reşid Mehmet Paşa'yı esir almasıyla sona ermiştir. Çünkü Reşid Mehmet Paşa esir alınca Anadolu valisi ve Karahisar ve Menteşe sancakları mutasarrıfı Rauf Paşa Mısır ordusu Kütahya'ya gelmeden önce İstanbul'a davet edilerek ikinci defa sadrazamlığa getirilmiştir(Uzunçarşılı,1932:101).

Mehmet Emin Rauf Paşa Kütahya'dan Mısır ordusu gelmeden hemen önce 16 Şevval 1248(3 Mart 1833) tarihinde Kütahya'dan ayrılmıştır(Uzunçarşılı,1932:101) Ayrılmadan önce eşraftan Dürriade Hacı Reşit Ağa'yı Mütesellim olarak atamıştır. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Kütahya'ya geldiğinde Mütesellim Reşit Ağa'ya dokunmamış ve kendisinin mütesellim olarak kalması yönünde bir buyrultu da yayınlamıştır. 3 Mart 1833 tarihinde yayınlanan bu buyrultu ile Anadolu Eyaleti valilik teşkilatı da sona ermiştir. Zira Mısır orduları komutanı İbrahim Paşa yapılan Kütahya

antlaşmasından sonra Muharrem1249(1833) senesinde Kütahya'dan ayrıldıktan sonra Osmanlı Kütahya'ya bir daha vali atamamıştır. Bu tarihten sonra Kütahya mukataat hazinesine bağlanmış olup buraya Rauf Paşa'nın Kütahya'dan çekildiği sırada beraberinde İstanbul'a giden mütesellimi Halil Kamil Ağa muhassal olarak atanmıştır.

1833 yılında ikinci defa sadrazamlığa getirilen Mehmet Emin Rauf Paşa 1839 tarihinde görevinden azledildi. Abdülmecid'in cülusundan bir gün sonra Hüsrev Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. O tarihte Ahkâm-ı Adliye Reisi olan Hüsrev Paşa daha II. Mahmut'un cenazesinin kaldırıldığı günü yanı Abdülmecid'in cülusundan önce mührü Rauf Paşa'dan zorla almıştır(Lütfi,1999:1011).

Mehmet Emin Rauf Paşa sadrazam, veziri azam unvanları yerine “*Başvekil*” unvanını 1838 yılından itibaren ilk defa kullanan sadrazamdır. Kendisinden sonra tekrar eskiye dönmüş olup II. Abdülhamit döneminde başvekil unvanı yeniden kullanılacaktır. Rauf Paşa azledildikten sonra Meclis-i Vâlâ başkanlığı, yapmış olup 1840 yılında yeniden sadrazamlığa getirildi. Bu defa da 1841 yılında sadrazamlıktan azledilişinden sonra 1842 yılında ikinci defa Meclis-i Vâlâ başkanlığına getirildi. Eylül 1842 tarihinde dördüncü defa sadrazam oldu. 1846 yılı başlarında görevinden ayrılarak aynı yılın sonuna doğru Mecâlis-i Âliye'ye memur oldu. 27 Ocak 1852 yılında beşinci defa sadrazamlığa getirildi. 7 Mart 1852 yılında görevinden azledildi. Bir gün sonra tekrar Mecâlis-i Aliye'ye memur edildi. 28 Mayıs 1861 yılında vefat etti (Süreyya, 1996:1362).

Tablo 6.1: Eyalet Valileri Listesi (1808-1833)

Sıra No	Valinin Adı ve Soyadı	Atama ve Ayrılış Tarihi	Görev Süresi	Açıklama
1	Kadı Abdurrahman Paşa	Ekim 1808 - Aralık 1809	14 ay	Karaman valiliğinden geldi.
2	Cebeci Osman Paşa	Aralık 1809 - Nisan 1810	4 ay	Sadaret kaymakamlığından geldi.
3	Halil Paşa	Nisan 1810 - Ağustos 1810	4,5 ay	Sadaret kaymakamlığından geldi.
4	Ahmet Şakir Paşa	Ağustos 1810 - Eylül 1812	26 ay	Sadaret kaymakamlığından geldi.
		Aralık 1813- Ocak 1814	2 ay	Ma'zulliyetten geldi.
5	Mehmet Rüştü Paşa	Ekim 1812 - Aralık 1813	14 ay	Ma'zulliyetten geldi.
6	Mustafa Nuri Paşa	Ekim 1815 - Kasım 1815	2 ay	Mirahorluktan geldi.
7	Seyyid Ahmet Paşa	Kasım 1815 - Aralık 1815	2 ay	Muhafızlıktan geldi.
8	Laz Ahmet Paşa	Aralık 1815 - Eylül 1816	10 ay	Ma'zulliyetten geldi.
9	Ahmet Hurşit Paşa	Eylül 1816 - Şubat 1818	1,5 yıl	Sancak Mutasarrıflığından geldi.
10	Seyyit Hasan Paşa	Şubat 1818 - Kasım 1819	21 ay	Mutasarrıflıktan geldi.
		Kasım 1821 - Temmuz 1822	8 ay	Boğaz Muhafızlığından geldi.
11	Salih Paşa	Kasım 1819 - 1820	1 yıl	Şam valiliğinden geldi.
12	Ebu Bekir Sıtkı Paşa	1820 - 1821	1 yıl	Ma'zulliyetten geldi.
13	Hacı Salih Paşa	Mayıs 1823 - Eylül 1823	14 ay	Ma'zulliyetten geldi.
14	Derviş Mehmet Paşa	1817 -1817	Yok	Mutasarrıflıktan geldi.
		Eylül 1823 - Temmuz 1825	39 ay	Şam Valiliğinden geldi.
15	İzzet Mehmet Paşa	Temmuz 1825 - Şubat 1827	1,5 yıl	Boğaz Muhafızlığından geldi.
16	Hüsrev Paşa	Şubat 1827 - Ekim 1832	68 ay	Seraskerlikten geldi.
17	M.Emin Rauf Paşa	Ağustos 1832 – Şubat 1833	5 ay	Valilikten geldi.

Kaynak: Araştırmacı tarafından BOA'deki belgelerden yararlanılarak düzenlenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın giriş bölümünde ortaya attığımız soruların yanıtlarını bulabildik mi? Yaptığımız çıkarsamaya göre soruların yanıtlarını verdiğimiz düşüncesindeyim. Osmanlı İmparatorluğu'nda taşra teşkilatının en büyük idari birimi olan eyalet sistemi ülkenin topraklarının genişlemesi, daralması veya çeşitli nedenlerden dolayı kısa sayılabilecek sürelerde bile büyük değişikliklere uğradığı saptanmıştır. Bu durum sadece eyalet sisteminde değil sancak sistemi içinde geçerlidir.

Bu değişim Anadolu beylerbeyliğinin sadece eyaletin büyüklüğü ve sancağın sayısı yani taksimat bakımından coğrafyasında olmamıştır. Taşra teşkilatı içinde yer alan idari birimlerin tasarruf şekillerinin de değişikliğe uğradığı tespit edilmiştir. XVIII. yüzyıldan başlayarak beylerbeyliğine getirilen yöneticilerin gelirlerinin elde edilmiş şekilleri de değişmiştir. Tımar sistemi bozulunca mîrî mukataaların ömür boyu iltizama verilmiştir. Bunun sonucu olarak malikâne sistemi ortaya çıkmıştır. Değişim, birimlerin başında bulunan en üst yönetici ve diğer görevlilerin görev ve yetkileri ile bu görevlere atanmaları ve azillerinde de belirgin bir şekilde görülmüştür.

İncelediğimiz dönemdeki yöneticilerin unvanlarında da zamanla değişiklik olmuştur. Beylerbeyliklere üç tuğlu paşaların atanmaya başlamasından sonra buralara atanan vezirlere *vali* denilmeye başlanılmıştır. Beylerbeyliği yerine de *eyalet* denilmiştir. Bu ifadeler XVIII. Yüzyılın ilk yarısından sonra tamamen yerleşmiştir.

Bu konuyu biraz daha açarsak şunu söylememiz olasıdır. Osmanlı ilk zamanlar küçük idari birim olan sancak yönetiminden daha büyük idari birim olan eyalet birimine geçmiştir. Bu geçişin bir başka boyutu da XVII. Yüzyılda beylerbeylikten daha çok yetki ile donatılmış valilerin görev yaptığı eyalete dönüştürülmüştür.

Daha önce de vurgulamıştık. Hasların azalmasıyla ümeraya merkezden yapılan mali destekler ve ümeranın kanun dışı yollarla reayayı sömürmesi onları ekonomik bakımdan çok güçlü hale getirmiştir. Hem parası hem de kapısında çok sayıda askeri olan güçlü valilerin gerek kendi aralarında gerekse payitaht ile sürekli üstünlük mücadelesi, bir sürü huzursuzluğu beraberinde getirmiştir. Bunların başında da reayaya yapılan baskıların sonucu Celâli isyanlarının doğmasına da yol açmıştır. Osmanlı Devleti isyanların bastırılmasından sonra bu güç odaklarının gücünü kırmak için de idari yapılanmada yeni arayışlara girişmiş ise de bu çalışmalar ancak 1826'dan sonra

sonuç vermeye başlamıştır.

Değişim Fatih ve Kanuni kanunnameleri ile taşra teşkilatı için konulan kuralların ihlal edilmesinde de görülmüştür. Bu nedenle 623 yıl hüküm sürmüş bir devletin belli bir kesitini alarak bunu Osmanlı İmparatorluğu Taşra Teşkilatı diye bütün devirleri kapsayacak şekilde değerlendirmek doğru olmaz.

Bizim tespitlerimiz çalışma dönemini kapsamaktadır. O dönemlere ait değişiklikleri içermektedir. Sonuç olarak şunu söylemek olasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra teşkilatı biriminin en büyüğü olan *beylerbeyliği/eyalet* üzerinde iç nedenler ve dış nedenlerden dolayı XVII. Yüzyılın sonraları ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yapılan bu değişiklikler taşra teşkilatında yapısal açıdan çağdaş ve köklü bir sonuç doğurmamıştır.

Bu çalışma bize bir şey daha göstermiştir. O da şudur: *Osmanlı Eyalet Yönetimi Sistemi*'nin bu günlerde çokça tartışılan ve değişik çağdaş ülkelerde uygulanan *eyalet yönetimi* ile ilgisinin olmadığıdır. O günkü Osmanlı Devleti ile bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin idari teşkilat yapısı, yönetim şekli ve coğrafyası çok farklıdır. Hepsinden öte çağımızın modern demokratik devlet idaresi anlayışı o günden bu güne kadar çok değişmiştir.

Çalışma dönemimize giren Anadolu Eyaleti valilerinin sayıları açısından bir değerlendirme yapıldığında farklı sayıların olduğu hemen göze çarpmaktadır. Daha önce verilmiş olan İ.Hakkı Uzunçarşılı ve Yılmaz Öztuna'ya ait iki ayrı listede 1789 tarihinden itibaren 1833 tarihine kadar Anadolu eyaletinde valilik yapanların sayısı 35 olarak yer almıştı. Dikkatedilirse her iki listede de tüm valilerin isimleri 1472 yılında görev yapan Gedik Ahmet Paşa'dan başlatılmıştır. Toplam 210 vali Anadolu Eyaleti'nde 1833 yılına kadar görev yapmıştır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen belgelerde çalışma dönemimize giren Anadolu Eyaleti valileri 37 kişi olarak tespit edilmiştir. 1787 yılında göreve getirilen Hacı İsmail Paşa'dan itibaren listelenmiştir. Bizim tespit ettiğimiz vali sayısı ise 36'dır. Liste sayısındaki farklılık Kadı Abdurrahman Paşa ve Seyit Mustafa Paşa'nın o listelerde yer almamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca BOA'den elde edilen belgelerde iki ayrı Mustafa Paşa olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan Rikabı-ı Hümâyûn Kaymakamı Mustafa Paşa'ya Anadolu eyaleti 1802 tarihinde "arpalık" olarak

verilmiştir. Metinde konu ile ilgili bilgi verilmişti.

Görev yapan valiler hizmet süreleri açısından değerlendirildiğinde de şu tespitte bulunmak olasıdır. 1787 tarihinden 1833 yılına kadar 46 yılda 36 vali ataması yapılmıştır. Hizmet süreleri ortalama 1,2 yıldır. Oysa Anadolu eyaletinde 1472 yılından 1833 yılına kadar görev yapan valilerin sayıları ve hizmet süreleri dikkate alındığında görevde kalma süreleri 1,7 yıldır. Buradan şu çıkarılamayı yapabiliriz. Devletin istikrarlı olduğu yıllarda valilerin görev süreleri daha uzun olmaktadır.

Çalışma dönemimizde görev yapan valilerin Anadolu Eyaleti'nde bir eser bırakamamalarının neden görevlerinde çok kısa süre ile kalmalarıdır. Uzun süre ile kalanlarında seferde veya isyanları bastırmada görev almaları sebebiyle sürekli olarak taşrada bulunmalarıdır.

Bir başka hususta valilikten valiliğe atama, ilk defa mirahorluktan, mutasarrıflıktan, ma'zûliyyetlikten valiliğe atama, sadaret kaymakamlığından atama ve sadrazamlıktan atama gibi yollarla tayinlerin yapıldığını görmekteyiz.

Diğer yandan bazı valilerin aynı eyalete birden fazla atandığını görmekteyiz. Araştırdığımız dönem içinde Ali(Alo) Paşa, Osman Paşa, Ebubekir Sami Paşa Ahmet Şakir Paşa ikişer defa Anadolu Eyaleti valiliğine getirilmişlerdir. Alaattin Paşa ise üç defa bu göreve getirilmiştir. Daha önceki dönemlerde Anadolu valiliğine aynı valinin beş defa atandığını görmekteyiz.

Anadolu Eyaleti valilerinin tayin işlemleri üzerinde yapılan incelemede, araştırma döneminde “ibkâ” yani görevde bırakılması yoluyla atamanın yapıldığını da görmekteyiz. Çalışma dönemimize dair yalnızca İzzet Mehmet Paşa'nın 1826 tarihinde bu yolla atandığını görmekteyiz(BOA,C.DH.,73/3606;29/L/1241). Oysa önceki dönemlerde bu sıkça başvurulmuş bir yöntem idi.

1808-1833 yılları arasında adları tespit edilebilen Anadolu Eyalet valilerinin göreve başlayış ve görevin bitiş tarihleri ile görev sürelerini ve nereden atandığını içeren tablo aşağıda verilmiştir.

1787-1833 yılları arasında en az 4,5 ay, en fazla 5 yıla kadar görev yapan valilerin bulunduğu görülmüştür. Bu durum bize idari bakımdan Anadolu Eyaleti'nde istikrarın olmadığını göstermektedir.

Bu çalışma sırasında Anadolu Eyalet valileri ile ilgili olarak tespit edilen bir başka hususta şudur: Atanan her valinin koşullu olarak görev yerine atanmasıdır. Bir başka ifade ile valiliğe atanan kişinin sorumluluğuna bir veya birden fazla muhafızlık veya mutasarrıflık görevi de kendisine verilmiştir. Yani idari görevleri yanında askeri görevleri de atama emirlerinde açıkça belirtilmektedir.

Anadolu Eyalet valilerinin hangi kaynaklardan geldiği metin içinde açıklanmıştır. Bunların içinde Ebubekir Sami Paşa ile Şakir Ahmet Paşa devlet adamlıkları yanında aynı zamanda şair kimseler olduğu da tespit edilmiştir.

EKLER

Ek.I-Çelebi Ömer Paşa'nın buyruldu kaydı.

Kütahya 6 Nolu Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu 2-Numaralı Belge.

“ *Bâ mühr-i kebîr devletlû merhametlû eyyid Ömer Paşa Efendimizin âhare buyruldusudûr.*

*Şeri`at-şî`âr Medine-i Kütahya kadısı faziletli efendi zîde fazlühû ve kıdvetü`l-
emacid ve`a`yân mütesllimimiz izzetlû el-hac Ali Ağa zîde mecduhu ve kıdvetü`l-
ülemâ`i`l-muhakkikinden me`zun bi`l-itfâ efendi zîde salahû ve umde-i sa`âdâtî`l-kirâm
nakibu`l-eşraf kâim-makâm siyadetlû efendi zide şerefühû ve me`adinü`l-fezâil emasil
ve`l-akrân zâbitân ve vücuhû ahâlîyi iş erleri zîde kadruhû inhâ olunur ki bundan
akdem bu hatt-ı hümayûn-ı şevket makrûn-ı eyâlet-i Anadolu uhde-i liyâkâtimize tevcih
ve ihsan-ı hümayûn buyurulup bu Edirne sa`det-iktirânda me`mûr muhâfazası olduğum
mahruse-i Edirnededen hareket ve mütesanibimiz canibine azimetimize irade-i aliye
taalluk ve ol bâbda sâdır olan fermân- celilü`ş-şân ve emirnâme-i sâmi hazret-i
sadaret- penâhi Şeref-bahşa-yı der-devletmekân etmekten nâşi rehberi tevkii cenabı
hayrun nasirin ve imdad-ı ruhaniye hazret-i Syiidü`lmürselin ile mahruse-
imezbXXXûredefekk-i râbita-i ikâmet ve makarr-ı hükümet ve cihanüma ikâmetimiz olan
Medine-i Kütahya ber tahrik rikab-ı azimet ve nehyi livâ-yı ihsân-ı birle inşaalllahü
te`âlâ çend ruz zarfında vusûlumüz muhakkak olmağla imdi siz ki mevlâna ve
mütesellim ve sâir muhatabın-i mûmâ-ileyhimsiz Enderun ve birûna dâiremiz halkının
ta`ayinatına ruz-merreleri için vülât-ı izam vürudlarında olageldiği veçhile iktizâ eden
ecnâs-ı zehâiri ber-mûcib defter-i mersûm ma`arifeti şer ve tâyin olunan zâhiremiz
mübâşereti ve cümle ittifâkiyla bir an akdem bir saat mukaddem tertip ve tanzim ve
temâmen hâzır ve amâdesi hususura mezid-i ihtimâm ve dikkat eylemeniz bâbında
divân-ı Anadolu'dan iş bu buyruldu tahrir ve ısdâr kıdvetü`l-emsal ve`lâkrân bu hususa
hassaten me`mûr kılınan Beşir Ağa zîde kadruhû irsâl olunmuştur inşaallahu te`âlâ
vusulünde göresin vech-i meşrûh üzre ber-mûcib buyruldu amel u hareket ve hilâfından
tehaşi ve mücânebet eylesün deyû Fî 9 R sene 217*

Vasale ileynâ (Karacagil,2002:12).

Ek.I/1- Çelebi Ömer Paşa'nın erzak listesi

26-NUMARALI BELGE

(Anadolu Valisi vezir Seyyid Ömer Pasa'nın Kütahya'ya gelişinde tedarik edilecek zahire defteri sureti kavdı)

Anadolu Valisi vezir-i mükerrer Devietlû inâyetlû Seyyid Ömer Paşa yesserallahü bi'l-hayri mâ yürîdûne ve mâ yeşâ hazretleri Kütahya'ya teşriflerinde nefe-i Kütahya'dan verilen zahire defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur hurrîre fî gurre-i Şabânü'l-mu'azzam sene seb'a aşere ve mieteyn ve elf sabıkan sadr-ı esbâk Silahdar Mehmed Paşa'ya verilen zahiredir ki kesret üzre olduğundan ihtiyar ve intihâb itdiler

lahm kıyye 3000

nân-ı aziz kıyye 3000

Pirinç kıyye 1500

Kahve kıyye 75

Şeker kıyye 33

dakîk-i has kıyye 120

*asel kıyye 60

Nohut kıyye 60

Tuz kıyye 75

basa! kıyye 195

badem kıyye 9

rcvgân-ı sâde kıyye 270

decâceaded 150

yumurta aded 1200

leben kıyye 75

masel 75

sabun 15

kaymak kıyye 71

nişasta kıyye 30

baharat mikdârü'l-kitayc ki

fıllföl kıyye 3 kaküle dirhem 100 tarçın dirhem 100 karanfil dirhem 100

sem'i "asel kıyye 15

sem'i revgân kıyye 15

sebzevat dahî asl-ı kayd mikdarü'l-kilâye

nefs-i şehirden beşyüz kile şa'îr-i sahife-I Yemenî'de vech-I meşrûh üzre Seher haneye onbirer kile ve ikişer şinik şa'îr ve onbirer araba hatab ve onbirer çift saman isabet etmiştir

kayd şod fî 5 Ş sene 217(Karacagil,2002:71-72)

Ek:II-Divan-1 Humayun Mühimme Defteri

[illegible]

۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

Ek.II/1-Yukarıda Osmanlıcası yazılı olan MD’i esas metnin çevirisi.

“ *Diyarbakir Beylerbeyisi’ne hüküm ki, ihyanen(vakit, vakit) memleket ve ve vilayete mütaallik ahkâm-ı şerife gönderilüp bazısı icra olunup bazıları icra olunmadın beylerbeyilik tebdili vaki olmağla ahkâm-ı şerife çıkan beylerbeyide kalıp sonra varan beylerbeyi evamir-i aliyenin mazmunundan habir olmayup nice hususlarda her beylerbeyine tekrar hüküm gönderilmek lazım gelüp ve nice umur icra olunmadığı haldd-i tevatüre erişmiştir. İmdi memlekete mütallik gönderilen ahkâm suretleri mecelled(ciltlenmiş) defter yaptırılup her beylerbeyliğinde mahfuz durmak lazım olmakta buyurdum ki vusul buldukta sicil şeklinde bir mahalde cüz ettirilüb Diyarbakir beylerbeyliğın zamanında memleket ve vilayete ve ref-i teaddi(zulmün kaldırılması) ve bid’ate müteallik sana ne miktar ahkam gönderilürse, suretlerin ol cüze kayd eyleyesin ki ahkamın mazmunu sonradan gelen beylerbeyi ve ehl-i divanın malumu olup sadr olan evamir-i aliyemi icra edüp zulm ve teaddiye ve ihdas-ı bid’ate cevaz göstermeyüp mucib-i humayuniyle amel edeler ve emrolunduğu cüz’ü mühürlü kese içinde defter sandıklarının birinde hıfz edesin.”(BOA, MD,22:85).*

Ek.III.Kütahya'dan Sultan III. Ahmet'e Sunulan Hediyeelerin Listesi

بسم الله الرحمن الرحيم
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲
 کما ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م
 رقم و زمره کتب با وقت
 ۱۱۲۲ م دوله لایق ۱۱۲۲ م

فلج نند

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

مفتي
الامير محمد بن عبد الله بن فيصل

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

الامير محمد بن عبد الله بن فيصل
سلطان العراق

Ek.III/1

Belge No: 24
Belge Kodu: M.(MÜTEFERRİK)
D. Nu : 21

KÜTAHYA'DAN PADİŞAH A (SULTAN III. AHMED SUNULAN HEDİYELER**-1131 H. / 1718 M.-**

Boğâs-i Hindi top : 2

Minhâ zirâ'4

Halifetu'llâh efendimize kaftan kesildi. Fî gurre-i C sene 1132

Top:Aded:l

Efendimize ve Halil Bey'e kapama kesilmiştir.

Harem için bir boyalı ve iki (...) hane işi keremsüd aded : 3
 Kütahya'dan hareme verilmiştir. Fî 15 S sene 1131

Harem için bir beyaz ve bir sencep güllü keremsüd Top : 2
 Kütahya'dan hareme verilmiştir. Fî 15 S sene 1131

Harem için evranşâhî değirmi aded : 55

Çukadâr-ı sâni Süleyman yediyle girü sahibine gönderildi.

Harem için kebîr boy tarbuş aded : 8
 Kütahya'dan Hareme verilmiştir. Fî 15 S
 sene 1131

Cariyeler için harcî tarpuş aded : 20
 Kütahya'dan Hareme verilmiştir. Fî 15 S
 sene 1131

Harem için frenk peşte ağır peşgünü (?) aded 1 Çukadâr-ı
 sâni Süleyman yediyle grü gönderilmiştir. Fî22Zasene 1131

efa frenk pest yemeni aded 1

Çukadâr-ı sâni Süleyman yediyle girü gönderilmiştir.

Fî22Zasene 1131

Defa frenk pest beşgüni aded 1

Çukadâr-ı sâni Süleyman yediyle girü gönderilmiştir.

Fî22Zasene 1131

Defa frenk siyah beşgüni aded 2 Çukadâr-ı sâni Süleyman girü gönderilmiştir. Fî22Zasene 1131

Defa frenk pest la'lî yemeni aded 1

Çukadâr-ı sâni Süleyman yediyle girü gönderilmiştir.

Fî22Zasene 1131

Defa işleme beyaz bişgüni aded 2 Bu dahi grü gönderilmiştir. Fî22Zasene 1131

Dallı işleme yemeni aded 1 Bu dahi girü gönderilmiştir. Fî22Zasene 1131

Harem için küçük zümrüt küpe aded 1 Kütahya'dan Harem'e virilmiştir. Fî22Ssenell31

Gılabdân miskâl 100 Kütahya'dan Harem'e virilmiştir. Fî 22 S sene 1131

Bir (...) ve bir yüzük taşları (...) gurus 3 Kütahya'dan Harem'e virilmiştir. Fî22Ssenell31

Zümrüd ile ve altun ile dört incüsiyle küpe yapıldı aded 1

Kütahya'dan Harem'e virilmiştir. Fî
22 S sene 1131

Defa bir zümrüd küpe yakut kokuz (?) yapıldı gurus 1,5 Kütahyaca
Harem'e virildi. El-vâki' Ff 22 S sene 1131

Birtek incü küpe ve la'l küpe altunıyla yapıldı ggurus 3,5 Kütahyaca
Harem'e virildi. El-vâki' Ff 22 S sene 1131

Efendimize dîvân çekmecesî devât aded 1 Hâlâ
efendimüzdedür dividdâra teslim.

Kalemtraş gurus 1

Tırnak bıçağı aded 2

Harem için peştemâl aded 3 Kütahyaca
Harem'e virilmiştir. El-vâki' 22 S sene 1131

Cariyelere peştemâl aded 10
Kütahyaca Harem' e virilmiştir. 22 S
sene 1131

Defa harcı peştemâl aded 2
Kütahyaca Harem' e virilmiştir. 22 S
sene 1131

(...) mirî zira' 44

Efendimiz için Harem' teslim olunmuştur.

Kerrâke harcı aded 30

1 mesârif Kütahya'dan Germiyanzâde'ye gnderilen kerrâkeye
2 harcî kerrâkelere sarf olundu. El-vâki' 22 C sene 1131 3

(...) 75

Efendimizün (...) virildi.

Beyaz İstanbul dibası aded 1
Kütahyaca Harem' virilmiştir. El-
vâki' 22 S sene 1131

Beledî ve hilâli ve hünkâr destâr aded 70-10=60

Efendimiz için alıkonup ol dahi sarfolunmuş

Bâ fermân-ı veliyyü'n-ni'am Kütahyaca yıllık virildi. S 1131

Köhne destâr aded 30

bâ fermân-ı veliyyu'n-ni'am Kütahyaca yıllık virildi. S 1131

Kandiye tibresi dirhem 50

Venedik tibrgşi _____ Sû

100

Kütahyaca Harem'e virilmiştir. El-vâki'¹1131

(...) aded 1

Kütahyaca Harem' virilmiştir. S sene 1131

Lamaska (?) şeridi adedi 11
Silahdâr ağaya teslim
olunmuşdur.

Kılınç pendi gurus 8,5

Hacı Osman yediyle alınan incü kuşak kolanı aded 2
Kütahyaca Harem'e virilmişdür. S sene 1131

Efendimiz için ağır denlihoş (?) aded 600 Çukadar-ı
sânı Süleyman ile girtü gnderilmişdür. Fî 22 S sene
1131

İbrişim dizgin aded
10 Mesarifât:

- 3 Efendimiz Çal'a 'azimet itdüklerinde Rıdvan'a teslim 15 Ra sene 1131
- 1 Hazînedâr-ı veliyyü'-ni'amîye virildi. 5 Za sene 1131
- 1 Mîr-i muhtereme veliyyü'-ni'amîye virildi. El-vâki' 12 Ş sene 1131
- 1 birâder-İ muhterem-İ veKyyü ni'âmiye virildi. Fî 22 Ca sene 1131
- 1 Sakızı Mehmed Ağa'ya virildi. Fî 15 C sene 1131
- 1 îd-i şerif gicesi efendimüz için Rıdvan'a teslîm. Fî 20 N sene 1131
- 2 def'a Rıdvan' teslim, El-vâki' sene (I) 132
- 10

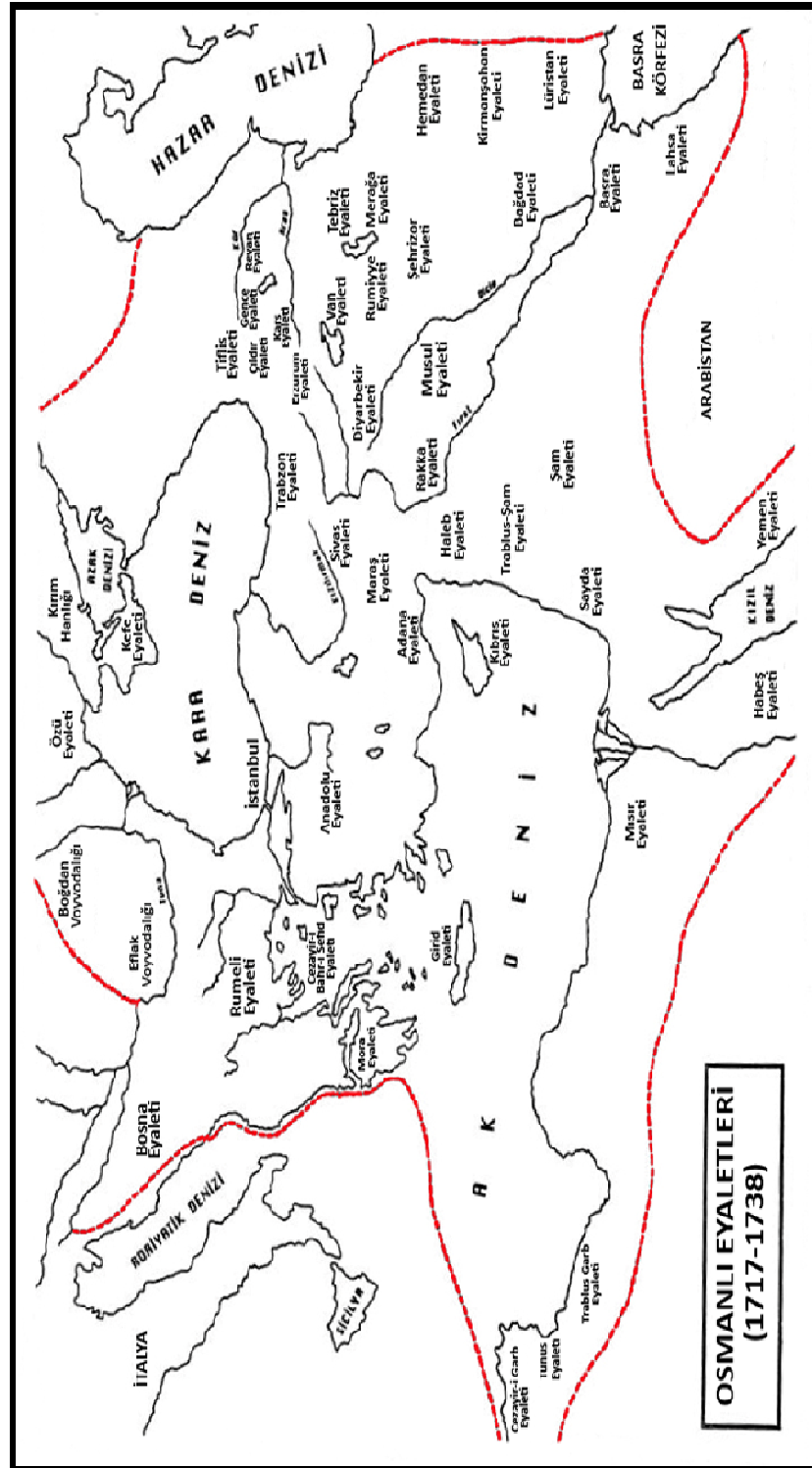
İbrişim tangut (?) aded 6

Mesârifât:

- 3 Efendimiz Çal'a azîmet itdükde Rıdvan'a teslîm. 15 Ra sene 1131
- 1 cizyedâr-ı veliyyü'-ni'amîye virildi. El-vâkf 5 Za sene 1131
- 1 mîr-i muhterem-i veliyyü'-ni'amîye virildi. 12 Ş sene 1131
- 1 birâder-İ veliyyü'-ni'amî Mustafa Bey'e virildi. 22 Ca sene 1131
- 1 Sakızî Mehmed Ağa'ya virildi. Fî C sene 1131
- 1 îd-i şerif gicesi Rıdvan'a teslîm. El-vâki' 1132

Kaynak: Dr. Cevdet Dadaş ve Atilla Batur'un "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya" adlı eserinden
alınmıştır.(Sayfa:377-383)

Ek.VI: Osmanlı Eyaletleri (1717-1738)

Kaynak: Fahameddin BAŞAR'ın Osmanlı Eyalet Tevcihatı adlı eserinden alınmıştır.

Ek.VIII: Balkanlar'daki Osmanlıya ait önemli şehir ve kaleler

Kaynak: Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Ek:IX- Ali Paşa Camisi’nin bugünkü genel görünümü

Ek.X-Ali Paşa Camisi’nin medrese girişi.

Ek.XI:Seyyid Ali Paşa'nın Karacaahmet mezarlığındaki mezar taşı

Ek.XII-Hisarbey Cami girişı

Ek.XIII-Muvakkithanenin bugünkü durumu

Ek.XIV- Bugün çini müzesi olarak kullanılan mescit

Ek.XV-Sadettin Camiin bugünkü görünümü

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

Kütahya Şer’iye Sicilleri.

A.DVN (Sadâret Divanı(Beylikçi) Kalemi Belgeleri)

MAD. d. (Maliyeden Müdevver Defterler)

HAT (Hatt-I Hümayun Tasnifi)

C. AS (Cevdet Askeri)

C. DH (Cevdet Dahiliye)

C. ML (Cevdet Maliye)

C.BH (Cevdet Bahriye)

C.BLD (Cevdet Belediye)

C. ADL (Cevdet Adliye)

C. EV (Cevdet Evkaf)

C. MF(Cevdet Maarif)

C. MTZ (Cevdet Eyaleti Mümtaze)

C. SM (Cevdet Saray Maslahatı)

KK (Kamil Kepeci)

AKDAĞ, Mustafa, (1963), Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, (1990), Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri, İstanbul.

BARKAN, Ömer Lütfi, (1953-54), “1527-1528 Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XV, ss.250-358.

BAŞAR, Fahmeddin, (1997), Osmanlı Eyalet Tevcihatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- BAYKARA, Tuncer, (2000), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Sayı: A.9, Ankara.
- BERKES, Niyazi, (1973), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- CAVİD, Ahmet, (1998), **Hadika-İ Vekayi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- CEZAR, Mustafa, (2010), **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÇADIRCI, Musa, (2013), **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇAKAR, Enver, (2002), "Kanuni sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", **Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.12,Sayı:1, Elazığ, ss.261-282.
- ÇOLAK, Kamil, (2008), "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliye (1798-1801)", **Sakarya Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, Sayı:2, Sakarya, s.141-183.kutuphane.dogus.edu.tr/makale/13013769/2008/cilt10/sayi2/M0008593.pdf, (08.09.2014).
- DADAŞ, Cevdet ve Atilla, BATUR, (1999), **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya**, Kütahya Belediyesi Kütahya Kültür ve Tarihini Araştırma Merkezi Yayınları No:1, Kütahya.
- DAĞLI, Yücel, Seyit Ali, KAHRAMAN ve Robert, DANKOFF, (2005), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- DANIŞMENT, İsmail Hami, (1971), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- EFENDİ, Ahmet Vasıf, (1994), **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l Ahbar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- EFENDİ, Şemdani- zade, Fındıklılı Süleyman, (1981), **Tarihi Mür'i't-Tevarüh**.
- EFENDİ, Hoca Saadettin, (1974), **Taaccüd, Tevarih**, İstanbul.
- EFENDİ, Ahmet Lütfi, (1999), **Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- EFE, Ayla, (2014), **Silistre Eyaletinde Osmanlı Rus Savaşı, Küçük Kaynarca'dan Berlin'e**, aefe@anadolu.edu, (08.07.2014).
- FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, (1995), "19. Yüzyıl Başlarında Arnavutluk'ta İktidar Mücadelesi" Doktora Tezi, **A. Üniversitesi, D. T. C. Fakültesi**, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18.31.250.pdf, (20/05/2014).
- FUAD, Köprülüzade, (1913), **Milli Tettebular Dergisi**, İstanbul.
- GENÇOĞLU, Mustafa, (2011), "1864-1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanması", **Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:2(1), Çankırı, ss.29-50.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyip, (1965), "XV.ve XVI. Asırlarda Rum Eyaleti", **Vakıflar Dergisi**, VI, Ankara, ss.51-52.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyip, (1997), "Kütahya", **İslam Ansiklopedisi**, C.6, ss.1118-1126.
- GÖYÜNÇ, Nejat, (1999), "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", **Osmanlı**, Editör Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, C.6, ss.77-89, Ankara.
- GÜNER, Hamza, (1965), "Acemoğlu Olayı", **Aksu Dergisi**, Vilayet Matbaası, Kütahya, Cilt 1, Sayı 4, s.4.
- GÜNDÜZ, Tufan ve Kadir KOZALAK, (2003), "II.Osman'ın Hotin Seferi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 14, ss.129-144, Ankara.
- IBN FAZLULLAH, El-Ömeri, (1929), **Mesalikü'l Ebsar Fi Memaliki Emsar**, Ayasofya Kütüphanesi, Kayıt No:03415, Süleymaniye Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (2003), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çeviri, Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (1954), **Fatih Devri Üzerinde Tetkik ve Vesikalar I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İNGENÇ, Mustafa, (2010), **Tarihimiz Kaç Devlet Kurduk**, Expres Matbaası, Kütahya.

- İLGAZİ, Abdullah, Necati AKSANYAR ve Mustafa, BIYIKLI, (2012), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, SavaşYayınevi, Ankara.
- İPŞİRLİ, Mehmet, (2002), “Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Üzerine Bazı Gözlemler”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.9, ss.839-846.
- İPŞİRLİ, Mehmet, (1999), “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Editör: Ekmelettin İhsanoğlu, Feza Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi**, (1950), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul.
- KARACAGİL, Ö.Kürşat, (2002), “6 Numaralı Kütahya Şer’iyye Sicili Traskripsiyonu ve Edisyon Kritiği”, Yüksek Lisans Tezi, **D.P.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kütahya.
- KAŞIKÇI, Osman, (2002), “Anayasal Açından Fatih’in Teşkilât Kanunnamesi”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.10, ss.43-52.
- KARATAŞ, Hicran, (2011), “Bir Sözlü tarih metni Olarak Pazvandoğlu Türküsü” **Milli Folklor**, Ankara, Sayı.92,ss.131-142.
- KILIÇ, Orhan, (1997), **Osmanlı Devleti İdari Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Elazığ.
- KILIÇ, Orhan, (1999), “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması” **Osmanlı**, Ankara, C.6, ss.89-110.
- KILIÇ, Orhan, (2000), “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, **Yeni Türkiye**, Ankara, Sayı:31, ss.442-459. www.orhankilic.com.tr/images/stories/yayinlar/Ulusal-hakemli-dergilerde-yayimlanan-makaleler/7.pdf, (13.05.2014).
- KILIÇ, Orhan, (2002), “Klasik Dönemde Osmanlı Taşra Teşkilatı, Beylerbeylikler/ Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler(1362-1799)” **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.9, ss.887-898.
- KILIÇ, Orhan, (2001), “Van Eyaletine Bağlı Sancaklar ve İdari Statüleri(1558-1710)”, **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul, XXI, ss.189-210.www.orhankilic.com.tr.4.pdf-dosya, (11/06/2014).

- KILIÇ, Orhan, (1999), “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler” Ankara, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:10, ss.119-137. www.orhankilic.com.tr/images/stories/yayinlar/Ulusal-hakemli-dergilerde-yayimlanan-makaleler/6.pdf (13.05.2014).
- KUNT, İ. Metin, (1987), **Sancaktan Eyalete,1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerâs ı ve İl İdaresi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No.154, İstanbul.
- NALBANTOĞLU, Süleyman, (2008), “Kadı Abdurrahman Paşa’nın Siyasi Hayatı”, Yüksek Lisans Tezi, **A.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- Osmanlı**, (1999), Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, Abdülkadir, (1999), “Osmanlı Askeri Teşkilatı” **Osmanlı Devleti Tarihi**, Editör Ekmelettin İhsanoğlu, Feza yayıncılık A.Ş. İstanbul.
- ÖZKAYA, Yücel, (1976), “Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık”, Doçentlik Tezi, **A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları**, Ankara, No:2731976. ankara.edu.tr/browse/4155/4633.pdf, (05.07.2014).
- ÖZKAYA, Yücel, (2002), “XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, C.13, ss.699-710.
- ÖZTUNA, Yılmaz, (2005), “438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (1993)”, **Türkiye**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. BOA Genel Müdürlüğü, Yayın No:13.
- PAKALIN, M. Zeki, (2004), **Osmanlı Tarih ve Terimler Sözlüğü**, Doğan Ofset A.Ş., İstanbul.
- PAŞA, Ahmet Cevdet, (1966), **Tarihi Cevdet (Türk Tarihinde Osmanlı Asırları)**, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- SAMİ, Şemsettin, (1894), **Kamus’ı Âlem**, Mihran Matbaası, İstanbul.
- SERTOĞLU, Midhat, (2011), **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SEYYİTHANLIOĞLU, Mehmet, (2002), “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.13, ss.561-576.

- SÜREYYA, Mehmet, (1996), **Sicill-i Osmanî**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, İstanbul.
- SUBAŞI, Turgut, (2002), “Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ŞANİZADE, Mehmet Ataullah, (1290-1291), **Tarihi Şanizade**, İstanbul.
- TOZLU, Musa, (2010), “Hikemî Şiir Geleneğine Mensup Bir Şair: Ebubekir Sami Paşa ve Divanı”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, C.I, Sayı:2, ss.141-158.
- TOKER, Birgül, (1999) “Şakir Ahmet Paşa ve Tertîb-i Nefîs Mesnevisi” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya, Sayı:7, ss.360-375.
- TURAN, Şerafettin, (1963), “XXII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimâtı” **Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı**, s.201232.
- TUTSAK, Sadiye, (2001), **Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Uşak Kazası**, egweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XVI_2001/TIDXVI-2001-11.pdf.(20/05/2014).
- TUĞLACI, Pars, (1985), **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Türkler**, (2002), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, (1999), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1988), **Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1988), **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapı Kulu Ocakları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1988), **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1988), **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (2011), **Osmanlı Tarihi**, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1971), “Nazam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, **Belleten**, C.XXXV, No:139, T.T Kurumu, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1991), **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, T.T Kurumu Yayını, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, (1932), **Kütahya Şehri**, Devlet Matbaası, İstanbul.

ÜNAL, Mehmet Ali, (1999), “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı**, Editör Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.6, ss.111-123.

ÜZÜMERİ, M. Ekrem, Selâmi, DİNÇER ve Sadi, KAZANCI, (1956), **Türkiye Ansiklopedisi**, Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara.

VARLIK, Mustafa Çetin, (1987), “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya”, **Türk Araştırmaları Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayı:2, Ankara, ss.201-237.

VARLIK, Mustafa Çetin, (1999), “Anadolu Eyaleti Kuruluşu ve Gelişmesi”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C.6, ss.123-128.

VARLIK, Mustafa Çetin, (1991), “Anadolu Eyaleti”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İslami Araştırmalar Merkezi, TDV. Yayınevi, İstanbul.

YARAMIŞ, Ahmet, (2002), “Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Yerine Âsakir-i Mansûre-i Muhammediye’nin Kurulması”, **Türkler**, C.12, ss.697-701.

YAŞARBAŞ, Vecihi Enver(2002), **Uygarlık Tarihi**, Bakanlar Matbaacılık Ltd.Şti, Erzurum

YILDIZ, Hakkı Dursun, (1981-82), “Kütahya Tarihçesi”, **Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, Formül Matbaası, İstanbul, ss.35-51.

YILDIZ, Alim, (2008), “Şakir Ahmet Paşa’nın Tertib-i Nefis Mesnevisi”, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XVII/2, ss.179-223.

YÜCEL, Yaşar, (1974), “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, **Belleten**, C.XX XVIII, Sayı:152, s.665.

Kütüphaneler:

Süleymaniye Kütüphanesi.

Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi

Erzurum Atatürk kütüphanesi.

İstanbul Belediyesi Kütüphanesi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi kütüphanesi.

Dumlupınar Üniversitesi Kütüphanesi.

Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesi.

Vahit Paşa Kütüphanesi.

DİZİN

A

Abaza, 27, 191
 Abdi Paşa, 125, 126
 Abdullah Paşa, 115, 120, 130, 131, 153, 154, 164, 169
 Abdurrahman Paşa, 115, 158, 159, 160, 164, 166, 167, 168, 169
 Acemoğlu Ahmet, 128, 129
 Açıkbaş, 27
 Ahmet Hurşit Paşa, 179, 198
 Ahmet Şakir Paşa, 172, 173, 175, 198, 201
 Akıncı, 46
 Alaeddin Paşa, 157, 158, 162, 164, 180
 Alaiye, 72, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 88, 89, 107, 166, 168
 Alemdar Mustafa Paşa, 162, 163, 167, 168
 Ali Paşa, 68, 103, 111, 114, 118, 119, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 153, 164, 174, 178, 185, 188, 192, 194, 196
 Arpalık, 61, 151, 164
 Aydoslu Mehmet Paşa, 122, 123, 124, 125
 Azap, 11
 Azimzade Abdullah Paşa, 164

B

Babadağ, 183, 184, 190
 Bab-ı Ali, 125
 Baklan, 93
 Başbuğ, 11
 Behram Bey, 73, 75, 80
 Bender Kalesi, 120
 Berkofça, 137
Beylerbeyi, 1, 19, 34, 41, 44, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 70, 73, 112, 137
 Birun, 9

Boğdan, 24, 27, 68, 118
 Bosna, 23, 25, 30, 32, 61, 66, 145, 146, 149, 175, 179, 192
 Bursa, 3, 88, 89, 107, 128, 184, 188

C

Canbaz, 11
 Cebeci Osman Paşa, 198
Cebelü, 49, 90
 Cerde, 130
 Cerehor, 11
 Cezayirli Hasan Paşa, 125, 126, 133
 Cezzar Ahmet Paşa, 124

Ç

Çandarlı Kara Halil, 11, 128
 Çandarlızade Ali Paşa, 164
 Çarhacılık, 133
 Çelebi Mustafa Paşa, 115, 161, 162, 163, 164
 Çelebi Ömer Paşa, 58, 115, 155
 Çıldır, 23, 25, 30, 32, 61, 66, 148, 182
 Çırpıcı Çayırı, 162
 Çirmen, 133, 137, 160, 184

D

Deli, 103, 113, 119, 131
 Derviş Mehmet Paşa, 185, 186, 187, 198
Divanhane, 3
 Divan-ı Hümayun, 36, 45, 62, 68

E

Ebubekir Sami Paşa, 148, 150, 161, 201, 202, 230
 Ebubekir Sıtkı Paşa, 182, 183, 184, 190
 Ebuhur, 152
 Edirne, 20, 21, 23, 38, 123, 134, 160, 161, 166, 177, 191, 204
 Eğriboz, 149

Eğrigöz, 86, 92, 93, 94, 180

Emirü'l Ümera, 28

Enderun, 9, 172, 204

Eyalet, 3, 4, v, vi, 1, 12, 14, 21, 36, 38,
41, 42, 44, 45, 46, 48, 53, 54, 55, 57,
59, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 73, 79, 103,
104, 107, 112, 118, 126, 127, 131,
132, 141, 152, 155, 177, 183, 185,
190, 194, 200, 201, 202, 217, 225,
228

F

Fatih Kanunnameleri, 21, 41

G

Garip, 11

Gazi Hasan Paşa, 119, 120

Germiyan Beyliği, 98, 99, 100, 102, 110

Germiyanzade Hacı Ali Ağa, 155

Geyikler, 92, 93

Gököyük, 93

Gürcü Osman Paşa, 115, 141, 145, 147,
149, 157

Güre, 92, 93

Güril, 27

H

Hacı Ebubekir Paşa, 115, 143, 144, 151

Hacı İsmail Paşa, 114, 117, 118, 119,
120, 121, 164, 200

Hacı Salih Paşa, 182, 184, 185, 186,
198

Halil Hamit Paşa, 128

Halil Kamil Ağa, 111, 194, 197

Halil Paşa, 113, 115, 171, 172, 173, 198

Harem-i Hümayun, 9

Has, 60, 66, 90

Homa, 92, 93, 94

Honaz, 86, 92, 93

Hotin, 14, 119, 127, 149, 161, 227

Hüdavendigâr, 72, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 88, 89, 91, 103, 104, 189,
191

Hükümet, 28, 31, 33, 174, 229

Hüsrev paşa, 192

İ

İbrahim Paşa, 3, 73, 80, 104, 111, 113,
148, 166, 188, 192, 194, 196

İlyas Bey, 70, 100

İmdadiyye-i Seferiyye, 67

İsa Bey, 70, 80

İshak Paşa, 70, 111

İsmail Kalesi, 119, 121, 122, 124, 163

İzzet Mehmet Paşa, 131, 132, 164, 181,
188, 189, 190, 191, 193, 198

K

Kabakçı Mustafa, 162, 166

Kadı Abdurrahman Paşa, 166, 167, 168,
169, 170, 198, 200, 229, 230

Kangırı, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 85, 88, 89, 91, 107, 175

Kanije, 23, 25, 30, 61

Kapıkulu, 11, 12, 13, 46, 48

Kaptanlık, 24

Karadağ, 127

Karahisar-ı sahip, 180

Karaosmanoğlu, 129, 135

Kaymakam, 38, 111, 115

Kaza, 18, 38, 84, 85, 86, 87, 92, 109,
218

Kaza Müdürü, 38

Kefe, 23, 26, 30, 66

Kese, 5

Kula, 86, 92, 93, 94, 100

Kütahya Sancağı, 71, 87, 91, 92, 93, 94,
103, 105, 152, 179, 218

L

Lala Şahin Paşa, 20

Laz Ahmet Paşa, 177, 178, 198

Lazkiye, 92, 93

Lofça, 137

Lübnan Nizamnamesi, 38

M

Manastır, 20, 21, 23

Mansure-i Muhammediye, 193

Mehmet Emin Rauf Paşa, 111, 189,
195, 196, 197

Mehmet İzzet Paşa, 131, 188

Mehmet Rüştü Paşa, 173, 174, 175, 198

Meliklik, 24

Mısır Hidivliği, 68

Mir-i Miran, 75

Muhassıl, 37, 111

Mustafa Nuri Paşa, 175, 176, 198

Musul, 23, 25, 30, 66

Mutasarrıf Murat Paşa, 148

Müderriş, 168

Müridoğlu, 187

N

Nahiye, 218

Nasuh oğlu Nasuh, 130, 155

Nişancı, 5, 82

Nizam-ı Cedit, 14, 51, 162, 166, 167

O

Ohrili Ahmet Paşa, 125

Osman Paşa, 113, 115, 136, 139, 140,
145, 146, 147, 148, 149, 157, 164,
170, 171, 201

Ö

Ölü, 115

Ömer Paşa, 63, 113, 115, 148, 153, 155,
156, 164, 187, 204, 205

P

Paşa Sancağı, 30, 44, 45, 102, 103, 105,
107, 127, 194

Pazvantoğlu, 136, 139

R

Rakka, 23, 25, 30, 32, 66, 131, 135

Ramiz Paşa, 168

Reisülküttap, 53, 178

Resne, 122

Rumeli, 2, 4, 20, 21, 23, 25, 30, 46, 51,
54, 62, 66, 70, 71, 108, 110, 123, 125,
126, 127, 136, 137, 138, 139, 145,
149, 150, 155, 161, 170, 178, 179,
180

S

Salih Paşa, 115, 181, 182, 183, 185, 198

Sancak, v, 17, 34, 53, 60, 61, 71, 72,
112, 122, 184, 198, 228

Sekbanbaşı, 161

Sekban-ı Cedit, 167

Serasker Küçük Hüseyin Paşa, 138,
139, 140

Seyfiye, 53

Seyyid Ahmet Paşa, 157, 175, 176, 177,
198

Seyyid Ali Paşa, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 143,
145

Seyyid Hasan Paşa, 115, 182

Seyyid Mustafa Paşa, 115, 151, 152,
153, 154, 155, 164

Silahtar, 169

Sis, 107

Sofyalı Ali Çavuş, 29, 82

Sultan Süleyman, 9, 28, 54, 62, 71, 80,
83, 87, 102, 110

Süleyman Şah, 97, 100

Sünne, 123

Ş

Şam, 21, 23, 26, 30, 32, 54, 61, 62, 66,
110, 130, 131, 182, 183, 185, 186,
196, 198

Şehr-i Zor, 65, 66
 Şehzade Selim, 71
 Şer'iyye Sicili, 204, 228

T

Tahrir Defteri, xiii, 82, 91, 92
 Tahvil, 5, 53, 112
 Tayyar Paşa, 104, 148, 160, 161
 Temeşvar, 23, 25, 30, 65, 133
 Tepedelenli Ali Paşa, 125, 126, 139, 175, 179
 Tevcih, v, 34, 53
 Tımar, 28, 49, 50, 59, 60, 91, 199
Tımarlı Sipahi, 49
 Tırhala, 139, 149, 160, 184
 Tolçi, 122, 123
 Topçu, 189
 Tuna, 27, 38, 39, 123, 124, 133, 136, 138, 146, 170, 171, 192

U

Umur Bey, 101, 102
 Uşak, 92, 93, 94, 104, 128, 129, 190, 230

Ü

Ümera, 28, 54, 56, 62, 63, 71, 75

V

Vilayet, 18, 35, 39, 77, 78, 227
 Vilayet Nizamnamesi, 18, 39
 Voyvoda, 24, 128, 187

Y

Yakup Bey, 102
 Yalak, 84, 94
 Yavuz Sultan Selim, 68, 91
 Yayalar, 11, 47, 73
 Yeniçeri Ocağı, 12, 13, 14, 36, 46, 47, 51, 190, 231
 Yeniçeriler, 162, 168
 Yergöğü Kalesi, 157
Yurtluk-Ocaklık, 33, 229
 Yusuf Paşa, 115, 119, 137, 159, 160, 161, 164

Z

Zaim Ahmet Paşa, 164, 169, 170
 Zeamet, 49, 50, 77, 90, 91, 169